

*Beeldhouwkunst
in de Premonstratenzerabdij
van Averbode*

Jaak Jansen

Herman Janssens O. Praem.

Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium Brussel
Abdij der Norbertijnen van Averbode
1999

KIKIRPA.1999

Beeldhouwkunst in de Premonstratenzerabdij van Averbode

ENTRÉ
INGEV.

Jaak Jansen en Herman Janssens O. Praem.

Foto's door Jean-Luc Elias

Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium Brussel

Abdij der Norbertijnen van Averbode

1999

1999-40/01

Beeldhouwkunst
in de Premonstratenzerabdij
van Averbode

ENTRÉE
INGEV.

Jack Jansen en Herman Jansen O. Praem.

Foto's door Jean-Luc Elias

lay-out en druk: Orientaliste, Herent
tekstnazicht: Jan Van der Auwera

copyright KIK Brussel
foto's door Jean-Luc Elias KIK Brussel

ISBN 90-317-1592-1
D/1999/40/01

Voorwoord

Het samenstellen van een fotografische inventaris van het kunstbezit in ons land is één van de opdrachten die door de overheid aan het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium werden toevertrouwd. Wij hebben reeds het *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen* opgemaakt en wij zijn begonnen met de bestudering van het kunstbezit van de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn.

Het huidige initiatief past dus perfect in onze werkprogramma's en het verheugt ons het resultaat van de vruchtbare samenwerking tussen de Heer Jaak Jansen, werkleider op het KIK, en Herman Janssens, archivaris van de abdij, hier te mogen voorstellen.

De belangrijke verzameling van beeldhouwwerken en altaren van de abdij van Averbode diende inderdaad te worden bestudeerd en gepubliceerd. Specialisten zullen hiermee veel tot op heden weinig gekende stukken vinden en een ruimer publiek zal kunnen gesensibiliseerd worden voor dit kunstbezit. Wij hopen dat dit nuttig werkinstrument ook zal bijdragen tot de waardering en de bescherming van de kunstschaten van de abdij van Averbode.

L. Masschelein-Kleiner
directeur KIK

Voorwoord

Het Kennisplan van het Instituut voor Cultureel Erfgoed (IC) is het resultaat van een uitgebreid proces van samenwerking met de Nederlandstalige gemeenschap. Het Kennisplan is de uitkomst van de werkgroep van experts die samen met de IC de kennis van de Nederlandse gemeenschap hebben vastgesteld. Het Kennisplan is de uitkomst van de werkgroep van experts die samen met de IC de kennis van de Nederlandse gemeenschap hebben vastgesteld.

Het Kennisplan is het resultaat van een uitgebreid proces van samenwerking met de Nederlandstalige gemeenschap. Het Kennisplan is de uitkomst van de werkgroep van experts die samen met de IC de kennis van de Nederlandse gemeenschap hebben vastgesteld.

Het Kennisplan is het resultaat van een uitgebreid proces van samenwerking met de Nederlandstalige gemeenschap. Het Kennisplan is de uitkomst van de werkgroep van experts die samen met de IC de kennis van de Nederlandse gemeenschap hebben vastgesteld.

Prof. dr. ir. M. J. van Nieuwenhuis
Directeur IC

IC, Instituut voor Cultureel Erfgoed
Postbus 1000
3720 BA Utrecht

Uitgever: IC, Instituut voor Cultureel Erfgoed
Druk: 2014

ISBN 978-90-5282-211-7
9 789052 822117

Ten geleide

Het resultaat van de studie, waaraan Jaak Jansen en Herman Janssens enkele jaren hebben gewerkt, is een mooi boek. Velen zullen het, omwille van de titel, een kunstboek noemen. Het inventariseert en beschrijft het beeldhouwwerk dat in de loop van de eeuwen het zo herkenbare profiel van Averbodes abdijgebouwen en kerkinterieur heeft opgetrokken en gesierd, en daarnaast de soms minder bekende kunstwerken die in de abdij bewaard worden en met de geschiedenis van de gemeenschap vergroeid zijn.

Voor ons, norbertijnen, die deze abdij nu al achthonderd vijftig jaar bewonen, en er leven, bidden en werken, generatie na generatie, is dit boek nog veel meer.

We zijn op de eerste plaats mensen, en dat blijven we in de abdij. In de kostbaarste schat van ons beeldhouwwerk, het koorgestoelte, zijn we door een overvloed van symbolen en ornamenten uit de natuur en het menselijk leven omgeven. Tot in ons gebed zijn we verbonden met het aardse bestaan en met onze medemensen.

We zijn als christenen geworteld in de joodse openbaring en traditie. Daarom herkennen we vandaag onze roeping ook in beelden van het Oude Testament: aartsvaders, profeten, de symbolen van de godsontmoeting en het Verbond.

Wij leven vanuit het evangelie van Jezus. Vele verhalen uit dit evangelie zijn uitgebeeld als dagelijkse oproepen tot herkenning, dankbaarheid en zending. Daarom de vele beelden van Jezus, ook op het kruis van de verlossing, van de apostelen, van Maria, van de grote kerkvaders, van heiligen en zaligen uit de geschiedenis.

De kerkgeschiedenis inspireerde kunstenaars tot het uitbeelden van mysteries, sacramenten en symbolen van de eeuwige godzoekende mens.

Norbertijnen zijn kloosterlingen die de regel van de Heilige Augustinus van Hippo volgen, in de twaalfde-eeuwse hervormingsbeweging van de Heilige Norbertus, een heilige uit onze stam. Heiligen en zaligen van acht eeuwen norbertijner vroomheid, geschiedenis en legenden wonen in de kerk, in de kloostergangen en in de andere ruimten waar wij leven. Ze nodigen ons vanuit hun houten, stenen en marmeren beelden uit om vandaag eigentijds trouw te zijn aan hun geloof en dienst van God en de mensen. Ze zijn dus allemaal meer dan kunstwerken. Ze zijn voor ons meer voorbeelden dan beelden. Ze zijn onze wortels, ons leefideaal, onze roeping en zending.

Er is nog iets. Voor de abdijsamenleving, voor mij en al mijn medebroeders, is dit boek een gelegenheid om dank te zeggen en hulde te brengen aan duizenden mensen die sedert 1134 in en aan onze abdij gewerkt hebben. Met baksteen en zandsteen, met hout en marmer, met plaaster en gips, met metaal en brons, met giet- en smeedijzer. Ze waren stukadoors en beeldhouwers, albast-, gips- en marmerbewerkers, schrijnwerkers en bronsgieters, medailleurs en kleinstekers. Ze werkten met hun handen, met hun verstand en zeker ook met een groot hart; ze werkten ambachtelijk en wetenschappelijk, soms met een onvergetelijke naambekendheid – er worden er een aantal in dit boek genoemd. Veel vaker

zijn zij zelf bescheiden verdwenen in de geschiedenis, groten en kleinen. Terwijl ze hielden en bouwden keken ze wellicht geïntrigeerd naar de abdijbewoners en de abdijbewoners keken wellicht bewonderend naar het werk van hun mensenhanden. Wat hebben ze gedacht? Vandaag wil ik met al mijn medebroeders van eeuwen zeggen: 'Mannen en vrouwen, gij hebt schoonheid gemaakt. Was die schoonheid misschien uw manier van bidden? Uw scheppingen hebben eeuwen mijn broeders en vele bezoekers van de abdij helpen groeien in hun ideaal: naar God toe leven met elkaar en voor de mensen. Lang na uw dood is dat hier nog zo'. Dit boek wil daarom onze dank zijn en onze hulde aan de kunstenaars die ons deze eeuwen eeuwige schoonheid hebben geschonken.

Laat dit boek geen museumcatalogus zijn, maar een ode aan wat heel gewone mensen kunnen maken met heel gewone materie: wonderen om te bewonderen in eeuwige dankbaarheid.

† Ulrik Edward Geniets
prelaat van Averbode

Inhoudstafel

Voorwoord	5
Ten geleide	7
Inhoudstafel	9
Bibliografie	11
Platen	16
De bouwgeschiedenis van de abdij van Averbode	65
Heiligen in de premonstratenzerorde	91
Beeldhouwwerk in de abdij van Averbode	109
Amorgasti, Marcel	111
Bader, Franz Xaver	117
Bayar, Denis-Georges	120
Billaux-Grossé, firma	131
De Roeck, Frans	134
De Smet, Cornelis	137
Geefs, Willem	147
Goethyn, Gustaaf	150
Goubou, J.B.	160
Herry, Octavius	162
Houssar(t), Feuillan	182
Keustermans, Jan-Alfons	200
Koob, Thomas	206
Peeters, Peter	208
Quellinus, atelier	215
Scheemaeckers, Pieter I	217
Tissenaken, Rombout	230
Van den Eynde, Hubrecht	232
Van den Eynde, Jan II	237
Van den Steen, Godefridus	241
Van der Steen, Gaspard	245
Van der Steen, Jan	252
Withofs, Jozef Godfried	260
Anoniem	261
Personenindex	295

Inhoudstafel

Bibliografie

Deel: Inhoud van de afdeelen van Aankomst

Hilfrij in de presentationsorde

Bezoekers in de afdeelen van Aankomst

117	Aankomst March
118	Bezoek, Aankomst
120	Bezoek, Aankomst
121	Bezoek, Aankomst
124	De Bezoek, Aankomst
127	De Bezoek, Aankomst
128	De Bezoek, Aankomst
129	De Bezoek, Aankomst
130	De Bezoek, Aankomst
131	De Bezoek, Aankomst
132	De Bezoek, Aankomst
133	De Bezoek, Aankomst
134	De Bezoek, Aankomst
135	De Bezoek, Aankomst
136	De Bezoek, Aankomst
137	De Bezoek, Aankomst
138	De Bezoek, Aankomst
139	De Bezoek, Aankomst
140	De Bezoek, Aankomst
141	De Bezoek, Aankomst
142	De Bezoek, Aankomst
143	De Bezoek, Aankomst
144	De Bezoek, Aankomst
145	De Bezoek, Aankomst
146	De Bezoek, Aankomst
147	De Bezoek, Aankomst
148	De Bezoek, Aankomst
149	De Bezoek, Aankomst
150	De Bezoek, Aankomst
151	De Bezoek, Aankomst
152	De Bezoek, Aankomst
153	De Bezoek, Aankomst
154	De Bezoek, Aankomst
155	De Bezoek, Aankomst
156	De Bezoek, Aankomst
157	De Bezoek, Aankomst
158	De Bezoek, Aankomst
159	De Bezoek, Aankomst
160	De Bezoek, Aankomst
161	De Bezoek, Aankomst
162	De Bezoek, Aankomst
163	De Bezoek, Aankomst
164	De Bezoek, Aankomst
165	De Bezoek, Aankomst
166	De Bezoek, Aankomst
167	De Bezoek, Aankomst
168	De Bezoek, Aankomst
169	De Bezoek, Aankomst
170	De Bezoek, Aankomst
171	De Bezoek, Aankomst
172	De Bezoek, Aankomst
173	De Bezoek, Aankomst
174	De Bezoek, Aankomst
175	De Bezoek, Aankomst
176	De Bezoek, Aankomst
177	De Bezoek, Aankomst
178	De Bezoek, Aankomst
179	De Bezoek, Aankomst
180	De Bezoek, Aankomst
181	De Bezoek, Aankomst
182	De Bezoek, Aankomst
183	De Bezoek, Aankomst
184	De Bezoek, Aankomst
185	De Bezoek, Aankomst
186	De Bezoek, Aankomst
187	De Bezoek, Aankomst
188	De Bezoek, Aankomst
189	De Bezoek, Aankomst
190	De Bezoek, Aankomst
191	De Bezoek, Aankomst
192	De Bezoek, Aankomst
193	De Bezoek, Aankomst
194	De Bezoek, Aankomst
195	De Bezoek, Aankomst
196	De Bezoek, Aankomst
197	De Bezoek, Aankomst
198	De Bezoek, Aankomst
199	De Bezoek, Aankomst
200	De Bezoek, Aankomst

Bibliografie

In deze bibliografie werden de werken opgenomen die betrekking hebben op de bouwgeschiedenis van de abdij alsook op de inventaris van het beeldhouwwerk. De bibliografie van de heiligen in de premonstratenzerorde werd verwerkt in het betreffende hoofdstuk.

- BARTHOLEYNS E., *Guillaume Geefs, sa vie et ses oeuvres*, Schaarbeek-Brussel, 1900.
- BENEDIXEN B., *Einige Notizen zu den Anfängen des Doppelklosters Averbode im 12. Jahrhundert*, in *Analecta Praemonstratensia*, 72, 1996, p. 171-199.
- [BLOMME L.], *De Norbertijner Abdij van Averbode*, Averbode, 1920 (ongewijzigde herdruk Averbode, 1997).
- Bondige Inventaris der kunstvoorwerpen van het Arrondissement Leuven. Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen*, 1961, gestencild.
- BONI A., *Scherpenheuvel. Basiliek en gemeente in het kader van de vaderlandsche geschiedenis*, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1953.
- Brandbaar verhaal*, in *Pikkelpoort*, 44, 5, 1992, tot 45, 3, 1993.
- BRESSELEERS L.J., 1942. *De abdij brandt!*, in *Averbode*, 11, 1, 1983, p. 19-23.
- IDEM, *De rijke symboliek in het koorgestoelte van Averbode*, Averbode, 1983, in fotokopie.
- IDEM, *De symbolrijke kolommen in het koorgestoelte van Averbode*, in *Meer Schoonheid*, 32, 3, 1985, p. 65-72.
- IDEM, *De abdijkerk van Averbode*, Averbode, [1986], in fotokopie.
- IDEM, *De Sakristievleugel van de Abdij Averbode*, Averbode, [1988], in fotokopie.
- BUSSERS H., *De baroksculptuur en het barok kerkmeubilair in de zuidelijke Nederlanden*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 20, 1982, p. 123-161.
- IDEM, *De zeventiende en achttiende eeuw: Beeldhouwkunst*, in *Vlaamse kunst van de oorsprong tot heden* o.l.v. H. LIEBAERS, V. VERMEERSCH, L. VOET, F. BAUDOIN en R. HOZEE, Antwerpen, 1991, p. 377-398.
- BUYLE M., C. VANTHILLO en H. VANDEN BORRE, *Hout in dienst van de ideologie. De restauratie van het meubilair van de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek te Kortenberg*, in *Monumenten en Landschappen*, 15, 3, 1996, p. 29-37.
- CAEYERS A.F., *Andreas, de eerste abt van Averbode*, in *Averbode*, 7, 3, 1979, p. 26-29.
- IDEM, *De Kroning van O.-L.-Vrouw van het H. Hart van Averbode*, in *Averbode*, 13, 4, 1985, p. 18-23.
- CONINCKX H., *Le livre des apprentis de la corporation des peintres et des sculpteurs à Malines*, Mechelen, 1903.
- IDEM, *Artistes malinois à l'étranger*, Antwerpen, 1913.
- IDEM, *Steen (Jean Vanden)*, in *Biographie Nationale*, 23, Brussel, 1921-1924, kol. 717-719.
- CRAB J., *Het Brabants beeldsnijcentrum Leuven*, Leuven, 1977.
- DE BIE C., *Het Golden Cabinet vande edel vry schilderconst inhoudende den lof vande vermarste schilders, architecten, beldthouwers ende plaetsnyders van dese eeuw*, Antwerpen, 1662.
- DE BORCHGRAVE D'ALTENA J., *Eglise Saint-Jean-Baptiste à Averbode. Notes pour servir à l'inventaire des oeuvres d'art du Brabant. Arrondissement de Louvain*, in *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, 43, 1939-1940, p. 177-178.
- DE CLERCK D., *De restauratie van de abdijkerk van Averbode*, in *Analecta Praemonstratensia*, 56, 1980, p. 270-273.
- IDEM, *In memoriam Gerardus Geerts*, in *Pikkelpoort*, 44, 6, 1992, p. 38-51.

- DEKKERS P.J.V., *Bezitsverwerving door de abdij van Averbode in de middeleeuwen*, in *Analecta Praemonstratensia*, 71, 1995, p. 312-339.
- DE KOK H., *Twee negentiende-eeuwse Turnhoutse beeldhouwers: Hendrik Peeters-Divoort en Josephus J.C. Marijnen*, in *Brabants Heem*, 33, 2-3, 1981, p. 126-132.
- DE LANGE D., *De Martelaren van Gorcum*, Utrecht-Antwerpen, [1954].
- DE PLACE F., e.a., *Cîteaux, documents primitifs. Texte latin et traduction française*, Cîteaux, 1988.
- DERVEAUX-VAN USSEL G., *Exposition de sculptures anglaises et malinoises d'albâtre*, Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, 1967.
- IDEM, *Jan Van der Steen*, in tentoonstellingscatalogus *De beeldhouwkunst in de eeuw van Rubens*, Brussel, 1977, p. 212.
- DESMEDT H.J., *Artus Quellinus de Oude*, in *Twintig eeuwen Vlaanderen*. 13. *Vlaamse figuren*, Hasselt, 1976, p. 223-226.
- DE TAYE E., *Bayar Denis Georges*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 3, Leipzig, 1909, p. 97.
- DEVIGNE M., *Smet Corneille De*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 31, Leipzig, 1937, p. 155.
- IDEM, *Geefs (Guillaume)*, in *Biographie Nationale*, 30, Brussel, 1959, kol. 393-409.
- IDEM, *Steen (Steen)*, *Jan van den*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 31, Leipzig, 1937, p. 515.
- Dictionnaire biographique des artistes Belges de 1830 à 1970*, z.pl., 1978.
- DULIÈRE A., *Bayar (Denis-Georges)*, in *Biographie Nationale*, 42, Brussel, 1981-1982, kol. 5-7.
- IDEM, *Denis-Georges Bayar le père de la porte de Sambre-et-Meuse*, in *Les nouveaux fantômes des rues de Namur*, Namen, 1983, p. 393-406.
- DUPONT A., *Une oeuvre du sculpteur Bayar à Dave*, in *Annales de la Société Archéologique de Namur*, 32, 1913, p. 288-292.
- GABRIELS J., *Artus Quellin de Oude, 'kunstryck belthouwer'*, Antwerpen, 1930.
- Geefs, Willem (Guillaume)*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 13, Leipzig, 1920, p. 321-322.
- GENIETS U.E., *Averbode 1875-1975: in goud vereeuwigd*, in *Averbode*, 3, 1, 1975, p. 19-24.
- IDEM, *Sint-Jan de Doper en Averbode*, in *Averbode*, 11, 2, 1983, p. 16-21.
- IDEM, *Sint-Jan de Doper en Averbode*, in *Vlaanderen*, 39, 4, 1990, p. 29-32.
- GENIETS U.E. en T. SECUIANU, *In één kunstwerk: 850 jaar Averbode*, in *Averbode. Jubileumnummer*, 12-13, 1984-1985, p. 38-43.
- GERITS T.J., *De Witherenabdij te Averbode*, in *Brabant*, 4, 1967, p. 28-36.
- IDEM, *Aanvullende gegevens over de Sint-Sebastiaansgilde van Messelbroek*, in *Het Oude Land van Aarschot*, 3, 1968, p. 54-57.
- IDEM, *Sint Norbertus in de kunst van Averbode*, in *De Brabantse Folklore*, 189, 1971, p. 79-96.
- IDEM (ed.), *Abdijen en landbouw*, in *Ons Heem*, 27, 6, 1973.
- IDEM, *Catalogus. Historische schoonheid van Averbode*, Averbode, 1973.
- IDEM, *Even verpozen bij het beeld van St.-Jan-de-Doper*, in *Averbode*, 1, 1, 1973, p. 28-30.
- IDEM, *Even verpozen bij twee madonnabeelden*, in *Averbode*, 1, 2, 1973, p. 36-37.
- IDEM, *Werken van de Antwerpse beeldhouwer Kornelis de Smedt voor de abdij van Averbode in de 18de eeuw*, in *Meer Schoonheid*, 21, 1, 1974, p. 1-7.
- IDEM, *Zwervend langs Averbodes bouwkundig erfgoed*, in *Averbode*, 2, 2, 1974, p. 13-21.
- IDEM, *Het koorgestoelte van Averbode*, in *Averbode*, 2, 3, 1974, p. 20-22.
- IDEM, *Oudheidkundige bodenvondsten te Averbode*, in *Ons Heem*, 29, 1975, p. 160.

- IDEM, *Enkele onbekende werken van de Antwerpse beeldhouwer Kornelis de Smedt*, in *Meer Schoonheid*, 26, 3, 1979, p. 66-71.
- IDEM, *Willibrordusput te Averbode*, in *Ons Heem*, 40, 1986, p. 24.
- GERITS T.J., J. JANSSENS en M. VAN DIEST, *Ontdek mooi Averbode: kennismaking met het landschappelijk en bouwkundig erfgoed van Averbode*, Averbode, 1976.
- GOFFAERTS C., *Les Stalles de l'abbaye d'Averbode*, in *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, 6, 1892, p. 293-301.
- GOOVAERTS L., *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré. Dictionnaire bio-bibliographique*, 4 delen, Brussel, 1899-1909.
- GREGOIR E., *Nieuw orgel der abdij van Averbode verveerdigd door den heer Hyppolyte Loret van Brussel*, in *De Vlaemsche School*, 5, 1859, p. 95-96.
- HOOZEE R., *Artus I Quellinus*, p. 142-157, *Artus II Quellinus*, p. 158-169, in tentoonstellingscatalogus *De beeldhouwkunst in de eeuw van Rubens*, Brussel, 1977.
- Houssar, Feuillan*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 17, Leipzig, 1924, p. 567.
- JANSEN A. en C. VAN HERCK, *Peter Scheemaekers Antwerpsch Beeldhouwer 1652-1714*, in *Jaarboek van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van Antwerpen*, 17, 1941, p. 129-188.
- IDEM, *De Van den Eyndés. Antwerpsche Bouwmeesters en Beeldhouwers uit de XVIIde eeuw*, in *Jaarboek van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van Antwerpen*, 20-21, 1944-1945, p. 5-90.
- IDEM, *Archief in beeld. Het meubilair van onze abdijen en kloosterkerken*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore*, 10, 1947, p. 5-67.
- IDEM, *Kerkelijke kunstschaten* (catalogus), Antwerpen, 1949.
- JANSSENS H., *De stichtingsoorkonden van de abdij van Averbode (1133-1139), gevolgd door enkele verdachte oorkonden uit de twaalfde eeuw*, in *Analecta Praemonstratensia*, 66, 1990, p. 5-47.
- KEHRER H., *Über Artus Quellinus den Jüngereren*, in P. CLEMEN, *Belgische Kunstdenkmäler*, 2, 10, München, 1923, p. 259-280.
- KOCKELBERGH I., *Quellin(i)us - Quellien, Artus (I), de Oude*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 14, Brussel, 1992, kol. 537-541.
- IDEM, *Quellinus, Arnoldus (Artus) (II), de Jonge*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 14, Brussel, 1992, kol. 541-545.
- KONRAD M., *Antwerpener Binnenräume im Zeitalter des Rubens*, in P. CLEMEN, *Belgische Kunstdenkmäler*, 2, 8, München, 1923, p. 185-242.
- KOYEN M., *Ordre de Prémontré. Abbaye d'Averbode*, in *Monasticon belge*. 4. *Province du Brabant* 3, Luik, 1969, p. 621-676.
- KREPS J., *Quinze Loret*, in *Musica Sacra*, 60, 3, 1959, p. 103-109.
- LAUREYS L. en H. VERCAMMEN, *Averbode Gemeente 1928-1976. Wording en groei*, Averbode, 1978.
- LEFÈVRE P., *L'Abbaye Norbertine d'Averbode pendant l'époque moderne (1591-1797)*. 1. *L'organisation constitutionnelle et la vie religieuse*, Leuven, 1924.
- IDEM, *Textes concernant l'histoire artistique de l'abbaye d'Averbode*, in *Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art*, 4, 1934, p. 247-264, p. 335-348; 5, 1935, p. 45-58.
- IDEM, *Textes concernant l'histoire artistique de l'abbaye d'Averbode aux XVIIe et XVIIIe siècles*, in *Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art*, 6, 1936, p. 151-176, p. 331-350; 7, 1937, p. 57-76.
- IDEM, *Een Kempische abdij: Averbode. Gids voor toeristen en bezoekers*, Averbode, 1939; eveneens Frans-talige versie.
- IDEM, *De Abdij voor en na de Franse Revolutie. Geschiedkundige nota's verzameld door prelaat Nelo*, in *Pikkelpoort*, 1, 11, 1949, tot 2, 6, 1950.
- IDEM, *Documents relatifs à la gestion d'Arnould de Tuldel, abbé d'Averbode de 1368 à 1394*, in *Analecta Praemonstratensia*, 31, 1955, p. 292-343.

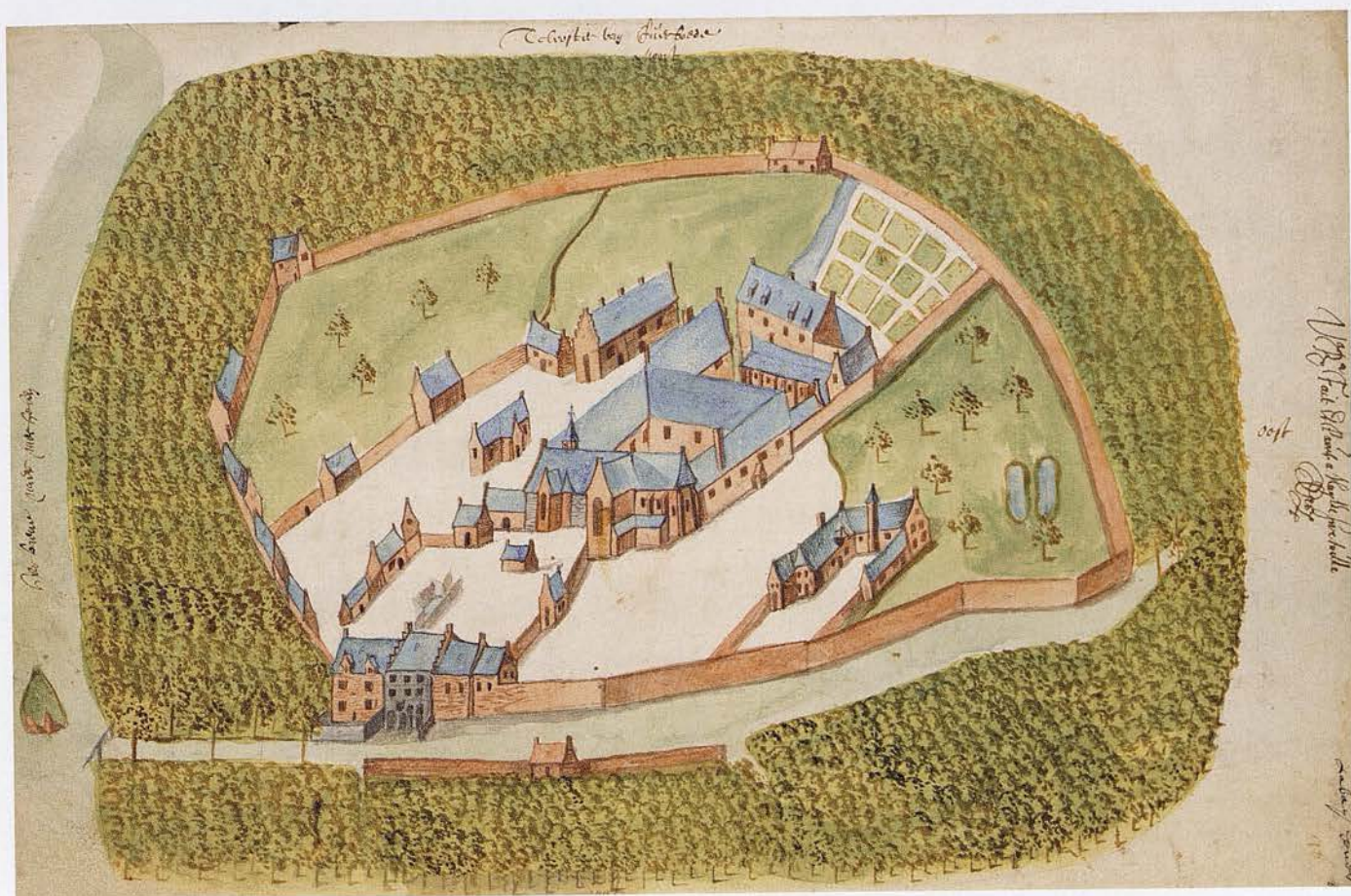
- IDEM, *Le huitième centenaire de la mort du premier abbé d'Averbode*, in *Analecta Praemonstratensia*, 43, 1967, p. 330-339.
- IDEM, *Le culte de Saint-Jean Baptiste à l'Abbaye d'Averbode du XIIe au XIXe siècle*, in *Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving*, 8, 1968, p. 33-43.
- IDEM, *Gommaire Crets, prélat d'Averbode, abbé général de l'Ordre de Prémontré (1887-1942, † 1944)*, in *Analecta Praemonstratensia*, 45, 1969, p. 170-229.
- LEMAIRE R., *Beknopte geschiedenis van de meubelkunst*, 2de uitgave, Antwerpen, 1952.
- LIBERTUS M., *Lucas Faydherbe, beeldhouwer en bouwmeester: 1617-1697*, Antwerpen, 1938.
- LOHRMANN D., *Die Wirtschaftshöfe der Prämonstratenser im hohen und späten Mittelalter*, in PATZE H. (ed.), *Die Grundherrschaft im Späten Mittelalter*, 1, (Vorträge und Forschungen, 27,1), Sigmaringen, 1983, p. 205-240.
- MAES A., 1834. *Het herstel der abdij van Averbode*, in *Analecta Praemonstratensia*, 10, 1934, p. 210-281.
- MARCHAL E., *Mémoire sur la sculpture aux Pays-Bas pendant les XVIIe et XVIIIe siècles*, Brussel, 1875.
- IDEM, *La sculpture et les chefs-d'oeuvre de l'orfèvrerie belge*, Brussel, 1895.
- IDEM, *Scheemaekers (Pierre)*, in *Biographie Nationale*, 21, Brussel, 1911-1913, kol. 627-628.
- NAUST H., *Beeldhouwwerk van Huybrecht en Norbertus Van den Eynde en van Lucas Faydherbe in de Hoofdkerk te Sint-Niklaas*, in *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 72, 1969, p. 37-49.
- NEEFFS E., *Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines*, 2 delen, Gent-Leuven, 1876.
- PALLEMAERTS J.F., *Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel*. 1. *Geschiedenis vanaf het ontstaan tot het jaar 1603*, Antwerpen, 1946; 2. *Beelden uit den eik*, Mechelen, 1936.
- PIOT C., *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Trond*, 1, (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, in-4°), Brussel, 1870.
- PLANTENGA J.H., *L'architecture religieuse dans l'ancien duché du Brabant depuis le règne des archiducs jusqu'au gouvernement autrichien (1598-1713)*, Den Haag, 1926.
- R.F., *Bader (Baader; Pader)*, in SAUR, *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 6, München-Leipzig, 1992, p. 199-207.
- SAUR, *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 26 delen (onvoltooid), München-Leipzig, 1983-2000.
- SLECHTEN G. (ed.), *Necrologium Monasterii S. Mariae Sanctique Joannis Baptistae in Averbode Ordinis Praemonstratensis*, in *Analecta Praemonstratensia*, 54-60, 1978-1984, 426 p. in afzonderlijke paginering.
- STEPPE J., *Het koordoksaal in de Nederlanden*, Brussel, 1952.
- S.V., *Geefs Guillaume*, in *Catalogus. De 19de-eeuwse Belgische beeldhouwkunst*, Brussel, 1990, p. 415-417.
- U.R., *Bayar Denis-Georges*, in SAUR, *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 7, München-Leipzig, 1993, p. 661.
- VALVEKENS J.B., *'Zoete hulp van het klooster'*, in *Averbode*, 1, 2, 1973, p. 22.
- V[ALVEKENS] T., *'Ad fontes' sancti Willibrordi*, in *Pikkelpoort*, 7, 2, 1955, p. 9-10; 7, 3, 1955, p. 3-4.
- VAN DAMME J., *Het biechtgestoelte van de Antwerpse Sint-Pauluskerk*, in *Monumenten en Landschappen*, 15, 3, 1996, p. 38-49.
- VANDERWAEREN S.I., *Het molenbezit van Averbode*, in *Oost-Brabant*, 19, 1982, 105-114.
- VAN ERMEN E., *Het kaartboek van Averbode, 1650-1680*, Brussel, 1997.
- VAN GELDER S., *Altaren van Peeter Scheemaekers*, in *Meer Schoonheid*, 18, 4, 1971, p. 18-24.
- IDEM, *De zeven trofeeën van de Oostbrabantse kunst*, in *Meer Schoonheid*, 26, 2, 1979, p. 36-38.
- VAN HERCK C., *Petrus Scheemaekers. Zijn leven: 1652-1714*, in *Taxandria*, 14, 1932, p. 144-150.
- IDEM, *Scheemaekers (Scheemackers) Peter I*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 29, Leipzig, 1935, p. 598.

- IDEM, *Antwerpse gestoelten uit de Baroktijd*, in *Jaarboek van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van Antwerpen*, 28, 1955-1957, p. 45-48.
- VAN HERCK C. en A. JANSEN, *Archief in beeld*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore*, 10, 1947, p. 5-67; 21, 1958, p. 3-108.
- VAN LENNEP J., *De 19de-eeuwse Belgische beeldhouwkunst. 2. De beeldhouwkunst tijdens het bewind van Leopold I (1831-1865)*, in gelijknamige tentoonstellingscatalogus Brussel, 1990, p. 47-83.
- VAN RIET S., *Lucas Faydherbe als beeldhouwer. Jan van den Steen*, in tentoonstellingscatalogus *Lucas Faydherbe Mechels beeldhouwer en architect 1617-1697*, Mechelen, 1997, p. 60-62.
- VAN WAEFELGHEM R., *Les premiers statuts de l'Ordre de Prémontré. Le Clm. 17.174 (XIIe siècle)*, in *Analectes de l'Ordre de Prémontré*, 9, 1913, 74 p. in afzonderlijke paginering.
- VARENBERGH E., *De Smet (Corneille)*, in *Biographie Nationale*, 5, Brussel, 1876, kol. 759.
- VERCAMMEN H., *Averbode parochie 1803-1983*, Averbode, 1983.
- VERSTER J., *'Hinten im Wald'. Tirols houtsnijwerk in de Nederlanden*, in *Antiek*, 28, 10, 1994, p. 460-466.
- WUSTRACK M.K., *Die Mechelner Alabaster-Manufaktur des 16. und frühen 17. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main, 1982.
- WYFFELS-SIMOENS M.-L., *Boiseries namuroises sculptées et datées du XVIIIe siècle*, in *Annales de la Société Archéologique de Namur*, 49, 2, 1959, p. 194-206.
- ZAJADACZ-HASTENRATH S., *Das Beichtgestühl der Antwerpener St. Pauluskirche und der Barockbeichtstuhl in den Südlichen Niederlanden. 3. Monographien des 'Nationaal Centrum voor Plastische Kunsten van de XVIe en XVIIe eeuw'*, Brussel, 1970.
- Z.v.M., *Eynde (Eynden), Hubrecht van den*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 11, Leipzig, 1915, p. 139.

TENTOONSTELLINGSCATALOGI

- 1948 ANTWERPEN *Kerkelijke kunst.*
- 1962 LEUVEN *Ars Sacra Antiqua.*
- 1963 AVERBODE *Maria-Chronycke.*
- 1966 ROTSELAAR *Oude kerkelijke kunst uit de Baanderij Rotselaar.*
- 1967 AVERBODE *Sint-Jan de Doper, patroonheilige van de praemonstratenzerabdij Averbode.*
- 1971 AVERBODE *Sint-Norbertus in de Brabantse kunst.*
- 1973 AVERBODE *Historische schoonheid van Averbode.*
HEVERLEE *De glans van Prémontré.*
- 1975 BORGERHOUT *Werken van Borgerhoutse kunstenaars geboren tussen 1880 en 1898.*
- 1976 DIEST *Oude kunst in privé-bezit.*
- 1977 BRUSSEL *De beeldhouwkunst in de eeuw van Rubens.*
- 1978 GRIMBERGEN *Het Land van Grimbergen.*
- 1979 LEUVEN *Het laatgotisch beeldsnijcentrum Leuven.*
- 1984 AVERBODE *Iconografie van de abdij van Averbode.*
- 1988 HASSELT *Onze-Lieve-Vrouw in het Kunstpatrimonium van de Abdij van Averbode.*
- 1990 BRUSSEL *De 19de-eeuwse Belgische beeldhouwkunst.*
- 1998 ANTWERPEN *Fascinerende facetten van Vlaanderen. 58/98 Twee uur breed of twee uur lang.*

Platen

Pl. 1. Uitzicht van de abdijgebouwen omstreeks 1596-1597. LEUVEN, Katholieke Universiteit, Arenbergarchief, nr. 2413, fol. 46°
(fotografische reproductie door Pjerpel Rubens, Tiel).

Pl. 2. Algemeen gezicht van de abdijsgebouwen vanuit het noorden (G6443, 1998).

Pl. 3. Poortgebouw, 1368-1394, met toegangspoort. Extérieur, zuidzijde met aanleunende gebouwen (N13212, 1990).

Geloten gebouw in ijzerzandsteen, veertiende eeuw, met gelijkvloers en twee verdiepingen onder een zadeldak met trapgevels; met dakruiter. Onderaan een grote doorgang en een kleinere met deur. Eerste verdieping met vijf vensters waartussen nissen met vernieuwde beelden; tweede verdieping met vier kleinere vensters. De indrukwekkende, vrijstaande toegangspoort draait op een centrale as. Links de pastorie (1651), rechts de voormalige stallingen (1651-1652).

Pl. 4. Gebinte van het poortgebouw, circa 1390 (G6445, 1998).

Pl. 5. Prelatuur, 1712-1723. Extérieur, zuidelijke gevel (G5684, 1996).

Brede constructie onder een schilddak met zeven kleine en zes grote dakkapellen. Gelijkvloers en bovenverdieping met zestien vensters, zij zijn symmetrisch gerangschikt onder een geprofileerd hoofdgestel, links en rechts van een centrale portiek met vier pilasters en een driehoekig fronton. Het centrale gedeelte, het hoofdgestel en de decoratie rond de vensters zijn in witte zandsteen, onderaan is er een basis in ijzerzandsteen. In het midden werd een brede ingang gepland met een architecturale omlijsting in arduin; op de twee hoeken een kleinere toegang. De noordelijke gevel is meer uitgewerkt met kolossale pilasters, met afwisseling van driehoekige en gebogen frontons boven de vensters van de bovenverdieping; met wapenschild van abt F. vanden Panhuysen (1725-1736).

Pl. 6. Pastorie, gedateerd 1651 door muurankers. Extérieur, noordelijke gevel (KN5833, 1996).

Gelijkvloers en verdieping onder zadeldak met trapgevel. De gevel in baksteen heeft een basis van ijzerzandsteen. Het gelijkvloers heeft zes vensters en twee deuren met opstap en een licht bovenaan; de verdieping heeft zeven vensters. Het dak werd voorzien van drie dakkapellen en een trapgevel; de middelste kapel doorbreekt de dakconstructie.

Pl. 7. Kloostergebouw, oostvleugel, 1739-1744. Extérieur, gezicht vanuit de abdijtuin (KN5832, 1996).

Ontworpen en gebouwd door norbertijn Gregorius Godissar; classicistisch gebouw, met rijkelijk geschakeerd materiaal van baksteen en witte zandsteen. Een gelijkvloers en een verdieping zijn gebouwd onder een schilddak; gevel met vijftien vensters bovenaan, dertien vensters en twee buitendeuren met lichten onderaan. De centrale partij is uit-springend met kolossale Corinthische pilasters, een hoofdgestel en een driehoekig fronton met wapenschild.

Pl. 8. Abdij van Averbode, luchtopname door G. Coolens, Antwerpen, 1994
(foto Abdijarchief Averbode).

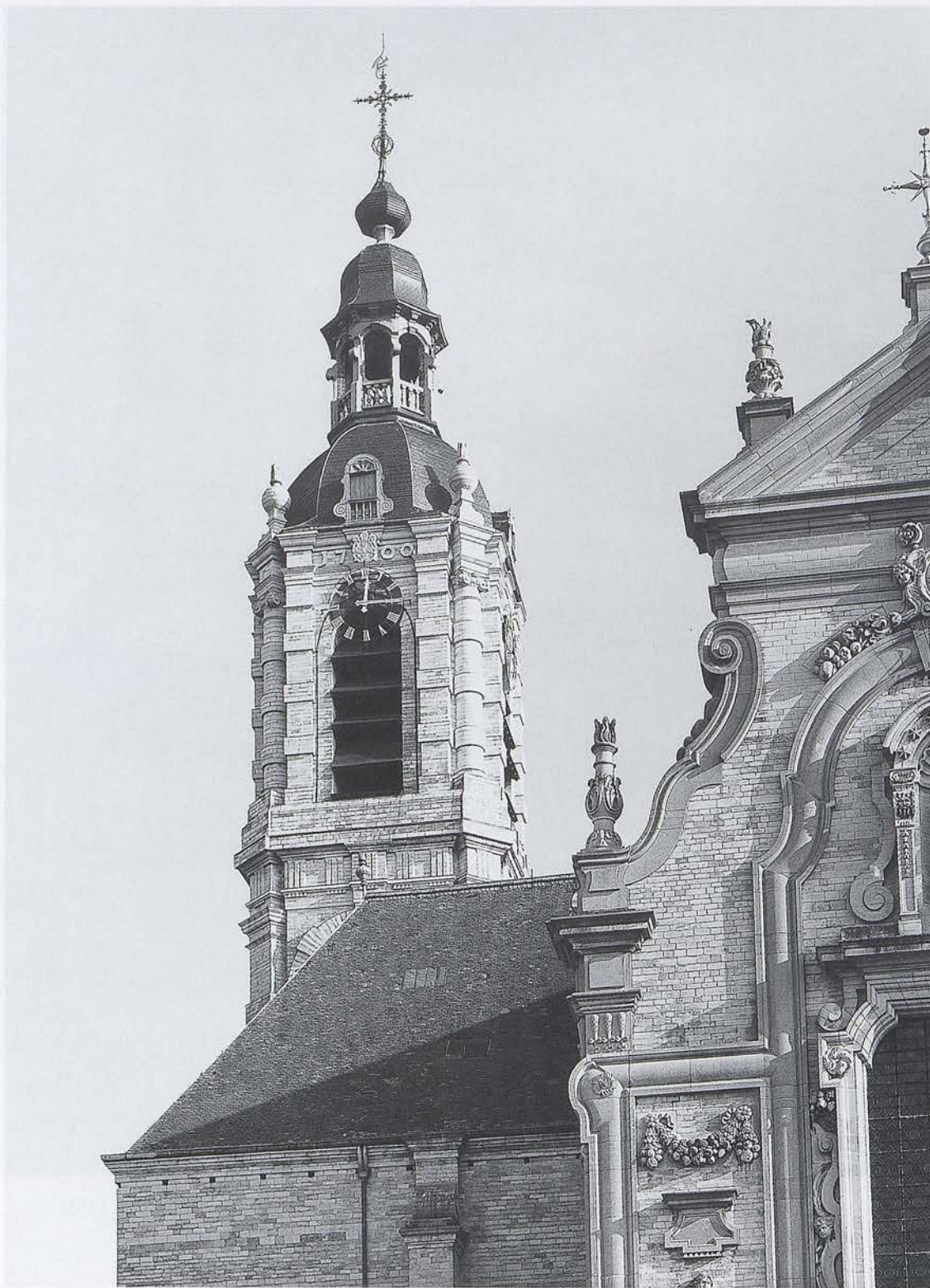

Pl. 9. Abdijskerk, 1664-1672, naar ontwerp van Jan II van den Eynde.
Exterieur, gezicht vanuit het westen (G5685, 1996).

Indrukwekkend barok gebouw met gesloten westelijk gedeelte. De smalle westgevel was voltooid in 1672. De verticaliserende opvatting van het lijstwerk geeft een gotiserende indruk. De beelden van de westgevel werden herhaaldelijk vernieuwd.

Pl. 10. Abdijskerk, 1664-1672. Extérieur, gezicht noord-oost, vanuit de abdijs tuin (G5686, 1996).

Pl. 11. Abdijskerk, 1664-1672. Extérieur, toren gedateerd 1700 (N13234, 1996).

Vierkante toren met afgeschuinde hoeken voltooid in 1700. De zuilen en pilasters met bossagewerk geven het geheel een plastisch effect. Het achzijdige dak heeft een open-gewerkte lantaarn en een peervormige spits.

Pl. 12. Abdiijkerk, 1664-1672. Interieur, gezicht naar het koor (G5688, 1996).

De aandacht in het kerkgebouw gaat naar het felverlichte, mooie koorgedeelte. De grote ramen zijn geplaatst tussen pilasters van de kolossale orde, met een fel uitspringend hoofdstel.

Pl. 13. Abdijskerk, 1664-1672. Interieur, gezicht naar het westen (N13083, 1990).

De ruime centraalbouw zonder koepel heeft vier armen die in de hoeken diagonaal zijn verbonden en worden verlicht: een ondiep, gesloten schip, twee ruime dwarsarmen en het grote koor. De eenheid in opvatting wordt ondersteund door de eenheid in versiering. Het gewelf wordt gesteund door gordelbogen en kruisribben.

Pl. 14. Kapittelzaal, 1739-1744. Interieur (N13155, 1990).

Gebouwd naar de plannen van norbertijn Gregorius Godissar en daarna van meubilair voorzien door Feuillan Houssar in 1744-1747. Vergroot en heringericht na de brand van 1942.

Pl. 15. Kloostergebouw. Refter, interieur (N13042, 1990).

Na de brand van 1942 werd de refter volledig vernieuwd. Het pleisterwerk werd uitgevoerd door Marcel Amorgasti.

Pl. 16. Franz Xaver Bader. Zijaltaar van Onze-Lieve-Vrouw van Smarten, gesigineerd en gedateerd: F.X. BADER ME FECIT Ao 1773 (KN5876).

Pl. 17. Franz Xaver Bader. Zijaltaar van het Heilig Kruis, 1773-1774 (KN5873).

Pl. 18. Denis-Georges Bayar. Hoofdaltaar in de kerk, ontwerp door Feyllan Houssar, 1754-1757 (G5695, 1996).

Pl. 19. Denis-Georges Bayar. Detail van het hoofdaltaar: Tenhemelopneming van Maria (KN5869).

Pl. 20. Denis-Georges Bayar. Detail van het hoofdaltaar: beeld, Koning David (KN5871).

Pl. 21. Cornelis de Smet. Beeld, Heilige Helena, 1774 (KN5874).

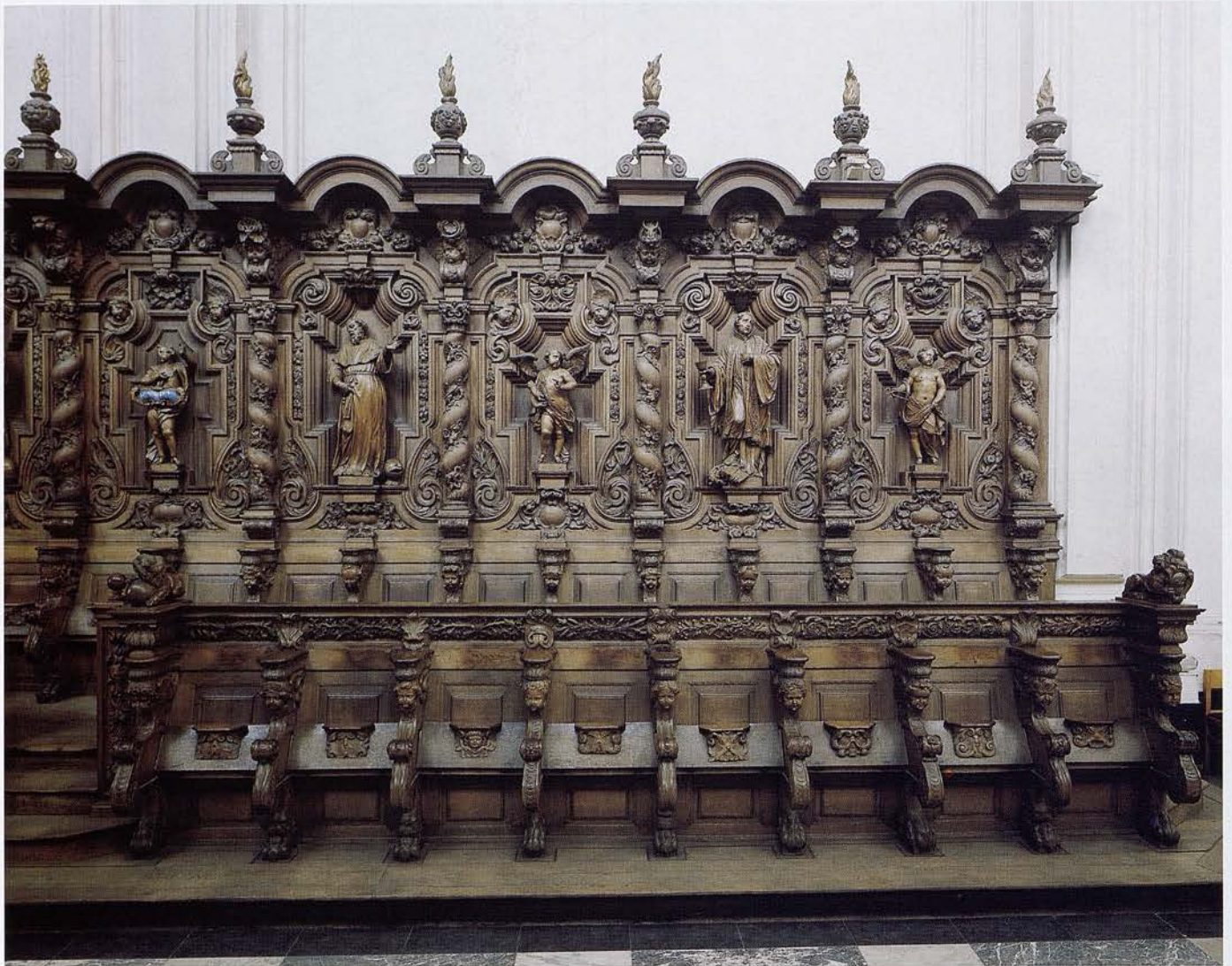

Pl. 22. Cornelis de Smet. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw van Smarten, 1774 (KN5877).

Pl. 23. Octavius Herry.
Koorgestoelte zuidzijde,
beeldsnijwerk door atelier
Quellinus, 1671-1673
(G5689, 1996).

Pl. 24. Octavius Herry en atelier Quellinus. Koorgestoelte noordzijde, detail: oostelijk gedeelte (G5692, 1996).

Pl. 25. Octavius Herry en atelier Quellinus. Koorgestoelte zuidzijde, detail: oostelijk gedeelte (G5690, 1996).

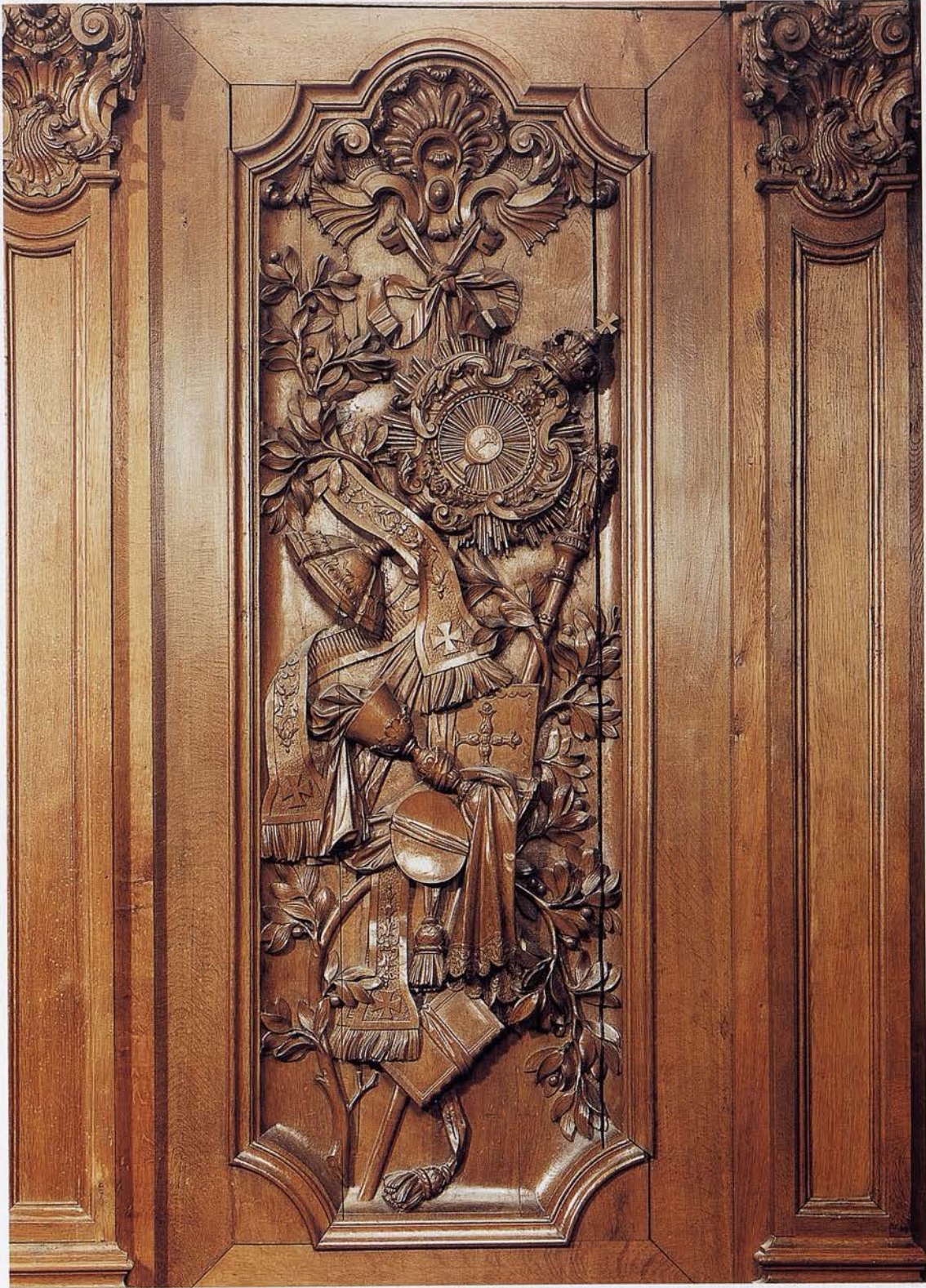
Pl. 26. Octavius Herry en atelier Quellinus. Koorgestoelte zuidzijde, detail: vak met beeld van de Heilige Adriaan van Hilvarenbeek (N13110).

Pl. 27. Feuillan Houssar. Lambrisering in de sacristie, 1744-1753; zuidelijke wand (G6447, 1998).

Pl. 28. Feuillan Houssar. Lambrisering in de sacristie, 1744-1753; noordelijke wand (G6448, 1998).

Pl. 29. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: trofee van de symbolen van het priesterschap (KN8028).

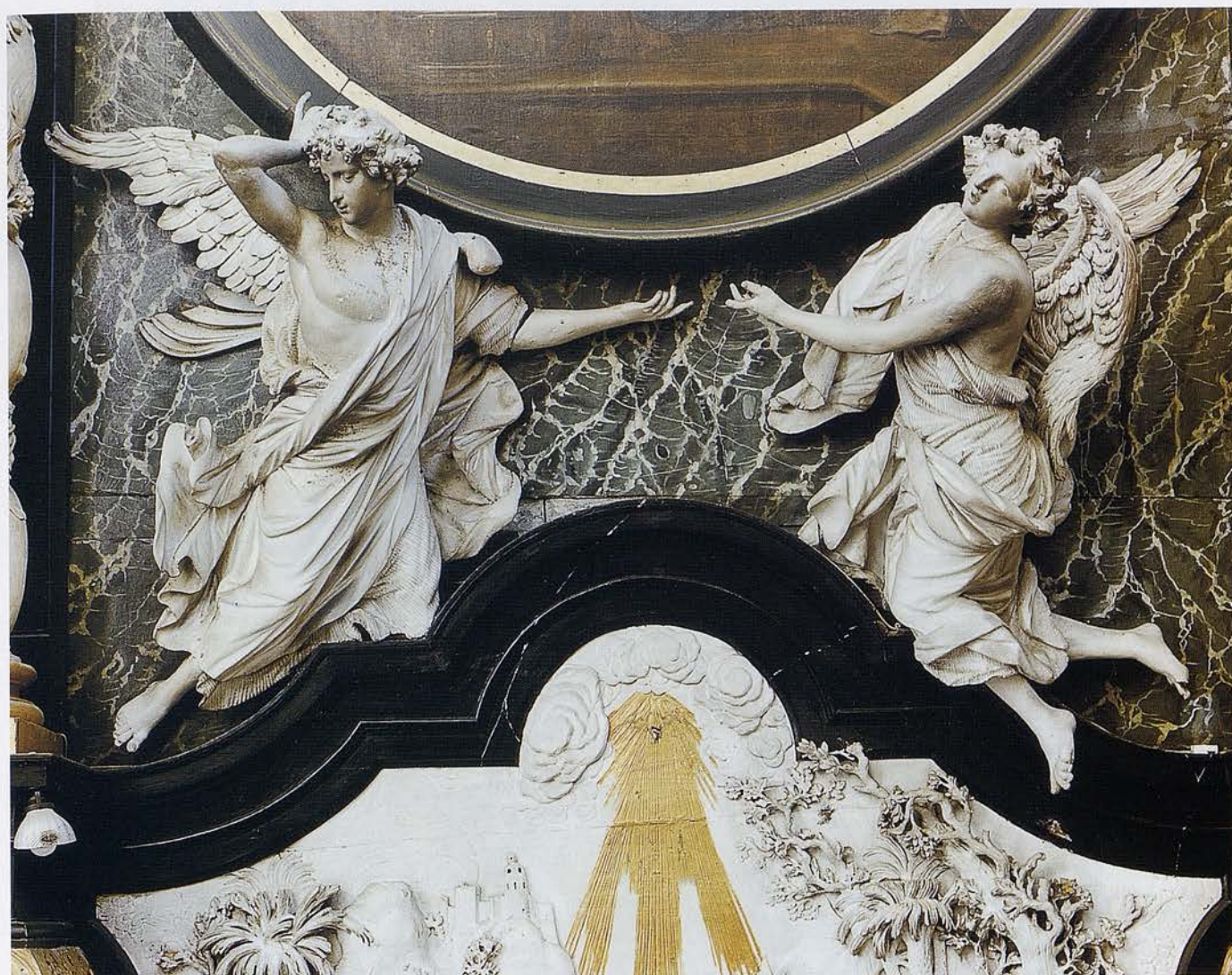
Pl. 30. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: paneel met Driehoek met Oog Gods, Lam met kruis, wimpel en hostiedragende kelk (B34764, 1942).

Pl. 31. Pieter I Scheemaeckers. Zijaltaar in de zuidelijke transeptarm van de abdijkerk, toegewijd aan de Heilige Johannes de Doper, 1699-1700, detail: beelden van de bekroning (KN5849).

Pl. 32. Pieter I Schemmaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper: predella met reliëf voorstellend de Doop van Jezus door Johannes (KN5854).

Pl. 33. Pieter I Scheemaekers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper: de twee engelen onder het altaarstuk (KN5855).

Pl. 34. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Norbertus: beeld van de bekroning, Heilige Norbertus van Maagdenburg (KN5860).

Pl. 35. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Norbertus: beeldengroep in de bekroning voorstellend De Heilige Norbertus ontvangt het ordekleed uit de handen van Onze-Lieve-Vrouw (KN5861).

Pl. 36. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Norbertus: beeld van de bekroning, Heilige Adriaan van Hilvarenbeek (KN5863).

Pl. 37. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Norbertus: beeld van de bekroning, Heilige Jacob Lacops (KN5862).

Pl. 38. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Norbertus: twee salomonszuilen rechts (KN5866).

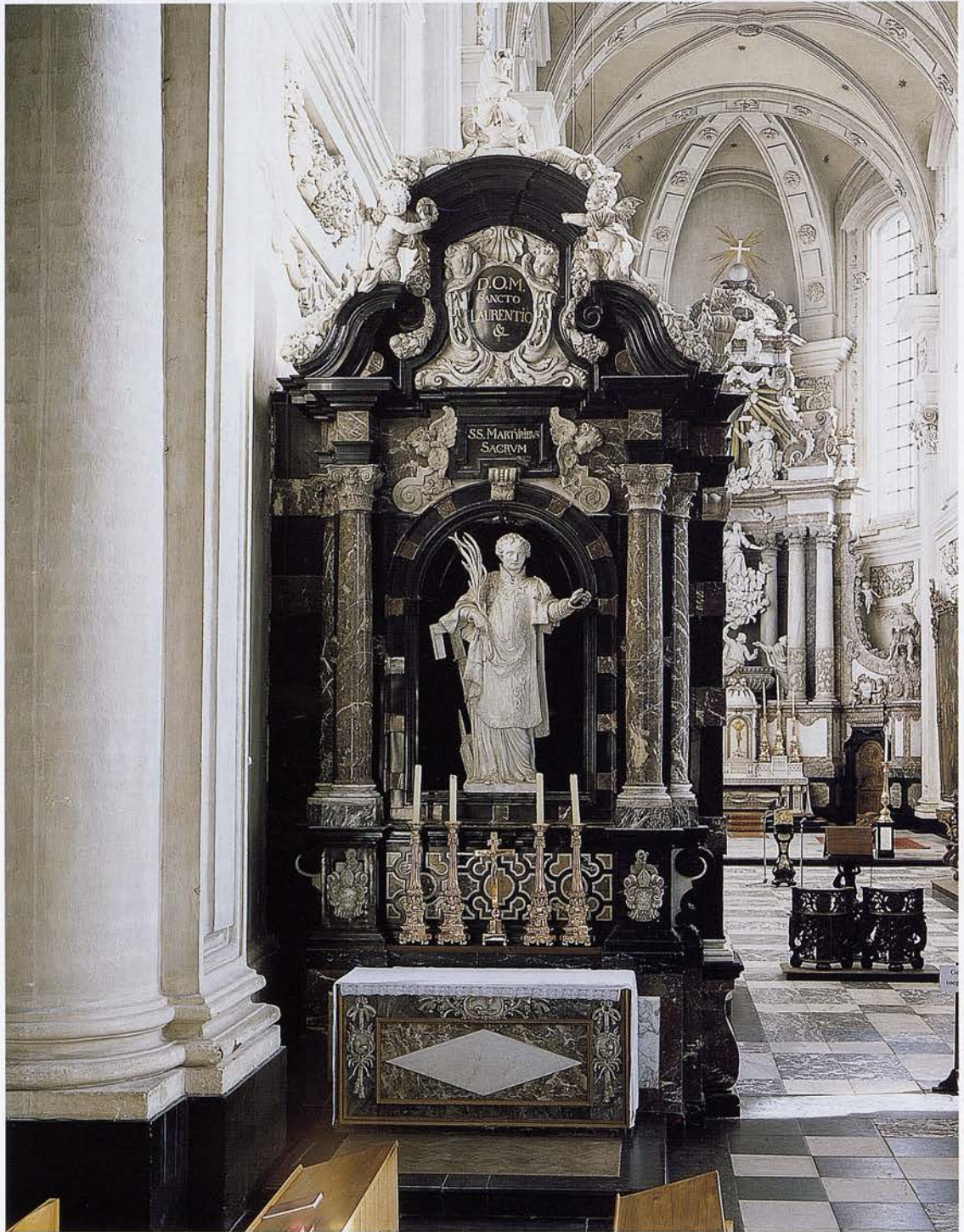
Pl. 39. Rombout Tissenaken. Reliëf, Laatste Avondmaal,
einde 16de - begin 17de eeuw (G6304).

Pl. 40. Hubrecht van den Eynde. Zijaltaar van de koorafsluiting, toegewijd aan de Heilige Catharina van Alexandrië, 1640-1642 (G5693, 1996).

Pl. 41. Godefridus van den Steen. Beeld, Heilige Johannes de Doper, 1502 (G6450).

Pl. 42. Gaspard van der Steen. Zijaltaar van de koorafsluiting, toegewijd aan de Heilige Laurentius diaken, 1671 (G5694, 1996).

Pl. 43. Gaspard van der Steen. Beeld, Heilige Catharina van Alexandrië, 1671 (KN5843).

Pl. 44. Gaspard van der Steen. Beeld, Heilige Laurentius diaken, 1671 (KN5846).

De bouwgeschiedenis van de abdij

Pl. 45. Beeld, Piëta, Frankrijk, einde 15de eeuw (G6449, 1998).

Pl. 46. Reliëf, Heilige Petrus met passiewerktuigen,
Mechelen, einde 16de - begin 17de eeuw (G6303).

De bouwgeschiedenis van de abdij van Averbode¹

Het ontstaan van de abdij

Het ontstaan van de abdij van Averbode kan vanuit de bewaarde oorkonden omstreeks 1134-1135 worden gesitueerd². Voordien stond er reeds een kapel op die plaats, die aan de benedictijnenabdij van Sint-Truiden toebehoorde³.

Algemeen wordt aangenomen dat Arnold II, graaf van Loon, het initiatief nam voor de nieuwe stichting. Hij stelde aan de religieuze gemeenschap gronden ter beschikking tussen Engsbergen en de weg naar Veerle en voegde er de kerk van Tessenderlo aan toe. Verder was bij de stichting uiteraard de abt van de abdij van Sint-Truiden betrokken, maar ook de buren Arnold, Heer van Aarschot, en Arnold, Heer van Diest, evenals Cuno van Repen.

De nieuwe kloostergemeenschap verkreeg een pauselijke bekrachtiging in 1139. Hier vernemen we dat de religieuzen volgens de regel van de Heilige Augustinus en de voorschriften van de kerk van Prémontré leefden. Deze jonge religieuze beweging was pas in 1120 ontstaan onder de bezielende inspiratie van Norbert van Gennepe († 1134), die zelf in 1126 aartsbisschop van Maagdenburg was geworden. Meestal wordt verondersteld dat de eerste premonstranzers te Averbode uit de in 1124 gestichte Antwerpse Sint-Michielsabdij afkomstig waren.

De eerste gebouwen

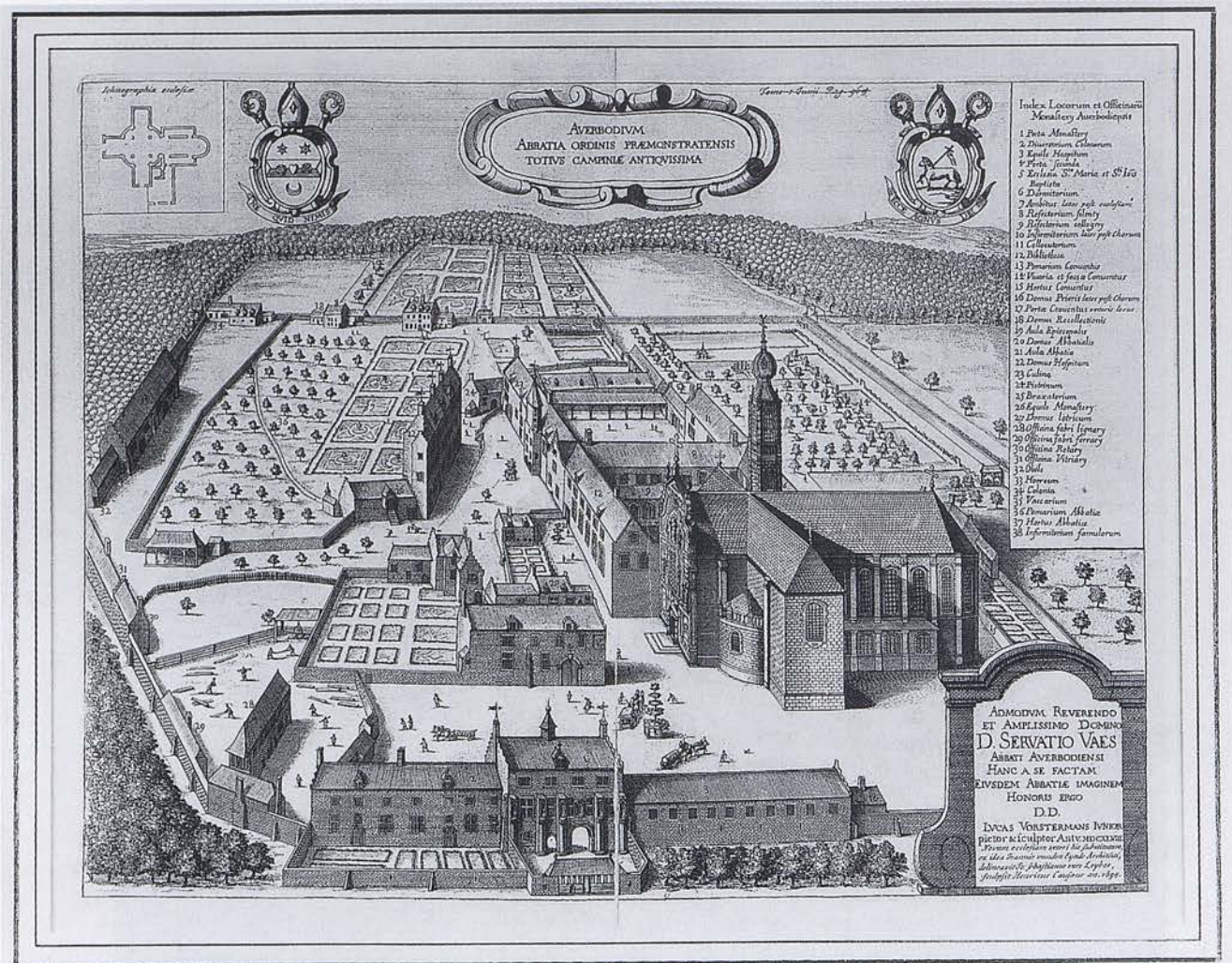
Over de eerste gebouwen te Averbode bleven geen betrouwbare gegevens bewaard. Een kapel was er reeds. Verder schreven de eigentijdse voorschriften van de orde van Prémontré voor dat bij het begin van een nieuwe stichting behalve de gebedsruimte ook een slaapzaal, vertrekken voor de gasten en voor de portier aanwezig moesten zijn, opdat het reguliere leven van bij de aanvang ernstig zou kunnen verlopen⁴. Uit andere bronnen weten we

¹ Deze synthese is gebaseerd op de bestaande artikels en documentatie, niet op nieuw systematisch archiefonderzoek. De belangrijkste bronnen werden eertijds bijeengebracht in: P. LEFÈVRE, 1936 en 1937. Verder is er L. BLOMME, 1920. Econoom D. DE CLERCK (1969-1986) legde een *Dossier* aan over de geschiedenis van de verschillende gebouwen, onder andere vanuit beide genoemde werken en de eigen waarnemingen. Dat dossier wordt sindsdien verder aangevuld. Het bouwkundig erfgoed van de abdij werd voorheen reeds beschreven in P. LEFÈVRE, 1939, T. GERITS, 1973, 2 en IDEM, 1976.

² Zie H. JANSSENS, 1990, p. 5-29 en B. BENEDIXEN, 1996.

³ Wanneer in 1107 paus Paschalis II de bezittingen van de abdij van Sint-Truiden bevestigt, wordt de kerk van Averbode genoemd, C. PIOT, 1870, p. 30: 'de ecclesia Averbodensi bisantium unum'. Sommigen formuleren de hypothese dat er in Averbode voordien reeds een doopput bestond van de Heilige Willibrord († 739), T. VALVEKENS, 1955. De term 'Willebreghtsputte' komt voor in een oorkonde van 1298, namelijk Achief Abdij Averbode [= AAA.], I, oorkonden, nr. 552, zie T. GERITS, 1975 en 1986.

⁴ Zie R. VAN WAEFELGHEM, 1913, p. 33: 'Non mittendum esse abbatem in locum novellum sine clericis ad minus duodecim, nec sine libris istis: psalterio, innario, collectaneo, antiphonario, graduali, regula, missali, nec nisi instructis prius his officinis: oratorio, dormitorio, cella hospitum et portarii, quatenus ibi statim et Deo servire et regulariter vivere possint'. Deze tekst werd letterlijk overgenomen uit de *Summa Cartae Caritatis* van de cisterciënzerorde. Alleen 'monachis' werd vervangen door 'clericis', zie F. DE PLACE, 1988, p. 126-127.

1. Prent, De premonstratenerabdij van Averbode, gegraveerd door Hendrik Causé en Lucas II Vorsterman, naar tekening van Jan Sebastian van Loybos, met wapenschild van abt Servatius Vaes, 1695 (M273637).

dat de abdij bij de aanvang een dubbelklooster was. Dit betekent dat er ook zusters leefden. Zij dienden eveneens over eigen kloostervertrekken te beschikken. Pas in het begin van de dertiende eeuw zijn de zusters vertrokken naar een eigen klooster te Keizerbos (NL). De premonstratenzers hebben bij hun vestiging te Averbode de aloude patroon van de kapel, Sint-Jan de Doper, laten voorafgaan door Onze-Lieve-Vrouw, zodat kerk en abdij sindsdien twee patroonheiligen hebben.

Uit 1194 wordt een tekst bewaard waarin wordt gemeld dat Walter, aartsbisschop van Rouen, in dat jaar de kerk van Averbode toewijdt aan Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Jan de Doper. Daar de kerk in 1226 nog steeds niet was voltooid, vermoedde P. Lefèvre dat in 1194 slechts het koor en het transept beschikbaar waren⁵.

De abdij, centrum van een veel groter domein

De jonge abdij te Averbode was aanvankelijk een zeer arme gemeenschap. De grondschening bij de aanvang was beperkt en behalve de kerk en de tienden van Tessenderlo waren er geen verdere inkomsten. Het is de grote verdienste geweest van de eerste abt Andreas († 1166/67) en zijn opvolgers dat zij door het verwerven van bijkomende gronden een landbouwdomein konden creëren dat de abdij leefbaar maakte. Het domein was alles samen circa 5500 hectare groot. Op dit domein ontstonden uithoven, die bestonden uit hoevegebouwen met een kapel en verder akkers, weiden, bossen en in de Kempen ook heide. Deze uithoven werden uitgebaat onder de leiding van een magister en een groep conversen of lekenbroeders, bijgestaan door lekenpersoneel. Sommige waren tot zestig kilometer van de abdij verwijderd. In de dertiende eeuw stopte de massale recruterings van lekenbroeders en in de veertiende eeuw zien we ook de magistraten op de uithoven verdwijnen. Vanaf dat ogenblik werden de uithoven aan boeren in pacht gegeven. Deze pachthoeven zouden tot in de achttiende eeuw de abdij een aanzienlijk deel van haar inkomsten bezorgen⁶. Aan dit domein waren van meet af aan ook molens verbonden⁷.

Vooraf in de dertiende en ook nog begin veertiende eeuw verkreeg de abdij het patroonaatsrecht en de tienden van meer dan dertig kerken. Dit betekende dat de abt een kandidaat ter benoeming voor de functie van pastoor mocht voordragen. Bovendien verkreeg de premonstratenzerorde in haar geheel in 1188 het privilege om hiervoor eigen religieuzen uit te kiezen. Vanaf dat ogenblik groeide het parochiepastoraat uit tot een van de belangrijkste pastorale activiteiten van de leden van de premonstratenzerorde.

Op deze manier heeft de abdij van Averbode zich gedurende de eerste eeuwen van haar bestaan ontwikkeld tot een centrum van religieuze, pastorale en economische uitstraling. In de abdij traden de nieuwe leden binnen en ontvingen er de noodzakelijke religieuze en theologische vorming. Hier werd ook het koorgebed trouw onderhouden. Vanuit de abdij werden de religieuzen als pastoor of vicaris naar de parochies gezonden, waar ze het grootste deel van hun actieve loopbaan doorbrachten. De abdij was ook het centrum van waaruit het ganse landbouwdomein werd beheerd. Zo moest ze niet alleen instaan voor de eigen kloostergebouwen, maar ook voor de pastorieën in de parochies en voor de hoevegebouwen en molens die haar toebehoorden. Bovendien bezat ze nog een beperkt

⁵ P. LEFÈVRE, 1967, p. 334.

⁶ D. LOHRMANN, 1983; T. GERITS, 1973, 1; P. DEKKERS, 1995; voor een overzicht van het abdiydomein zie E. VAN ERMEN, 1997.

⁷ S. VANDERWAAREN, 1982.

2. Algemeen gezicht vanuit het noorden (N13223, 1990).

aantal stadshoven of refugehuizen in enkele steden. Vele pastorieën, maar ook enkele hoeven, molens en stadshoven bleven tot vandaag bewaard en getuigen van de abdijsite in de voorbije eeuwen. In deze bijdrage zullen we ons verder beperken tot de bewaarde gebouwen en het beeldhouwwerk binnen de muren van de abdij zelf.

Een abdij, steeds in evolutie

Een abdijsite schijnt misschien voor de toevallige bezoeker vandaag een oase van rust en stilte die onveranderlijk de tijd trotseert. De bewoners zelf weten wel beter. In een abdij wordt geleefd. Het instandhouden van de gebouwen vereist voortdurend kleine en grote herstellingen. Soms is een grondige vernieuwing noodzakelijk of, bij toegenomen of gewijzigde activiteiten, een uitbreiding. Catastrofen, oorlogen en zelfs ook politieke beslissingen kunnen een abdij volledig ruïneren. Zolang de levende gemeenschap overleeft, zal ze telkens opnieuw aan de heropbouw willen beginnen. Zo was het toch in Averbode. Van de houten en stenen gebouwen uit de beginperiode is niets meer bewaard gebleven. Wellicht zijn er in de heuvel van de abdij nog wel oude sporen en resten van fundamenten terug te vinden. Wetenschappelijk archeologisch onderzoek heeft in Averbode nog nooit plaats gehad. Sommige delen van de noordelijke en de westelijke kloostergang zouden uit vroege perioden kunnen dateren. Zo werd in de hoek van de noordelijke pandmuur in 1944-1945 een gotisch poortje teruggevonden, dat naar de ingang van de kleine sacristie verplaatst werd⁸.

De laatmiddeleeuwse abdij

Het oudst bewaarde gehele gebouw van de abdijsite is het poortgebouw (platen 3 en 4). Bewaarde abdijsiteboeken verwijzen naar werken aan het gebouw in 1379-1382⁹. Wellicht werd het in zijn geheel opgetrokken onder het abbatiaat van abt Arnold van Tuldal (1368-1394). Hij was de zoon van de pachter van de abdijsite van Tuldal bij Hilvarenbeek (NL). Zijn abbatiaat was een voorbeeld van administratieve nauwgezetheid. Eerst liet hij een register opmaken van alle bezittingen en inkomsten van de abdij. Daarna gaf hij de opdracht om een groot cartularium samen te stellen, waarin alle oorkonden van de abdij systematisch gerangschikt overgeschreven werden. Vooraan in het cartularium staat het zogenaamd 'testament' van Arnold van Tuldal: praktische raadgevingen voor zijn opvolger op geestelijk, maar vooral op materieel gebied¹⁰. Het unieke houten dakgebint van het poortgebouw in gotische stijl bleef tot vandaag volledig bewaard¹¹.

In de nacht van 24 op 25 oktober 1499 werd de abdijsite door een blikseminslag getroffen. Ze brandde volledig uit. Onder het abbatiaat van abt Gerard vander Scaeft (1501-1532) werd ze hersteld en in 1504 opnieuw ingewijd¹². Abt Paulus Gielmans (1541-1543) liet aan de zuidzijde van de kerk een kapel ter ere van Sint-Jan de Doper

⁸ D. DE CLERCK, *Dossier, Kleine sacristie*, p. 1.

⁹ P. LEFÈVRE, 1955, p. 325-326.

¹⁰ IDEM, art. *Tuldal (Arnould de)*, in *Biographie Nationale*, 35, Brussel, 1970, kol. 704-706.

¹¹ R. LEMAIRE, 1952, p. 29, afb. 16.

¹² G. SLECHTEN, 1983, p. 296; P. LEFÈVRE, 1934, p. 342-343; IDEM, 1935, p. 58; T. GERITS, 1973, 2, p. 16-17.

3. Schilderij, door Charles van der Eycken, De premonstratenzerabdij van Averbode, toestand in 1834, doek, 66 × 100 cm (B34812).

optrekken¹³. Het is deze vergrote kerk (plaat 1) die voorkomt op de oudste bewaarde afbeeldingen van de abdij¹⁴, evenals op de grote kopergravure van Lucas II Vorsterman uit 1648 en zelfs nog in het groot kaartboek van Averbode¹⁵.

Op het einde van de zestiende eeuw had ook de abdij heel wat te lijden van de oorlogssituatie in onze streken. In 1578 viel krijgsvolk in de kerk binnen tijdens een eucharistieviering. De abdij werd geplunderd en de medebroeders verjaagd. Ze zouden pas in 1604 terugkeren. Intussen was eind 1594 door de onvoorzichtigheid van in de abdij gelegerde Spaanse troepen een gedeelte van de abdij uitgebrand¹⁶.

Het herstel tijdens de Contrareformatie

Voorab abt M. Valentyns (1591-1635) maakte zich zeer verdienstelijk bij de heropbouw van de abdij. Na de voorbije oorlogsperiode dienden niet alleen de abdij zelf, maar ook de molens, de talrijke hoeven en pastorieën heropgebouwd of hersteld te worden. De ijverige abt zette zich echter bovenal in voor het geestelijk herstel van de gemeenschap naar de nieuwe geest van het Concilie van Trente. In de abdijschiedschrijving kreeg hij de eretitel mee van 'tweede stichter'¹⁷.

Uit deze periode dateert het mooie washuis van de abdij. Het jaartal 1623 is drie maal aangebracht in de voorgevel, onder andere in de steen met het wapenschild van abt Valentyns en diens initialen¹⁸. Ook de draaiport voor het eigenlijke poortgebouw dateert wellicht uit deze periode¹⁹.

Uit de lijst van de nog bewaarde gebouwen te Averbode en elders kunnen we opmaken dat de abdij vanaf het begin van de zeventiende eeuw tot aan haar opheffing in 1796 bijna onafgebroken gebouwen heeft opgetrokken in de abdij, in de parochies en op de hoeven. Na het washuis volgden in 1624 de pastorie van Wezemaal, in 1630 die van Rummen en in 1634 de pastorie van Balen²⁰.

Onder het lange abbatiaat van abt S. Vaes (1648-1698) gingen de bouwwerken onverminderd door. In 1651-1652 vonden verbouwingen plaats aan het gebouw links naast het poortgebouw (plaat 6), dat diende als logeerplaats voor de pachters van de hoeven, later voor de schrijnwerkers en timmerlieden²¹. In de achttiende eeuw zou de provisor, dit is de econoom van de abdij, hier zijn intrek nemen. Ook aan de rechterzijde van de poort werden in 1651 werken uitgevoerd. Dit gebouw was traditioneel de verblijfplaats voor voorbijgangers en werd in de achttiende eeuw door de abdij zelf ook als paardenstal gebruikt²².

¹³ P. LEFÈVRE, 1968, p. 38.

¹⁴ T. GERITS, 1973, 2, p. 51, nr. 3, afb. p. 14 en p. 52-53, nr. 4, afb. aldaar.

¹⁵ T. GERITS, 1973, 2, p. 53-54, nr. 5, afb. p. 16; E. VAN ERMEN, 1997, p. 27 en 29.

¹⁶ L. BLOMME, 1920, p. 152-168.

¹⁷ P. LEFÈVRE, art. *Valentyns (Mathias)*, in *Biographie Nationale*, 26, Brussel, 1936-1938, kol. 86-89.

¹⁸ T. GERITS, 1976, p. 44-46.

¹⁹ Ze komt reeds voor op de gravure van Lucas II Vorsterman (1648), maar nog niet op de tekeningen op het einde van de zestiende eeuw.

²⁰ De meeste bewaarde pastorieën staan vermeld in T. GERITS, 1974, 2. De pastorie van Balen bleef niet bewaard.

²¹ P. LEFÈVRE, 1937, p. 61; T. GERITS, 1976, p. 20-22. Beide auteurs zeggen dat het gebouw in 1651 werd opgetrokken. In zijn nota's merkt D. De Clerck terecht op dat het gebouw reeds voorkomt op de gravure van L. Vorsterman (1648). De genoemde werken en de muurankers met datum 1651 waren dus alleen een aanpassing van het reeds bestaande gebouw, D. DE CLERCK, *Dossier, Pastorie*, p. 1.

²² P. LEFÈVRE, 1937, p. 60-61.

4. Binnenplein, gefotografeerd in 1914-1918 (B16800).

5. Prelatuur, 1712-1732. Extérieur, noordelijke gevel (N13230, 1990).

In de abdij staat een tweede poortgebouw met tweemaal het jaartal 1659 en het wapenschild met de leuze van abt S. Vaes. Het is de oude Groenpoort naar de tuin van de abdij, met hoveniersverblijf, die sinds de negentiende eeuw 'Pikkelpoort' wordt genoemd²³.

De gemetste bakstenen muur rond de abdij gaat wellicht terug tot de Middeleeuwen. Op alle afbeeldingen is hij op dezelfde plaats te zien. Natuurlijk moest deze muur op ondiepe fundamenteën, maar met steunberen op regelmatige afstanden, af en toe worden hersteld of zelfs gedeeltelijk herbouwd. Vanaf circa 1675 zien we op de verste uithoek van de muur een kapelletje verschijnen, de zogenaamde Arnikiuskapel. In de achttiende eeuw verscheen naast de Pikkelpoort een tweede paviljoentje op de muur²⁴. Verscheidene van de bijgebouwen, zoals het washuis, de oude hoeve en de aaneengesloten bijgebouwen vanaf de poort tot aan de hoeve, zijn langs de muur gelegen.

De nieuwe kerk

In de eerste helft van de zeventiende eeuw was de abdij opnieuw bewoonbaar gemaakt en de molens, hoeven, pastorieën en bijgebouwen waren hersteld of vernieuwd. Met de Vrede van Munster in 1648 was aan het oorlogvoeren eindelijk officieel een einde gekomen en de abdij had in hetzelfde jaar met S. Vaes een nieuwe sterke abt gekregen. Stilaan werd een zeer groot plan gesmeed. De middeleeuwse abdijkerk, meermaals verbouwd en gerestaureerd²⁵, voldeed blijkbaar niet langer aan de eisen van de tijd. In navolging van onder andere de abdijen van Ninove en Grimbergen werd gedacht aan een nieuwe grote barokkerk (platen 8 tot 13). De plannen van architect L. Faydherbe werden afgewezen, waarna het ontwerp van de Antwerpse architect Jan II van den Eynde wel goedkeuring vond²⁶. De werken begonnen in 1664 met de gedeeltelijke afbraak van de oude kerk. Op 31 juli van dat jaar legde abt S. Vaes de eerste steen, waarna ook de prior, de supprior, de kamerling, de cellier en de professor in de theologie een steen plaatsten. Tijdens de afwezigheid van de architect stonden de werken onder de leiding van de bekwame landmeter Cornelis Lowis († 1691)²⁷. De witte steen voor de kerk was afkomstig uit Gobertange en werd

²³ P. LEFÈVRE, 1937, p. 62, nr. 68 en T. GERITS, 1976, p. 46. Het poortgebouw staat nog niet vermeld in het groot kaartboek, maar wel exact getekend in het klein kaartboek, met datering 1675, AAA., I, reg. 106, fol. IV r°.

²⁴ T. GERITS, 1976, p. 48; P. LEFÈVRE, 1937, p. 63, nr. 69. D. DE CLERCK, *Dossier, Omheiningsmuren*. Oudste afbeeldingen in het klein kaartboek, AAA., I, reg. 106, fol. IV r° en V v°.

²⁵ Over de middeleeuwse abdijkerk, zie P. LEFÈVRE, 1934, p. 248-264, 335-348; 1935, p. 45-58 en T. GERITS, 1973, 2, p. 13-31.

²⁶ P. LEFÈVRE, 1936, p. 151-174; T. GERITS, 1973, 2, p. 31-46.

²⁷ Cornelis Lowis (†1691) was schrijnwerker, landmeter, ontwerper en architect. Vanaf 1646 komt Lowis voor in de archieven van de abdij. In dat jaar staat hij geboekt als dienaar en houtbewerker. Op 26 mei 1646 legde hij de eed af als landmeter in Brabant. Vanaf juni 1647 noemde kamerling Egidius die Voecht hem 'meester en schrijnwerker', in februari 1649 stond hij ingeschreven als architect. Op 6 september 1661 werd hij ingezworen als landmeter in Luik en in Loon.

In de periode 1650-1680 werkte Lowis als landmeter aan het kaartboek van Averbode; de domaniale bezittingen van de abdij werden hierin in kaart gebracht, alsook de parochiegoederen van de parochies die door Averbode bediend werden. In dezelfde hoedanigheid van landmeter tekende Cornelis Lowis in 1661 in opdracht van de Sint-Michielsabdij van Antwerpen de figuratieve kaarten van Nederokkerzeel, die nu bewaard worden in het archief van de abdij van Tongerlo.

Lowis was actief betrokken bij de bouw van de nieuwe abdijkerk. Bij afwezigheid van de Antwerpse architect en beeldhouwer Jan II van den Eynde werd de leiding van de werken overgelaten aan Lowis. 'Architectus fuit mag. Johannes van den Ende in cuius absentia totum opus dirigebat mag. Cornelius Lowies, geometra celebris', P. LEFÈVRE, 1936, p. 154. Lowis was tijdens de bouwwerken betrokken bij de aankoop van materiaal, hij maakte aantekeningen en gaf aanwijzingen bij het kappen van architecturale onderdelen en sloot overeenkomsten voor de levering van witte steen.

6. Prelatuur, 1712-1732. Extérieur, noordelijke gevel, detail: wapenschild van abt F. vanden Panhuysen (M273827).

geleverd door meester Jan van Hasse uit Diest. Voor de levering van de ijzerzandsteen werd een contract afgesloten met de eigenaar van een steengroeve te Langdorp. Op een nacht in januari 1668 stortte een van de vier vieringspijlers neer, kort daarna gevolgd door twee andere. De bouwwerken werden spoedig hernomen met betere materialen. De glazenier Siardus Hetsé uit Diest die het vensterglas leverde, trad tijdens de werken in de abdij binnen als lekenbroeder²⁸. Op 11 juli 1672, feest van Sint-Norbertus, werd de eerste plechtige mis in de nieuwe kerk opgedragen. De kerk had veel geld gekost, waardoor aanzienlijke sommen geleend moesten worden. De plechtige consecratie door Antoon Blavier, wijbisshop van Luik, vond plaats op 19 juni 1681. De toren werd pas in 1700 voltooid.

Cornelis Lowis maakte verscheidene ontwerpen voor de abdij: hij legde de eerste steen van het hoofdaltaar (1655), tekende het ontwerp voor de toren en legde het ontwerp voor van het doksaal. In 1691 werd hij als één van de eersten in de nieuwe abdijkerk begraven.

Bibliografie: E. VAN ERMEN, 1997, p. 11-13.

²⁸ Hij stierf in 1714. P. LEFEVRE, 1936, p. 163 en G. SLECHTEN, 1979, p. 57-58.

In verhouding tot de oude kerk kwam de westgevel van de nieuwe kerk minder ver naar het westen. Aan de oostzijde rijkte het koor van het nieuwe bedehuis echter veel verder. In haar geheel ligt de nieuwe kerk ten zuiden van de oude. Hierdoor bleef het mogelijk om tijdens de bouwwerken de oude kerk nog gedeeltelijk te gebruiken²⁹. De nieuwe kerk, een centraalbouw met aan de oostzijde een langgerekt koor met twee zijkoren, is in haar geheel veel groter en monumentaler dan haar voorganger.

Nieuwe kloostergebouwen

Doordat de nieuwe kerk iets ten zuiden van de oude gebouwd werd, was het kloosterpand merkkelijk verstoord. In 1712 werd tegen de kerk een nieuwe zuidelijke pandgang opgetrokken, in 1713 volgde de westelijke gang en in 1716 de noordelijke vleugel met de bouw van een nieuwe refter en een dormitorium. In de pandgang werden grafkelders voorzien. In de 88 kelders van de vier pandgangen zouden van 1719 tot 1794 en van 1843 tot 1871 191 medebroeders hun laatste rustplaats vinden³⁰. De oostvleugel bleef voorlopig onafgemaakt.

Tegelijk met de conventsvleugels werd het nieuwe prelaatskwartier opgetrokken. Voorheen bestond dit uit allerlei aparte gebouwen ten westen van het convent. Nu werd tegen de westelijke kloostergang aan een nieuw prelaatskwartier gebouwd, op de fundamenten en boven de kelders van het vorige gebouw³¹. Aan de zuidkant sloot hier een geheel nieuwe vleugel op aan in westelijke richting, waarvan aanvankelijk maar de helft werd opgetrokken: het kwartier van de kamerling (plaat 5). De volledige afwerking gebeurde in 1732³². Daarom zien we op de westgevel van het huidige gastenkwartier en het fronton van de zuidgevel van de huidige prelatuur het wapenschild van abt S. van der Steghen (1698-1725), terwijl aan het uiteinde van de noordgevel van het huidige prelaatskwartier het wapenschild van abt F. vanden Panhuysen (1725-1736) werd aangebracht. Wellicht vertoonde de gevel van het prelaatskwartier een veel grotere gelijkenis met de noordgevel van het kamerlingkwartier dan nu nog het geval is³³.

Door de bouw van het mooie kwartier van de kamerling wijzigde het uitzicht op het voorplein van de abdij volledig: naast de kerk stonden niet langer allerlei kleine gebouwen, maar men keek recht op de façade van de nieuwe vleugel. Nu werd ook aandacht besteed aan de andere gebouwen rond dit plein. Zo werd in 1734 een galerie met vijf bogen geplaatst tussen de paardenstallen en de kerk, en bouwde men in 1735 de muur die sindsdien het voorplein afsluit. Op die manier kregen de gebouwen langs het voorplein van de abdij ongeveer hun huidige uitzicht. Wellicht dateren de oude lindebomen eveneens uit die tijd. In dezelfde jaren werden de dienstgebouwen langs de abdijsmuur verbouwd, onder andere het wagenhuis en de smidse³⁴.

²⁹ De afbeelding van de abdij in het klein kaartboek vanuit het zuiden, AAA., I, reg. 106, fol. IV r°, geeft achter de nieuwe kerk nog een overgebleven muur van de oude kerk. Het zicht vanuit het westen, *ibidem*, fol. V v°, toont op die plaats echter reeds de voltooide pandgang. Toch werden beide gedateerd in 1675. Het is helemaal niet zeker dat die pandgang toen reeds bestond, zie *infra*.

³⁰ P. LEFÈVRE, 1936, p. 341-348.

³¹ D. DE CLERCK, *Averbode. Woning en werkterrein van de confraters*, onuitgegeven tekst, p. 24.

³² Het achttiende-eeuwse prelaatskwartier is vandaag het gastenkwartier, terwijl het huidige prelaatskwartier in de achttiende eeuw het kwartier van de kamerling (*camerarius*) werd genoemd. P. LEFÈVRE, 1937, p. 57-59.

³³ Deze gevel werd in 1835 gedeeltelijk afgebroken en de witte steen werd gebruikt voor de heropbouw van het pand. Enkele jaren later werd hij veel soberder opnieuw opgetrokken. D. DE CLERCK, *Dossier, Vleugel gastenkwartier*.

³⁴ P. LEFÈVRE, 1937, p. 60-62.

7. Kloostergebouw, oostvleugel, 1739-1744. Extérieur, gezicht vanuit de abdijs tuin (N13227, 1990).

8. Kloostergebouw, oostvleugel, 1739-1744. Detail: wapenschild van de abdij en van abt Simon Braunman (1736-1747), door Feuillan Houssar (M273825).

Terwijl prelaat Vanden Panhuysen al deze werken rond het voorplein en de dienstgebouwen liet uitvoeren, was de oostelijke vleugel van het klooster nog steeds onafgewerkt gebleven. De conventsleden bekleegen zich hierover. In 1739-1744, onder prelaat S. Braunman (1736-1747), werd dan eindelijk de nieuwe oostvleugel van het klooster (plaat 7) opgetrokken volgens de plannen van lekenbroeder-architect Gregorius Godissar (1708-1780)³⁵. Binnenin kregen enkele belangrijke conventsvertrekken een nieuwe ruimte: de sacristie met ernaast de kleine sacristie, de kapittelzaal (plaat 14) en het warmhuis (*calefactorium*) of de recreatieruimte. Het fronton bovenaan de gevel is versierd met de wapenschilden van de abdij en van de abt-bouwheer. Het werd gekapt door beeldhouwer F. Houssar († 1753) die ook het beeldhouwwerk in de sacristie en de kapittelzaal verzorgde³⁶.

In 1744 werden het oude ziekenverblijf en het voormalige priorhuis naast de kerk afgebroken en werd, parallel met het koor van de kerk, een nieuw ziekenverblijf opgetrokken met op de verdieping de bibliotheek. Opnieuw was medebroeder G. Godissar de architect en werden alle ornamenten gemaakt door beeldhouwer F. Houssar. Omwille van de oorlog met Frankrijk en het overlijden van de abt lagen de werken een tijd stil. Prelaat G. Halloint (1749-1778) kon in 1751 het bouwwerk voltooiën. Vooral de bibliotheek met hoge ramen was prachtig. In de vloer lagen vier planken van een boom uit het bos van de abdij, die honderd voet lang waren en aan de smalste zijde nog elf duim breed³⁷.

Aldus was na de bouw van de kerk de hele abdij grondig vernieuwd. In de tweede helft van de achttiende eeuw werden binnen in de kerk nog enkele grote veranderingen aangebracht: een nieuw hoofdaltaar in 1753-1757, het openbreken van het koordoksaal in 1773, het leggen van een nieuwe vloer en het plaatsen van een nieuwe altaartafel voor het hoofdaltaar in 1780, waarbij de bestaande naar het altaar van Sint-Jan de Doper werd verplaatst. Behalve een grondige vernieuwing van enkele dienstgebouwen, zoals hoeve en schuur in 1774 na een brand, werden in de abdij geen nieuwe gebouwen meer opgetrokken, al worden in het abdijsarchief nog de plannen bewaard voor een geheel nieuw gastenkwartier³⁸.

³⁵ Gregorius Godissar(t) (°1708 Noville-les-Bois (Namen) - †1780 Averbode) was architect en ingenieur. In 1732 trad hij toe tot de abdijsgemeenschap en werd er als lekenbroeder Gregorius opgeleid. Naast de vele kleine en grote opdrachten in de abdij voerde hij ook verscheidene werken uit buiten de abdij, meestal in opdracht van deze instelling: 1735: vermeld bij de bouw van een nieuwe brouwerij, bij het refugehuis van Averbode te Leuven, 1743: werken aan de pastorie van Testelt, 1757: herstel van de toren van de kerk van Messelbroek, 1760 e.v.: bouw van de kerken van Rummen en Kozen, restauratie van de kerk in Tessenderlo, werken aan de kapel van Sint-Jansberg, de hoeve in Wahanges, de molen van Testelt, de refugehuizen in Diest, Mechelen en Brussel, 1762-1765: geroepen door Graaf Van Hoensbroek en het stadsbestuur van Roermond om een stenen brug te bouwen over de Roer, verder voerde hij restauratiewerken uit aan het kasteel van de graaf, 1765: bouw van een nieuwe kerk te Messelbroek, 1767: herstel van het dak van de kerk van Opitte, vloerwerken in de pastorie van Opglabbeek. In 1779 werd Godissar in Antwerpen geopereerd aan de ogen; de heilkundige ingreep mislukte en hij bleef blind. Hij overleed op 25 juli 1780 en werd in het kloosterpand begraven.

Bibliografie: L. GOOVAERTS, 4, 1909, p. 87-89; L.J. BRESSELEERS, [1988], p. 96-97.

³⁶ P. LEFÈVRE, 1936, p. 341-342; T. GERITS, 1976, p. 44 en 55. Over F. Houssar, zie *infra*, p. 182.

³⁷ P. LEFÈVRE, 1936, p. 349-350.

³⁸ AAA., I, kaarten en plannen, nrs. 1-6.

9. Washhuis, gedateerd 1623. Voorgevel (N13220, 1990).

Gelijkvloers en verdieping werden gebouwd onder een zadeldak met trapgevels; het dak is doorbroken door drie kapellen met trapgeveltjes. Gebouwd in baksteen, met vakwerkbouw, onder meer ingewerkte datering. De rechthoekige vensters staan onder ingebouwde bogen, op de verdieping dubbel geritmeerd.

Opheffing van de abdij

Met de definitieve overwinning van de Fransen op het leger van de Oostenrijkers nabij Fleurus in 1794 begon voor de abdij van Averbode de tot dan toe moeilijkste periode uit haar geschiedenis. Van 5 tot 10 juli werd de abdij overrompeld door het uit Brussel gevluchte Oostenrijkse bestuur, samen met een groot gevolg. Met dit bestuur vertrok ook een groot gedeelte van de abdijsamenleving zelf op de vlucht, richting Duitsland. Daarna kwamen de Fransen. De abdij diende haar deel te betalen van de opgelegde oorlogsbelasting. Hiervoor moesten onroerende goederen worden verkocht. Op 1 oktober 1795 werden de Zuidelijke Nederlanden officieel bij Frankrijk ingelijfd. Ondertussen was er een verbod gekomen om nog verder goederen te verkopen en diende een inventaris van de goederen en inkomsten te worden opgemaakt. De gevluchte kloosterlingen konden naar de abdij terugkeren. Op 1 september 1796 werden de kloosters bij decreet opgeheven, zoals voordien in Frankrijk was gebeurd. Geleidelijk werd deze beslissing ook uitgevoerd. De abdij van Averbode kwam hierbij als een der laatste aan de beurt. Op 17 februari 1797 was het zover. Onder groot protest werd de kloostergemeenschap onder de leiding van de prior uit de abdij gezet. Alleen de bedienaar van de abdijskerk en twee helpers mochten blijven. Zij betrokken het provisorienhuis. Zij moesten echter een jaar later eveneens vertrekken, omdat ze de opgelegde eed weigerden af te leggen³⁹.

Begin 1798 werd de abdij in drie kavels openbaar verkocht. Vier burgers, de heren Neys, Joniaux, Beau en Pirlet, die in onverdeeldheid optraden, waren de kopers. De verkoop van de vierde kavel die de kerk, het voorplein, het provisorienhuis, de aanpalende stallingen en het koetshuis omvatte, werd naderhand ongeldig verklaard. Deze goederen bleven aan de staat die ze in 1800 voor drie jaar verhuurde aan de particulier H. Claes⁴⁰. De kopers van de abdijsgebouwen begonnen met de afbraak ervan: alle bruikbare materialen werden eruit genomen en te gelde gemaakt⁴¹. Alleen het kamerlingkwartier bleef grotendeels gespaard.

Op de eerste aanvullende dag van het jaar 9 (18 september 1801) kon oud-notaris J. Vertessen uit Rillaar de eerste drie kavels van de abdij terugkopen, die hij op 21 augustus 1802 doorverkocht aan Ignatius Carleer, onderpastoor van Testelt en kloosterling van de abdij. Reeds half oktober 1801 waren enkele medebroeders naar de abdij teruggekeerd. Ze woonden in het kamerlingkwartier⁴². De pastoor was reeds in 1800 kunnen terugkeren. Hij woonde voorlopig in het washuis⁴³. In 1803 werd de parochie Averbode officieel opgericht. De nieuwe pastoor kon opnieuw het provisorienhuis betrekken dat sindsdien de pastorie werd van de parochie. De abdij zelf mocht echter vanwege het staatsbestuur niet worden heropgericht. In 1822 stierf abt G. Thiels. Vanaf 1825 zien we bij de resterende medebroeders de hoop op een mogelijke heroprichting van de abdij verzwakken. Men begon goederen te verkopen of onder de confraters te verdelen. Na het concordaat van 1827 was de kans op herstel wel zeer klein geworden. De verkopen van bouwmaterialen en allerlei andere zaken gingen verder⁴⁴.

³⁹ L. BLOMME, 1920, p. 258-269.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 269-270.

⁴¹ *Ibidem*, p. 275-276.

⁴² A. MAES, 1934, p. 214.

⁴³ L. BLOMME, 1920, p. 269.

⁴⁴ A. MAES, 1934, p. 230-239.

10. Washuis. Detail van voorgevel:
wapenschild en initialen van abt M. Valentyns
en datering 1623 (M273822).

Het herstel in 1834 en de voorlopige inrichting van de gebouwen

De Belgische onafhankelijkheid in september 1830 bracht uiteindelijk onverwacht de mogelijkheid om de abdij toch te herstellen. Aan de verkopen kwam een einde en er werd met verbouwingswerken begonnen. Boven de pastorie, waar voorheen graanzolders waren, werden zeven kamers in gereedheid gebracht om de eerste novicen en confraters te logeren. Met de inkleding van vier nieuwe kandidaten eind 1834 werd het kloosterleven in de abdij opnieuw aangevat. Vervolgens werden het kamerlingkwartier en de pandgang naast de kerk ingericht voor de nieuwe kleine kloostergemeenschap. Vanaf 1835 werd begonnen met de heropbouw van de sacristievleugel die, met uitzondering van de mooie gevel, was afgebroken. Hierna volgden de reftervleugel, eveneens afgebroken tot aan de vensters, en ten slotte de vleugel van het voormalige prelaatskwartier, afgebroken tot aan de fundamenten⁴⁵. Deze

⁴⁵ P. LEFÈVRE, 1949-1950. Zie ook D. DE CLERCK, *Dossier, Prelatuur*.

laatste werd veel soberder heropgebouwd. Alles stond omstreeks 1840 onder dak. De kloosterrefter kon worden overgebracht van het kamerlingkwartier naar het voormalige prelaatskwartier.

Superior L. Mahieux (1848-1868) liet in 1853 het oude gastenkwartier volledig afbreken. Het dateerde nog uit de tijd van abt Gerard vander Scaeft en werd 'het Huis van Loon' genoemd⁴⁶. Omstreeks 1854 werden de dienstgebouwen vanaf de pastorie tot aan de schuur en de ernaast gelegen hoeve opnieuw in orde gebracht. In 1871, toen ook de kloosterlingen op het abdijkerkhof dienden te worden begraven, omdat dit volgens de wet niet meer mocht binnen het klooster, werd door August Van Aerschot uit Herentals een mooie omheining in gietijzer rond het kerkhof aangebracht.

Definitieve inrichting van de gebouwen

In 1887 kwam Gummarus Crets (1887-1942) als nieuwe prelaat aan het hoofd van de abdij. Hij begon, volgens de plannen van architect Jozef Geerts (1843-1910)⁴⁷ uit Sint-Niklaas, met de volledige inrichting, in het voormalige prelaatskwartier, van de zalen van het gastenkwartier en van de bibliotheek op de verdieping. De bibliotheek bestond uit een voorzaal, een grote zaal en een achterzaal (1889-1893), alles samen met acht ramen. In 1902, toen het generaal kapittel van de orde er ging bijeenkomen, werd er een parketvloer in gelegd. In 1883 was de kloosterrefter opnieuw verhuisd naar de noordvleugel. In 1894-1895 werd hij versierd in Lodewijk XV-stijl. De tafels van voor de revolutie die gered waren, kregen er opnieuw hun plaats. In 1898-1901 werden de kapittelzaal en de recreatieruimte ernaast verder in orde gebracht⁴⁸.

Intussen was de abdij, na de oprichting van de (aarts)broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart in 1877, zelf beginnen drukken vanaf 1881. Deze drukactiviteiten kenden spoedig een grote uitbreiding. Na in de remise op het voorplein te hebben gewerkt, werd in 1898 beneden naast de boerderij een eerste grote fabriekshal gebouwd. De drukkerij zou in de toekomst voortdurend blijven uitbreiden. In 1903 werd in de kerk en in de abdij elektrische verlichting aangebracht. Drie jaar later werd de abdij voorzien van centrale verwarming.

In 1906 werd begonnen met de restauratie van de voorgevel van de kerk. Bovenaan werd een nieuw verguld kruis geplaatst. Vier jaar later werden de verweerde beelden van Sint-Jan de Doper en de Heilige Norbertus door nieuwe vervangen. Tegelijk werd de voorgevel van het oude poortgebouw gerestaureerd, waarin in 1912 ook zeven beelden werden geplaatst⁴⁹.

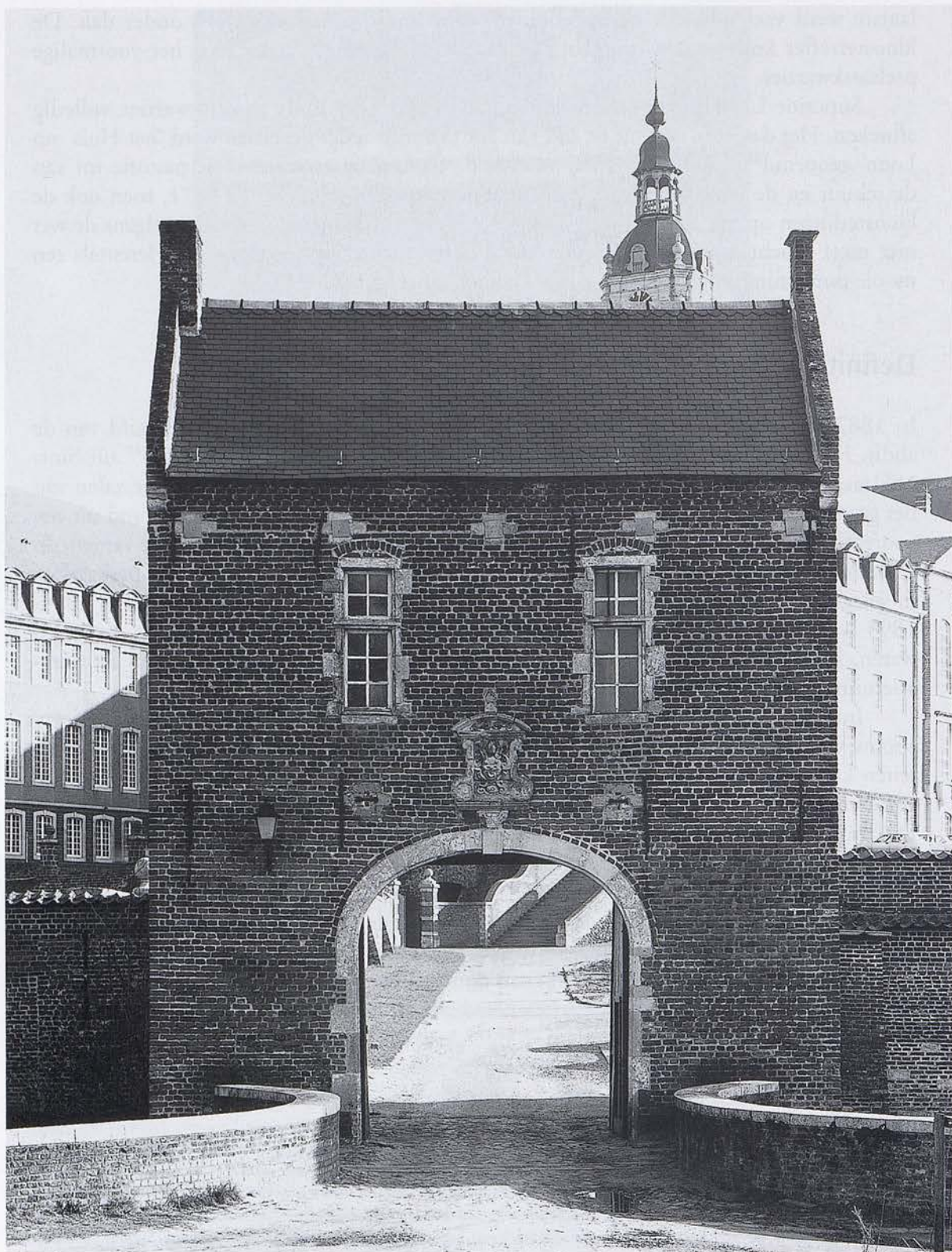
⁴⁶ L. BLOMME, 1920, p. 121 en D. DE CLERCK, *Dossier, Averbode. 1834-1914*, p. 15.

⁴⁷ Jozef Geerts (°15 oktober 1843 te Sint-Niklaas - †30 juli 1910 te Gent) was een expert-bouwkundige en onderbeheerder van het spoorwegbaanvak Gent-Antwerpen. Geheel onbaatzuchtig zou deze architect zich ten dienste stellen van de abdij. Vanaf 1888 nam hij onder prelaat Gummarus Crets alle verbouwingswerken onder zijn hoede. Zowel de buiteninrichting als de binneninrichting kwamen hierbij aan bod: het gastenkwartier, de refter, het poortgebouw en de bibliotheek. Voor de architecturale decoratie deed hij een beroep op verscheidene Vlaamse ateliers: Stynen van Antwerpen, Goossens van Sint-Niklaas en Gustaaf Goethyn van Gent. Jozef Geerts werkte ook voor de abdij van Postel, waar prelaat Herstraets een beroep deed op zijn diensten. Hij tekende verder de plannen voor het kleinseminarie en de kapel van Pirapora do Bom Jesus in Brazilië. Prelaat Crets nam de naam van de architect en weldoener op in het necrologium van de abdij en loofde hem voor zijn uitstekend werk en zijn onbaatzuchtige inzet.

Bibliografie: G. SLECHTEN, 1981, p. 217-218; D. DE CLERCK, 1992, p. 38.

⁴⁸ L. BLOMME, 1920, p. 366-368.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 374-376 en D. DE CLERCK, *Dossier, Grote poort*, p. 2.

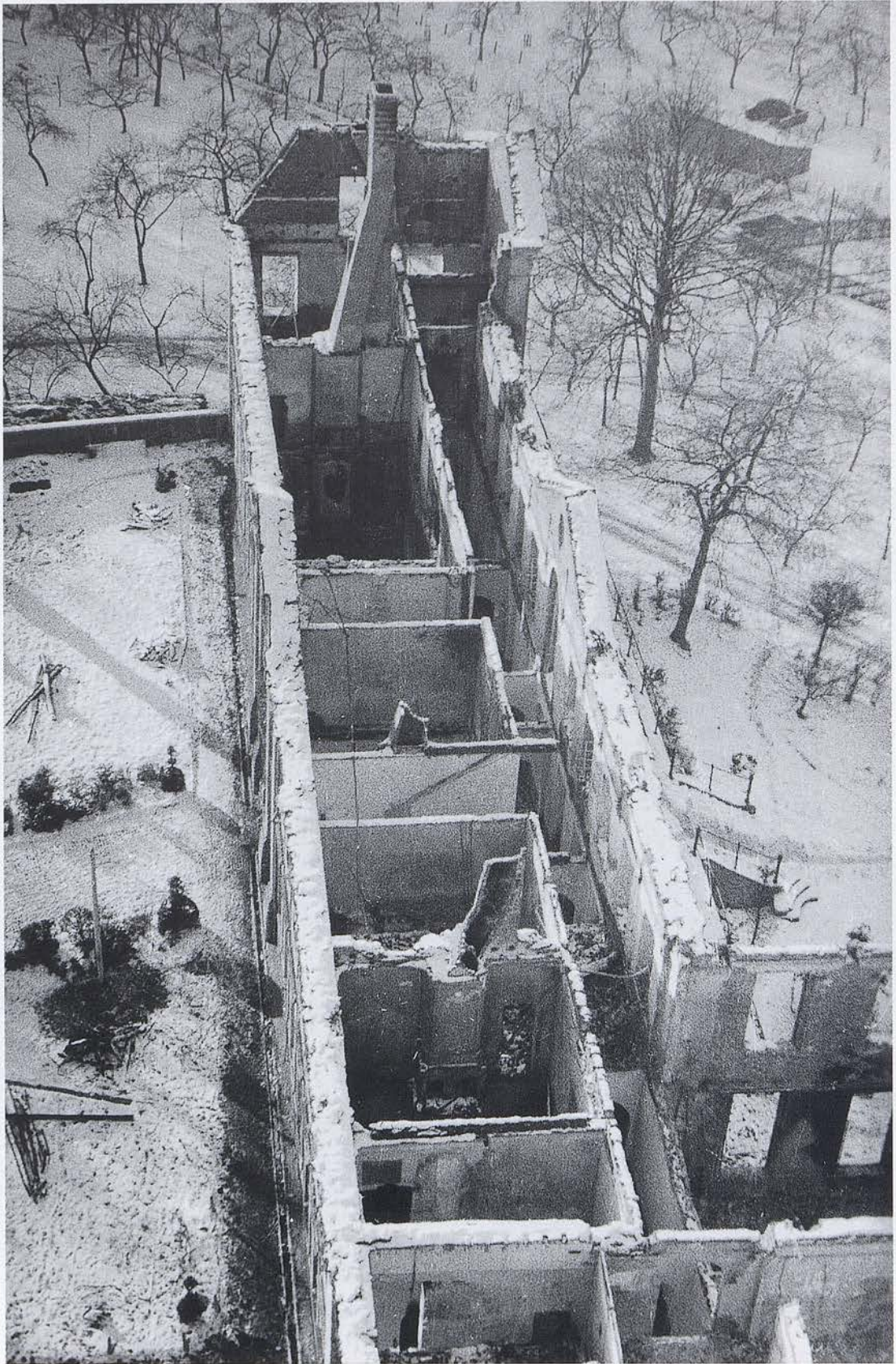
11. Pikkelpoort, gedateerd 1659. Extérieur, noordelijke gevel (N13222, 1990).
Deze poort is een onderdeel van de oude bakstenen omheining rond de abdij.
Het is de oude Groenpoort met hoveniersverblijf, die toegang gaf tot de tuin.

12. Pikkelpoort. Detail van de noordelijke gevel:
wapenschild van abt Servatius Vaes en datering 1659 (M273823).

Vanaf het einde van de negentiende eeuw was voor de abdij een nieuwe bloeiperiode begonnen, wat zich in de eerste plaats uitte in de intrede van een zeer groot aantal kandidaten. Hierdoor konden missies worden geopend in Brazilië (1896) en Denemarken (1903), en vele andere pastorale activiteiten konden worden ontplooid. Een concreet gevolg van deze geweldige groei was dat de bestaande abdijgebouwen veel te klein werden. Eerst werden op de zolder bijkomende kamertjes getimmerd, maar dit was geen blijvende oplossing. In 1929 brandde dan nog de abdij van Tongerlo af, waardoor de eerstejaarsnovicen plotseling naar de eigen abdij terugkeerden. Om al deze redenen werd in 1930 besloten een nieuwe vleugel bij te bouwen⁵⁰. Hiervoor werden de fundamenten van het na de heroprichting niet opnieuw opgetrokken bibliotheekgebouw uitgegraven. Op die plaats kwam een nieuw gebouw met drie verdiepingen, ongeveer in de stijl van voorheen. Beneden werden enkele kamers voorzien voor oude medebroeders en ook klas- en recreatielokalen. Verder waren er zeer vele kamers, zij het nog zonder stromend water. Aan de zuidzijde van het gebouw prijkt het wapenschild van inmiddels abt-generaal G. Crets.

⁵⁰ Omwille van het bouwjaar wordt dit gebouw nog steeds 'bouw 30' of 'vleugel 30' genoemd.

13. Gezicht vanuit de kerktoeren op de prelatuur, kort na de brand van 29 december 1942
(foto Abdijarchief Averbode).

De brand

Dinsdag 29 december 1942 is een zwarte dag in de geschiedenis van de abdij. Tijdens de vespers in de namiddag was brand uitgebroken op de zolder boven de keuken, waarschijnlijk door een schouw die het begeven had. Vele helpende handen vonden onvoldoende water om de voortschrijdende vlammen tegen te houden. Kamers werden ontruimd, maar de strijd tegen het vuur was ongelijk. Ook de bibliotheek werd ontruimd voor zover de oprukkende vlammen het toelieten. Broeder Norbert Gerits kon van op het dak met de slang van de brandweer van Testelt het vuur tegenhouden aan de kerk. Maar voor de rest ging de hele abdij in twee uur tijd in de vlammen op, op de in steen overwelfde lokalen na.

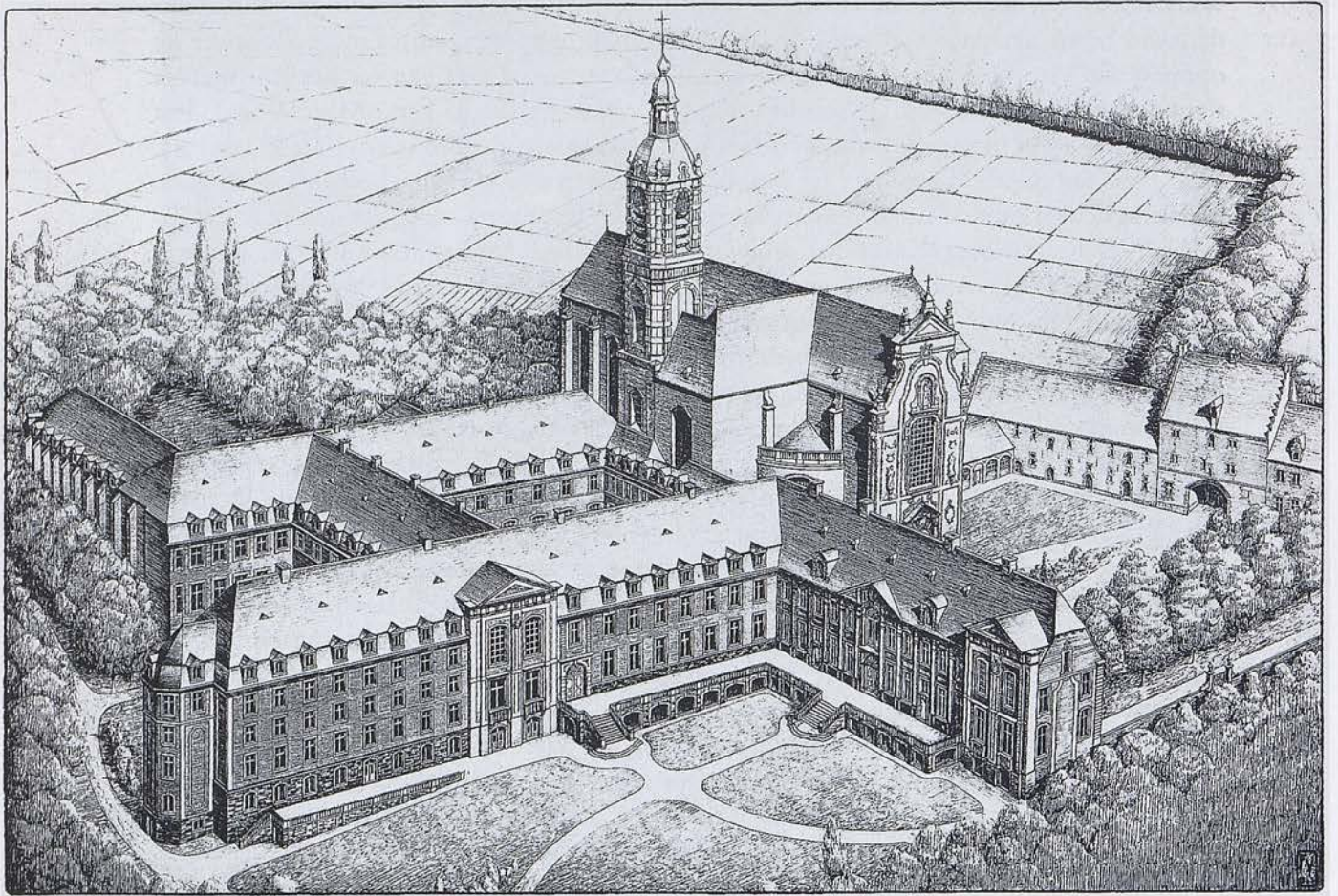
Hoe zag de abdij eruit na de brand? 'Door de poort binnengekomen zag men de prelatuurvleugel met de holle venstergaten, en boven de muren staken er een paar schouwen uit. Gans de vleugel tot op het gelijkvloers uitgebrand. Slechts de schatkamer waarvan het welfsel niet begeven had, was gespaard gebleven. De hospice-vleugel met de bibliotheek op de verdieping was uitgebrand tot op het gelijkvloers. De keuken was totaal vernield. Eén hoop puinen met verwrongen buizen, en men stond onder de hemel. De afwaskeuken die overwelfd was bleef ongedeerd, maar de bovenliggende kamers waren uitgebrand. De refertvleugel was tot op het gelijkvloers uitgebrand. De mooie eiken tafels en het kruis van Houssar die de Revolutie overleefd hadden samen met de stoelen waren niet meer. Hier en daar lag een geplooid ijzeren bed. De pandgewelven, zoals die van de sacristie, kapittelzaal en recreatiezaal hadden standgehouden. Zo was het prachtig snijwerk van deze zalen gered. In de recreatiezaal echter was de boog gebarsten door een instortende balk. Maar op de verdieping was alles in de vlammen opgegaan en overal lagen er verhakkelde bedden. De gewelfde archiefkamer had ook niet begeven. Dankzij de ijzeren blinden en ijzeren binnendeur was geheel het archief ongedeerd gebleven. De toiletten van 1921 die een lagere aanbouw vormden, hadden geen schade geleden. Het dak van vleugel-dertig, samen met de kamers aan de noordzijde en de zolders aan de kant van de kerk, was opgebrand. Het graan dat er weggeborgen lag was door het water en de rook onbruikbaar geworden. De koorboeken van Floreffe waren in as veranderd. De tweede verdieping, waar de novicen woonden, had veel door de waterschade geleden. In één woord: de abdij was een massale puinhoop'⁵¹.

De heropbouw

Zeer vlug werden er initiatieven genomen voor de heropbouw. Architect F. Vandendael (1895-1967) uit Heverlee kreeg de opdracht om de plannen te tekenen, terwijl de werken zouden worden uitgevoerd door eigen personeel, onder de leiding van broeder Norbert Gerits (1896-1962). In principe zou de abdij worden heropgebouwd zoals voorheen, met tegelijk een aantal verbeteringen. Zo zou overal waar de stijl van het gebouw het toeliet een tweede verdieping worden uitgebouwd. De vleugel van het gastenkwartier kon worden doorgetrokken om een retraitehuis in onder te brengen. Het wandel terras voor het gastenkwartier zou worden weggenomen. Verder konden gangen worden gewijzigd en kamers vergroot. Ook de kapittelzaal zou met een venster worden verruimd. De bibliotheek zou onder de refter komen. De kelders moesten dan worden gebouwd onder het retraitehuis⁵².

⁵¹ *Brandbaar verhaal*, 1992, 6, p. 30.

⁵² *Brandbaar verhaal*, 1993, 2, p. 30-31.

14. Tekening voor de wederopbouw van de abdij na de brand van december 1942 (foto Abdijarchief Averbode).

Na eerst een aantal noodvoorzieningen te hebben getroffen, konden de werken voor de heropbouw van start gaan. Voor de opruiming en de zeer uitgebreide grondwerken werden vele arbeiders in dienst genomen. Ze boden zichzelf aan, want ze konden zich hierdoor onttrekken aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Daarna konden de eigenlijke bouwwerken aanvangen. De eerste stap was het gieten in beton van de grote trap aan de keuken. Deze trap verankerde de losstaande zware muren en gaf toegang tot de verschillende verdiepingen. De sacristievleugel stond als eerste in 1945 onder dak. Deze vleugel werd naar het noorden toe verlengd, analoog met het gastenkwartier. Tegen de kerk werd een nieuwe kleine sacristie gebouwd. Eveneens in 1945 werd in de tuin door de firma Smet uit Dessel een nieuwe waterput geboord voor de abdij, 309 meter diep. Sindsdien wordt alle water hieruit gepompt. In 1947 stonden ook de andere vleugels van de refter, het gastenkwartier en het prelaatskwartier onder dak. Het daaropvolgende jaar kon de nieuwe keuken in gebruik worden genomen.

Intussen breidden de drukkerijgebouwen zich alsmaar uit, zodat een andere plaats moest worden gezocht voor de boerderij. Daarom werd in 1947-1949 buiten de Pikkelpoort een nieuwe hoeve gebouwd die in 1950 in gebruik werd genomen. De drukkerij palmde de resten van de oude boerderij verder in. In 1951 breidde ze zich met een hal voor de nieuwe heliorotatiepersen uit over de vest rond de abdij, die gedeeltelijk gedempt werd. De boekhandel kreeg in 1952 een plaats in de oude remise, op het voorplein naast de kerk.

De nieuwe vleugel van het retraitshuis kon in 1954 volledig in gebruik worden genomen. Datzelfde jaar werd in de tuin een muur opgetrokken vanaf het retraitshuis tot aan de Pikkelpoort. Aldus werd de conventstuin afgesloten van het voor gasten toegankelijke gedeelte. Op de plaats van de muur was de oude brouwerij afgebroken en de poel ervoor gedempt. Hiermee was de ruwbouw van de abdij na de brand voltooid en had de abdij haar nieuwe, huidige uitzicht gekregen. Over het algemeen is er een grote tevredenheid over het geleverde werk. De verdere afwerking, zoals de volledige inrichting van het prelaatskwartier en het voegen van alle muren, zou nog vele jaren werk vragen. In 1962 werd bij de drukkerij een nieuwe papiervoorraadschuur gebouwd. Tijdens een spijtig ongeval hierbij kwam broeder Norbert Gerits om het leven. Gedurende meer dan dertig jaar waren alle bouwwerken in de abdij onder zijn deskundige leiding tot stand gebracht.

Recente restauraties en nieuwbouw

Vanaf de jaren zestig was de grote restauratie van de kerk aan de orde. De voorgevel en de buitenmuren werden haast volledig vernieuwd in de periode 1969-1980⁵³. In 1982-1983 kwam de toren aan de beurt, in 1992 een gedeelte van de daken. De restauratiewerken, in het bijzonder de binnenrestauratie van de kerk, zullen wellicht de eerstkomende jaren kunnen worden voltooid. Nadat de voornaamste werken aan de voorgevel voorbij waren, kon het voorplein van de abdij worden heringericht. Dit gebeurde in 1977. Na bijna twintig jaar, in 1995, moest de beplanting echter volledig worden vernieuwd. Het abdijskerkhof kreeg in 1981 zijn huidige, verzorgde uitzicht.

Intussen werden in 1976-1982 de oude stallingen tussen het poortgebouw en de winkel onder handen genomen. Samen met de kort daarvoor ingerichte nieuwe zaal op de

⁵³ D. DE CLERCK, 1980.

15. Gezicht in de bibliotheek, voor de brand van december 1942 (B34728, 1942).

verdieping van het poortgebouw kwam er een mooi complex van drie zalen tot stand. Deze ruimten kregen de namen van de drie aangrenzende provincies: Brabant, Antwerpen en Limburg.

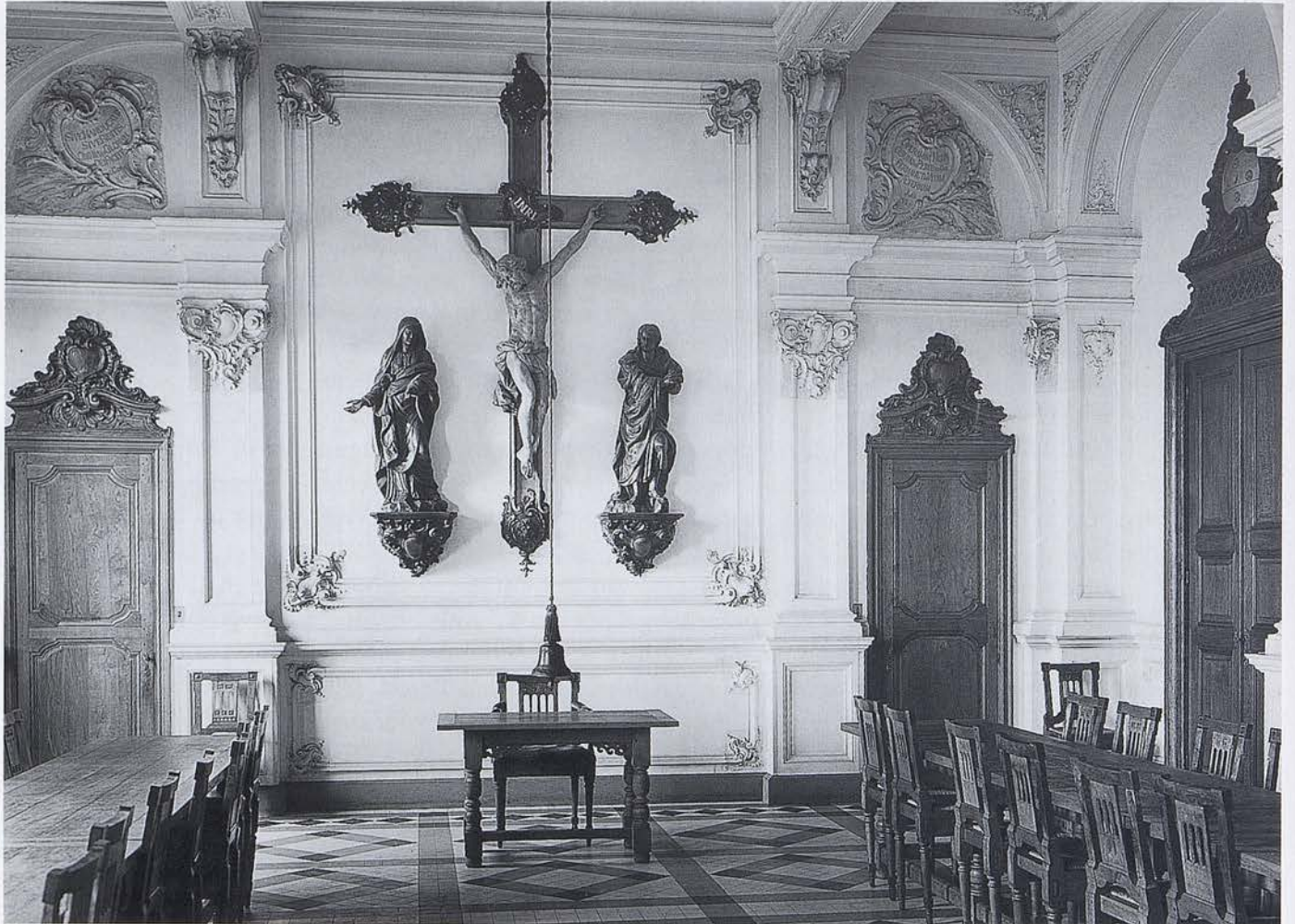
Vanaf 1980 volgde met de aankoop van moderne heliorotatiemachines een nieuwe expansie van de bedrijven. Hiervoor waren grotere bedrijfsgebouwen noodzakelijk: in 1980 werd hal 1 gebouwd voor de Cerutti 1-machine, in 1988-1989 hallen 2 en 3 voor Cerutti 2 en bijkomende papieropslag, in 1991 hal 4 als boekenmagazijn voor Uitgeverij Altiora Averbode. Deze fabriekshallen werden nog verder buiten de abdij gebouwd, in de richting van het parochiekerkhof.

In 1983 werd het dak van de oude schuur — nu opslagruimte voor de drukkerij — volledig vernieuwd. Na meer dan tweehonderd jaar is de schuur opnieuw met leien bedekt. Sinds 1983 is ook het washuis opnieuw bewoond. Naast zijn oorspronkelijke functie is het tevens de woning van de in de bejaardenafdeling van de abdij werkzame zusters van het Convent van Bethlehem uit Duffel. Ter voorbereiding van het grote abdijjubileum in 1984 werden de gevels van de pandhof gerestaureerd en werd de tuin daar volledig heraangelegd. De pandhoftuin evolueerde sindsdien verder tot een mooi verzorgde siertuin. De dienstgebouwen naast de pastorie waren in 1951 omgevormd tot jeugdheim voor groepen jongeren. De inrichting van deze lokalen werd vernieuwd in 1983-1984. Het geheel heet sindsdien Thagaste, naar de geboorteplaats van de orde vader Sint-Augustinus in Noord-Afrika. In 1988-1989 werd het poortgebouw gerestaureerd: de verweerde ijzerzandsteen werd vervangen door nieuwe en de ingang deur onder de poort werd verlaagd tot op haar oorspronkelijke hoogte.

Intussen waren de administratieve gebouwen van Uitgeverij GP-Averbode en Uitgeverij Altiora Averbode al lang niet meer aangepast aan de tijd. Na uitvoerige voorbereidende denkoefeningen en besprekingen werd in 1992-1993 een praktische nieuwbouw neergezet, ontworpen door de Antwerpse architect Bob Van Reeth. Daar ook de abdijbibliotheek met ernstig plaatsgebrek kampte, werd ondergronds, vóór de bestaande bibliotheek en in verbinding ermee, een nieuwe bibliotheek gebouwd, eveneens getekend door Bob Van Reeth. In 1994-1995 werd de ondertussen reeds oude vleugel dertig gerenoveerd, met verlaging van de vensterdempels op de benedenverdieping. Met een moderne binneninrichting en een goede verzorging wordt er bewust naar gestreefd om de bejaarde medebroeders een comfortabele oude dag te bezorgen.

Besluit

Tot hier het overzicht van de voornaamste perioden van opbouw en herstel van het bewaarde abdijcomplex tot vandaag. Met nog enkele sporen van de middeleeuwse abdij zijn de huidige gebouwen vooral de uitdrukking van de grondige vernieuwing in de zeventiende en achttiende eeuw, verder aangevuld met de noodzakelijke heropbouw en uitbreiding na de opheffing en de brand. Intussen gaan de kleine herstellingen en onderhoudswerken, en de grotere verbouwingen steeds verder, bijvoorbeeld aan de daken. Al zijn de gebouwen nooit een doel op zichzelf, de econoom van een abdij kent nooit rust...

16. Gezicht in de refter voor de brand van december 1942 (B34721, 1942).

Heiligen in de premonstratenzerorde¹

Aangezien dit hoofdstuk in de publicatie een eigen en bijzonder karakter draagt, geven we er de voorkeur aan de bibliografie voor deze materie afzonderlijk te houden.

Algemene bibliografie:

- B. ARDURA, *Prémontrés. Histoire et Spiritualité*, (C.E.R.C.O.R. Travaux et Recherches, 7), Saint-Etienne, 1995.
- N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, (Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium, 10), Averbode, 1972.
- Bibliotheca Sanctorum*, 12 delen en indices, Rome, 1961-1970.
- Calendarium Ordinis Praemonstratensis*, in *Anal. Praem.*, 53, 1977, p. 194-204.
- V. DE BUCK, *Prolegomenon de cultu sanctorum et beatorum Praemonstratensium in ordine Praemonstratensi*, in *Vita B. Ludovici comitis de Arnstein et conversi praemonstratensis*, Brussel, 1864, p. 1-35.
- IDEM, in *Acta Sanctorum*, oktober, 11, Parijs-Rome, 1870, p. 720-728.
- B. GRASSL, *Die Heiligen des Prämonstratenserordens*, Plzeň, 1925.
- Kalendarium perpetuum in usum ordinis Praemonstratensis*, Tongerlo, [1924].
- Magnum Bullarium Romanum, seu ejusdem continuatio*, 13, Luxemburg, 1740, p. 341 en 343.
- P.J. MARGRY en C. CASPERS (ed.), *Bedevoertplaatsen in Nederland*, delen 1 en 2, Amsterdam-Hilversum, 1997-1998.
- Ordensheilige*, (Communicantes. Schriftenreihe zur Spiritualität des Prämonstratenserordens, 11), Windberg, 1998.
- A. STÁRA, *Die Heiligen und Seligen O.Praem.*, in *Anal. Praem.*, 8, 1932, p. 243-250.
- S. VAN DE PERRE (ed.), *Omgang met norbertijner heiligen. Achtergronden en vormgeving van de heiligerering in de orde van Prémontré*, (Werkgroep Norbertijner Geschiedenis in de Nederlanden. Bijdragen van de contactdag, 8), Brussel, 1998.
- I. VAN SPILBEECK, *Iconographie norbertine. Arbres hagiologiques de l'Ordre de Prémontré*, in *Messenger des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, 1893, p. 133-162.
- IDEM, *Iconographie norbertine. IV. Gravures représentant les Saints de l'Ordre de Prémontré, par J.D. Hertz*, in *Académie royale d'Archéologie de Belgique. Bulletin*, V,1, 1898, p. 546-557.
- IDEM, *Iconographie norbertine. V. Les images des saints de l'ordre de Prémontré d'après Ab. Van Diepenbeeck*, *ibidem*, V,2, 1901-1902, p. 373-386.
- IDEM, *Charles et Philippe de Mallery*, *ibidem*, p. 499-519.

Gebruikte afkortingen:

Anal. Praem.:	Analecta Praemonstratensia
BibSS.:	Bibliotheca Sanctorum, Rome
DHGE.:	Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques, Parijs
LCI.:	Lexikon der christlichen Ikonographie, Rome-Freiburg-Basel-Wenen
LThK.:	Lexikon für Theologie und Kirche, Rome-Freiburg-Basel-Wenen
MGH., SS.:	Monumenta Germaniae historica, Scriptorum

¹ Enkel de heiligen die voorkomen in het beeldhouwwerk van de abdij van Averbode worden hier behandeld.

Adriaan van Hilvarenbeek

Heilige, norbertijn van de abdij van Middelburg, martelaar van Gorcum.
Feestdag: 9 juli.

Adriaan Jansen werd omstreeks 1528 geboren te Hilvarenbeek. Hij trad toe tot de abdij van Middelburg. Omstreeks 1560 was hij pastoor te Aagtekerke, in 1572 te Monster. Samen met zijn kapelaan Jacob Lacops werd hij door geuzen afkomstig uit het op 1 april 1572 veroverde Den Briel gevangengenomen en gevoegd bij de groep priesters en religieuzen die in Gorcum door de watergeuzen waren gegrepen. Onderweg hadden de geuzen nog aan vissers voorgesteld om hun gijzelaars vrij te kopen voor een ton bier, maar zoveel hadden die voor hun priesters niet over. In Den Briel werd een twistgesprek georganiseerd met calvinisten. De twee norbertijnen verdedigden de eucharistie. In de nacht van woensdag 9 juli werden op bevel van Willem vander Marck, heer van Lummen en admiraal van de watergeuzen, negentien van de gevangengenomen geestelijken, waaronder elf franciscanen, opgehangen in de turfschuur van de vernielde Sint-Elisabethpriorij buiten de stad. Allen stierven de marteldood wegens hun trouw aan het rooms-katholieke geloof. Nadien werden de lijken geschonden. Ze werden ter plaatse begraven. De martelaren van Gorcum werden door paus Clemens X in 1675 zalig verklaard en gecanoniseerd door Pius IX in 1867. Het generaal kapittel in 1686 nam de viering van de twee norbertijnen-martelaren op in de kalender van de premonstratenzerorde. Belangrijke relieken van de martelaren van Gorcum bevinden zich in de Sint-Niklaaskerk te Brussel.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met mantel en bonnet, superplie en stola; met palm, boek, tiara en sleutel; met Tanchelm onder of aan de voeten; met strop om de hals.

Bibliografie:

- L. ADRIAENSSEN, *Sint Adriaan van Hilvarenbeek*, in *Esbeek niet van gisteren*, Esbeek, 1989, p. 335-346.
H. DE VALK, *Nationale of pauselijke helden? De heiligverklaring van de Martelaren van Gorcum in 1867*, in *Trajecta*, 6, 1997, p. 139-155.
G. ESTIUS, *Historiae martyrum Gorcomiensium libri IV*, Douai, 1603.
IDEM, *Waerachtighe historie van de martelaers van Gorcom*, vertaald uit het Latijn door B.W. SPOELBERGH, Antwerpen, 1604.
J.-Fr. GILMONT, art. *Gorcum (Martyrs de)*, in *DHGE.*, 21, 1986, kol. 731-733.
B. GRASSL, p. 111-115.
G. JANSEN, art. *Gorcum, martiri di*, in *BiblSS.*, 7, 1966, kol. 111-112.
P.J. MARGRY, *Brielle*, in IDEM en C. CASPERS, *Bedevaartplaatsen in Nederland*, 1, p. 231-245.
J. MEERBERGEN, *De HH. Martelaren van Gorcum*, Tongerlo, 1928.
GERLACH VAN 'S-HERTOGENBOSCH, art. *Gorkum, Martyrer von*, in *LCl.*, 6, 1974, kol. 420- 422.

Andreas van Averbode

Eerste abt van de abdij van Averbode.

Sterfdag: 11 augustus.

Abt Andreas is de eerste met naam gekende abt van de abdij van Averbode. Hij komt voor de eerste maal voor in de bul uit 1139 waarmee paus Innocentius II de stichting van de abdij van Averbode bevestigt. In de lange periode van zijn bestuur slaagde hij erin meerdere domeinen voor de abdij te verwerven en zo haar materiële levensvatbaarheid te verzekeren. Hij kreeg in 1161-1162 van tegenpaus Victor IV de opdracht om, samen met de abt van de abdij van 't Park, de eerste abtskeuze in de abdij van Vlierbeek voor te zitten. Hij trad op als getuige in oorkonden van andere abdijen en correspondeerde met Hildegard van Bingen. Hij wordt het laatst als levende persoon vermeld in een oorkonde uit 1166. Meerdere necrologia vermelden zijn sterfdag op 11 augustus.

Van deze voor de abdij van Averbode zeer belangrijke historische persoon werd in de zeventiende eeuw een valse *vita* opgesteld, op naam van een zogenaamde laatmiddeleeuwse abt van de abdij van Middelburg, waarin heel wat legendarische gebeurtenissen voorkomen. Oude levensbeschrijvingen van abt Andreas gaan meestal terug op deze historisch waardeloze bron.

In de abdij wordt de grafsteen van abt Andreas uit de zeventiende eeuw bewaard.

Voorstelling:

in norbertijner habijt met schoudermantel en mantel, met bonnet, mijter en abtsstaf; met boek, kerkmodel of rozenkrans; hij trapt op zijn mijter.

Bibliografie:

- Vita B. Andreae, primi Abbatis Averbodiensis Monasterii, desumpta ex chronico Nicolai Hogelandi, abbatis Middelburgensis*, in F. S[e]bastianus] A. S. P[aulo] C[armelita] D[iscalceatus] (ed.), *Chronica BB. Canonicorum Regularium sub Sancta Praemonstratensi observantia Degentium sive extractum ex quodam libro per Nicolaum Altaterra*, Antwerpen, 1682, p. 9-37; eveneens uitgegeven in [J. WOLTERS], *Notice historique sur l'ancienne abbaye d'Averboden*, Gent, 1849, p. 131-151.
- Necrologium Monasterii S. Mariae Sanctique Joannis Baptistae in Averbode Ordinis Praemonstratensis*, ed. G. SLECHTEN, in *Anal. Praem.*, 57, 3-4, 1981, p. 228 in afz. pag. In de necrologia van de abdijen Floreffe, Park en Tongerlo en van het zusterklooster Keizerbos wordt abt Andreas eveneens vermeld op 11 augustus, in het necrologium van de abdij van Bonne-Espérance op 12 augustus.
- B. BENEDIXEN, *Einige Notizen zu den Anfängen des Doppelklosters Averbode im 12. Jahrhundert*, in *Anal. Praem.*, 72, 1996, p. 171-199.
- [L. BLOMME], *De norbertijner abdij van Averbode*, Averbode, 1920 (heruitgave 1997), p. 22-34.
- A.F. CAEYERS, *Andreas, de eerste abt van Averbode*, in *Averbode*, 7, 3, 1979, p. 26-29 en IDEM, *Een gemeenschap doen leven*, *ibidem*, 8, 1, 1980, p. 23-27.
- A. D'HAENENS, art. *Andrea, primo abate di Averbode*, in *BiblSS.*, 1, 1961, kol. 1123.
- H. JANSSENS, *De premonstratenzer abdij van Averbode. Ontstaan en vroegste ontwikkeling (1134-1190)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1988, p. 128-131.
- P. LEFÈVRE, *Le huitième centenaire de la mort du premier abbé d'Averbode*, in *Anal. Praem.*, 43, 1967, p. 330-339.
- Hildegardis Bingensis Epistolarium*, ed. L. VAN ACKER, (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, 91), Turnhout, 1991, p. 132-135.
- L.C. VAN DYCK, art. *Hooghlant (Nicolas)*, in *DHGE.*, dl. 24, 1993, kol. 1079-1080, met opgave van verdere literatuur over de valse *vita*.

Arnikius van Averbode

Gecreëerde figuur uit de twaalfde eeuw.

Feestdag: 17 maart.

Arnikius is een in de zeventiende eeuw gecreëerde legendarische heilige kloosterling uit de abdij van Averbode. Hij zou de zoon zijn geweest van Arnold, Heer van Diest en zijn echtgenote *Beata Immena*. Nadat hij een reis naar het Heilig Land had voltooid, trad hij in de abdij van Averbode, waar hij een kluzenaarsleven zou hebben geleid. Hij zou een bijzondere verering hebben gehad voor Onze-Lieve-Vrouw. Volgens de legende zou hij een kind gered hebben uit de muil van een vraatzuchtige wolvin. Nadien zou het dier hem gehoorzaamd hebben. Hij zou gestorven zijn op 17 maart 1208. Dit hele verhaal steunt op een *vita* die geschreven werd in de zeventiende eeuw, op naam van een zogenaamde laatmiddeleeuwse abt van de abdij van Middelburg.

Het paviljoen op de verste uithoek van de muur rond de abdij was aanvankelijk een Sint-Arnikiuskapel. Ze werd later toegewijd aan Sint-Jozef en is nu als kapel in onbruik.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met schouderkap, mantel, bonnet; met kruisbeeld, beeld van Onze-Lieve-Vrouw, boek, gesel, schedel, duivel, kind dat gebeten wordt door een wolf.

Bibliografie:

Vita B. Arnikij, ex eodem Auctore desumpta [= *desumpta ex chronico Nicolai Hogelandi, abbatis Middelburgensis*], in F. S[ebastianus] A S. P[aulo] C[armelita] D[iscalceatus] (ed.), *Chronica BB. Canoniorum Regularium sub Sancta Praemonstratensi observantia Degentium sive extractum ex quodam libro per Nicolaum Altaterra*, Antwerpen, 1682, p. 39-60;

eveneens uitgegeven in [J. WOLTERS], *Notice historique sur l'ancienne abbaye d'Averboden*, Gent, 1849, p. 153-168.

A. D'HAENENS, art. *Arnichio*, in *BiblSS.*, 2, 1962, kol. 436.

L.C. VAN DYCK, art. *Hooghlant (Nicolas)*, in *DHGE.*, 24, 1993, kol. 1079-1080, met opgave van verdere literatuur over de valse *vita*.

J. VAN MIERLO, art. *Arnikius*, in *DHGE.*, 4, 1930, kol. 536-537.

Arnold van Nederzwalm

Gelukzalige, norbertijn van Ninove.

Feestdag: 23 januari.

Deze norbertijn van de abdij van Ninove was de broer van Hendrik van Nederzwalm, sacrist, bibliothecaris, kopiist en verluchter in de abdijkerk. Hij was gedurende 33 jaar de pastoor van de parochie en stierf in 1221. Nadat er bij zijn graf op het abdijkerkhof wonderdadige gebeurtenissen plaatsvonden, werd zijn lichaam overgebracht en begraven in de parochiekerk.

Voorstelling:

norbertijnenhabijt met stola.

Bibliografie:

- N. DEL RE, art. *Arnoldo (Arnolfo) di Swalma*, in *BiblSS.*, 2, 1962, kol. 443.
Liber Miraculorum Ninivensium Sancti Cornelii Papae, ed. W.W. ROCKWELL, Göttingen-New York, 1925, zie *index*, onder *Arnoldus, Arnulfus de Swalma*.
Balduini Ninovensis Chronicon, ed. O. HOLDER-EGGER, in *MGH.*, SS., 25, Hannover, 1880, p. 541.
R. LECHAT, *Le Liber Miraculorum S. Cornelii Ninivensis*, in *Analecta Bollandiana*, 33, 1914, p. 436-438.
H. NELIS, art. *Arnoul de Swalm*, in *DHGE.*, 4, 1930, kol. 623.

Evermodus van Ratzeburg

Heilige, norbertijn en bisschop van Ratzeburg.
 Feestdag: 17 februari.

Evermodus zou, afgezien van Hugo van Fosses, de eerste volgeling van Norbert zijn geweest, namelijk te Kamerijk in 1120. Hij was een tijd in Cappenberg, wellicht ook in het Onze-Lieve-Vrouweklooster te Maagdenburg en werd na het vertrek van Amalric uit Gottesgnaden naar het Heilig Land omstreeks 1134 'provisor' in dit klooster. In 1138 volgde hij Wigger op als proost te Maagdenburg. In 1154 werd hij de eerste bisschop van het herstelde bisdom Ratzeburg. Om het domkapittel samen te stellen deed hij een beroep op zijn medebroeders uit Maagdenburg. Hij slaagde erin zijn bisdom te organiseren en begon omstreeks 1173 aan de bouw van de nu nog bestaande domkerk. Evermodus overleed op 16 of 17 februari 1178. Sinds 1728 wordt hij in de orde als heilige vereerd. Sedert 1984 worden de bisschoppen Evermodus, Isfried en Ludolf ook vereerd in het bisdom Osnabrück, waartoe Ratzeburg thans behoort.

Voorstelling:

in bisschopsornaat, met mijter en staf; met wijwaterkwispel; met boeien.

Bibliografie:

- I. BOLLANDUS, *De B. Evermodo, Raceburgensi in Wandalia episcopo, ex ordine Praemonstratensi, sylloge historica*, in *Acta Sanctorum*, februari, 3, Antwerpen, 1658, p. 45-50.
N. BACKMUND, art. *Evermode*, in *DHGE.*, 16, 1967, kol. 124.
J. BOBERG, art. *Evermod von Ratzeburg*, in *LCI.*, 6, 1974, kol. 209.
B. GRASSL, p. 91-94.
W.M. GRAUWEN, *Norberts reis naar Laon, Kamerijk en Nijvel en de inbezitneming van Prémontré, 1120*, in *Anal. Praem.*, 69, 1993, p. 43-46.
H. KLUGER, art. *Evermod*, in *LThK.*, 3, 1995, kol. 1068.
J. PETERSOHN, *Raceburgensis eccl. (Ratzeburg)*, in S. WEINFURTER en O. ENGELS (ed.), *Series episcoporum ecclesiae catholicae occidentalis ab initio usque ad annum MCXCVIII*, reeks V: *Germania*, 2: *Archiepiscopatus Hammaburgensis sive Bremensis*, Stuttgart, 1984, p. 73-74.
I.H. PICHLER, *Evermod und Isfried, Bischöfe von Ratzeburg. Ein Literaturbericht*, in *Anal. Praem.*, 61, 1985, p. 141-143.
G.B. VALVEKENS, art. *Evermodo*, in *BiblSS.*, 5, 1964, kol. 391-392.

Frederik van Hallum

Heilige, norbertijn, stichter van de abdij van Mariëngaarde.

Feestdag: 4 februari sinds 1978, voorheen 3 maart.

Frederik was afkomstig van Hallum. Na de nodige studies te Münster werd hij hulp priester en daarna pastoor in zijn geboorteplaats. Bij de dood van zijn moeder, op hoge leeftijd, in 1163 was Frederik ongeveer vijftig jaar oud. Hij besloot voortaan een kloosterleven te leiden volgens de regel van Augustinus. De bisschop van Utrecht gaf hem het kanonikaal habijt. In de abdij van Mariënweerd deed hij zijn noviciaat. Dan begon hij een eigen stichting. Als leermeesters trok hij tegen betaling seculiere geestelijken aan, om de broeders en zusters te onderwijzen in lezing en zang. Abt Frederik wilde vooral recrutereren uit de lagere volksklasse. In 1170 verhuisde de zustergemeenschap. In 1173 sloot het klooster aan bij de premonstratenzerorde, met als moederklooster Steinfeld. Abt Frederik stierf op 3 maart 1175. De *vita* van Frederik werd geschreven door Sibrand in het begin van de dertiende eeuw. In 1616 werden de relieken van Frederik overgebracht naar de abdij van Bonne-Espérance. Vandaag worden er eveneens bewaard in de abdij van Berne te Heeswijk (NL) en in de abdij van Leffe. In 1728 stond Rome de verering van Frederik van Hallum toe.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met schouderkap, bonnet en mantel, met abtskruis, abtsring; met bloementuil of bloemenkorf, met lelie, met kerkmodel, met kelk, met duivel aan de voeten.

Bibliografie:

- Vita Fretherici*, ed. A.W. WYBRANDS, in IDEM, *Gesta Abbatum Orti Sancte Marie. Gedenkschriften van de Abdij Mariëngaarde in Friesland*, Leeuwarden, 1879, p. 1-75.
- E. BRUNA, *Het leven van den zaligen Frederik van Hallum*, (Frisia Catholica, 10), Leeuwarden, 1947.
- N. BACKMUND, art. *Frédéric*, in *DHGE.*, 18, 1977, kol. 1169.
- IDEM, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber*, p. 156-157 en 159-161.
- IDEM, art. *Friedrich von Hallum*, in *LCL.*, 6, 1974, kol. 333.
- M. CARASSO-KOK, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen*, 's-Gravenhage, 1981, p. 31-32, nr. 28.
- T.H. CORPORAAL, *Terpenland: Hallum, Marum/Westernijkerk, Ferwerd, Blija*, in *Monument van de maand*, 10, 1, 1995, p. 9-13.
- B. GRASSL, p. 94-96.
- L. HORSTKÖTTER, art. *Friedrich v. Mariëngaarde*, in *LThK.*, 4, 1995, kol. 151-152.
- H. LAMBOOIJ, e.a., *De Gesta Abbatum van Mariëngaarde* [werktitel], Inleiding, editie en vertaling (in voorbereiding).
- W. LAMPEN, art. *Federico di Hallum*, in *BiblSS.*, 5, 1964, kol. 525-526.
- H. OLDENHOF, *Hallum*, in P.J. MARGRY en C. CASPERS (ed.), *Bedevoortplaatsen in Nederland*, 1, p. 417-421.
- H. PLATELLE, *Le ministère pastoral dans une paroisse de Frise au XIIe siècle, d'après La vie de Frédéric de Hallum (†1175), prêtre séculier, puis chanoine prémontré*, in *Le clerc séculier au Moyen Age*, (Série Histoire Ancienne et Médiévale, 27), Parijs, 1993, p. 81-99.

Gerlach van Houthem

Heilige, pelgrim, kluizenaar.

Feestdag: 14 januari sinds 1929, voorheen op de maandag tijdens het octaaf van Hemelvaart.

Gerlach werd omstreeks 1125 geboren uit een aanzienlijke familie in de buurt van Maastricht. Aanvankelijk was hij een ridder met een werelds leven. Tijdens een toernooi vernam hij het schielijk overlijden van zijn echtgenote; dit was het begin van een ommekeer in zijn leven. Hij verzaakte aan zijn bezittingen en trok als boeteling op pelgrimstocht naar Rome en Jeruzalem. Omstreeks 1158 keerde hij terug en ging hij als eremijt in een holle eik wonen in het Geuldal, nabij Houthem in het Land van Valkenburg. Na een kerkelijk onderzoek over zijn levenswijze werd hem de abt van Kloosterrade (Rolduc) tot leidsman toegewezen. Volgens zijn *vita* verscheen Gerlach in een visioen aan de abdis Hildegard van Bingen die hem daarop haar professiekroon zond. Gerlach van Houthem stierf in 1165.

Op de plaats waar zijn lichaam werd begraven, ontstond een bedevaartsoord en werd omstreeks 1201 een dubbelklooster van de premonstratenzerorde opgericht. De adellijke norbertinessenproosdij van Houthem Sint-Gerlach bleef bestaan tot 1796.

Lange tijd werd gedacht dat Gerlach zelf een premonstratenzer was geweest. In de oude iconografie komt hij als dusdanig veelvuldig voor. Zijn verering als heilige binnen de orde werd door Rome erkend in 1728. Nadat historisch onderzoek duidelijk had aangetoond dat hij nooit zelf norbertijn is geweest, werd zijn feest geschrapt in de kalender van de premonstratenzerorde. Sinds 1962 wordt zijn gedachtenis binnen de orde niet meer gevierd.

Voorstelling:

als pelgrim, kluizenaar of norbertijn, zittend op een magere ezel; met ridderhelm of lans, met pelgrimstaf, met gesel, paternoster, palm, ezel of rund; staande voor of knielend in een holle boom. Hij wordt aanroepen tegen allerlei ziekten, inzonderheid tegen veeziekten.

Bibliografie:

- J. GERITS, *Sint-Gerlach van Houthem, beschermheilige tegen ziekten van mens en dier*, in *Ons Heem*, 41, 1987, p. 69-94.
- De kerk van de H. Gerlacus*, Houthem-St. Gerlach, 1989.
- A.B. MULDER-BAKKER, e.a., *De kluizenaar in de eik. Gerlach van Houthem en zijn verering*, (Middel-eeuwse studies en bronnen, 45), Hilversum, 1995.
- J.J.M. TIMMERS, art. *Gerlach von Valkenburg*, in *LCl.*, 6, 1974, kol. 399.
- G.B. VALVEKENS, art. *Gerlaco di Valkenburg*, in *BiblSS.*, 6, 1965, kol. 222-224.

Gilbert van Neuffontaines

Heilige, norbertijn.

Feestdag: 26 oktober sinds 1925, voorheen 24 oktober.

Afkomstig uit Auvergne, sloot Gilbert zich als ridder aan bij de Tweede Kruistocht (1147-1149). Na het mislukken hiervan wilde hij een ander leven leiden. Hij herstelde het klooster Aubetere waar zijn vrouw Petronilla priorin werd, na haar vroege dood opgevolgd door hun dochter Poncia.

Gilbert leefde eerst als kluizenaar. Daarna deed hij het noviciaat in de abdij van Dilo – hij stond reeds lang onder de invloed van abt Ornulfus – en werd hij te Neuffontaines de overste van een omstreeks 1151 nieuw gesticht klooster. Hij was nooit priester en zou reeds gestorven zijn op 6 juni 1152.

Zekere historische gegevens over Gilbert zijn eerder schaars. Zijn *vita* dateert uit de zeventiende eeuw. Daar zijn feest reeds in het bisdom Clermont gevierd werd, besliste het generaal kapittel in 1657 om hem voortaan ook in de premonstratenzerorde als heilige te gedenken. Rome keurde zijn verering goed in 1728. Het generaal kapittel in 1738 verplaatste de feestdag naar 24 oktober.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met bonnet, abtsstaf, pelgrimsstaf, kerkmodel, staande op een harnas; omringd door zieken. Hij wordt aanroepen tegen kinderziekten en tegen kanker.

Bibliografie:

N. BACKMUND, art. *Gilbert von Neuffontaines*, in *LCI.*, 6, 1974, kol. 411-412.

B. GRASSL, p. 125-129.

J. PYCKE, art. *Gilbert de Neuffonts*, in *DHGE.*, 20, 1984, kol. 1328-1331.

C.K. SLACK, *The Premonstratensians and the Crusader Kingdoms in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, in *Anal. Praem.*, 67, 1991, p. 228-229.

G.B. VALVEKENS, art. *Gilberto, Petronilla e Ponzia*, in *BibISS.*, 6, 1965, kol. 454-455.

Godfried van Cappenberg

Heilige, norbertijn.

Feestdag: 14 januari sinds 1978, voorheen 16 januari.

Godfried, graaf van Cappenberg, werd omstreeks 1097 geboren. Sinds de dood van zijn vader, ten laatste in 1115, stond hij aan het hoofd van de familie. Zijn moeder was getrouwd met een jongere broer van Frederik, graaf van Arnsberg. Zelf huwde hij Ida, de erfdochter van Frederik. Hij geraakte sterk onder de indruk toen op 2 februari 1121 de domkerk en een groot gedeelte van de stad Münster door een grote brand geteisterd werden tijdens een oorlog in het kader van de Investituurstrijd. De Cappenbergse graaf was hiervoor verantwoordelijk. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk bij Godfried de doorslag gegeven om zich uit de wereld terug te trekken. Zijn omgeving echter verzette zich hiertegen, graaf Frederik in het bijzonder. Kort daarop werd Godfried aangepreken door de toespraken en de levenswijze van Norbert van Gennepe. Hij wilde zijn burcht te Cappenberg omvormen

tot een klooster. Dit gebeurde in 1122. Dankzij de bezittingen van de familie konden omstreeks 1123 te Ilbenstadt en te Varlar nog twee kloosters worden gesticht. Na de dood van graaf Frederik in 1124 is Godfried zelf, samen met zijn broer Otto, in het klooster getreden. Ook Ida was er reeds geplaatst. De eerste maanden verbleef hij te Cappenberg. In de herfst van 1125 werden de broers naar Prémontré ontboden om daar een vormings-tijd door te maken. Waarschijnlijk in de herfst van 1126 werd Godfried door Norbert naar Maagdenburg geroepen. De contemplatief gerichte Godfried kon er zich niet verzoenen met de nieuwe levenswijze van aartsbisschop Norbert en de drukte rond hem. Wellicht was hij toen reeds ziek. Einde 1126 is Godfried vertrokken naar Ilbenstadt. Hier is hij op 13 januari 1127 overleden. Hij werd er ook begraven. Otto was van 1156 tot 1171 proost van Cappenberg. Ida hertrouwde met Godfried II van Cuyck. In 1728 stond Rome de verering van Godfried van Cappenberg binnen de orde toe.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met superplie, met *almutium* op de arm; met kroon op het hoofd, schedel in de hand, met geblinddoekte engel, kroon of wereldbol aan de voeten, met kerk-model, pijlenkoker, gekroond wapenschild van Cappenberg.

Bibliografie:

- Vita Godefridi comitis Capenbergensis*, ed. P. JAFF , in *MGH.*, SS., 12, Hannover, 1856, p. 513-530.
 G. NIEMEYER, *Die Vitae Godefridi Cappenbergensis*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 23, 1967, p. 405-467.
 N. BACKMUND, art. *Godefroy, comte de Cappenberg*, in *DHGE.*, 21, 1986, kol. 391-392.
 IDEM, art. *Gottfried von Cappenberg*, in *LCl.*, 6, 1974, kol. 424.
 R. FRITZ, *Die Ikonographie des heiligen Gottfried von Cappenberg*, in *Westfälische Zeitschrift*, 111, 1961, p. 1-20.
 B. GRASSL, p. 85-91.
 W.M. GRAUWEN, *Norbert en de stichting van Cappenberg, 1122*, in *Anal. Praem.*, 68, 1992, p. 43-75.
 M. GROTEN, art. *Gottfried v. Cappenberg*, in *LThK.*, 4, 1995, kol. 947.
 G.B. VALVEKENS, art. *Goffredo di Cappenberg*, in *BiblSS.*, 7, 1966, kol. 85-86.

Herman-Jozef van Steinfeld

Heilige, norbertijn, belijder.

Feestdag: 24 mei sinds 1978, voordien onder andere 7 april en sedert 1929 8 mei.

Herman werd geboren omstreeks 1160. Hij trad binnen in de abdij van Steinfeld. Tijdens de opleiding werd hij naar de abdij van Mariëngaarde in Friesland gezonden. Teruggekeerd in Steinfeld vervulde hij er de functies van refectorist en sacrist. Dit laatste omvatte de zorg voor de tijdsbepaling. Tevens verzorgde hij de geestelijke leiding bij zusterkloosters in de streek. Zijn levenswijze was gekenmerkt door een grote ascetische gestrengheid. Omwille van zijn grote Mariale devotie en zijn mystieke visioenen verkreeg Herman de bijnaam Jozef. Van hem zijn enkele geestelijke werken bewaard gebleven, waarin Christus en meer nog Maria telkens aan bod komen. Volgens de meeste auteurs stierf hij in 1241. De reeds lange tijd bestaande verering werd officieel door de Kerk erkend in 1728 en opnieuw in 1958.

Voorstelling:

Norbertijner habijt met bonnet en *almutium* op de arm; met lelietak; met sacristiesleutels of kelk waarin drie rozen; met Jezuskind op de arm; als kleine jongen die het Jezuskind een appel aanbiedt.

Bibliografie:

- Vita* [*S. Hermanni Josephi*], ed. G. HENSCHENIUS, in *Acta Sanctorum*, april, 1, Antwerpen, 1675, p. 686-714.
- N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber*, p. 76-88.
- M. BANGERT, art. *Hermann Joseph*, in *LThK*, 4, 1995, kol. 1446-1447.
- B. GRASSL, p. 99-103.
- Art. *Hermann-Joseph (Saint)*, in *DHGE.*, 24, 1993, kol. 58.
- K. KOCH en E. HEGEL, *Die Vita des Prämonstratensers Hermann Joseph von Steinfeld*, (Colonia Sacra, 3), Keulen, 1958.
- H.J. KUGLER, *Hermann Josef van Steinfeld (um 1160 - 1241) im Kontext christlicher Mystik*, St. Ottilien, 1992.
- M. LECHNER, art. *Hermann Josef von Steinfeld (von Köln)*, in *LCl.*, 6, 1974, kol. 504-507.
- B. MEISTERJAHN, art. *Hermann Joseph*, in R. BÄUMER en L. SCHEFFCZYK (ed.), *Marienlexikon*, 3, St. Ottilien, 1991, p. 148-149.
- F. PETIT, *La spiritualité des Prémontrés aux XIIe et XIIIe siècles*, (Etudes de Théologie et d'Histoire de la Spiritualité, 10), Parijs, 1947, p. 102-115.
- G.B. VALVEKENS, art. *Ermanno Giuseppe di Colonia*, in *BiblSS.*, 5, 1964, kol. 25-28.
- J.-B. VALVEKENS, art. *Hermann-Joseph (saint)*, in *Dictionnaire de Spiritualité*, 7, Parijs, 1969, kol. 308-311.

Hroznata van Teplá

Gelukzalige, norbertijn, kloosterstichter, martelaar.

Feestdag: 14 juli sinds 1975, voorheen 19 juli en sedert 1963 15 juli.

Hroznata, geboren omstreeks 1170, was een edelman uit de streek van Teplá. Zijn vrouw en zoon stierven kort na elkaar. Hierna stichtte hij in 1193 het klooster Teplá. In 1197 wilde hij mee op kruistocht gaan, maar uiteindelijk zette de paus de kruisvaartgelofte om in het stichten van een tweede klooster. Van de paus zelf ontving Hroznata als lekenbroeder het ordekleed. Teruggekeerd stichtte hij het zusterklooster Chotěšov, waar zijn zuster, een weduwe, de eerste meesteres (*magistra*) werd. Op bevel van de abt werd Hroznata de verantwoordelijke voor de bezittingen van beide kloosters, met de titel van proost. Hij kwam niet goed overeen met de abt en verbleef een tijd lang te Chotěšov. In 1217, op tocht ten behoeve van de kloosterbezittingen, werd hij door vijandig gezinde adel gevangengenomen. Nog voor er een losgeld betaald werd, stierf hij in gevangenschap op 14 juli 1217.

Vanaf zijn dood werd Hroznata in Teplá als zalige vereerd. Ongeveer veertig jaar later werd de *vita* geschreven. Die is enkel gebaseerd op mondelinge getuigenissen. Hierdoor worden in de tekst een aantal zaken door elkaar gehaald. In 1897 werd de cultus van Hroznata door Rome goedgekeurd.

Voorstelling:

in norbertijner habijt; met handboeien, kruisbeeld of palm.

Bibliografie:

- I. PINIUS, *De B. Hroznata martyre Ordinis Praemonstratensis*, in *Acta Sanctorum*, juli, 3, Antwerpen, 1723, p. 793-810, met *Vita*, p. 804-810.
 B. ARDURA, p. 95-96.
 N. BACKMUND, art. *Hroznata*, in *LCI.*, 6, 1974, kol. 547.
 IDEM, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber*, p. 194-198.
 B. GRASSL, p. 117-119.
 L. HORSTKÖTTER, art. *Hroznata*, in *LThK.*, 5, 1996, kol. 294.
 P. MÖHLER, *Zum Hroznata-Gedenkjahr des Stiftes Tepl, 1217-1897-1967*, in *Anal. Praem.*, 43, 1967, p. 272-301.
 J. POLC, art. *Hroznata*, in *BiblSS.*, 7, 1966, kol. 606-608.
 L.C. VAN DYCK, art. *Hroznata*, in *DHGE.*, 24, 1993, kol. 1351-1352.

Hugo van Fosses

Gelukzalige, norbertijn, eerste abt van Prémontré.

Feestdag: 10 februari.

Hugo werd geboren te Fosses op het einde van de elfde eeuw. Wellicht kreeg hij daar zijn eerste opleiding in het kapittel. Bij zijn eerste contact met Norbert in 1119 was Hugo kapelaan bij bisschop Burchard van Kamerijk. Hugo werd aangetrokken door Norberts armoede en evangelische levenswijze. Hugo beloofde Norbert te volgen, ging zijn patrimonium in orde brengen en volgde Norbert dan op zijn prediktochten in ons land. Toen Norbert op het Concilie van Reims onder de hoede van de bisschop van Laon werd gesteld, ging Hugo opnieuw mee met zijn bisschop. Na de stichting van Prémontré, twee jaar later, keerde hij terug. De *vitae Norberti* spreken na de stichting bijna niet meer over Hugo. Vermoedelijk bleef hij meestal te Prémontré en vergezelde hij Norbert weinig of niet op zijn verdere prediktochten. In 1126 werd Norbert aartsbisschop van Maagdenburg. Pas toen de eenheid van de nieuwe snel groeiende orde bedreigd werd, werd Hugo op raad van Norbert in 1128 tot eerste abt van Prémontré gekozen. Onder de leiding van abt Hugo groeide niet alleen de abdij van Prémontré verder, maar werden ook de eerste liturgische normen en wetgeving voor de hele orde opgesteld. Inspiratief hierbij waren vooral de parallelteksten bij de nieuwe monachale en kanonikale gemeenschappen. Er werd heel wat overgenomen van Cîteaux. Hugo heeft zich steeds ingezet om de vooraanstaande rol van Prémontré als eerste klooster van de gehele orde erkend te zien. Toch was hij bereid een verzoenende houding aan te nemen. Abt Hugo overleed te Prémontré op 10 februari 1161 of 1164. Misschien nam hij in 1161 ontslag en overleed hij in 1164. Zijn relieken berusten sinds 1922 in de abdij van Bois-Seigneur-Isaac. Sedert 1927 wordt hij door een rescript van paus Pius XI als zalige vereerd.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met mijter en staf; met kerkmodel; met omgekeerde geldbeugel waaruit geld neervalt.

Bibliografie:

- B. ARDURA, p. 47-51.
 N. BACKMUND, art. *Hugo von Fosses*, in *LCI.*, 6, 1974, kol. 552.
 W.M. GRAUWEN, art. *Hugo van Fosse*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 3, Brussel, 1968, kol. 412-421.
 IDEM, art. *Hugues de Fosses*, in *Nouvelle Biographie Nationale*, 2, Brussel, 1990, p. 228-232.
 L. HORSTKÖTTER, art. *Hugo v. Fosse(s)*, in *LThK.*, 5, 1996, kol. 309.
 Art. *Hugues de Fosses*, in *DHGE.*, 25, 1995, kol. 229-230.
 J.-B. VALVEKENS, art. *Ugo di Fosses*, in *BiblSS.*, 12, 1969, kol. 756-758.

Isfried van Ratzeburg

Heilige, norbertijn, bisschop van Ratzeburg.
 Feestdag: 15 juni.

Isfried was norbertijn van het klooster Cappenberg. Vanaf 1159 leidde hij als proost de gemeenschap in Jerichow. Door Hendrik de Leeuw, hertog van Saksen, werd Isfried na de dood van bisschop Evermodus te Ratzeburg in 1178 aangeduid als diens opvolger. Pas in 1180 was hij daadwerkelijk in functie. Hij bleef steeds trouw aan de hertog, ook wanneer deze politieke moeilijkheden kreeg. Als bisschop werkte Isfried aan de verdere uitbouw van zijn bisdom en zette hij zich in voor de missionering. Tegelijk bouwde hij verder aan de dom. In 1190 consacreerde hij de kerken in de abdij van Floreffe en het hiervan afhankelijke Postel. Bisschop Isfried stierf op 15 juni 1204. Sinds 1728 wordt hij in de orde als heilige vereerd.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met bisschoppelijke attributen; met boek; met kelk of beker (Toen zijn dienaar op Goede Vrijdag water inschonk, veranderde het telkens in wijn).

Bibliografie:

- B. GRASSL, p. 109-110.
 L. HORSTKÖTTER, art. *Isfried*, in *LThK.*, 5, 1996, kol. 616.
 J. PETERSOHN, *Ratzeburgensis eccl. (Ratzeburg)*, in S. WEINFURTER en O. ENGELS (ed.), *Series episcoporum ecclesiae catholicae occidentalis ab initio usque ad annum MCXCVIII*, reeks V: *Germania*, 2: *Archiepiscopatus Hammaburgensis sive Bremensis*, Stuttgart, 1984, p. 74-75.
 I.H. PICHLER, *Evermod und Isfried, Bischöfe von Ratzeburg. Ein Literaturbericht*, in *Anal. Praem.*, 61, 1985, p. 143-144.
 G.B. VALVEKENS, art. *Isfrido*, in *BiblSS.*, 7, 1966, kol. 952.
 L.C. VAN DYCK, art. *Isfried*, in *DHGE.*, 25, 1995, kol. 171-172.

Jacob Lacops

Heilige, norbertijn van de abdij van Middelburg, martelaar van Gorcum.
Feestdag: 9 juli.

Jacob Lacops werd geboren te Oudenaarde omstreeks 1542. Hij werd norbertijn van de abdij van Middelburg. Tijdens de Beeldenstorm was hij afvallig en predikte de nieuwe leer. Na enige maanden keerde hij naar zijn abdij terug. Daarop werd hij naar de abdij van Mariënweerd gezonden om een boetetijd door te brengen. Daarna werd hij kapelaan in Monster, waar zijn oudere broer Adriaan pastoor was. Ook hun ouders woonden er op de pastorie. Adriaan stierf in maart 1572. Samen met de nieuwe pastoor Adriaan van Hilvarenbeek werd Jacob gevangengenomen door de watergeuzen en op 9 juli 1572 met de andere martelaren van Gorcum even buiten Den Briel in een turfschuur opgehangen. De martelaren van Gorcum werden in 1675 zalig verklaard door paus Clemens X en gecanoniseerd door Pius IX in 1867. Hun relieken bevinden zich momenteel in de Sint-Niklaaskerk te Brussel.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met superplie en stola; met Tanchelm (duivel) aan de voeten; met palmtak of hostiedragende kelk; met strop om de hals.

Bibliografie:

Zie hoger onder Adriaan van Hilvarenbeek.

Lodewijk van Arnstein

Gelukzalige, graaf van Arnstein en stichter van de abdij van Arnstein, norbertijn.
Feestdag: 28 oktober.

Omstreeks 1112 zou Lodewijk II, de vader van graaf Lodewijk III van Arnstein, gestorven zijn. Zijn zoon was toen nog maar enkele jaren oud. De stichter van het klooster Gottesgnaden, Otto van Röblingen, was een familielid. De kinderloze Lodewijk ging hem opzoeken en volgde na rijp beraad diens voorbeeld door in 1139 van zijn burcht te Arnstein een premonstratenzerklooster te maken en daarna zelf in te treden als lekenbroeder. Meerdere ministerialen volgden hem, evenals zijn vrouw Guda die voortaan een kluis naast de kerk bewoonde. Lodewijk hielp bij de stichting van het klooster Münsterdreisen in 1144, waar zijn kapelaan Marquard de eerste proost werd. Verscheidene norbertinessenkloosters ontstonden de volgende jaren met zijn hulp. Lodewijk stierf op 28 oktober 1185.

Voorstelling:

in norbertijnerhabijt, met kroon; met kruis.

Bibliografie:

- B. KRINGS, *Das Prämonstratenserstift Arnstein a.d. Lahn im Mittelalter (1139-1527)*, (Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Nassau, 48), Wiesbaden, 1990.
- G.B. VALVEKENS, art. *Ludovico, conte di Arnstein*, in *BiblSS.*, 8, 1966, kol. 307.
- S. WIDMANN, *Die Lebensbeschreibung des Grafen Ludwig III. von Arnstein*, in *Nassauische Annalen*, 18, 1883-1884, p. 244-266.

Ludolf van Ratzeburg

Heilige, norbertijn, bisschop van Ratzeburg.

Feestdag: 26 april sinds 1978, voorheen 29 maart en sedert 1963 29 april.

Als lid van de norbertijngemeenschap van Ratzeburg werd Ludolf er in 1236 bisschop. Zijn bisdom bestuurde hij goed. Hij kreeg verscheidene opdrachten van de paus om in conflicten te bemiddelen. Op het einde van de jaren 1240 kreeg hij moeilijkheden met Albrecht, de hertog van Saksen. Hij werd zelfs enige tijd gevangengezet en mishandeld. Daarna vluchtte hij naar veiliger oorden en sprak de ban uit over de hertog en zijn familie. Hij stierf op 29 maart 1250 en wordt als martelaar erkend. In de orde wordt hij algemeen als heilige vereerd sinds 1728. De abdij van Averbode kreeg in 1840 van de laatste abt van Hamborn de schedelrelikwie van Ludolf. In 1970 werd die teruggegeven aan de heropgerichte canonie van Hamborn.

Voorstelling:

in bisschoppelijk ornaat met mijter en staf; aan de voeten een krijger die een pijl door het hoofd heeft; met kelk in de hand; met palm.

Bibliografie:

- B. GRASSL, p. 97-98.
- Art. *Ludolf von Ratzeburg*, in *LCI.*, 7, 1974, kol. 424.
- S. MARX, *Bischof Ludolf von Ratzeburg und die Neueinweihung der Bartholomäus-Kirche in Frankfurt am Main*, Frankfurt am Main, 1990, p. 3-10.
- J. PETERSOHN, art. *Ludolf v. Ratzeburg*, in *LThK.*, 6, 1997, kol. 1088.
- J. TRAEGER, *Ludolf, Bischof von Ratzeburg (1236-1250). Ein Literaturbericht*, in *Anal. Praem.*, 61, 1985, p. 145-150.
- G.B. VALVEKENS, art. *Ludolfo, vescovo di Ratzeburg*, in *BiblSS.*, 8, 1966, kol. 297.

Milo van Terwaan

Gelukzalige, abt, daarna bisschop van Terwaan.

Feestdag: 16 juli.

Milo werd omstreeks 1080 geboren. Afkomstig uit het bisdom Amiens studeerde hij er wellicht aan de kapittelschool. In 1113 was hij pastoor van een eigenkerk van de familie in het bisdom Terwaan. In 1120 sloot Milo zich aan bij een kleine eremietengemeenschap te

Saint-Josse-au-Bois in het bisdom Amiens, die onder zijn leiding uitgroeide tot een bloeiende gemeenschap van reguliere kanunniken. Mettertijd ontstond rond abt Milo een kleine congregatie van dubbelkloosters met reguliere kanunniken. Op 27 januari 1130 was de bisschop van Terwaan gestorven. Nadat een eerste kandidaat door de aartsbisschop van Reims was afgewezen, viel de keuze op Milo. Hij werd op 15 februari 1131, in tegenwoordigheid van paus Innocentius II, te Reims bisschop gewijd. Zijn kloosterstichtingen deed hij aansluiten bij de orde van Prémontré. Als bisschop liet Milo omstreeks 1132 het verlaten kapittel te Licques bevolken met premonstratenzers afkomstig uit Sint-Maarten te Laon. Buiten de stad Terwaan vestigde hij premonstratenzers uit Sélincourt in een voormalige, sinds de tijd van de Noormannen verlaten abdij. De kerk werd heropgebouwd en kreeg Augustinus van Canterbury als patroon. In 1135 deed bisschop Milo de gemeenschap van reguliere kanunniken bij de Sint-Nicolaaskerk te Veurne toetreden tot de premonstratenzerorde, met de abdij van Grimbergen als moederabdij, en hij vermeerderde haar bezittingen. Verder hielp de bisschop meerdere kloosters bij het aanvragen van bevestigingsoorkonden en bullen. Hij stierf op 16 juli 1158 en werd als bisschop opgevolgd door zijn neef Milo II († 1169), regulier kanunnik van Arrouaise. De dankzij Milo van Terwaan bij de premonstratenzerorde aangesloten kloostergemeenschappen kenden op hun beurt nog vele dochterstichtingen, zodat we het belang van de bisschop voor de uitbreiding van de orde aanzienlijk kunnen noemen. In de *Vita Norberti B* wordt Milo van Terwaan geloofd om zijn nederigheid.

Voorstelling:

in abtsornaat, met staf; met lelietje-van-dalen (symbool van nederigheid).

Bibliografie:

- F. PETIT, *Milon de Sélincourt, évêque de Théroouanne*, in *Anal. Praem.*, 48, 1972, p. 72-93.
 H. PLATELLE, art. *Milone di Selincourt*, in *BiblSS.*, 9, 1967, kol. 488.

Norbert van Maagdenburg

Heilige, stichter van de premonstratenzerorde, aartsbisschop van Maagdenburg.
 Feestdag: 6 juni sinds 1969, voorheen 11 juli.

Norbert werd omstreeks 1080 geboren als jongere zoon van de heer van Gennep. Reeds op jonge leeftijd werd hij subdiaken en kanunnik van het kapittel te Xanten. Van hieruit verbleef hij aan het hof van aartsbisschop Frederik I van Keulen en kwam hij in contact met de kringen rond keizer Hendrik V. In de jaren 1111-1115 maakte hij een periode door van geestelijke ommekeer – in de hagiografie en de iconografie is sprake van een bekering tijdens een verschrikkelijk onweer. Nadien begon hij een nieuw leven te leiden van boete en versterving, en predikte hij een radicale bekering. In 1119 werd hij door de paus onder de hoede gesteld van de bisschop van Laon. Deze stelde hem de middelen beschikbaar om in 1120-1121 een stichting te beginnen voor de eigen volgelingen, mannen en vrouwen. Norbert koos voor het kanonikale kloosterleven volgens de strenge interpretatie van de regel van Sint-Augustinus (*ordo novus*). De volgende jaren verkreeg Norbert nieuwe stichtingen, onder andere te Floreffe, Cappenberg en Antwerpen. In Antwerpen rekende hij af met de nog verder levende invloed van de ketter Tanchelm. In 1126 werd Norbert

aangesteld tot aartsbisschop van Maagdenburg. Het bestuur over Prémontré en de zorg voor het steeds verder toenemend aantal nieuwe gemeenschappen in het westen liet hij in 1128 over aan Hugo van Fosses. Zelf zette hij zich in voor de reorganisatie van zijn vervallen bisdom. Hiervoor droeg hij in 1129 het Onze-Lieve-Vrouwekapittel te Maagdenburg over aan meegekomen volgelingen. Vanaf 1130 zette hij zich ten volle in om paus Innocentius II te steunen tegen diens rivaal Anacletus II. Als hoogste kerkelijke gezagsdrager vergezelde hij in 1132-1133 de militaire expeditie van de Duitse koning om Innocentius in Rome als paus te herstellen. Als dank verkreeg Norbert de onderwerping van de Poolse kerk aan de zetel van Maagdenburg. In Rome deed hij echter een moeraskoorts op, waaraan hij in Maagdenburg overleed op 6 juni 1134. Hij werd begraven in de Onze-Lieve-Vrouwekerk aldaar. Pas in 1582, ten tijde van de Contrareformatie, werd de verering van Norbert als heilige door Rome toegestaan. In 1626 werden de stoffelijke resten overgebracht naar de abdij van Strahov te Praag. Ook deze translatie wordt jaarlijks gevierd in de liturgie van de premonstratenzerorde.

Voorstelling:

in aartsbisschoppelijk ornaat of als norbertijner abt, met mijter, staf en pallium; met hostiedragende kelk of monstrans; met Tanchelm of een geketende duivel aan de voeten; met olijftak; met kelk met spin; met het ordehabijt, gegeven door Onze-Lieve-Vrouw die hem in de kerstnacht van 1121 verscheen.

Bibliografie:

- Het leven van heer Norbert, Aartsbisschop van Maagdenburg. Vita Norberti A*, vertaald en van aantekeningen voorzien door W.M. GRAUWEN, (Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium, 15), Averbode, 1984.
- Over het ontstaan en de groei van de premonstratenzers. Vita Norberti B*, vertaald en van aantekeningen voorzien door W.M. GRAUWEN, (Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium, 18), Averbode, 1990.
- K. ELM (ed.), *Norbert von Xanten. Adliger, Ordensstifter, Kirchenfürst*, Keulen, 1984.
- W.M. GRAUWEN, art. *Norbert van Maagdenburg*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 3, Brussel, 1968, kol. 610-625.
- IDEM, *Norbertus, Aartsbisschop van Maagdenburg (1126-1134)*, (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, 86), Brussel, 1978.
- IDEM, *Norbert de Magdebourg*, in *Nouvelle Biographie Nationale*, 2, Brussel, 1990, p. 289-294.
- Van 1987 tot 1996 verschenen van de hand van W.M. Grauwen talrijke artikelen over afzonderlijke episodens uit het leven van Norbert vóór zijn bisschopskeuze in het tijdschrift *Analecta Praemonstratensia*.
- L. HORSTKÖTTER, art. *Norbert v. Xanten*, in *LthK.*, 7, 1998, kol. 903-905.
- J.-B. VALVEKENS, art. *Norberto*, in *BiblSS.*, 9, 1967, kol. 1050-1068.
- A.W. VAN DEN HURK, *Norbert van Gennep en zijn orde*, Averbode, 1984.
- J. DE MEYER, *De iconografie van de heilige Norbertus*, in *Het Land van Grimbergen. De uitstraling van de abdij. Gedenkboek en catalogus*, Grimbergen, 1978, p. 47-55.
- T.J. GERITS, *Sint Norbertus in de Brabantse kunst*, Averbode, 1971.
- IDEM, *Sint Norbertus in de kunst van Averbode*, in *De Brabantse Folklore*, 189, 1971, p. 78-96.
- C.B. LIEVERT, *Bayerns älteste St. Norbertdarstellung*, in *Anal. Praem.*, 44, 1968, p. 309-311.
- E. POCHE, art. *Norbert von Magdeburg*, in *LCI.*, 8, 1976, kol. 68-71.

- R. STAHLHEBER, *Die Ikonographie Norberts von Xanten. Themen und Bildwerke*, in K. ELM (ed.), *Norbert von Xanten*, 1984, p. 216-245.
- J.-B. VALVEKENS, art. *Norberto*. VI. *Iconografia*, in *BiblSS.*, 9, 1967, kol. 1065-1067.
- [I.] VAN SPILBEECK, *Iconographie norbertine*. III. *Séries de gravures représentant la vie de saint Norbert*, in *Messenger des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, 1896, p. 313-403.

Siard van Mariëngaarde

Heilige, norbertijn, abt.

Feestdag: 14 november sinds 1978, voorheen 17 november.

Abt Siard was van 1194 tot 1230 de vijfde abt van de abdij van Mariëngaarde. Als abt bleef hij steeds een zeer eenvoudig en nederig kloosterling. Hij werkte zelf mee op het land en in het scriptorium. Siard stierf op 13 november 1230. Na 1617 kwam een gedeelte van zijn relieken naar de abdij van Tongerlo. In 1728 keurde Rome de verering van Siard goed.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met bonnet, abtsstaf, kruis of kruisbeeld in de hand; met brood in de hand; met gesel; met een mand broden.

Hij wordt aanroepen tegen blindheid, koorts en ziekten; hij is de beschermer van jonge moeders en landbouwers.

Bibliografie:

- Vita Siardi*, ed. A.W. WYBRANDS, in IDEM, *Gesta Abbatum Orti Sancte Marie. Gedenkschriften van de Abdij Mariëngaarde in Friesland*, Leeuwarden, 1879, p. 76-146.
- N. BACKMUND, art. *Siardus*, in *LThK.*, 9, 1964, kol. 725.
- IDEM, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber*, p. 157-158 en 161-163.
- M. CARASSO-KOK, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen*, 's-Gravenhage, 1981, p. 104-105, nr. 86.
- A. ERENS, *De H. Siardus en zijne reliquieën ter Abdij Tongerlo 1617-1917*, Tongerlo, 1917.
- B. GRASSL, p. 129-133.
- H. LAMBOOIJ, e.a., *De Gesta Abbatum van Mariëngaarde* [werktitel], Inleiding, editie en vertaling (in voorbereiding).
- U.G. LEINSLE, *Aristoteles und die "Moderni" in der Vita Siardi*, in *Anal. Praem.*, 58, 1982, p. 210-224.
- H. OLDENHOF, *Hallum*, in P.J. MARGRY en C. CASPERS (ed.), *Bedevaartplaatsen in Nederland*, 1, p. 417-421.
- Art. *Siard(us) von Mariengaarde*, in *LCI.*, 8, 1976, kol. 342.
- G.B. VALVEKENS, art. *Siardo*, in *BiblSS.*, 11, 1968, kol. 1019-1020.

Waltman van Antwerpen

Norbertijn, eerste abt van de Sint-Michielsabdij.
Feestdag: 15 april.

Waltman was de eerste abt van de in 1124 door Norbert gestichte Sint-Michielsabdij te Antwerpen. Hij werd in die functie in 1128 aangesteld door Hugo van Fosses, de nieuwe abt van Prémontré. Onder zijn abbatiaat trad de gemeenschap van het klooster van Onze-Lieve-Vrouw te Middelburg toe tot de premonstratenzerorde en werden te Tongerlo en te Averbode nieuwe premonstratenzerabdijen gesticht. Algemeen wordt aangenomen dat de Sint-Michielsabdij telkens de moederabdij was. Abt Waltman komt maar één keer voor als getuige en dan nog wel in een vervalste oorkonde. Hij stierf in 1138, volgens het necrologium van zijn abdij op 15 april. Abt J.C. vander Sterre liet voor hem in 1631 in de abdijkerk een grafmonument oprichten.

Voorstelling:

in norbertijner habijt, met bonnet, abtsstaf, boek; met burcht of Maagd van Antwerpen; met hostiedragende kelk of ciborie.

Bibliografie:

Le bienheureux Waltman, de l'Ordre de Prémontré, 1er abbé de Saint-Michel, à Anvers. Notice biographique et iconographique, in *Académie royale d'Archéologie de Belgique. Bulletin*, V,1, 1898, p. 608-620.

G. GEENEN, art. *Valtmano*, in *BiblSS.*, 12, 1969, kol. 938-942.

J. VAN DEN NIEUWENHUIZEN, *Abbaye de Saint-Michel à Anvers*, in *Monasticon belge*, 8, Luik, 1992, p. 208.

Art. *Waltmann*, in *LCI.*, 8, 1976, kol. 592.

MARCEL AMORCASTI

*Burgemeester 22 december 1908 - † Burgemeester 11 februari 1985
 Italiaanse beeldhouwer

Marcel Amorcasti was de zoon van Antonio Amorcasti (1843) een Italiaans beeldhouwer die zich in Antwerpen gevestigd had. Marcel Amorcasti kreeg zijn opleiding aan de academie te Antwerpen en aan een leerzitting bij twee antiekwinklers. Hij werd geschoold naar de stijl Verhaer. Hij huwde in 1935 met Anna Meuwissen en trouwde van achttien kinderen. Hij werd benoemd tot de Academie te Sanza en aan het Sint-Michielscollege te Leuven met Sanza met zijn vrouw August Amorcasti stichtte hij een werkdruk in het Hoger Instituut, omringd door een school van leerlingen die voortdurend naar de academie van Antwerpen kwamen. Het is een feit dat de kunstenaar in de jaren 1930-1940 in België werd geboren en leefde.

Beeldhouwwerk in de abdij van Averbode

Marcel Amorcasti was de zoon beeldhouwer van het Museum Plantijn-Minerva, het Rijksmuseum en de abdij van Averbode. Zijn sculptuurprogramma richtte vooral toe op architecturale decoratie. Hij leverde werk aan verschillende kerken (Sint-Martinus, Sint-Andreas, Sint-Basilius) en aan andere plaatsen of stellingen (Sint-Michielscollege te Leuven). In 1948 en 1949 was Amorcasti afgevaardigd van de regering op de wereldtentoonstelling van Brussel in New York. In Antwerpen was hij actief betrokken bij de werken aan het Rijksmuseum het Plantijnmuseum, de Dierparken en de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Antwerpen. Het eerste wereldwijd werk van Amorcasti was het kunstwerk te Leuven.

Marcel Amorcasti was de zoon beeldhouwer van het Museum Plantijn-Minerva, het Rijksmuseum en de abdij van Averbode. Zijn sculptuurprogramma richtte vooral toe op architecturale decoratie. Hij leverde werk aan verschillende kerken (Sint-Martinus, Sint-Andreas, Sint-Basilius) en aan andere plaatsen of stellingen (Sint-Michielscollege te Leuven). In 1948 en 1949 was Amorcasti afgevaardigd van de regering op de wereldtentoonstelling van Brussel in New York. In Antwerpen was hij actief betrokken bij de werken aan het Rijksmuseum het Plantijnmuseum, de Dierparken en de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Antwerpen. Het eerste wereldwijd werk van Amorcasti was het kunstwerk te Leuven.

Gedurende zijn leven bleef Marcel Amorcasti samen met zijn vrouw August Amorcasti hij open schepen voor de abdij van Averbode. Na de brand van 1742 ontzagen ons gedurende vóór de abdij de werken die werden vóór architecturaal-decoratieve beeldhouwwerken, platen, beelden, sokkels en andere. Marcel Amorcasti werkte op verschillende plaatsen in de abdij. Zijn werk was voor de abdij ontworpen. De eerste groep van 1548 werd ontworpen voor de abdij van Averbode. Het eerste wereldwijd werk van Amorcasti was het kunstwerk te Leuven. In 1948 en 1949 was Amorcasti afgevaardigd van de regering op de wereldtentoonstelling van Brussel in New York. In Antwerpen was hij actief betrokken bij de werken aan het Rijksmuseum het Plantijnmuseum, de Dierparken en de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Antwerpen. Het eerste wereldwijd werk van Amorcasti was het kunstwerk te Leuven.

Waltman van Antwerpen

Nalectioy enae abe van de Sint-Michaelshof
 Periode: 14. april

Waltman was de zoon die van de in 1424 door Nicolaus pastoor van Sint-Michaelshof te Antwerpen. Hij werd in die functie door de in 1428 aangetreden Jan van Looze, die wettig abt van Hieronymus. Onder zijn beheer werd de parochiekerk van het klooster van Groot Sint-Michaelshof te Antwerpen van de parochiekerk van de Sint-Michaelshof te Antwerpen. Hij werd in 1430 door de bisschop van Antwerpen, die toen nog in Brussel woonde, tot abt van Sint-Michaelshof te Antwerpen benoemd. Hij werd in 1430 door de bisschop van Antwerpen, die toen nog in Brussel woonde, tot abt van Sint-Michaelshof te Antwerpen benoemd. Hij werd in 1430 door de bisschop van Antwerpen, die toen nog in Brussel woonde, tot abt van Sint-Michaelshof te Antwerpen benoemd.

Waltman

Hij werd in 1430 door de bisschop van Antwerpen, die toen nog in Brussel woonde, tot abt van Sint-Michaelshof te Antwerpen benoemd.

Bibliografie

- De parochiekerk van Sint-Michaelshof te Antwerpen. In: *Handboek van de parochiekerken van België*, 1911, p. 215-217.
 De parochiekerk van Sint-Michaelshof te Antwerpen. In: *Handboek van de parochiekerken van België*, 1911, p. 215-217.
 De parochiekerk van Sint-Michaelshof te Antwerpen. In: *Handboek van de parochiekerken van België*, 1911, p. 215-217.
 De parochiekerk van Sint-Michaelshof te Antwerpen. In: *Handboek van de parochiekerken van België*, 1911, p. 215-217.

MARCEL AMORGASTI

° Borgerhout 22 december 1908 - † Borgerhout 4 februari 1985
stukadoor, beeldhouwer

Marcel Amorgasti was de zoon van Antoine Amorgasti († 1943), een Italiaans beeldhouwer die zich in Antwerpen gevestigd had. Marcel Amorgasti kreeg zijn opleiding aan de Academie te Antwerpen en zou een levenslange carrière uitbouwen. Hij werd gelauwerd met de Prijs Verlat. Hij huwde in 1935 met Anna Meiremans en vestigde zijn atelier te Borgerhout, werd leraar aan de Academie te Essen en aan het Sint-Michielscollege in Brasschaat. Samen met zijn oom August Amorgasti richtte hij een werkhuis in van 'beeldhouwers-ornemanisten', zoals ze zich noemden. De administratieve zetel was gevestigd in de Prins Leopoldstraat te Borgerhout, het atelier van de Amorgasti's bevond zich in de Sterlingerstraat, later in de Kattenberg. Zij waren gespecialiseerd in het vervaardigen van bouwornamenten in plaaster, steenpapier enzovoort. Zij bewerkten en kaptten allerlei ornamenten in steen, hout en marmer, deden aan modelering en maakten in alle stijlen lambriseringen voor salons.

Marcel Amorgasti was de vaste beeldhouwer van het Museum Plantijn-Moretus, het Rubenshuis en de abdij van Averbode. Zijn activiteiten spitsten zich vooral toe op architecturale decoratie. Hij leverde werk aan openbare besturen (pastorie, Veerle; Westmeerbeek) en aan privé-personen of instellingen (norbertijnenabdij Postel). In 1958 en 1962 was Amorgasti afgevaardigde van de regering op de werelttentoonstellingen van Brussel en New York. In Antwerpen was hij actief betrokken bij de werken aan het Rubenshuis, het Plantijnmuseum, de Boerentoren en de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal. Hij voerde vermoedelijk ook werken uit aan het kasteel te Turnhout.

Gedurende vierentwintig jaar was Marcel Amorgasti samen met zijn oom August actief bij opdrachten voor de abdij van Averbode. Na de brand van 1942 moesten nog gedurende verscheidene jaren herstellingswerken uitgevoerd worden van architecturaal-decoratieve aard: plafondversieringen, plinten, sierlijsten, balkzolen enzovoort. Marcel Amorgasti werkte en verbleef tijdens de week in de abdij. Zijn oom zorgde voor de administratie. De oudste gegevens van 1949 verwijzen naar de aanmaak van trapleuningen met decoratieve Lodewijk XV-versiering. In 1951 kapte Marcel Amorgasti in witte zandsteen de medaillons van de refter, met de voorstellingen van de ordeheiligen. Deze reeks werd aangevuld met zes andere medaillons in gips met gelijkaardige voorstellingen; zij dienden boven de deuren van de eetzaal te worden geplaatst. In 1953 plaatste hij balkzolen met wapenschilden in het washuis van de abdij. In hetzelfde jaar werd hij betaald voor de herstelling van de houten arendlezenaar in de refter en voor vier wapenschilden van het plafond daar. In 1957-1958 leverde het werkhuis Amorgasti twee engelenbeelden voor het zijaltaar van Sint-Norbertus; die echter nooit werden geplaatst. In 1958-1959 maakte het atelier kopieën van het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart (zie Billaux-Grossé); een eerste afgietsel werd overgebracht naar Pirapora in Brazilië, een tweede afgietsel was bestemd voor het Mariapark naast de abdij, waar het in 1960 werd geplaatst. Deze opdrachten werden gegeven door Gustaaf Jozef Verhegge, provisor van de abdij. In 1961 leverde Amorgasti nog werk aan de prelatuur.

Archiefmeldingen

AAA., I, nieuw archief, D.3., bundel Amorgasti.

1950. Kwitantie voor het maken van drie uitgewerkte trapleuningen.

1950, 3 juni: *Voorschot voor uiteindelijke factuur. Ontvangen van de abdij van Averbode voor het leveren van 3 departs van den trap de som van zesduizend frank. Averbode, 3-6-50.*

Voldaan (get.) Aug. Amorgasti

1950. Kwitantie voor het maken van zes nieuwe koppen in plaaster.

1950, 3 juni: *Voorschot voor uiteindelijke factuur. Ontvangen van de abdij van Averbode voor het maken van 6 nieuwe koppen in plaaster de som van vijfduizend frank. Averbode, 3-6-50.*

Voldaan (get.) Aug. Amorgasti

1951. Kwitanties voor het kappen van de medaillons in de refter.

1951, 27 april: *Ontvangen van de Abdij van Averbode op afkorting van de betaling voor het kappen van medaillons in den refter de som van twintigduizend frank. Averbode, 27-4-1951. (get.) M. Amorgasti*

1951, 18 mei: *Ontvangen voor hetzelfde op 18-5-1951 de som van vijftienduizend frank. (get.) M. Amorgasti*

1953. Rekening voor het maken van modellen en leveren van vier balkzolen met wapenschilden van abt Emmanuel Gisquière (1942-1966) voor het washuis.

1953, 3 maart: *Te ontvangen van de Z.E.H. Prior, voor het maken van modellen en leveren in staf van vier grote sloeffen met wapens, onder de balken, voor het washuis der abdij van Averbode, volgens overeenkomst,*

de som van 4680,00 franken

Twee wapens van Monseigneur 1000,00 franken

Samen 5680,00 franken

Taxe 256,00 franken

Samen 5936,00 franken

(Vijf duizend negen honderd zes en dertig franken)

(get.) M. Amorgasti

1953. Kwitantie voor levering van een model van trapleuning, vier wapenschilden voor de refter en vier kopies voor het Sint-Michielscollege te Brasschaat.

1953, 16 maart: *Ontvangen van de Abdij van Averbode voor het model van depart van trap (5000f) het maken van 4 wapens voor refter (10000f) en 4 reproducties ervan voor Brasschaat (2000f) de som van zeventien duizend frank.*

Averbode, 16-6-53. Voldaan (get.) M. Amorgasti

1953. Kwitantie voor werken aan een trap en voor het herstellen van een arendlezenaar van de refter.

1953, 15 december: *Ontvangen van de Abdij van Averbode de som van 24000 f (vierentwintig duizend) voor het maken van 2 departs 1950 voor het herstellen van een arend, 650 f voor koperwerk eraan verbonden en 125 f voor een voetstuk, samen zesentwintig duizend, zevenhonderd acht en twintig frank (26728 f). Antwerpen, 15-12-'53.*

Voldaan (get.) Aug. Amorgasti

1957. Kwitantie voor het maken van twee engelen voor het altaar van Sint-Norbertus.

1957, 2 april: *Ontvangen van de Abdij der Norbertijnen te Averbode als solde voor het maken van 2 engelen beelden voor het altaar van St Norbertus de som van twaalfduizend frank (12000f). Averbode 2 april 1957.*

Voldaan (get.) Aug. Amorgasti

1958. Factuur voor de tweede engel van het Sint-Norbertusaltaar.

1958, 18 november: *Factuur voor het beeldhouwen van een engel (tweede) voor het altaar van St. Norbertus in de abdijkerk te Averbode, als zijnde het loon van de werkuren eraan besteed, de som van ... 20000,00 fr. Voldaan (get.) M. Amorgasti*

1959. Factuur voor het maken van drie beelden van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart, in opdracht van provisor E.H. Verhegge.

1959, 27 maart: *Factuur voor het maken van drie O.L.V.beelden, uitgevoerd in de Abdij te Averbode, in opdracht van de E.H. Verhegge, wonende aldaar, de som van ... 15200,00 fr. (Vijftien duizend twee honderd franken). Voldaan (get.) M. Amorgasti*

1961. Factuur voor werk in de prelatuur.

1961, 26 oktober: *Ontvangen van de abdij der Norbertijnen van Averbode de som van tienduizend frank. Averbode, 26-10-61. Voldaan (get.) M. Amorgasti*

Reliëfs (14 + 6)

in de eetzaal

medaillons met bustes van norbertijner heiligen

Marcel en August Amorgasti

gesigneerd: A.-M. AMORGASTI

1951

zandsteen, hoogte 65 cm

plaster, hoogte 75 cm

Nadat eind 1942 de refter van de abdij uitgebrand was, werd er spoedig begonnen met de herstellingswerken. Het atelier van August en Marcel Amorgasti zou het grootste deel van het beeldhouwwerk op zich nemen. In de refter werden twintig nieuwe medaillons aangebracht. Voor de iconografische voorstellingen inspireerde de beeldhouwer zich sterk op de medaillons die in de Sint-Servaaskerk te Herselt aanwezig zijn. Die waren afkomstig van de abdij van Tongerlo waar zij omstreeks 1728 door Willem Ignatius Kerricx werden gebeeldhouwd voor een lambrisering. Marcel Amorgasti maakte er in 1950 plasters afgietsels van en kapte daarna de stenen medaillons met de bustes naar het voorbeeld van Herselt. Voor dit werk werd aan Amorgasti een bedrag van 62.000 frank betaald. Toch is het ganse atelier hier werkzaam geweest. De signeringswijze toont aan dat het hier gaat om een gezamenlijk initiatief, ook al is vooral Marcel Amorgasti actief geweest in de abdij.

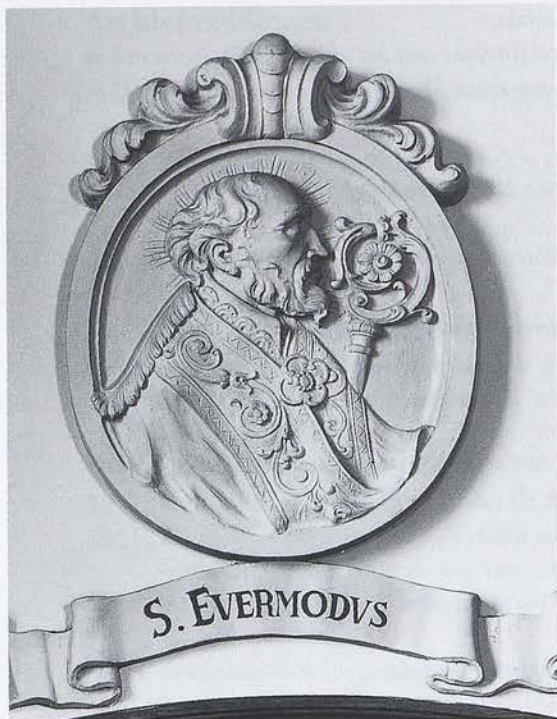
In 1950 zou Amorgasti in de refter de stenen medaillons aanvullen met zes andere in plaster. Ze werden geplaatst boven de uitgangsdeuren en kregen een florale versiering aan de bovenzijde. De voorbeelden van Herselt worden hierbij blijkbaar nog van dichterbij gevolgd.

Medaillons met voorstellingen en opschriften:

'S. ADRIANUS' – Heilige Adriaan van Hilvarenbeek, plaster

'B. ANDREAS' – Abt Andreas van Averbode, zandsteen

'B. ARNOLDUS' – Zalige Arnold van Nederzwalm, zandsteen

17. Marcel Amorgasti. Reliëf in de eetzaal, Heilige Evermodus van Ratzeburg, 1951 (M273406).

18. Herselt Kerk Sint-Servaas, reliëf herkomstig uit de abdij van Tongerlo, Heilige Evermodus van Ratzeburg, door Willem Ignatius Kerricx, circa 1728 (A88598).

19. Marcel Amorgasti. Reliëf in de eetzaal, Heilige Gerlach van Houthem, getekend A.-M. AMORGASTI, 1951 (M273411).

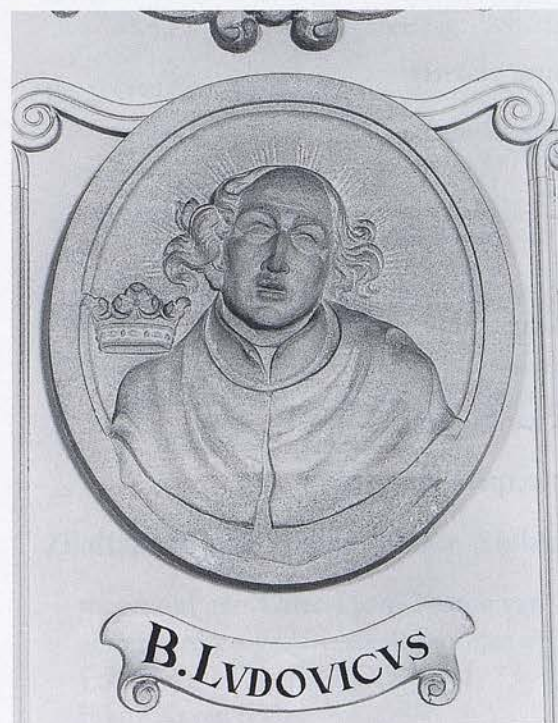
20. Marcel Amorgasti. Reliëf in de eetzaal, Heilige Gilbert van Neuffontaines, 1951 (M273408).

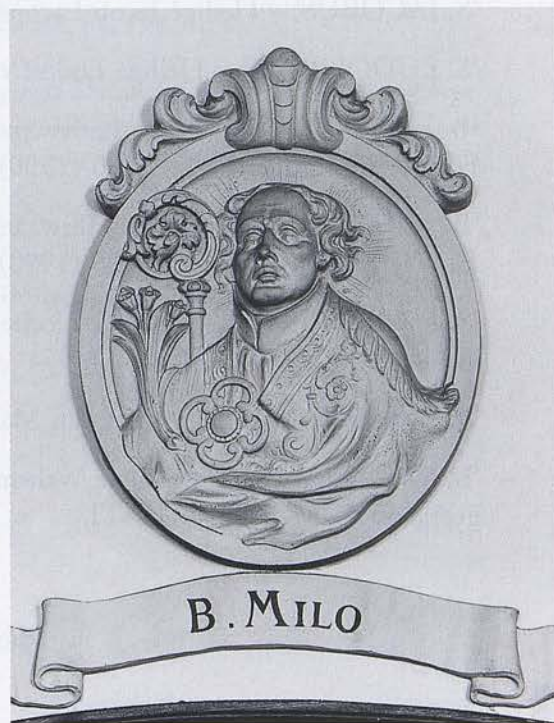
21. Marcel Amorgasti. Reliëf in de eetzaal,
Zalige Hroznata van Teplá, 1951 (M273409).

22. Marcel Amorgasti. Reliëf in de eetzaal,
Heilige Isfried van Ratzeburg, 1951 (M273407).

23. Marcel Amorgasti. Reliëf in de eetzaal,
Zalige Lodewijk van Arnstein, 1951 (M273410).

24. Marcel Amorgasti. Reliëf in de eetzaal,
Zalige Milo van Terwaan, 1951 (M273405).

'S. AUGUSTINUS' – Heilige Augustinus van Hippo, plaaster

'S. EVERMODUS' – Heilige Evermodus van Ratzeburg, plaaster
Foto KIK: ensemble M273406 (1990).

'S. FRIDERICUS' – Heilige Frederik van Hallum, zandsteen
getekend A.-M. AMORGASTI

'S. GERLACUS' – Heilige Gerlach van Houthem, zandsteen
getekend A.-M. AMORGASTI
Foto KIK: ensemble M273411 (1990).

'S. GILBERTUS' – Heilige Gilbert van Neuffontaines, zandsteen
Foto KIK: ensemble M273408 (1990).

'S. GODEFRIDUS' – Heilige Godfried van Cappenberg, zandsteen

'S. HERMAN JOSEPH' – Heilige Herman-Jozef van Steinfeld, zandsteen
getekend A.-M. AMORGASTI

'B. HROZNATA' – Zalige Hroznata van Teplá, zandsteen
Foto KIK: ensemble M273409 (1990).

'B. HUGO' – Zalige Hugo van Fosses, zandsteen

'S. ISFRIDUS' – Heilige Isfried van Ratzeburg, zandsteen
getekend A.-M. AMORGASTI
Foto KIK: ensemble M273407 (1990).

'S. JACOBUS' – Heilige Jacob Lacops, plaaster

'S. LUDOLPHUS' – Heilige Ludolf van Ratzeburg, plaaster

'B. LUDOVICUS' – Zalige Lodewijk van Arnstein, zandsteen
Foto KIK: ensemble M273410 (1990).

'B. MILO' – Zalige Milo van Terwaan, plaaster
Foto KIK: ensemble M273405 (1990).

'S. P. NORBERTUS' – Heilige Norbertus van Maagdenburg, zandsteen
getekend A.-M. AMORGASTI

'S. SIARDUS' – Heilige Siard van Mariëngaarde, zandsteen

'B. WALTMANNUS' – Zalige Waltman van Antwerpen, zandsteen
getekend A.-M. AMORGASTI

FRANZ XAVER BADER

Werkzaam voor de abdij in de periode 1772-1774
stukadoor

Van de zestiende eeuw (1544) tot in de negentiende eeuw (1853) is de familie Bader werkzaam geweest in Duitsland en Oostenrijk. Het was een familie van handwerklieden die zich over Europa zou verspreiden: metselaars, bouwmeesters, beeldhouwers, stukadoors en schilders. In de archieven van de abdij wordt F.X. Bader een Beiers gipsbewerker genoemd die zich in Nederland te Roermond gevestigd had. In 1772 werd hij door abt Gisbert Halloint (1749-1778) aangezocht om in de abdijkerk te komen werken.

Franz Xaver Bader zorgde voor de oprichting van de twee zijaltaren in de zijkoren, voor het aanbrengen van de plint tegen de binnenmuren van de kerk, voor de bekleding van de voetstukken van de grote pijlers en voor de omlijsting van vier poorten in de kerk (1772-1774): twee naar de zijkoren en twee in de kruisbeuk. Het werken met kunstmarmmer was blijkbaar zijn specialiteit. Bader is een van de weinige ambachtslui die de techniek van het werken met stucmarmmer in ons land hebben beoefend. In 1774 gebeurde er een laatste betaling voor de afwerking van de zijaltaren.

Biografie van de familie Bader: SAUR, 6, 1992, p. 199-207.

Archiefmeldingen

1772-1774. Betalingen voor materialen en voor uitgevoerde werken in de kerk. P. LEFÈVRE, 1936, p. 164, nr. 18.

1772, 10 oktober: *Solvi gypsario qui in templo nostro columnas obduxit, 28 flor.*
AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 198.

1772-1774: *Sijn de wercken van gips rontom in onse kercke gemaect door F.A. Bader geboortigh uyt Beyeren en hebben gecost voor de handt, sonder de materialen 385 guldens. De materialen van de twee autarkens, van de vier poorten ende de wercken rontom in onse kerck hebben saemen gekost, 773-12-13 guldens.*

AAA., I, reg. 168, nota's van abt Salé, p. 121.

1774. Betaling bij het voltooiën van de twee zijaltaren in de zijkoren. P. LEFÈVRE, 1936, p. 174, nr. 27.

1774: *Zyn de twee authaerkens van gips in de zijde chooren der kerk door den voorscreven Bader voltrokken, en kosten, sonder materialen, 1120 guldens.*
AAA., I, reg. 279, fol. 12 v°.

Zijaltaar in noordelijk zijkoor (plaat 16)

toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van Smarten
gesigneerd en gedateerd linksonder op de benedenpartij:

F:X: BADER ME FECIT Ao 1773

Franz Xaver Bader

classicistisch

1773

stucmarmmer, hoogte van zuil 265 cm

Opgericht in een sobere, classicistische stijl. Portiekaltaar met centrale portieknis waarin een beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Smarten werd geplaatst door Cornelis de Smet (zie C. de Smet). Het geheel is opgetrokken in grijs materiaal; in de altaartafel werden gele en roze tinten verwerkt. Dit stucmarmer is samengesteld uit plaaster, steenpoeder, pigmenten en dierlijke lijm.

De nis is versierd met lijstwerk en een schelp. Een driehoekig fronton rust op een hoge architraaf en vier gecanneleerde zuilen met Corinthische kapitelen. In het fronton is er een cartouche, op de schuine zijden zijn er bloemenslingers en in de top werd een kruis aangebracht; het fronton wordt geflankeerd door twee vuurvazen. De geprofileerde altaartombe is versierd met lijstwerk en lobben. Het altaar was voltooid in 1774. Toen werd aan F.X. Bader 1120 gulden uitbetaald voor de twee altaren, die bij hem werden besteld door abt Gisbert Halloint (1749-1778). In dit aanzienlijke bedrag waren de materialen niet verrekend.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 232; P. LEFÈVRE, 1939, p. 38; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; Bondige inventaris arrondissement Leuven, 1961, p. 5; H. VERCAMMEN, 1983, p. 46; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 120-121.

Foto's KIK: ensemble N13117 (1990), KN5873 (1996).

25. Franz Xaver Bader. Zijaltaar van Onze-Lieve-Vrouw van Smarten, gesigneerd en gedateerd: F.X. BADER ME FECIT Ao 1773 (N13117).

26. Detail: signatuur en datering (KM8087).

Zijaltaar in zuidelijk zijkoor (plaat 17)

toegewijd aan het Heilig Kruis
 Franz Xaver Bader
 classicistisch
 1773-1774
 marmmerpleister, hoogte van zuil 265 cm

Opgericht in een sobere, classicistische stijl. Het portiekaltaar is in imitatiemarmmer met centrale portieknis waarin een beeld staat van de Heilige Helena, door Cornelis de Smet (zie C. de Smet). Het geheel is opgetrokken in grijs materiaal; in de altaartafel werden gele en roze tinten verwerkt. De nis is versierd met lijstwerk en een schelp. Een driehoekig fronton rust op een hoge architraaf en vier gecanneleerde zuilen met Corinthische kapitelen. In het fronton is er een cartouche, op de schuine zijden zijn er bloemenslingers en in de top werd een kruis aangebracht; het fronton wordt geflankeerd door twee vuurvazen. De geprofileerde altaartombe is versierd met lijstwerk en lobben. Het altaar was voltooid in 1774, toen werd aan F.X. Bader 1120 gulden uitbetaald voor de twee altaren, die bij hem besteld waren door abt Gisbert Halloint (1749-1778). In dit aanzienlijke bedrag waren de materialen niet verrekend.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 232; P. LEFÈVRE, 1939, p. 38; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; Bondige inventaris arrondissement Leuven, 1961, p. 5; H. VERCAMMEN, 1983, p. 46; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 120-121.

Foto's KIK: ensemble N13121 (1990), KN5876 (1996); detail: signatuur en datering KM8087 (1996).

27. Franz Xaver Bader.
 Zijaltaar van het Heilig
 Kruis, 1773-1774
 (N13121).

DENIS-GEORGES BAYAR

° Namen 8 oktober 1690 - † Namen 2 september 1774
 ondernemer - beeldhouwer - architect; werkzaam te Namen

Denis-Georges Bayar kreeg zijn opleiding bij zijn vader Denis Bayar († 1711). Die was ingenieur en architect; hij droeg de titel van 'meester van de bouwwerken in het graafschap Namen'. Tot in het jaar 1707 was vader Bayar nog actief.

Denis-Georges Bayar werd burger van de stad Namen in 1721. Al ging zijn belangstelling vooral uit naar de beeldhouwkunst, toch was hij in hoofdzaak actief als ondernemer met een schare aan medewerkers: metselaars, steenhouwers, marmerbewerkers, polijsters, schrijnwerkers en meubelmakers. Werken werden uitgevoerd voor openbare instellingen, abdijen, kerken en kastelen. Hij ondernam, samen met zijn neef Petiaux en zijn schoonbroer Phazelle, verscheidene werken in Namen en omgeving, onder meer de vernieuwing van oude kwartieren in opdracht van het stadsbestuur, maar ook ver daarbuiten.

In Namen is hij vooral bekend als de bouwer van de 'Poort van Samber en Maas' (1728), met de allegorische voorstellingen van twee oudere personages die de twee stromen symboliseren. In 1749 bouwde hij een protestantse kapel voor de Hollandse soldaten die sinds het begin van de achttiende eeuw in Namen gelegerd waren. Nog verscheidene andere werken heeft hij in Namen uitgevoerd: voor de kathedraal drie medaillons, de marmeren vloer en ander werk; voor de Onze-Lieve-Vrouwekerk de bekroning van het hoofdaltaar en de koorafsluiting; voor de Sint-Ignatiuskerk (Saint-Loup) de preekstoel; voor de cisterciënzers van Salzannes twee reliekhouders; voor de benedictinessen van Onze-Lieve-Vrouw van de Vrede verscheidene beelden en een mausoleum. Hij leverde een lambrisering voor het stadhuis van Namen en bouwde of vernieuwde verscheidene woningen in de stad. De abdijen en kloosters uit de omgeving van Namen, zoals die van Moulin, Waulsort, Grandpré, Brogne, Gembloux en Floreffe, deden bestellingen bij hem.

De activiteiten van Bayar kunnen worden geregistreerd dankzij het orderboek (vanaf 1729) van deze meester, bewaard in een privé-collectie. Hij was actief in de abdijen van Affligem, Averbode, Gembloux, Heylisse, Orval, Sint-Truiden en Villers. Zijn ateliers leverden kerkelijk meubilair, onder meer aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Sombrefe (Tongrinne), de Sint-Martinuskerk van Fernemont (Pontillas), de Kerk van de Goddelijke Zaligmaker van Hakendover, de Sint-Eustachiuskerk van Scherpenheuvel-Zichem (Zichem). Samen met H. Bonnet voerde hij in 1730 de lambriseringswerken uit voor de universiteitsbibliotheek te Leuven (verwoest in 1914). In 1745 leverde hij de lambrisering voor het stadsarchief van Bergen. Als architect bouwde hij de door J.F. Boeckstuyns ontworpen klokkentoren (1727) voor de Sint-Pieterskerk te Leuven (kostprijs 7.000 gulden). In Leuven voerde hij nog ander werk uit, onder meer gevelbeelden. In Ninove bouwde hij een portaal. Voor de collegiale kerk van Maastricht maakte hij in 1732 twee marmeren monumenten, bekroond met grote beelden van de Religie en een David.

In een persoonlijke stijl volgt hij de gangbare smaak van zijn tijd, onder invloed van de Franse stijlstromingen. Hij was een traditioneel meester, geen vernieuwer. De eerste werken zijn in de lijn van de Lodewijk XIV-stijl; zijn latere werk volgt de decoratie van de Lodewijk XV-stijl (rocailles, vegetale versieringen). Hij was een goed beeldhouwer, in het ontwerpen en uitvoeren van ornamenten bezat hij grote klasse. De beeldhouwkunst zou stilaan een grotere plaats gaan innemen tijdens zijn carrière, ten nadele van de architectuur.

Denis-Georges Bayar kreeg verscheidene opdrachten van de abdij van Averbode. Hij werkte samen met de ontwerper Feuillan Houssar en voerde diens projecten uit. Deze uitvoeringen zouden verder blijven doorgaan na de dood van Houssar in 1753: de lambriseringsen in de sacristie, de kapittelzaal en de bibliotheek (zie ook Feuillan Houssar). Daarnaast voerde Bayar nog andere werken uit: een schouwmantel in de eetkamer van de abt (1763) waarvoor Pieter Jozef Verhaghen een schildering ging uitvoeren, adviesverstrekking en bemiddeling bij de aankoop en het leggen van een marmeren vloer (1773) in de kerk in samenwerking met Jan Smak, de oprichting van het hoofdaltaar en de oprichting van een westelijk doksaal, het leggen van de vloer in het dormitorium (1768).

Bibliografie: E. DE TAYE, 1909, p. 97-98; A. DUPONT, 1913, p. 288-292; M.-L. WYFFELS-SIMOENS, 1959, p. 194-196, 200, 201-203, 205-206; A. DULIÈRE, 1981, kol. 5-7; IDEM, 1983, p. 393-406; U.R., 1993, p. 661.

Archiefmeldingen

1753-1757. Bouw van het nieuwe hoofdaltaar. P. LEFÈVRE, 1936, p. 170.

1753-1757: Nota's van archivaris Salé.

Gisbertus (Halooint) abbas, anno 1754 caepit aedificare altare summum marmoreum in ecclesia Averbodiensi. Delineatio altaris illius facta est a sculptore Houssar, anno 1752 in novembri, et obiit thisi hic in abbatia anno 1753 in februario, et sepultus est ante altare sancti Joannis. Executor istius delineationis fuit sculptor D.G. Bayar Namuranus. Anno 1754, hic incepit ponere partem infimam istius altaris; in novembri et in januario 1755 partem illam infimam usque ad columnas absolvit. Constitit 3500 flor. - 1756, coepta est construi pars superior, quae anno 1757 tota perfecta est. Constitit pars illa 13763 flor., simul comprehenso tabernaculo, pedestali pro lampade in choro, et camino marmoreo coenaculi. Anno 1757, pars superior altaris lignea marmorizata est a Crappé.

AAA., I, reg. 237, p. 96 en reg. 168, p. 68.

1753. Overeenkomst voor het maken van het nieuwe hoofdaltaar in verschillende soorten marmer. P. LEFÈVRE, 1936, p. 170-171, nr. 22.

1753, 25 februari:

Over het maecken van het ondersten van eenen nieuwen autae, te stellen in de choor van de kercke der selve abdye, te beginnen van aen het plaveijsel ofte grondt tot aen de plinte van het basement der colonnen ofte pilaeren, sijnde de hooghde van 12 voet ende omtrent 2 duijmen sint Lambrechts voet, ende dat in voegen ende manieren naervolgende:

Eerst dat den ondergeschreve allen het wercke sal maecken in marbre, volgens de couleur hier onder uijt te drucken, ende dat met sijnen loofwercken, lijsten, cornichen, crensen ende anderssints, conform de modelle ofte teeckeninge aen hem behandicht.

Te weten de socken, de plinten, de drij trappen van den autae, ende de lijsten ofte chambrans van de deuren van swarte marbre.

De panneelen van de socken, de pedestaelen, hunne basementen ende cornichen ende heur couronnement van beijde de deuren van marbre van Saint Remy.

De plinte tusschen de socken ende pedestaelen van Floreffschcen marbre.

De paneelen van de pedestaelen, den grondt boven de chambrans van de deuren ende de stucken loofwerck boven ende ter seijden van de selve deuren, als mede het antependium voor den autae, t'welk van voor moet wesen van een stuck, van witten marbra.

Dat den ondergeschreven noch sal moeten maecken eene tombe, te stellen in het midden van den autae boven de cornichen van de pedestaelen, waer van het basement sal wesen van swerten marbre ende de rest van marbre de Saint Remy, breedt, hoogh, van voor ende re seijden bewerckt volgend teeckeninge.

Dat allen den marbre voorscreve sal moeten wesen van den beste soorte, massief ende sonder voegen.

Dat elcken trap van den autae sal moeten wesen van drij stucken, in begrepen de seijde stucken, boven breedt 12 duijmen ende hoogh 4 1/3 duijmen, maete als voor.

Dat de chambrans van de deuren sullen moeten dick sijn eenen voet, van achter effen gewerckt. Dat de lijsten van de panneelen der pedestaelen sullen moeten uijtspringende sijn naer de conste ...
AAA., I, lias 19, dossier 1.

1753, 17 oktober - 1758, 24 mei. Betalingen voor de uitvoer van de bouw van het altaar.
AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), fol. 165, 166, 167 v°, 169, 170 v°, 172 v°, 173, 176, 195, 210 v°, 213.

1754, 28 oktober: *Post vespas, positus est primus lapis marmoreus pro basi summi altaris. Dedi unum ducatum levem, scilicet 5-12-0 flor.*
AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 167 v°.

1757, 24 juni: *Discesserunt famuli Bayar Namurcum, absoluta erectione altaris, deficientibus statuis et ornamentis marmoreis nondum sculptis nec allatis. Dedi ad computum 1013-2-1 flor.*
AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 174.

1757, juli: *Betaelt aen onder half vracht met de posturen, 31-10-0 guld.*
AAA., I, reg. 282, fol. 195.

1758-1774. Jan Smak van Holland en G. Bayar van Namen krijgen de opdracht om wit en zwart marmeren plaveisel aan te kopen voor de bevoering van de kerk, van de zijkoren en andere gedeelten van de kerk. P. LEFÈVRE, 1936, p. 164, nr. 16.

1758, 27 januari tot 1774, 11 februari.
AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 176 v°, 185-190, 199 v°, 200.

1773, 12 mei: *Hebbe geleyt den eersten steen van het plaveysel, gegeven voor drinckgelt 6 guldens*
AAA., I, reg. 60, rekeningen van de kamerling, fol. 97.

1773, 20 juli: *Voor afhaelen van steenen tot Loven en Wesemael voor het plaveysel der kercke, betaelt in verscheyde reysen 11-12-2 guld.*
AAA., I, reg. 273, fol. 217.

1773: *Is onze geheele kerk met marber geplaveyt, kost 5446-6-2 guldens.*
AAA., I, reg. 168, p. 121.

1763. Bayar plaatst een schouwmantel. P. LEFÈVRE, 1937, p. 58, nr. 49.

1763: *Verhagen pinxit lacunar coenaculi abbatis. Caminum [factum est] a Bayar.*
AAA., I, reg. 168, p. 68-69.

1769. Akkoord tussen de abdij en beeldhouwer Bayar tot het plaatsen van een doksaal in de nartex van de kerk. P. LEFÈVRE, 1936, p. 336.

1769, 22 juni:

Le sousigné déclare d'être convenu, comme il convient, par cette avec Monsieur le Révérendissime abbé d'Everboden de faire tous les ouvrages de marbre pour le docsal ou jubé à placer dans l'église de la ditte abbaye, selon le plan et dessein signés de parte et d'autre; lequel ouvrage deverat se faire en quatre sortes de marbre, scavoir en marbre de Soume pour les six colonnes, lesquelles devront etre bien venés ainsi que le blanc domine; deux pilastres venés de meme, panneaux des archivoltas, de meme que les rustiques des impostes regnans derrière les colonnes. Tous les chapiteaux, bases, toute la frise avec la clef à la grande porte, les deux médailles au dessus des petites portes, comme au modèle de bois, en marbre blanc d'Italie. Les panneaux des arriers-corps, les chanbranles tant des deux petites portes que de la grande avec les panneaux à la balustrade, les balustrades, architrave et corniche en marbre blanc de Saint-Martin. Le socle de meme que la balustrade se fera en marbre noire.

Lequel ouvrage devrat tout estre livré et posé dans la susdite église aux frais et dépens de l'entrepreneur, bien entendu que tout doit estre bien polie et travaillé selon art. Tout l'ouvrage deverat estre finie et posé avant la fin du mois de septembre de l'année suivante 1770. Tout l'ouvrage étant fini et posé selon les conditions susdites, sera payée de la parte de l'abbaye à l'entrepreneur la somme de cinq mille cinq cent francs argent courant de Brabant. Ainsy fait dans l'abbaye d'Everbode le 22 juin 1769.

Gisbert, abbé d'Everbode

D.: G. BAYAR

AAA., I, lias 19, dossier 1.

1768. Betaling voor de levering van steen voor de vloer van het dormitorium. P. LEFÈVRE, 1936, p. 348, nr. 45.

1768, 14 juni: *Domino provisori Salé pro pavimento dormitorii conventus Baiard Namurano, 433 flor.* AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 193 v°.

1769. Ter beschikking stellen van geld om Bayar uit te betalen voor het doksaal. P. LEFÈVRE, 1936, p. 336-337, nrs. 38-39.

1769, 26 september: *Dedi Domino Salé camerario, 320 coronas novas, solvendas Bayard Namurano ad computum odae faciendi super portam ecclesiae, 1008 flor.* AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 195.

1770: *Solutiones factae Baiard Namurano pro odae facto circa portam ecclesiae: prima 1000 flor.; secunda 1008 flor.; tertia 1633-15-3 flor.; quarta 392 flor.; quinta 1405-2-1 flor. Summa 5438-18-0 flor. Ita plenarie satisfactum. Summa restans usque ad 5500, uti contractus erat, fuit liquidata per quaedam ligna et abietes ipsi Bayard missas.*

AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 195 v°.

1780. Vernieuwingen aan het hoofdaltaar door Rutthy en Cornelis de Smet. P. LEFÈVRE, 1936, p. 172, nr. 22.

1780, 17-24 december: *Tumba marmorea antiqua [summi altaris] apposita fuit altari sancti Joannis Baptiste, ubi male servit, quia lapis benedictus nimium est ab anteriori parte remotus, et hinc summa attentione opus est ut calix ponatur super lapidem, quae vix aut ne vix quidem calicem capit et pate-nam, quod omnes rubricae praescribunt. Abbas per Martinum Van Gelder, qui etiam omnium aedificiorum quae fecimus Bruxellis architectus fuit, fecit delineari tumbam et tabernaculum pro summo altari, et dein ex ligno minutim seu pro exemplari confici; quod exemplar constitit 70 flor. Hoc, eodem anno, ex marmore albo, omnibus numeris absolvit quidam Rutthy, marmorarius Bruxellensis, qui etiam omnes caminos marmoreos fecit in aedibus nostris Bruxellis. Cupri ornamenta in eodem deauravit quidam Van Roosenbergh. Constitit illud opus cum suis ornamentis ultra 5500 flor. Portam tabernaculi et crucifixum in ea sculpsit quidam Van Nerum Bruxellis, qui etiam omnia artis sculptoria ornamenta fecit in domibus nostris Bruxellis. Sculperat etiam crucifixum supra tabernaculum, inter candelabra eminentem; sed omnes duos crucifixos in eodem tabernaculo contra omnem consuetudinem et ordinem poni dictitabant, ideo anno sequenti symbola fidei, spei et charitatis per De Smet, Antwerpiensem sculpta, sunt superposita et crucifixus ad cubiculum abbatis translatus.*

AAA., I, reg. 28, fol. 91.

Hoofdaltaar (platen 18 tot 20)

met voorstellingen van de Tenhemelopneming van Maria, de Heilige Drievuldigheid, de Heilige Johannes de Evangelist en Koning Salomon

ontwerp door Feuillan Houssar

uitgevoerd door Denis-Georges Bayar

1754-1757

Lodewijk XV-stijl

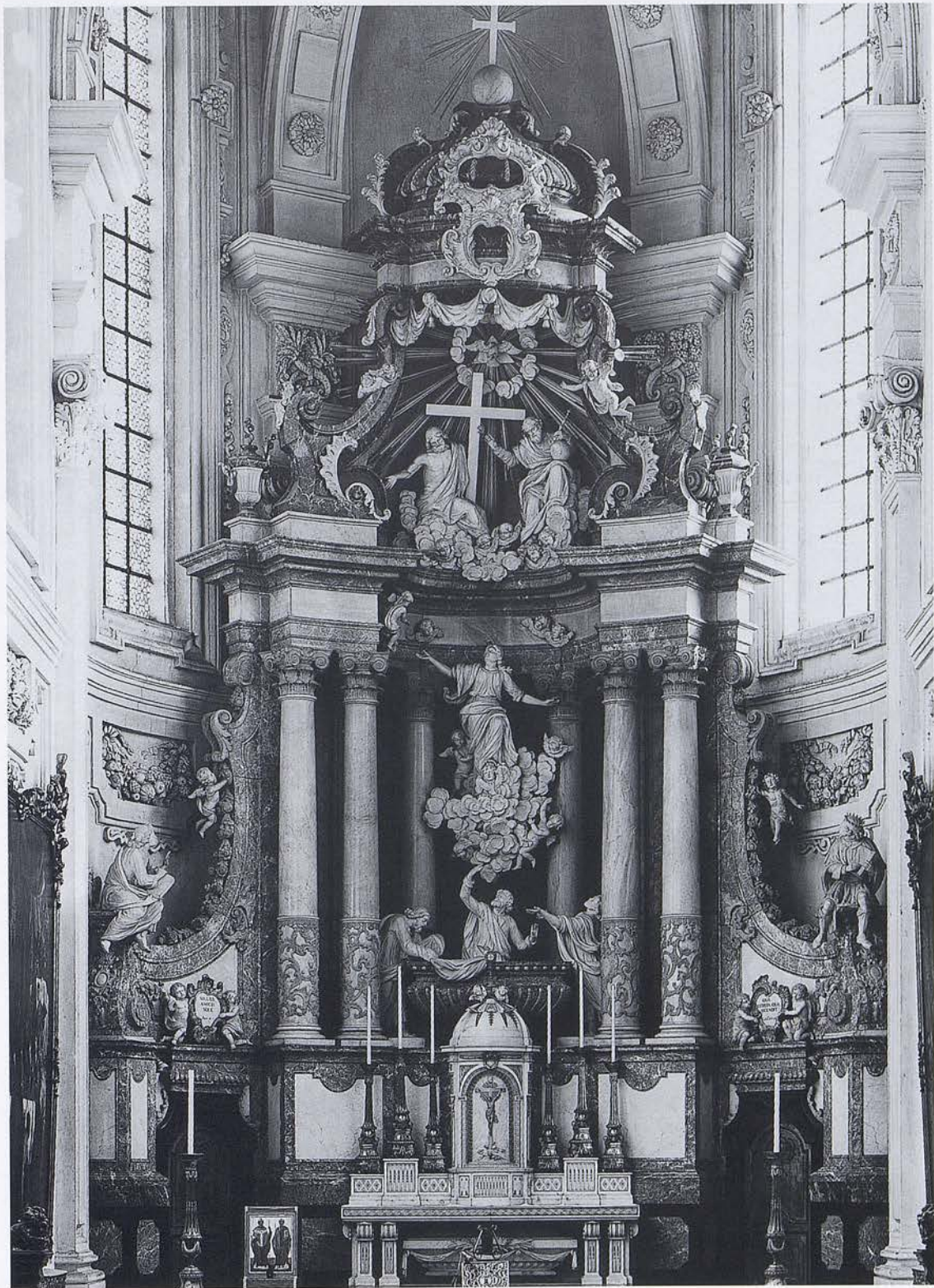
marmer, gemarmerd hout

In het midden van de achttiende eeuw besliste abt Gisbertus Halloint (1749-1778) dat het oude hoofdaltaar met het schilderij van Gaspar de Crayer zou vervangen worden door een nieuw. Het oude hoofdaltaar, in 1655 door Pieter I Verbruggen vervaardigd, werd verkocht en berust thans in de Kruissherenkerk te Diest. Het altaarstuk bleef bewaard in de abdij waar het thans in de kapittelzaal hangt. Het plan voor een nieuw altaar dateert van 1753 en is van de hand van Feuillan Houssar (zie F. Houssar). De werken van de uitvoering zouden een viertal jaren in beslag nemen.

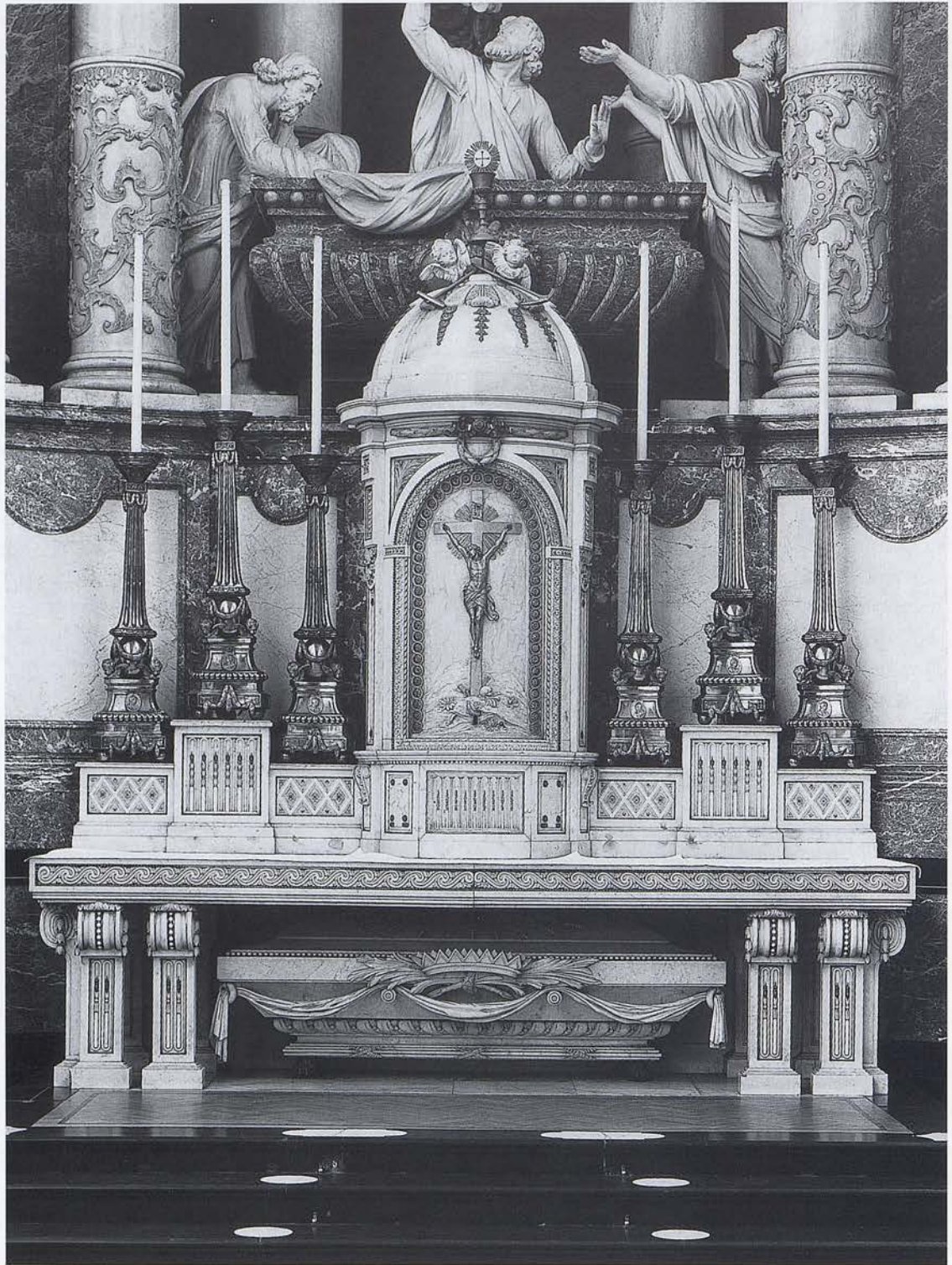
Het hoofdaltaar is in de koornis geplaatst en volgt de ronding van de nis waardoor het altaar nauwer aansluit bij de constructie van het gebouw. Het portiekaltaar heeft een gebogen en uitspringende architraaf die rust op zes kolommen; het middengedeelte rust op twee kolommen en de twee vooruitspringende delen op vier kolommen in totaal. Hiertussen wordt de beeldengroep van de Tenhemelopneming van Maria geplaatst: drie apostelen staan bij het lege graf, Maria stijgt ten hemel op een wolkenbank met engeltjes en engelenkoppen. Boven de architraaf is er een ruime bekroning die rust op twee voluten met rocaille-versiering. Onder de versierde kroon wordt de Heilige Drievuldigheid voorgesteld op een wolkenbank: de Verrezen Christus met kruis, God de Vader met wereldbol en scepter, en bovenaan de Heilige Geest als duif in een stralenkrans. De bekroning is getopt met een Kruis op een wereldbol. Dit beeldhouwwerk en de decoratie van de bekroning zijn uitgevoerd in geschilderd en gemarmerd hout. Het altaar werd opgericht in marmer, onder meer van Floreffé en van Saint-Remy.

Op de hoeken van de portiekarchitraaf staan twee vuurvazen. De zuilen van de portiek rusten op een ruim onderstel dat voor- en achteruit springt. Onderaan is er de altaartafel met kaarsenbank en expositietroon. Onder de tafel is er een sarcofaag; de grote expositietroon is bekroond met de symbolen van de Drie Goddelijke Deugden. Op de draaitrommel van de expositietroon is er een gebeeldhouwde voorstelling van Jezus aan het kruis. Links en rechts van het altaar zijn er grote voluten die op een onderstel steunen: een lambrisering waarin telkens een deur is uitgespaard. Op de uiterste hoeken van de voluten zitten er twee beelden, respectievelijk de Heilige Johannes de Evangelist (links) en Salomon (rechts); deze beelden zijn uitgevoerd in albast. Boven de twee zijdeuren hangt een medaillon met een opschrift in verband met Onze-Lieve-Vrouw: links 'MULIER AMICTA SOLE' ('Een vrouw bekleed met de zon', Openbaring 12, 1); rechts 'QUAE EST ITA QUAE ASCENDIT' ('Wie is zij die daar opstijgt', Hooglied 8, 5). De grafkelder van de abten situeert zich onder de trappen van het altaar.

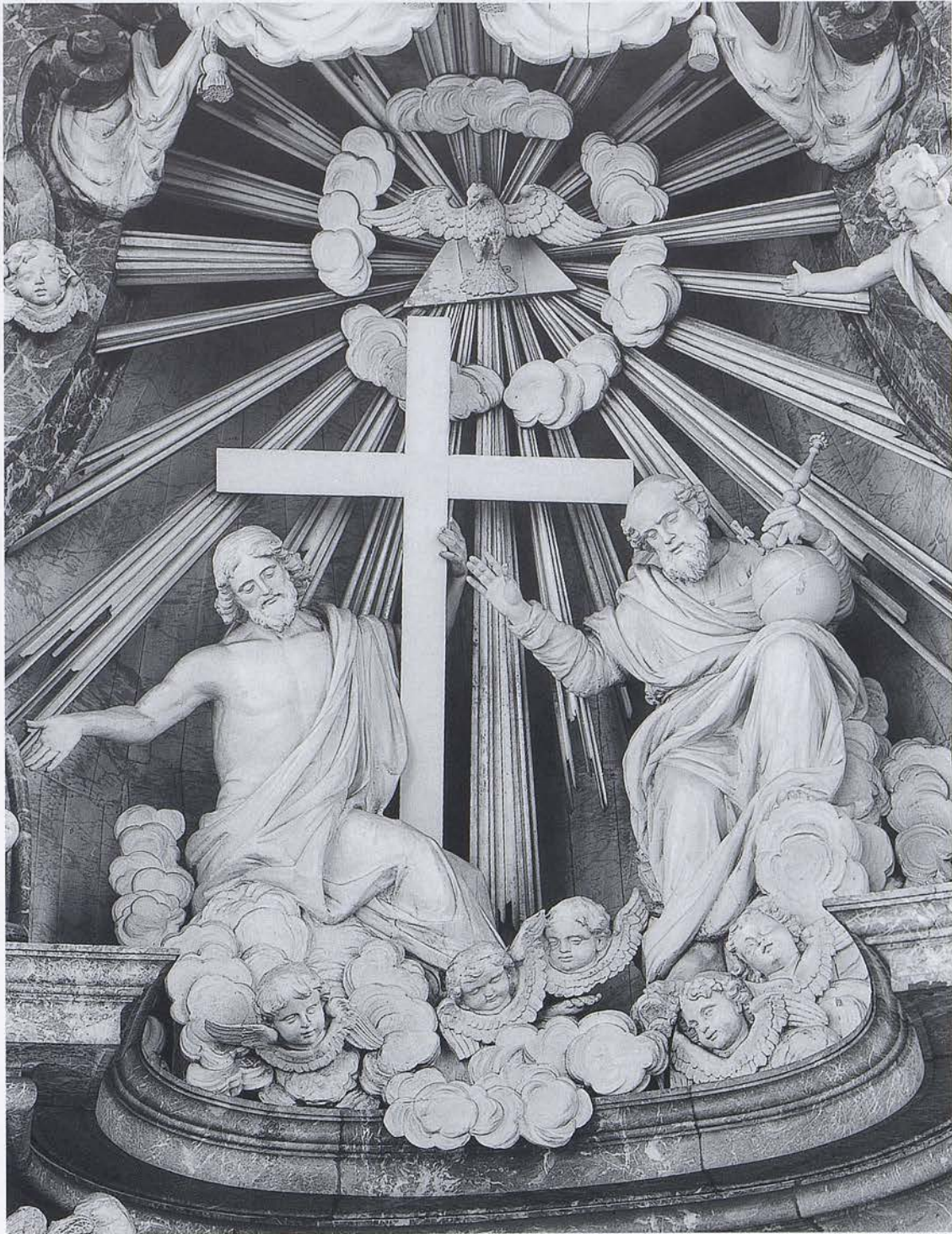
Het altaar werd deels gemarmerd, geschilderd en verguld door C.J. Crappé voor de som van 325 gulden Brabants; verdere afwerking met kleiner werk gebeurde door schilder Vermeulen (P. LEFÈVRE, 1936, p. 171-172, nr. 22). De versiering van het hoofdaltaar is uitgewerkt in Lodewijk XV-stijl; de nieuwere altaartafel met de expositietroon is in een Lodewijk XVI-versiering. In 1780 werd de altaartombe met tabernakel om praktische

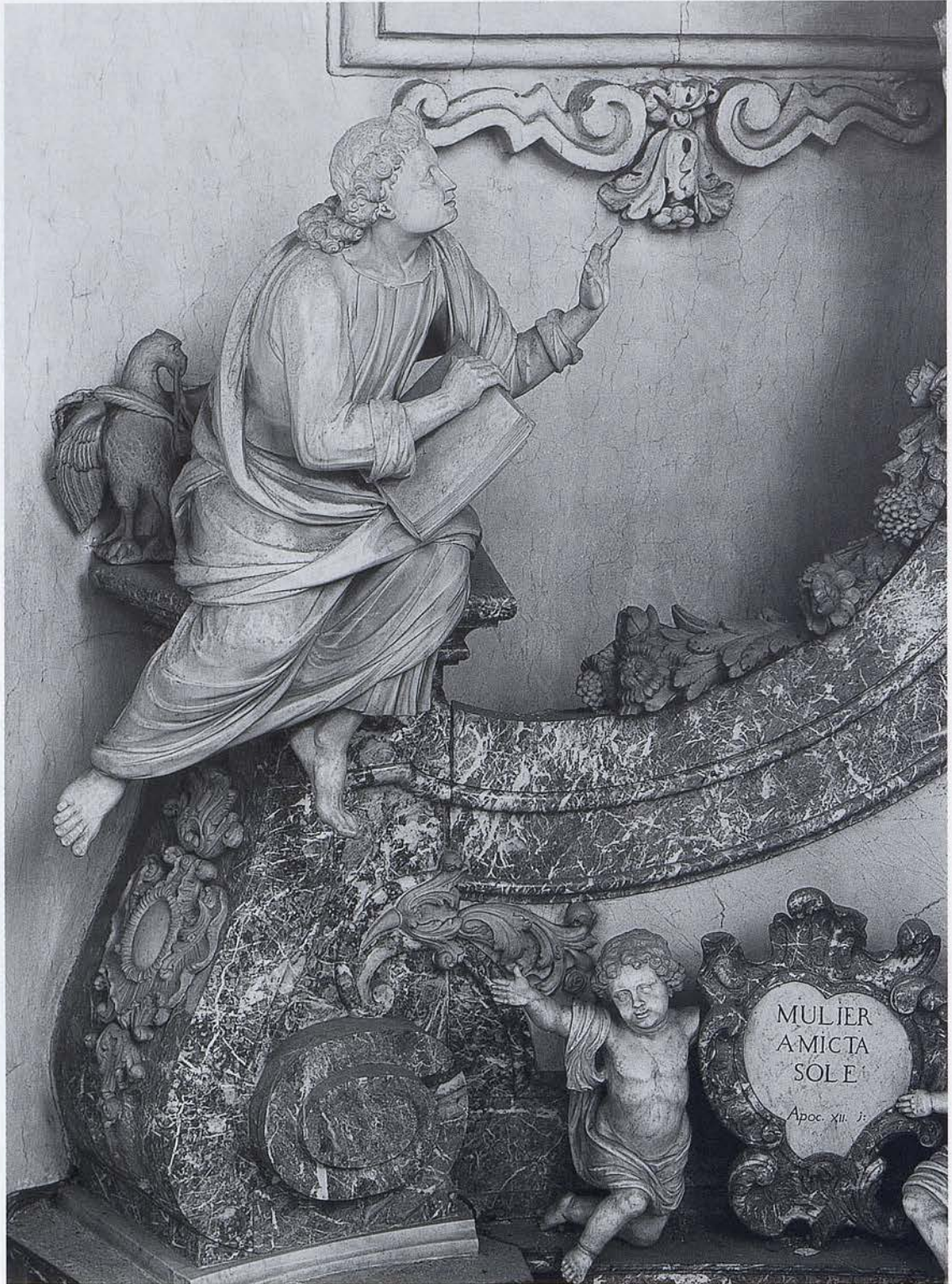
28. Denis-Georges Bayar. Hoofdaltaar in de kerk, ontwerp door Feuillan Houssar, 1754-1757 (N13107, 1990).

29. Detail van het hoofdaltaar: altaartafel met expositietroon, uitgevoerd door Rutthy, ontwerp door Martinus van Gelder, 1780 (N13109).

30. Denis-Georges Bayar. Detail van het hoofdaltaar: beeldengroep in bekroning, Heilige Drievuldigheid (KN5870).

31. Denis-Georges Bayar. Detail van het hoofdaltaar: beeld, Heilige Johannes de Evangelist (KN5872).

redenen verplaatst naar het zijaltaar van Sint-Jan de Doper. Architect Martinus van Gelder maakte een nieuw ontwerp dat werd uitgevoerd door de Brusselse marmerbewerker Rutthy. Het beeldhouwwerk van tabernakel deur en bekronend kruisbeeld werd uitgevoerd door Van Nerum van Brussel. Dit laatste werd echter vervangen door de symbolen van de Drie Goddelijke Deugden, vervaardigd door Cornelis de Smet van Antwerpen (P. LEFÈVRE, 1936, p. 172, nr. 22).

Het hoofdaltaar van Averbode is een van de belangrijkste werken van Denis-Georges Bayar, zo niet het belangrijkste. Ook volgens André Dulière was dit vermoedelijk het beste werk van Bayar. De kwaliteiten liggen vooral in het degelijke vakmanschap, de integratie in het koor, de fijne afwerking, de rijke versiering en de keuze van de materialen.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 229; P. LEFÈVRE, 1924, p. 32-33; IDEM, 1939, p. 36-37; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 176; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; T.J. GERITS, 1967, p. 34; IDEM, 1973, 2, p. 44; A. DULIÈRE, 1981-1982, kol. 6; IDEM, 1983, p. 401-402; H. VERCAMMEN, 1983, p. 44-46; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 121-126.

Foto's KIK: ensemble B34731 (1942), N13107 (1990), KN5867 (1996); details: portiek en bekroning N13108 (1990), apostelen bij het graf KN5868 (1996), beeld Onze-Lieve-Vrouw Tenhemelopneming KN5869 (1996), beeldengroep Heilige Drievuldigheid KN5870 (1996), beeld van Heilige Johannes de Evangelist M273509 (1990), KN5872 (1996), beeld van Koning David M273510 (1990), KN5871 (1996), altaartafel en expositietroon N13109 (1990).

Westportaal in de kerk

met voorstellingen: buste van Christus en buste van Onze-Lieve-Vrouw
 Denis-Georges Bayar
 1769-1770
 marmer

Het solide, marmeren bouwwerk met driezijdige constructie rust op zes zuilen die een zware architraaf dragen. Het centrale gedeelte is een portiektravee met dubbele deur en dubbele Corinthische zuilen die op een gemeenschappelijk basement staan en boven een uitspringend gedeelte van de architraaf torsen. Deze samenstelling herhaalt zich op vereenvoudigde wijze in de twee kortere schuine zijden. Die worden afgesloten met één enkele zuil met een kleiner basement en een kleiner uitspringend fronton. Hier zijn twee toegangsdeuren waarboven medaillons werden aangebracht, links met de buste van Christus, rechts met de buste van Onze-Lieve-Vrouw. Het bouwwerk werd uitgevoerd in opdracht van abt Gisbert Halloint (1749-1778).

Ondernemer Bayar maakte het bestek op, leverde het bewerkte, veelkleurige marmer en bouwde het doksaal voor een kostprijs van 5500 gulden Brabants courant. Hij werkte volgens een voorafgaandelijk plan en een voorafgaandelijke tekening; de witmarmeren medaillons met de bustes van Christus en Onze-Lieve-Vrouw werden beeldhouwd naar een houten model. De twee figuren zijn in profiel uitgebeeld en naar het middengedeelte gekeerd; Onze-Lieve-Vrouw draagt een kapmantel; Christus is weergegeven met lang golvend haar en een stevige kloeke baard. Er werd veel aandacht besteed aan de gebruikte materialen: zalmkleurig marmer voor de kolommen, de pilasters, de boogversiering en de bekleding achter de kolommen; Italiaans wit marmer voor de kapitelen, de basissen, de medaillons, de fries en de sluitsteen van de boog in het midden; wit marmer

van Saint-Martin voor de andere panelen, de deurlijsten, de balustradepanelen, de architraaf en de kroonlijst; de balustrade en de sokkel werden uitgevoerd in zwart marmer. Het gebruik van deze materialen werd bij contract vastgelegd.

Op het doksaal werd in 1770 door G. Robustelli, uit Luik, een orgel geplaatst. Dit orgel werd in 1828 verkocht aan Helmond (Nederland). Vanaf 1854 werd er een nieuw orgel geplaatst door Hypoliet Loret; het werd ingehuldigd in 1859 door Alfons Mailly, professor aan het conservatorium te Brussel en door E.H. Petrus Van den Bogaert, kanunnik van Tongerlo en organist van de abdij van Averbode. De orgelkast werd uitgevoerd door J.P. Piersotte, uit Elsene; de kast werd versierd met de beelden van de Heilige Petrus en Koning David, musicerende engelen, engelenkoppen en muziekinstrumenten. Boven op het orgelbuffet werd een geschilderde voorstelling van de Heilige Cecilia van Rome geplaatst. Het orgel werd gedeeltelijk in de balustrade van het doksaal ingewerkt.

Bibliografie: E. GREGOIR, 1859, p. 95-96; L. BLOMME, 1920, p. 33; P. LEFÈVRE, 1924, p. 33; IDEM, 1939, p. 38; J. KREPS, 1959, p. 103-109; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; T.J. GERITS, 1967, p. 32; IDEM, 1973, 2, p. 40; A. DULIÈRE, 1981-1982, p. 6; H. VERCAMMEN, 1983, p. 46.

Foto's KIK: doksaal ensemble N13087 (1990); details: medaillon met buste van Christus M273488 (1990), medaillon met buste van Onze-Lieve-Vrouw M273489 (1990); orgel ensemble N13088 (1990); details: beeld van Heilige Petrus M273491 (1990), beeld Koning David M273492 (1990), geschilderde voorstelling Heilige Cecilia M273490 (1990).

32. Denis-Georges Bayar. Westelijk portaal in de abdijkerk, 1769-1770 (N13087).

33. Denis-Georges Bayar. Detail van het westelijk portaal in de abdijkerk: medaillon met buste van Onze-Lieve-Vrouw (M273489).

34. Denis-Georges Bayar. Detail van het westelijk portaal in de abdijkerk: medaillon met buste van Christus (M273488).

BILLAUX-GROSSÉ, FIRMA

4de kwart 19de eeuw - 1ste kwart 20ste eeuw

atelier en firma gespecialiseerd in kerkelijk beeldhouwwerk, meubilair, vaatwerk en textiel

Deze firma uit Brussel (Hospitaalstraat, Sint-Gudulaplaats, Koloniënstraat) was actief op verscheidene terreinen in functie van de verfraaiing van de bedehuizen. Zij leverde zowel gepolychromeerd beeldhouwwerk (Hoogstraten: beeld Heilige Jozef (1889), Sint-Katharina-Lombeek, Meeswijk: kerststal (1924), als meubilair (koorzitmeubels te Boussulez-Walcourt, preekstoel te Sovet). De firma bewerkte metaal en vervaardigde edelsmeedwerk als cibories, monstransen of kelken (Aalst, Bachte-Maria-Lerne, Denderleeuw, Iddergem, Wezembeek-Oppem, Hofstade, Senzeille, Stokkem). Ze vervaardigde koperen voorwerpen, zoals lusters, processielantaarns of offerschalen (Arbrefontaine, Croix-lez-Rouveroy, Pont-de-Loup, Roselies). Er werden ook grote stukken in brons gegoten, zoals de arendlezenaars van Geer (Darion) en Morlanwelz-Mariemont. Billaux-Grossé leverde textielen zoals processievaandels en liturgische gewaden (Blaugies, Havay, Soignies). Tot slot werden er ook voorwerpen in ceramiek gevonden die het merk van de firma dragen.

De firma was actief gedurende de tweede helft van de negentiende en het eerste kwart van de twintigste eeuw. De lange productieperiode wijst erop dat verscheidene generaties ambachtslui elkaar hebben opgevolgd. De voorwerpen werden meestal ontworpen in een neogotische stijl en decoratie; ook een neobarokke vormgeving komt voor. Het beeldhouwwerk heeft echter een andere inspiratie. Hier is er een kloekere, neobarokke vormgeving, met een neogotische polychromie.

De abdij deed herhaaldelijk beroep op de Brusselse firma, onder meer voor de verwerving van twee grote kandelaars. De eerste werd geschonken op 26 mei 1889 uit dankzegging voor een bekomen genezing, de tweede werd in 1890 geschonken door de leveraars en leveraarsters van de aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart (*Bode*, 26, 1911, p. 538). In 1895 bestelde men een gewaad met vier koorkappen, twee dalmatieken en een kazuifel.

Archiefmeldingen

1877: Aankoop van beeld van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart bij de Firma Billaux-Grossé.

1877: *Aankoop van het beeld van O.L.V. van 't H.H. Decor Munich - 925.*

AAA., I, nieuw archief, E.1., Rekeningsboek ... Aartsbroederschap, 1877.

beeld van O.L.V. van het H.H. - 930

AAA., I, nieuw archief, E.1., Rekeningsboek ... Aartsbroederschap, losse nota.

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart

Firma Billaux-Grossé

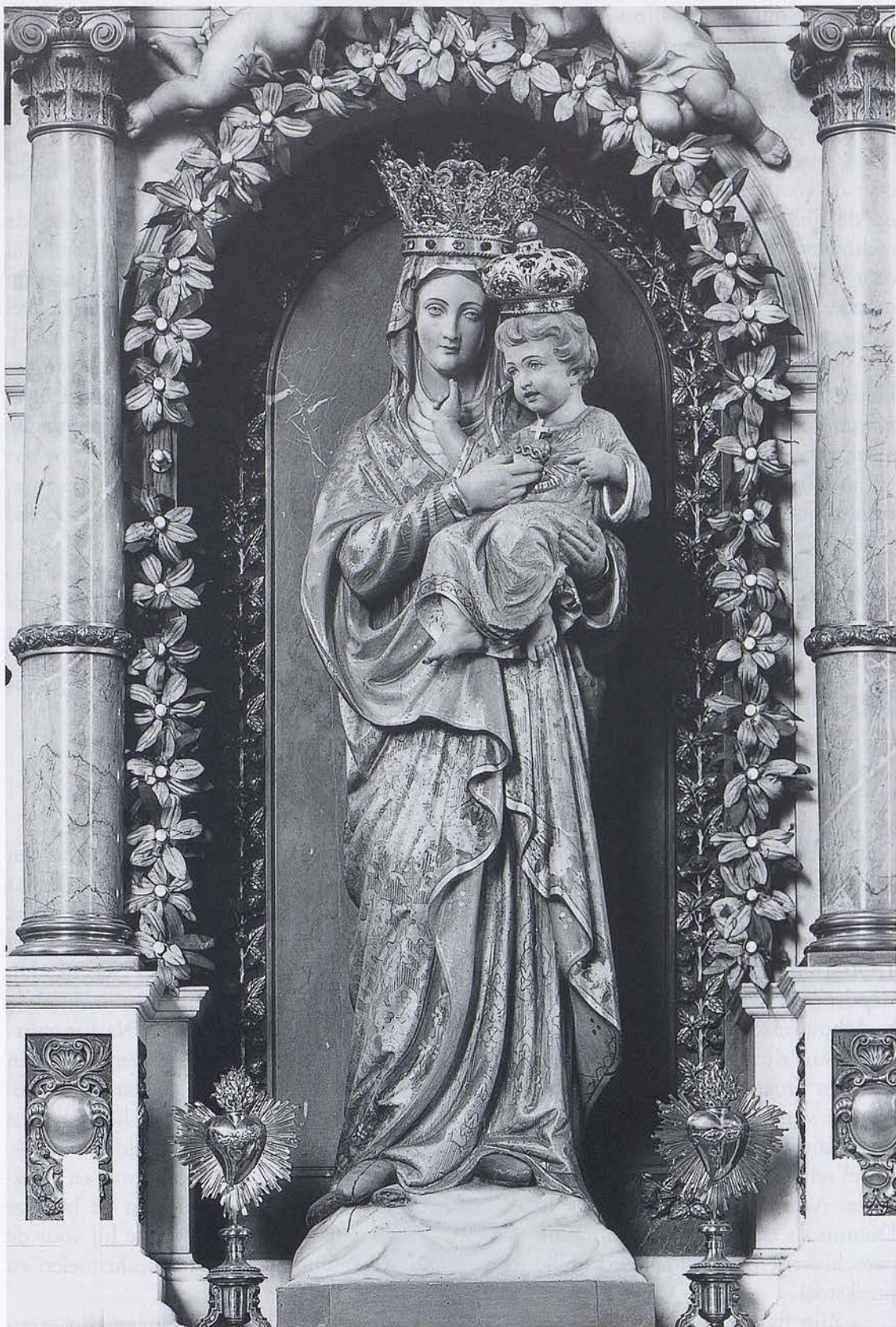
1877

gepolychromeerd lindehout, hoogte 180 cm

Nadat paus Pius IX op 8 december 1854 het dogma van de Onbevleete Ontvangenis van Maria had afgekondigd, zou de devotie tot de Heilige Maagd een sterke toename kennen. In het bijzonder werd Onze-Lieve-Vrouw vereerd onder benaming van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart. De abdij van Averbode zou hierbij uitgroeien tot het centrum van deze devotie in België. Dit initiatief kende twee voortrekkers: een augustijn van Gent, pater Eduard Frison die afkomstig was van Diest en neef van de norbertijn Augustinus Frison; de tweede figuur was de norbertijn Jan Karel Schapmans, superior van de abdij die bevriend werd met Eduard Frison. Dit tweetal kreeg de steun van de prelaat L. Nelo en op 23 maart 1877 werd het Genootschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart opgericht. Het geestelijke genootschap zou nog hetzelfde jaar in Rome worden erkend; de jezuïetengeneraal Beckx, afkomstig uit Zichem, tekende de oorkonde van de aansluiting bij de Prima Primaria. Kardinaal Descamps werd als eerste ere-ijveraar ingeschreven. Het genootschap zou een enorme bloei kennen met een groeiend aantal leden: 10.000 (1877), 60.000 (1879), 250.000 (1885), 400.000 (1895), 725.000 (1920). Op 8 mei 1885 werd het genootschap door paus Leo XIII verheven tot een aartsbroederschap.

Het ontstaan van het genootschap of de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart zou ook de aanleiding zijn tot de oprichting en de bloei van het vermaarde uitgevers- en drukkersbedrijf te Averbode; Jan Karel Schapmans was er de stichter van. De groei van het genootschap over het ganse land deed de vraag naar religieuze literatuur, gebeden en informatie sterk toenemen. In 1886 verscheen het eerste nummer van het religieuze tijdschrift: 'Bode der Aartsbroederschap van O.-L.-Vrouw van het H. Hart'.

In 1877 werd in Brussel een beeld aangekocht door de Broederschap bij de firma Billaux-Grossé voor een bedrag van 930 frank. Het werd ingewijd op 13 mei 1877 door de

35. Firma Billaux-Grossé. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart, 1877 (M273498).

pauselijke nuntius Serafino Vanutelli. In een krantenbericht van 1877 (AAA., I, nieuw archief, E.1.), die de novene van 13-21 mei in herinnering brengt, wordt de maker van het beeld gesignaleerd: 'Dit prachtig beeld is vervaardigd door den Heer Billaux-Grossé, Hospitaalstraat, 24 te Brussel. De kunstenaar moet niet geprezen worden, wanneer zijn werk zelf hem genoegzaam prijst'.

Onze-Lieve-Vrouw draagt een lang, roos kleed en een lange, blauwe mantel die tot over de voeten neervalt; op het hoofd draagt zij een hoofddoek. Zij draagt het Jezuskind op de linkerarm en houdt de rechterhand tegen de borst van het Jezuskind. Met de rechervoet vertrapt zij een slang. Jezus draagt een lang kleedje, wijst met de linkerhand naar het Heilig Hart op zijn borst en heft de rechterarm in de hoogte naar de kin van zijn moeder. Het stevige kind heeft blote voetjes, een vol gezicht en golvend haar. Het geheel kreeg een neogotische schildering, in de archieven getypeerd als 'Decor Munich'.

Vermelden wij nog de massale toeloop rond het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart toen op 21 augustus 1910 het beeld werd gekroond door kardinaal Désiré Joseph Mercier, nadat paus Pius X hiervoor toelating had verleend met een eigenhandig schrijven.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 33; J.B. VALVEKENS, 1973, p. 22; U.E. GENIETS, 1975, p. 19-24; A.F. CAEYERS, 1985, p. 18-23; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 112.

Foto's KIK: ensemble M239125 (1976), M273498 (1990).

FRANS DE ROECK

° Antwerpen 9 april 1889 - † Antwerpen 5 september 1968
beeldhouwer, bronsgieter

Frans De Roeck was de zoon van Petrus De Roeck. Hij kreeg zijn opleiding in Antwerpen aan de Koninklijke Academie en aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten. Zijn leraar was Thomas Vinçotte. Hij vond werk in het bedrijvige atelier van zijn vader. Die was samen met anderen betrokken bij de grote restauratiecampagne in Antwerpen: in de jaren 1890-1896 aan de kathedraal in samenwerking met Jef Strijmans, Jules Weyns, Jan Baptist Van Wint en Jan Gerrits; nadien was hij, eveneens te Antwerpen, met dezelfde beeldhouwers werkzaam aan de Sint-Jacobskerk in de periode 1919-1922. Na het overlijden van zijn vader zette Frans De Roeck de bloeiende beeldhouwerszaak verder, samen met zijn broer Alfons. De kerkbesturen en kloosters bestelden er meubilair dat werd geleverd in verschillende neostijlen. Het beeldhouwwerk werd geïntegreerd in het religieus meubilair. Daarnaast maakte Frans De Roeck ook portretten en vrijstaand beeldhouwwerk, zowel religieus als profaan. Hij voerde werken uit in steen, hout, plaaster, brons en terracotta. Aan de dominicanenkerk in Antwerpen leverde hij de beelden van de Heilige Dominicus en de Heilige Catharina van Siëna. Samen met zijn broer werkte hij voor de parochiekerk van de Heilige Familie te Borgerhout: beeldhouwwerk aan biechtstoelen en preekstoel.

Zijn figuren zijn harmonisch en erg picturaal opgevat. De verhoudingen zijn evenwichtig, de gebaren rustig. De plooiënval is beweeglijk en in grote partijen opgevat.

Bibliografie: catalogus Borgerhout 1975.

Archiefmelding

1954. Pius X-hulde met ontwerp voor monument; met correspondentie van beeldhouwer.
AAA., I, nieuw archief, E.4., E.K., doos Pius X-hulde.

Beeld

Heilig Hart van Jezus
getekend op de sokkel bovenaan: F. DE ROECK
Frans De Roeck
1926-1950
brons, hoogte 72 cm

Jezus wordt voorgesteld in een lang kleed dat tot op de blote voeten neervalt. Met de rechtervoet doet hij een stap voorwaarts. De twee armen met de lange mouwen zijn gespreid in een ontvankelijk gebaar; de handen zijn open en voorwaarts gericht. Op de borst draagt Jezus een stralenkrans met in het midden een hart, omwikkeld met een doornenkroon en bekroond met een kruis; het bloed stroomt uit de wonden. Jezus' hoofd neigt lichtjes naar voren. Hij draagt lang haar tot op de schouders en heeft een snor en een baard. De amandelvormige ogen zonder pupillen geven het gelaat een onwezenlijke, maar serene uitdrukking. Het beeld heeft een sierlijke en zwierige stijl; het brons geeft er een tactiel, week effect aan.

Foto KIK: ensemble M273677 (1990).

36. Frans De Roeck.
Beeld, Heilig Hart van Jezus,
1926-1950 (M273677).

Beeld

Pius X met vier kinderen, geplaatst op zuil
 getekend op voetstuk van beeld: DE ROECK
 atelier Frans en Alfons De Roeck
 1954

steen, hoogte beeld 118 cm, zuil met voetstuk 227 cm

Paus Pius X (1903-1914) was een zeer actief kerkbestuurder. Hij hervormde het brevier en het missaal, en herstelde de gregoriaanse zang. Hij vaardigde decreten uit over de veelvuldige communie (1905) en de vervroegde kindercommunie (1910). Tegenover de nieuwe maatschappelijke stromingen was hij eerder terughoudend. Hij werd zalig verklaard in 1951, heilig in 1954. Hij was de patroon van de Eucharistische Kruistocht, een beweging die bij de jongeren het waardig ontvangen van de Heilige Eucharistie wilde bevorderen. Op 19 september 1954 vond er in Averbode een massale Pius X-hulde plaats. Het beeld van Pius X werd ingewijd door pauselijk nuntius Forni in aanwezigheid van mgr. Kerkhofs, bisschop van Luik, en mgr. Ludolphus Josephus Brems, oud-apostolisch vicaris van Denemarken; celebrant was prelaat Emmanuel Gisquière. De gebeurtenis werd uitvoerig besproken in de toenmalige dagbladders.

37. Firma
 De Roeck.
 Beeld, Pius X,
 1954
 (M273824).

Het beeld van het atelier De Roeck is een illustratie van het decreet van 1910. De paus deelt de communie uit aan de kinderen die rond hem staan opgesteld. Hij draagt een ciborie in de linkerhand. Het energieke gelaat is portretmatig weergegeven. Hij is gekleed met een soutane en een schoudermantel; op de borst draagt hij een kruis aan een ketting. In de rechterhand met ring houdt hij een hostie in de hoogte. Vier kinderen staan met gevouwen handen te wachten op de uitdeling van de eucharistie. De twee meisjes dragen lange kleedjes, de twee jongens pofbroeken.

Het beeld werd mede door de beweging van de Eucharistische Kruistocht geplaatst. Het ontwerpplan werd gemaakt door architect Maurits De Vocht, van Antwerpen; het beeld werd uitgevoerd door het beeldhouwersatelier De Roeck, van Borgerhout. Het ontwerpplan is nog aanwezig in het archief van de abdij (AAA., I, nieuw archief, E.4., E.K., doos Pius X-hulde). Het monument stond aanvankelijk opgesteld in de hoek tussen de boekhandel en de abdijkerk. Nu staat het in het Mariapark van de abdij; tijdelijk was het tot 1993 verhuisd naar het binnenplein tegenover de bibliotheek.

Kort na de oprichting van het monument waren er in 1958 onderhandelingen over de uitgave van een plaquette waarop het beeld van Pius X voorkwam; Alfons De Roeck voerde hierover een briefwisseling met de abdij.

Foto KIK: ensemble beeldengroep M273824 (1990).

CORNELIS DE SMET

° Dendermonde 1742 - † Antwerpen 5 april 1815
beeldhouwer - werkzaam te Antwerpen

Cornelis de Smet kreeg zijn eerste opleiding in Dendermonde aan de Stedelijke Teken-school. In 1769 werkte hij in het atelier van Jacob Jozef van der Neer (1718-1794) in Antwerpen en was hij ingeschreven als leerjongen in het register van de Sint-Lucasgilde. Ondertussen volgde hij les aan de Antwerpse Academie, waar hij verscheidene prijzen wist te behalen. Op 11 mei 1770 werd hij te Antwerpen ingeschreven als vrijmeester. De kunstenaar zou steeds nauw met de academie verbonden blijven, aanvankelijk als adjunct-directeur in 1780, later, na de hervorming van deze onderwijsinstelling, als leraar beeldhouwkunst (1796) en nog later als raadgever.

Cornelis de Smet was in Antwerpen zowel voor burgerlijke als voor kerkelijke instellingen bedrijvig. In de kathedraal van Antwerpen zijn de marmeren beelden van de vier evangelisten (circa 1780) bewaard, die oorspronkelijk het bisschoppelijk paleis versierden. In de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten te Brussel vindt men verscheidene modellen van beelden die zijn heroïserende, plastische stijl illustreren. Hij leverde werk aan het Elzenklooster te Zichem, de Sint-Gertrudiskerk te Vorst-Kempen en de Sint-Brigidakerk te Koersel. Zijn stijl sluit aan bij de tendenties van de late achttiende eeuw, waarbij er enerzijds een neiging is naar classicisme en anderzijds een teruggrijpen naar de zeventiende-eeuwse traditie.

Vanaf 1774-1775 zou prelaat Gisbert Halloint (1749-1778) de beeldhouwer bij de verfraaiingswerken in de abdij betrekken. Toen leverde hij de beelden van Onze-Lieve-Vrouw van Smarten en van de Heilige Helena met het kruis voor de zijaltaren van de

zijkoren. Hij sneed verder twee 'kinderkens', voor het doksaal twee groepen putti en twee kruisen voor de altaren in de zijkoren. In 1775 leverde C. de Smet vier beelden voor het doksaal; vermoedelijk gaat het hier om het koordoksaal, dat in die periode grondig werd gewijzigd (zie Gaspard van der Steen). In de periode 1779-1781 werkte Cornelis de Smet mee aan de vernieuwing van het abtskwartier en de abtskapel. Hij maakte ontwerptekeningen en zorgde voor de aanvoer van materiaal. In het bijzonder werd de begaafdheid van C. de Smet aangesproken voor sculpturale versieringen van wandbekledingen, een schouw en omlijstingen van schilderijen. In 1780 werkte hij mee aan de vernieuwing van het hoofdaltaar en maakte hij een groep van de Drie Goddelijke Deugden voor de bekroning van de expositietroon (zie Denis-Georges Bayar). In 1781 tekende hij voor prelaat Adrianus-Trudo Salé (1778-1782) een ontwerp en maakte hij een houten model van een abtsstaf, die later door zilversmid Jan Baptist Verberckt werd uitgevoerd. Op 10 maart 1781 kreeg de Antwerpse beeldhouwer een honorarium voor het ontwerp van twee biechtstoelen voor de kerk. In 1781 werd hij betaald voor de levering van een klein beeldje van Onze-Lieve-Vrouw dat in de voet van een kruisbeeld kon geplaatst worden.

Een groter project was ongetwijfeld dat van de oprichting van twee monumentale biechtstoelen in de abdijkerk. Op 6 juli 1787 ontving hij 315 gulden voor de levering van beelden voor de biechtstoelen en later nogmaals 1396-13-3/4 gulden op 26 mei 1791.

De laatste werken die C. de Smet uitvoerde voor de abdij waren decoratiewerken in de abdijkerk in 1793-1794 voor een bedrag van 681 gulden en 18 stuivers; hiervoor vervaardigde hij onder meer een aantal 'rosetten'.

Bibliografie: E. VARENBERGH, 1876, kol. 759; M. DEVIGNE, 1937, p. 155; T.J. GERITS, 1974, 1, p. 1-7; IDEM, 1979, p. 66-71.

Archiefmeldingen

1774. Betaling voor het maken van de beelden voor de zijaltaren in de zijkoren, voor engeltjes op het doksaal en voor twee kruisen voor de zijaltaren van de zijkoren. P. LEFÈVRE, 1936, p. 174, nr. 27.

1774, 6 november: *betaelt aen sr. Desmedt voor het maeken van twee belden voor d'outaeren in de zijdechoorkens, d'een representerende Mater Dolorosa en d'ander d'H. Helena 47-0-0.* T. GERITS, 1974, 1, p. 6.

1774: *Zyn gemaect de twee beelden in de outaerens door de Smet 147-0-0 guldens.*
AAA., I, reg. 168, p. 121.

1775, 2 november: *Betaelt aen den selven voor twee kinderkens, item twee groepen van kinderkens voor het ocksaal in onse kercke, item voor twee cruyjcen voor de twee outaeren in de zijdechooren 268-0-0.*
AAA., I, reg. 262, fol. 23.

1775. Betalingen voor het maken van beelden voor het doksaal. P. LEFÈVRE, 1936, p. 337.

1775, 2 november: *Sijn door den selven Cornelius De Smedt gemaect de belden staende op het oxael, op de vier pedestalen boven de colommen, en de twee cruyjcen voor de outaeren in de sijde choorkens. Solvi ipsi 268-10-0 guldens.*
AAA., I, reg. 168, fol. 122.

1779. Betaling voor de aankoop van hout voor het maken van de beelden van twee biechtstoelen, voor een ontwerptekening van de kapel. P. LEFÈVRE, 1936, p. 339, nr. 41.

1779, 17 juli: *Dedi Cornelio De Smet, statuario Antwerpiensi pro lignis quae emerat pro conficiendis stautis novorum confessionalium, 193-18-0 flor.*

AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 210.

1781, 10 maart: *Solvi sculptori Desmedt pro delineatione capellae, sedium confessionalium pro nostra ecclesia.*
AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 216 v°.

1779. Inrichting van een kamer en het interieur van het abtskwartier in opdracht van abt T. Salé. Het interieur werd met papier behangen en versierd met snijwerk door beeldhouwer C. de Smet, en met zes schilderijen van de Aarschotse kunstschilder Pieter Jozef Verhaghen. P. LEFÈVRE, 1937, p. 59-60, nr. 56.

1779: *Cubiculum ad partem ecclesiae, seu e regione portae abbatiae, quod olim tantum serviebat antiquis libris et brodiis seponendis, elevatis trabibus etc. erexit [abbas Salé] in pulchrum cubiculum, ante cuius caminum speculum quod constitit 92 flor. Hoc, sicut et omnia cubricula quae sunt in quarterio abbatiiali, papiro et aliis ornamentis ita decoravit ut non sit eorum species quae ante fuit. Inter ea eminet illud quod ad gradus majores, sive primum supra aulam, quod ornamentis sculptoriae artis per Desmet Antverpiensem et sex elegantissimis picturis per P.J. Verhagen Arschothanum, quarum tres sub Ampl. Dom. Gisberto elaboratae erant, ornatum, artis apellinae amatorum oculos in se rapit vel invitos.*
AAA., I, reg. 28, p. 90.

1781, 10 maart: *Solvi sculptori Desmedt pro omni sculptura quae est in cubiculo in quo locatae sunt sex pictura Verhagen, 388-13-2.*

Item pro 2 marginibus sculpendis inservientibus pro camino in cubiculo meo; item pro sculpenda margine pro pictura quae est in parvo cubiculo meo in quo sunt archiva etc.

AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 216 r°, 216 v°.

1781. Inrichting van de privé-kapel van abt T. Salé; sculpturale decoratie door Cornelis de Smet, altaarschilderij door Andreas Lens, twee andere schilderijen door Andreas de Quertenmont. P. LEFÈVRE, 1936, p. 348-349, nr. 46.

1781: *Eodem hoc anno, partem dormitorii conventus convertit [abbas Salé] in capellam domesticam et inappretiabilem per nos, quia per operarios domesticos plurima elaborata; excipe quidquid artis est sculptoriae, quod per Desmet est factum. In altari, pictura pulcherrima Beatam Virginem cum infante exhibens, habens pro auctore dominum Lens, Antwerpiensem ... Duas alias in utroque pariete, unam domino Quartermont pingendas in commissione dedit, sed eas hoc saeculo non videbimus, magis necessariis quam picturis, necessitate cogente, intenti. Capellam perfectam vidit abbas, sed diu uti non fuit datum.*

AAA., I, reg. 28, p. 92.

1781, 10 maart:

Pro asseribus platani pro tabulato capellae 34-14-3.

Item adhuc pro 44 pedibus crassitici 1/2 pollicis ligni ejusdem pro capella 17-16-0.

Item pro 13 1/2 pedibus ligni mahoni pro eodem tabulato 9-9-0.

Item pro delineatione capellae, sedium confessionalium pro nostra ecclesia, etc. 19-5-0.

Item pro 607 libris marmorari pro conficiendis rosis in lacunari capellae 45-10-2.

Item pro omni sculptura quae est in novo sacello ac rosis quae sunt in ejus lacunari. Item pro sculptura imaginis divae Virginis, quae est in pede crucifixi in eodem sacello, etc. 715-6-1.

AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 216 r°, 216 v°.

1781. Betaling voor de ontwerptekening en het houten model van een abtsstaf. P. LEFÈVRE, 1936, p. 332, nr. 34.
- 1781, 10 maart: *Solvi sculptori Desmedt pro delineanda forma novi baculi pastoralis atque illud in ligno conficiendo, 10-17-2 flor.*
AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), fol. 216.
1781. Vervaardiging van de bekroning van het tabernakel van het hoofdaltaar. T.J. GERITS, 1974, 1, p. 6.
- 1781: *in eodem tabernaculo ... anno sequenti symbola fidei, spei et charitatis per de Smet Antwerpiensem, sculpta sunt superposita.*
AAA., I, reg. 28, fol. 91.
- 1782-1791. Latere betalingen voor het maken van de biechtstoelen. T.J. GERITS, 1974, 1, p. 6.
- 1782, 4 juli: *aen Sr. de Smedt, beldthouder 588-15-1.*
- 1787, 6 juli: *Aen Sr. de Smedt op rekening van de beelden voor de biechtstoelen getelt 315-0-0.*
- 1791, 26 mei: *aen sr. de Smedt in voldoeninge voor de biechtstoelen, belden etc. 1396-13-3/4.*
AAA., I, reg. 262, fol. 23.
1793. Uitvoering van rozetten voor de versiering van de abdijkerk. T.J. GERITS, 1974, 1, p. 6.
- 1793, 22 januari: *aen den selven voor de rosetten van de kerke 182-12-0.*
- 1794, 13 maart: *in voldoeninge voor de rosetten en andere werken 499-6-0.*
AAA., I, reg. 262, fol. 23.

Beeld (plaat 21)

van zijaltaar in zuidelijk zijkoor van de abdijkerk
Heilige Helena
Cornelis de Smet
1774
witgeschilderd hout, hoogte 165 cm

De heilige is voorgesteld als keizerin in een lang kleed dat tot op haar puntige schoenen neervalt. Hierop draagt zij een korter opperkleed dat boven de gebogen rechterknie gespleten is. Het opperkleed is laag in het middel opgeschort met een lint zodat het kleed wordt samengesnoerd en over het lint hangt. Bovenaan het kleed hangt er over de schouders een sterk geplooid schouderdoek. Boven dit alles is er een ruime mantel, die aan de boorden en aan de kraag versierd is met hermelijn; hij wordt op de borst dichtgehouden met twee sieraden. Op het hoofd draagt zij een kroon en een hoofddoek dat op haar linkerschouder neervalt. Het hoofd is schuin omhoog gericht; het haar is samengebonden achteraan en is versierd met een parelsnoer.

Met de linkerhand houdt de heilige haar mantel omhoog tegen het lichaam; met de rechter ondersteunt zij het grote kruis dat naast haar staat. Onderaan is er een rechthoekig voetstuk dat versierd is met Lodewijk XVI-ornamentiek.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 38; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; T.J. GERITS, 1974, 1, p. 1; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 120-121.

Foto's KIK: ensemble M273518 (1990), KN5874 (1996).

38. Cornelis
de Smet.
Beeld,
Heilige Helena,
1774 (M273518).

Beeld (plaat 22)

van zijaltaar in noordelijk zijkoor van de abdijkerk
Onze-Lieve-Vrouw van Smarten
Cornelis de Smet
1774
witgeschilderd hout, hoogte 167 cm

Onze-Lieve-Vrouw wordt voorgesteld in een lang gewaad dat tot op haar sandalen en blote voeten neervalt met vele plooien. Op het kleed draagt zij een ruime mantel die met grote plooien voor het lichaam gedraaid is onder de rechterarm, en onder en over de linkerarm. Het uiteinde van de mantel bedekt ook het hoofd dat naar de linkerschouder gedraaid is, terwijl de tranen uit haar beloken ogen vloeien. De Madonna maakt met beide handen een aandacht vragend gebaar naar haar rechterzijde.

Zoals vermeld in de archieven gaat het hier duidelijk om een Mater Dolorosa. Zij staat op een rechthoekig voetstuk dat versierd is met Lodewijk XVI-ornamentiek.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 38; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; T.J. GERITS, 1974, 1, p. 1; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 120-121.

Foto's KIK: ensemble M273517 (1990), KN5877 (1996).

39. Cornelis de Smet. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw van Smarten, 1774 (M273517).

Altaarkruisbeeld (2)

toegeschreven aan Cornelis de Smet
Lodewijk XVI-stijl
1775
geschilderd hout, hoogte 77 cm

De naakte Christusfiguur draagt een lendendoek waarvan de drapering aan zijn linkerzij hangt. De armen zijn gespreid in een V-vorm; het hoofd zakt neer op de linkerschouder; de voeten zijn op elkaar genageld, de rechter op de linker. Bovenaan zijn de hoeken van het kruis versierd met schelpmotieven; in de kruising van de balken zijn er grote stralen aangebracht.

Het kruis rust op een voetstuk met plattebolpootjes, de hoeken zijn versierd met rechthoekige voluten; centraal in de voet is er een ovaal medaillon. Bovenaan is de voet versierd met lobben en een bladfries.

Wij mogen veronderstellen dat het hier om de bij C. de Smet bestelde kruisen gaat, vermeld in de archieven en bestemd voor de zijaltaren in de zijkoren. Van een kruisbeeld is het corpus verdwenen en vervangen.

Bibliografie: T.J. GERITS, 1974, 1, p. 1.

Foto KIK: ensemble (1 van 2) M239149 (1976).

40. Cornelis de Smet (toegeschreven). Kruisbeeld, 1775 (M239149).

Biechtstoel

in de noordelijke transeptarm van de abdijkerk
met beeld van Heilige Maria van Egypte

Cornelis de Smet

Lodewijk XVI-versiering

1779-1787

eik, hoogte van pilaster 259 cm

De bijzonder hoge biechtstoel is vervaardigd in classicistische stijl met Lodewijk XVI-decoratie. Hij behoort tot het nissen-type waarbij de ruimtes voor biechtvader en biechteling overdekt zijn. De voorkant krijgt het architectonische uitzicht van een rondtempel. Het stevige hoofdgestel rust op Corinthische pijlers en pilasters. Het vooruitspringende middengedeelte heeft vooraan een hoge portiek met toegangsdeurtje voor de priester en aan de twee schuine zijden twee lagere portieken voor de biechtelingen. Tegen de wand zijn de twee bekledingen versierd met trofeeën van passiewerktuigen. Aan de twee flanken worden de biechtstoelen afgesloten met vier vooruitspringende gecanneleerde pijlers die het hoofdgestel dragen. Boven het hoofdgestel is er een fronton en op de hoeken zijn er twee vazen. Boven op de biechtstoel zijn er nog twee architecturale niveau's, versierd in Lodewijk XVI-stijl met voluten, cannellures, bladslingers en lijstwerk. Op het eerste niveau zitten er twee engeltjes en bovenaan in top werd een beeld van de Heilige Maria van Egypte geplaatst.

Reeds in 1779 kocht Cornelis de Smet voor een bedrag van 193 gulden en 18 stuivers houtvoorraad aan om de beelden voor de biechtstoelen te maken. Vermoedelijk was het eerste (?) ontwerp toen reeds gekend en was de opdracht van uitvoering gegeven. Toch staat er eerst in 1781 een betaling vermeld voor een getekend ontwerp voor de biechtstoelen van de abdijkerk. Op de ontwerptekening van C. de Smet uit het Stedelijk Prentenkabinet te Antwerpen (inv. nr. 1839, zie C. Van Herck en A. Jansen, 1947, p. 22) werden er aanvankelijk beelden geplaatst voor de twee pilasters van het middengedeelte. Op de tekening is de Heilige Petrus zichtbaar, bovenaan in de bekroning zit een Boetefiguur met een kruisbeeld in de hand, de engeltjes zitten meer vooraan. In 1787 noteerde men dat beeldhouwer C. de Smet werd uitbetaald voor de beelden van de biechtstoelen. Anderzijds zou de beeldhouwer nog in 1796 betalingen ontvangen onder meer tot voldoening van de biechtstoel. Het geeft de indruk dat in 1787 de biechtstoelen nog niet voltooid waren, al kunnen het ook achterstallige sommen zijn die in een totaalpakket werden verrekend. De stijl van de biechtstoelen sluit aan bij die van het einde van de achttiende eeuw.

De wandpanelen werden versierd met passiewerktuigen: ladder, lans, doornenkroon, zwaard met oor, beker, dobbelstenen, Doek van Veronica, knots, hamer, nagels, rietstok, trektang, toorts, schotel, zuil, gesel, handschoen, lantaarn, beurs en stok met spons.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 241; P. LEFÈVRE, 1939, p. 34; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; C. VAN HERCK en A. JANSEN, 1947, p. 22; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; T.J. GERITS, 1967, p. 32; S. ZAJADACZ-HASTENRATH, 1970, p. 179, nr. 20; T.J. GERITS, 1973, 2, p. 38 en p. 163-164, nr. 97; IDEM, 1974, 1, p. 3; H. VERCAMMEN, 1983, p. 42; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 145-150.

Foto's KIK: ensemble B16807 (1914-1918), N13101 (1990); detail: beeld van bekroning M273501 (1990).

41. Cornelis de Smet. Biechtstoel in het noordelijk transept van de abdijkerk, 1779-1787 (N13101).

42. Cornelis de Smet. Biechtstoel in het zuidelijk transept van de abdijkerk, 1779-1787 (N13089).

Biechtstoel

in de zuidelijke transeptarm van de abdijkerk
met beeld van Heilige Maria Magdalena
Cornelis de Smet
Lodewijk XVI-versiering
1779-1787
eik, hoogte van pilaster 259 cm

Dezelfde constructie als de biechtstoel in de noordelijke transeptarm; beide werden samen gemaakt. In het verleden werd wel eens gesuggereerd dat abt Trudo Adrianus Salé (1778-1782) de ontwerper was van de eerste biechtstoel, waarvoor C. de Smet dan de beelden zou hebben gemaakt, terwijl de schrijnwerkers van de abdij het meubel vervaardigden (L. BLOMME, 1920, p. 241), zoals zij dat reeds voor andere werken deden. De tekening uit het prentenkabinet maakt duidelijk dat gans de biechtstoel door de beeldhouwer ontworpen is en dat hij ook de beelden leverde.

Een ander probleem is de iconografische identificatie van de beelden uit de bekroning. Deze beelden zijn niet in de beste staat; bij de Heilige Maria van Egypte is het kruisbeeld reeds verdwenen; de Heilige Maria Magdalena heeft een kruis in de hand.

De wandpanelen werden versierd met boetevoorwerpen: boek, schedel, kruis, gesel, hemd, doornentakken, paternoster; de decoratie is gedeeltelijk beschadigd.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 241; P. LEFÈVRE, 1939, p. 34; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; C. VAN HERCK en A. JANSEN, 1947, p. 22; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; T.J. GERITS, 1967, p. 32; S. ZAJADACZ-HASTENRATH, 1970, p. 179, nr. 20; T.J. GERITS, 1973, 2, p. 38 en p. 163-164, nr. 97; IDEM, 1974, 1, p. 3; H. VERCAMMEN, 1983, p. 42; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 145-150.

Foto's KIK: ensemble B34758 (1942), N13089 (1990); detail: beeld van bekroning M273494.

WILLEM GEEFS

° Borgerhout 9 september 1805 - † Schaarbeek 19 januari 1883
beeldhouwer

Willem Geefs was de zoon van een bakker. Hij was de oudste en meest begaafde van acht broers die allen een kunstenaarsloopbaan zouden volgen. Hij kreeg vanaf 1821 zijn opleiding aan de Antwerpse Academie bij beeldhouwer Jan Frans Van Geel. In 1828 won hij tijdens het Salon in Antwerpen de prijs voor beeldhouwkunst met een beeld van Achilles; hij beëindigde zijn studies in 1829. Dankzij een studiebeurs trok hij naar Parijs, waar hij zich ging vervolmaken in het atelier van Jean Etienne Ramey fils aan de Académie des Beaux Arts. In 1832 was hij terug in Antwerpen, waar hij van 1833 tot 1840 leraar werd aan de Academie; hij had er zijn broer Jozef en ook Charles Geerts als leerling. In 1830 nam hij deel aan het Salon in Brussel met het werk 'Jonge herder uit de eerste jaren van het Christendom, die rozen op een graf ontbladert'. Hij huwde in 1836 de Ierse Fanny Corr (1807-1883) en vestigde zich te Schaarbeek. Daar richtte hij een eigen atelier op waar hij zijn persoonlijke visie op kunst en opleiding in de praktijk bracht. In de jaren 1832-1836 beitelde hij verscheidene portretten

van koninklijke familieleden, zoals dat van de jong gestorven Louis-Philippe-Leopold en de portretbuste van koningin Louise-Marie, die hij tekende met zijn nieuwe en exclusieve eretitel: 'statuaire du roi'. In 1845 gaf hij les aan de Academie van Brussel. Tijdens de jaren vijftig oefende hij ook een politiek mandaat uit als provincieraadslid en van 1852 tot 1861 als burgemeester van Schaarbeek. Vanaf haar oprichting in 1845 was hij lid van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van België; hij werd er voorzitter van in 1858. In 1850 volgde hij beeldhouwer Bartolini op als lid van het Institut de France.

Willem Geefs was een gevierd beeldhouwer die als een voorloper van de Belgische beeldhouwkunst werd beschouwd, zoals zijn vriend en geestesgenoot Gustaaf Wappers dit was voor de schilderkunst. Komende vanuit een classicistische traditie evolueerde zijn kunst naar een eigen stijl die door zijn tijdgenoten als historisch en realistisch werd gevoeld. In sommige werken overheerst naar thematiek en interpretatie een romantische hoofdtoon ('De verliefde leeuw'). Hij werkte vooral in marmer en kreeg verscheidene opdrachten van openbare instanties en privé-personen: grafmonumenten (grafmonument voor Willem I), gedenktekens (Rubensmonument te Antwerpen), portretten (Leopold I, Generaal Belliard, Frederik de Merode, graveur Theodoor Schaepkens), symbolische figuren ('Het Gebed', 'Melancholie'). Hij werkte ook voor religieuze instellingen waarvoor hij kerkelijk meubilair en beeldhouwwerk vervaardigde: de kansel in de Sint-Pauluskathedraal te Luik; de preekstoel in de Sint-Waldetrudiskerk te Herentals; beeldhouwwerk onder meer voor Antwerpen, Mechelen en Gosselies. Het kerkelijk meubilair werd uitgevoerd in verscheidene neostijlen: neoromaans, neogotisch, neorenaissance of neogrieks.

Bibliografie: E. MARCHAL, 1895, p. 678-681; E. BARTHOLEYNS, 1900; *Geefs, Willem (Guillaume)*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 13, 1920, p. 321-322; M. DEVIGNE, 1959, kol. 393-409; J. VAN LENNEP, Brussel, 1990, p. 47-83, inzonderheid p. 51-54; S.V., 1990, p. 415-417.

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw Onbevleete Ontvangenis met Kind

opschrift: A MON AMI VAN DER HEY GME GEEFS STATUAIRE DU ROI BRUX
1843

Willem Geefs

1843

marmer, hoogte 82 cm

Onze-Lieve-Vrouw is voorgesteld in contraposthouding, met ongeschoeide voeten, in een lang kleed en een opperkleed. Met haar rechtervoet vertrapt zij de slang van de bekoring. Zij drukt met de rechterarm haar kind tegen de borst en ondersteunt het met de linker. Het Jezuskind ligt frontaal op de armen van Maria, het draagt slechts een lendendoek en heeft de blik naar zijn moeder gericht; de ogen en het hoofd van de Moeder Gods zijn deemoedig neerwaarts geslagen.

Het rustige en solide beeld straalt een klassieke charme uit. Het natuurlijke gedragskarakter van de figuur brengt een indruk van levendige aanwezigheid. De houding en de neergeslagen ogen van Maria geven het een gevoelige ingetogenheid. De dynamische houding en aandachtige blik van het Jezuskind maken het geheel attractief.

Het beeld werd door de familie Dieltjens geschonken aan de abdij.

Foto KIK: ensemble M273345 (1990).

43. Willem Geefs. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw Onbevleete Ontvangenis met Kind, gesigneerd en gedateerd A MON AMI VAN DER HEY GME GEEFS STATUAIRE DU ROI BRUX 1843 (M273345).

GUSTAAF GOETHYN

° Gent - † Gent 1948

beeldhouwer

In 1903 was Gustaaf Goethyn samen met beeldhouwer Leopold Blanchaert werkzaam voor de Heilig Hartkerk van Evergem-Belsele (zijaltaar). De beeldhouwer zou in de abdij van Averbode nauw samenwerken met bouwkundige Jozef Geerts bij de vernieuwings- en restauratiewerken die er werden uitgevoerd (zie Bouwgeschiedenis p. 81). Ook andere beeldhouwers waren blijkbaar bij de restauratiewerken betrokken, zoals Stynen van Antwerpen en Goossens van Sint-Niklaas. Na de dood van Jozef Geerts in 1910 zou Goethyn nog opdrachten blijven uitvoeren voor de abdij. Onder meer verving hij in 1909-1914 een gedeelte van het verdwenen rococo-gestoelte in de kapittelzaal (zie Feuillan Houssar p. 196) en restaureerde hij in 1914 het beeldhouwwerk van de sacristie. In 1938 plaatste hij een beeld van Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen boven in de westgevel van de abdijkerk.

Tijdens de restauratiecampagne van het poortgebouw door Jozef Geerts in 1909-1910 werden ook de nisbeelden boven de toegang vernieuwd door Gustaaf Goethyn. De opdracht werd gegeven door abt Gummarus Crets (1887-1942); toen werd er ook een beeldje van de patroonheilige van de abt toegevoegd.

Het beeldhouwwerk van Goethyn geeft een solide indruk. De figuren zijn geheroïseerd in de geest van een barokke traditie; er is weinig aandacht voor het detail en de techniek is niet erg verfijnd. De gezichten zijn geïdealiseerd, maar stereotiep.

Archiefmelding

1912. Betaling voor de beelden in de nissen van de ingangspoort.

aan de nieuwe beelden der poort 3.100.

AAA., I, nieuw archief, C.1., reg. 875.

Beeld

in een nis aan de voorgevel van het poortgebouw

Heilige Catharina van Alexandrië

Gustaaf Goethyn

1909-1910

steen van Larochette, hoogte 175 cm

Catharina wordt voorgesteld met kleed en opperkleed met borststuk; hierop draagt zij een schoudermantel die onder de armen is opgeschort en onderaan voor het lichaam hangt. Aan de rechtervoet van de heilige martelares rust het hoofd van keizer Maxentius. Hij liet haar met vijftig filosofen discussiëren en zou haar later ter dood laten brengen. Voor haar voeten staat het rad met de messen waarmee zij werd gemarteld. In de rechterhand houdt zij een open boek, in de linker de martelaarspalm. Op het hoofd draagt zij een kroon boven het weelderige haar dat tot op de schouders neervalt. Onder de rechterhand staat een zwaard, op het hoofd van Maxentius.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 26; IDEM, 1969, p. 179; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; T.J. GERITS, 1967, p. 29; IDEM, 1976, p. 19-20.

Foto KIK: ensemble M273814 (1990).

44. Gustaaf Goethyn. Beeld van het poortgebouw, Heilige Catharina van Alexandrië, 1909-1910 (M273814).

Beeld

boven het voetgangerspootje in het poortgebouw
 Heilige Gummarus
 Gustaaf Goethyn
 1909-1910
 steen van Larochette, hoogte 52 cm

Het beeld staat geborgen in een nis boven het voetgangerspootje. Het herinnert aan de opdrachtgever van de restauratiewerken: abt Gummarus Crets (1887-1942). De heilige is voorgesteld in zithouding, met een boek in de rechterhand en een boom in de linker. De heilige draagt een lange pij met een schouderstuk. Op het hoofd heeft hij een hoed op het golvend haar; hij heeft een baard en een snor. Het aangezicht is beschadigd.

Bibliografie: zie vorig beeld van Heilige Catharina.

Foto KIK: ensemble M273820 (1990).

Beeld

in een nis aan de voorgevel van het poortgebouw
 Heilige Johannes de Doper
 Gustaaf Goethyn
 1909-1910
 steen van Larochette, hoogte 175 cm

De beschermheilige van de abdij wordt voorgesteld in een lang, ruw gewaad: een kleed en een opperkleed met grote plooiën; het opperkleed hangt op de rechterschouder en over de twee armen. Johannes wordt blootsvoets voorgesteld; hij draagt lang, welig haar, een volle baard en snor.

Met de linkerhand houdt hij een lam tegen de borst gedrukt, dat zijn hoofd omhoog draait naar het gezicht van de heilige. Hij houdt de rechterhand voor de borst.

Bibliografie: zie vorig beeld van Heilige Catharina.

Foto KIK: ensemble M273815 (1990).

45. Gustaaf Goethyn. Beeld van het poortgebouw, Heilige Johannes de Doper, 1909-1910 (M273815).

Beeld

in een nis aan de voorgevel van het poortgebouw
Heilige Laurentius
Gustaaf Goethyn
1909-1910
steen van Larochette, hoogte 175 cm

De heilige wordt voorgesteld in een albe en een dalmatiek. In de rechterhand houdt hij een palmtak, met de linker houdt hij een rooster tegen het lichaam. Het hoofd is schuin opwaarts gericht; het is omkranst met haarvlokken.

Bibliografie: zie vorig beeld van Heilige Catharina.

Foto KIK: ensemble M273819 (1990).

46. Gustaaf Goethyn. Beeld van het poortgebouw,
Heilige Laurentius, 1909-1910 (M273819).

Beeld

in een nis aan de voorgevel van het poortgebouw
Heilige Paulus van Tarsos
Gustaaf Goethyn
1909-1910
steen van Larochette, hoogte 175 cm

De apostel wordt voorgesteld in een lang gewaad tot over de voeten, met kleed en opperkleed dat op de rechterschouder wordt samengespleld; het hangt neer over de rechterhand en er zijn grote V-vormige plooien. Met de linkerhand houdt hij een zwaard staande, met de rechter drukt hij een boek tegen het lichaam. Het aangezicht heeft een grote krachtige baard en snor, en op het hoofd is er een weelderige haartooi.

Bibliografie: zie vorig beeld van Heilige Catharina.

Foto KIK: ensemble M273818 (1990).

47. Gustaaf Goethyn. Beeld van het poortgebouw, Heilige Paulus van Tarsos, 1909-1910 (M273818).

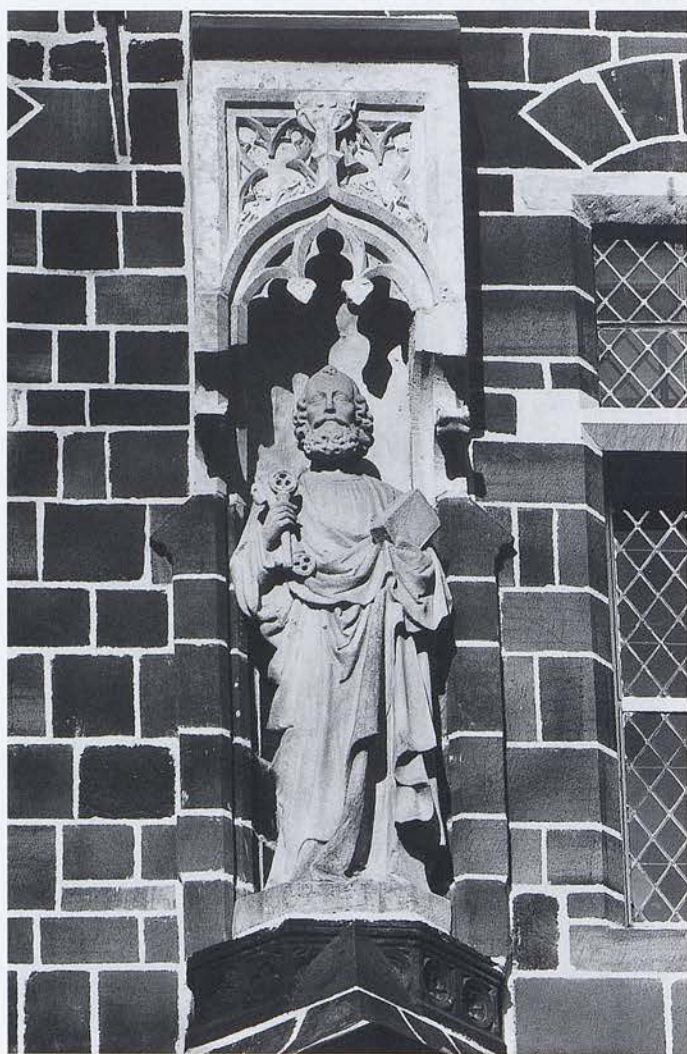
Beeld

in een nis aan de voorgevel van het poortgebouw
Heilige Petrus
Gustaaf Goethyn
1909-1910
steen van Larochette, hoogte 175 cm

De apostel wordt voorgesteld in een kleed en een schoudermantel. De mantel is opgeschort met de linkerhand waardoor grote plooiën en pijpenplooiën ontstaan. In de rechterhand houdt hij twee sleutels, in de linker een boek. Het hoofd is kalend, het zijdelingse haar, de baard en de snor zijn daarentegen vol en weelderig.

Bibliografie: zie vorig beeld van Heilige Catharina.

Foto KIK: ensemble M273816 (1990).

48. Gustaaf Goethyn. Beeld van het poortgebouw,
Heilige Petrus, 1909-1910 (M273816).

Beeld

in een nis aan de voorgevel van het poortgebouw
Tronende Onze-Lieve-Vrouw met Kind met wereldbol en scepter
Gustaaf Goethyn
1909-1910
steen van Larochette, hoogte 155 cm

De Moeder Gods is voorgesteld in een lang kleeid en een lange mantel. Het kleeid is eenvoudig; het is opgeschort onder de borst. De mantel hangt op de schouderuitersten, vormt plooiën om de armen en is kloek gedrapeerd op de schoot en voor de benen. In de rechterhand houdt Onze-Lieve-Vrouw een gedraaide scepter met florale bekroning. Het hoofd heeft een rijke kroon met fleurons van waaronder het haar rijkelijk neervalt tot op de schouders. Het gelaat is geïdealiseerd, maar geschematiseerd. Het Jezuskind draagt een

49. Gustaaf Goethyn. Beeld van het poortgebouw, Zetelende Onze-Lieve-Vrouw met Kind, 1909-1910 (M273817).

kleedje tot op de blote voeten. Op de schoot houdt hij met de linkerhand een kruisdragende wereldbol. De rechterhand is geheven, maar beschadigd: drie vingers zijn verdwenen. Het hoofdje met de krullen is naar Onze-Lieve-Vrouw gericht.

Bibliografie: zie vorig beeld van Heilige Catharina.

Foto KIK: ensemble M273817 (1990).

Beeld

in een nis aan de westgevel van de abdijkerk
Onze-Lieve-Vrouw Onbevleete Ontvangenis met Kind
Gustaaf Goethyn
1938
Brouvillierssteen

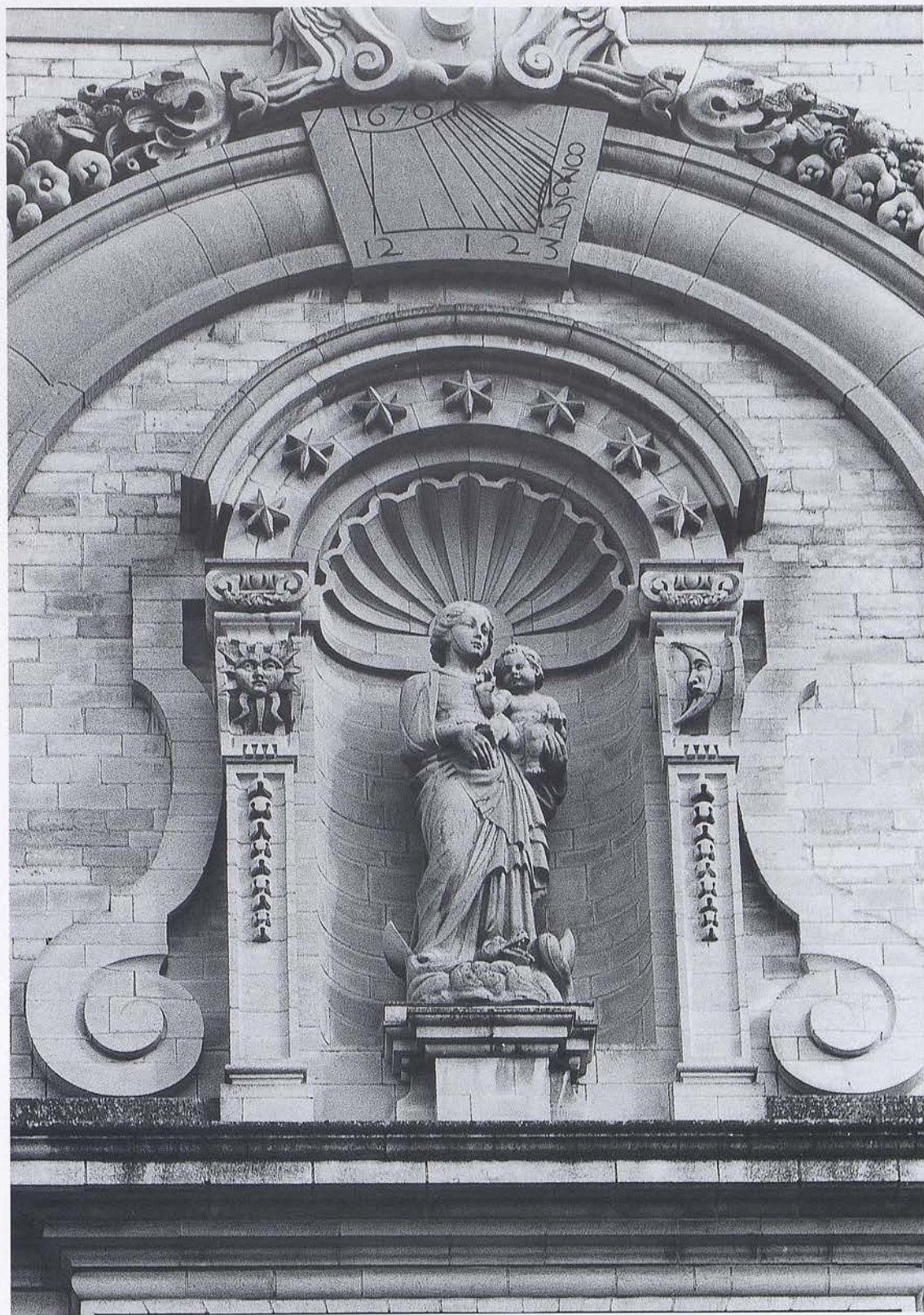
Het beeld werd in een nis geplaatst onder de zonnwijzer van de westgevel. Het werd uit erkentelijkheid geschonken door mgr. Karel Cruysberghs, nationaal proost van de Belgische Boerenbond. Het werd ingewijd en geplaatst op 9 juni 1938.

Onze-Lieve-Vrouw wordt voorgesteld in een kleed en een ruime schoudermantel. De mantel is voor het lichaam gedrapeerd en onder de armen opgeschort. De uiteinden van de mantel worden door de Moeder Gods met de rechterhand voor het lichaam samengehouden. Het hoofd is ongekroond, het haar werd kort gehouden. Het naakte kindje zit op de linkerarm van zijn moeder en maakt een zegenend gebaar met de rechterhand. In de linkerhand houdt het kindje een boek.

Het beeld werd op een grond van wolken geplaatst met een maansikkel; onder de voeten ligt de slang. Rondom het beeld werden op de architecturale decoratie zeven sterren, de zon en de maan aangebracht.

Bibliografie: catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; P. LEFÈVRE, 1969, p. 176, nr. 179; T.J. GERITS, 1973, 2, p. 35; IDEM, J. JANSSENS en M. VAN DIEST, 1976, p. 26; H. VERCAMMEN, 1983, p. 32.

Foto KIK: ensemble M273828 (1990).

50. Gustaaf Goethyn. Beeld in de westgevel van de abdijkerk, Onze-Lieve-Vrouw Onbevleete Ontvangenis met Kind, 1938 (M273828).

J.B. GOUBOU

Kruisbeeld

getekend en gedateerd achter op de sokkel J.B. GOUBOU 1858

J.B. Goubou

1858

verguld hout, hoogte 50,4 cm.

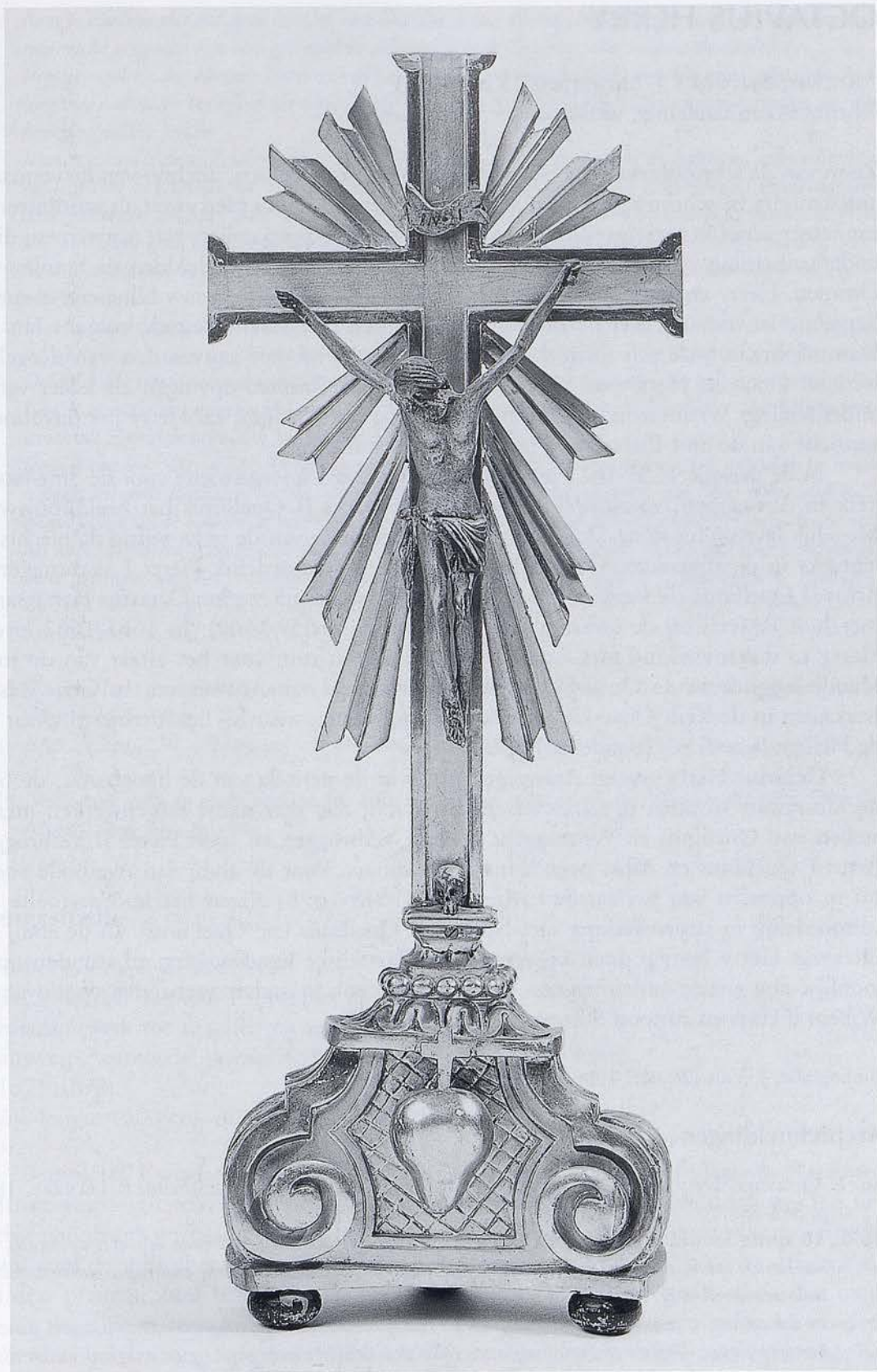
De eenvoudige, geschilderde Christus is voorgesteld met gespreide armen, het hoofd neerliggend op de rechterschouder, de voeten op elkaar.

Het kruis heeft grote stralen in de oksels; de hoeken zijn blijkbaar afgezaagd. Bovenaan het kruis is er de kruistitel, onderaan een schedel. Het kruisbeeld rust op een driezijdig voetstuk met platgedrukte ronde poten. Vooraan zijn er twee voluten en twee dekplaten waartussen een gewafeld veld met een hart en een kruis. Achteraan is er een inscriptie, die naar wij mogen veronderstellen naar de onbekende beeldhouwer verwijst.

Foto's KIK: ensemble KN9105 (2000); detail: inscriptie achteraan KM9999 (2000).

51. Detail van het kruisbeeld: signatuur en datering (KM9999).

52. J.B. Goubou. Kruisbeeld, 1858 (KN9105).

OCTAVIUS HERRY

° Antwerpen 1614 - † Antwerpen 23 mei 1693
schrijnwerker-aannemer, werkzaam te Antwerpen

Zoon van de schrijnwerker Jan Herry en Elisabeth van Ommen, dochter van de vermaarde antijsnijder en schrijnwerker Otmaar van Ommen. Octavius Herry was als schrijnwerker-aannemer actief in samenwerking met de beste beeldhouwersateliers van Antwerpen, die in onderaanneming voor de schrijnwerkers werkten. In Antwerpen hadden de families Van Ommen, Herry en Juploye in het midden van de zeventiende eeuw bijna een monopoliepositie in verband met de belangrijkste werken in de Scheldestad. Volgens Jan Van Damme bezaten de schrijnwerkers het alleenrecht tot het aanvaarden van dergelijke werken. Octavius Herry zou zijn oom Otmaar van Ommen opvolgen als leider van de onderneming. Wanneer in 1640 neef Jan de Juploye overlijdt, zal Herry het onvoltooide gestoelte van de Sint-Pietersabdij in Gent verder afmaken.

In de periode 1658-1671 leverde Herry het eiken koorgestoelte voor de Sint-Jacobskerk in Antwerpen, vermoedelijk vervaardigde Artus II Quellinus het beeldhouwwerk. Mogelijk leverde hij in de Sint-Pauluskerk op het einde van de jaren vijftig de biechtstoelenreeks in de zijbeuken. De beeldhouwers waren vermoedelijk Pieter I Verbruggen en Artus II Quellinus. Te Berchem in de Sint-Willibrorduskerk werkte Octavius Herry samen met Joos Pasteels bij de levering van biechtstoelen (1659-1660). In 1661-1662 leverde Herry in samenwerking met Artus II Quellinus een tuin voor het altaar van de Jonge Handbooggilde in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen. In Gent was hij werkzaam in de Kerk Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Pieter, waar hij het marmeren altaar van de Heilige Benedictus leverde in 1667.

Octavius Herry was in Antwerpen actief in de periode van de hoogbarok; de beste beeldhouwers stonden te zijner beschikking. Hij zou zeer nauw samenwerken met de ateliers van Quellinus en Verbruggen: Pieter I Verbruggen en zoon Pieter II Verbruggen, Artus I Quellinus en diens neef Artus II Quellinus. Voor de abdij van Averbode voerde hij in opdracht van prelaat Servatius Vaes (1648-1698) alleen het koorgestoelte uit, vermoedelijk in samenwerking met het atelier Quellinus (zie Quellinus). In de abdij zou Octavius Herry beroep doen op een aantal plaatselijke handwerkers; zo stonden op de loonlijst nog enkele andere namen genoteerd die ook in andere verbanden voorkwamen: Willem d'Haes en Antoon Stijnen.

Bibliografie: J. VAN DAMME, 1996, p. 38-49.

Archiefmeldingen

1671. Octavius Herry krijgt de opdracht tot het maken van een koorgestoelte. P. LEFÈVRE, 1936, p. 333-334.
- 1671, 10 april: *Tot welke gestoelten Octavius voorscreve sal gebruijcken goet ende suiijver waghescoth, sonder eenich speck, witte off roye streepen, met sijne behoerlijcke dieckden, ende op conditien, formen ende manieren naervolghende:*
In den eersten, is conditie dat die twee stoellen sullen hebben twee gevronghen colommen, wel gesneden, met een figure, loeffwerck ende fruytasie, ende den sneede niet ergher en sal moghen wesen als die gestoolten van de guldebroeders van den handtboghe staende in Onse Lieve Vrouwekercke tot Antwerpen, ende soo voorts van twee stoolen tot twee stoolen, ende om wel te verstaen dat den ondersten stool sal wesen naer advenant dat het werck vanden bovensten stool sal vereijsschen.

Item is conditie dat die twee stoollen van den seer Eerw. Heere abt sullen gemaect worden aen ieder syde, elcke gestoolte met vier gevronghen colommen ende figueren, alles volgens de modelle.

Item is conditie dat Meester Octavius voir den eersten sal maecken acht stoollen aen ijeder sijde, in de lenghde, ende daer benefens die twee stoollen van den Seer Eerw. Heer Abt ende die stoollen die daer benefens sullen comen.

Item is conditie dat hij sal maecken die affsluytinghe van de koor ende de koordeur, alles volgens de modelle van de gestoolte, wel verstande dat ieder stool van den Seer Eerw. Heere abt sal gereeckent worden voor eenen dobbelen stool; ende aegaende de leveringhe sal Meester Octavius die schepvracht betaelen tot Testelt, ende van Testelt sal het Godtshuys voorscreve op sijnen last tot in clooster haelen.

Item is conditioneert dat meester Octavius sal hebben voor de binnenste poort van de koore soo veel als voor eenen stool.

Item is conditie dat meester Octavius alsoo tot Antwerpen sal volmaecken het werck dat het bequaem sal sijn om te stellen tot Everbode; voor welke werck, te weten voor ieder stool, sal hebben, meester Octavius die somme van drijentwintich pont courantgelt, te betaelen naer rate van het werck.

Item is conditie dat meester Octavius, met sijne bijhebbende knechten, in het stellen van het voorscreve werck tot Everbode sal aldan hebben die montkosten ende slaepen.

Item is conditie dat meester Octavius, voor die penninghen die hem sullen getelt woorden op reeckeninghe, sal stelle suffisante borghe, off geschieden door Godts geheukenisse, dat Godt verhauden wille, quam afflijwich te worden al voer hij Octavius soude hebben geleverd ende gestelt het voorscreve werck, het welk sal moeten geleverd ende gestelt worden voor Sinte Norbertusdagh 1672, ende naer de leveringhe ende stellinghe sael het godtshuys gehouden sijn meester Octavius van sijne penninghe te voldoen ...

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Notariaat van Brabant, reg. 12156, fol. 288 v° - 290 v°.

Kopie: AAA., I, lias 19, fasc. 1.

1673, 7 april. *Item gesonden drie waghens en vier carren naer Antwerpen om het gestoelte te halen, hebben verteert 14-5-0 flor.*

AAA., I, reg. 236, rekeningen van provisor P. van Steenberghe, fol. 352 v°.

1673. *Sedilia vel stalla in choro perfecta per Octavium Henri Antwerpiensem, quae constiterunt 6700 flor.*

AAA., I, reg. 237, fol. 94.

Koorgestoelte (platen 23 tot 26)

in het koor van de abdijkerk

schrijnwerker-aannemer Octavius Herry

beeldsnijwerk toe te schrijven aan Artus II Quellinus

ontwerp, vermoedelijk van landmeter-architect Cornelis Lowis

1671-1673

eik, lengte 1500 cm, diepte 350 cm

Op 10 april 1671 werd door de abdij met de Antwerpse schrijnwerker Octavius Herry een contract afgesloten voor de aanmaak van een koorgestoelte; de voorwaarden werden uitvoerig genoteerd en beschreven. Op dat ogenblik werkte landmeter-architect Cornelis Lowis voor de abdij; het zou dan ook niet te verwonderen zijn dat hij bij de voorbereiding van deze plannen werd betrokken. In het contract werd er eerst op gewezen dat het meubel uit degelijk materiaal, 'goet ende suiwer waghescyth', zou moeten gemaakt worden. De verdere beschrijving liet geen twijfel bestaan over het uitzicht van het koorgestoelte, het aantal zitplaatsen, de twee platforms met zitplaatsen, het uitzicht van de versiering, de aanwezigheid van de zitplaatsen van de abt, de afsluiting van het koor en de koordeur. Over de degelijkheid en de kwaliteit van het snijwerk werd gezegd dat het gestoelte niet

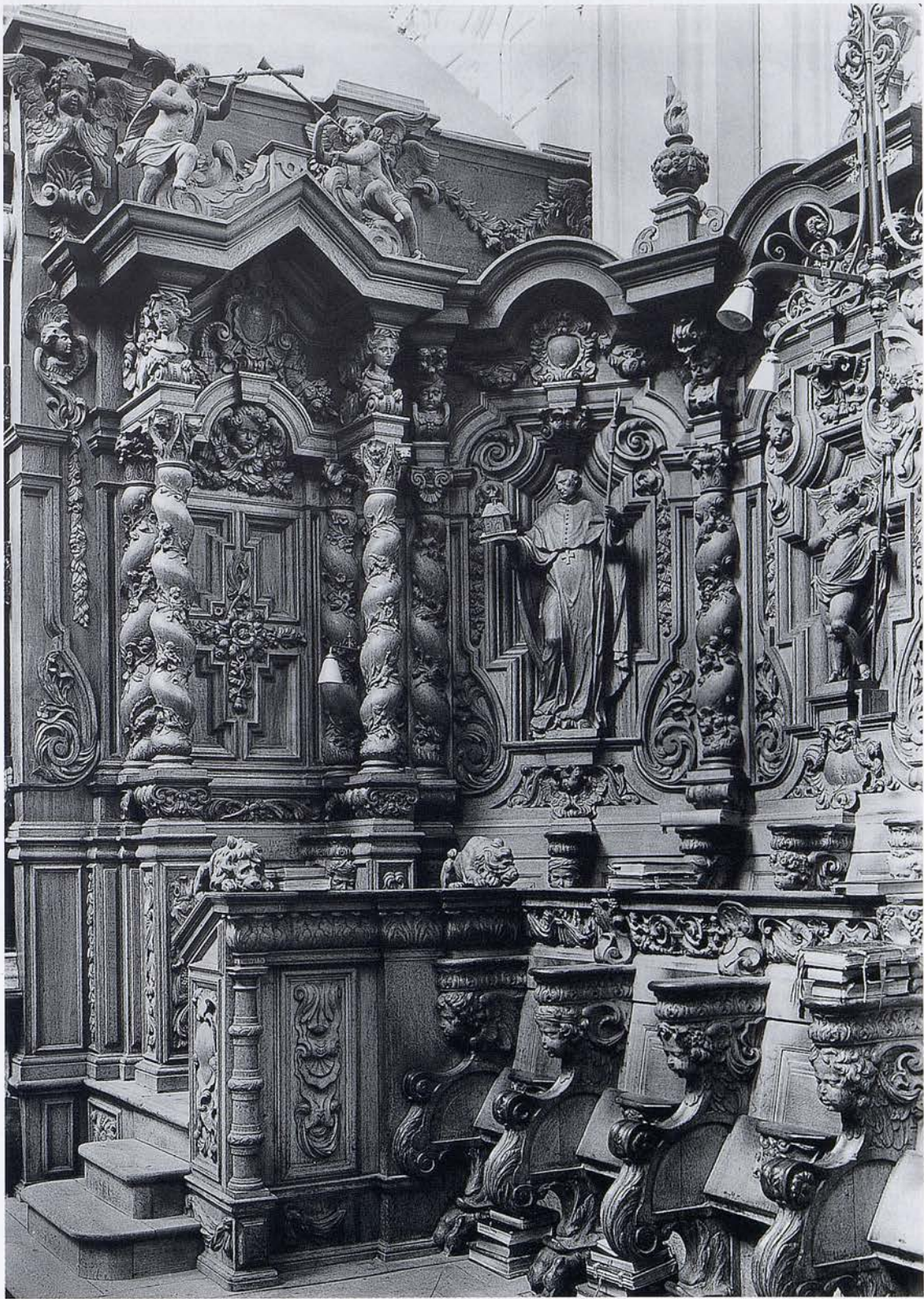
minder kon zijn dan dat van de Handbooggilde in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal te Antwerpen. Dit gestoelte werd verwoest tijdens de Franse Revolutie; alleen een beeld van de Heilige Sebastianus bleef bewaard en bevindt zich nu in het Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen.

Verder werden in het contract de volgende modaliteiten vastgelegd: de leveringsdatum, de prijs, de wijze van betaling, de voorwaarden van het installeren en de wijze van overbrenging naar Averbode vanuit Antwerpen, waar het gestoelte werd vervaardigd. Het meubel had moeten geleverd worden tegen 11 juli 1672, de feestdag van Sint-Norbertus. Blijkbaar werd deze datum overschreden, want pas in april 1673 kwam het gestoelte in Averbode toe en in hetzelfde jaar meldde men dat het koorgestoelte voltooid was en 6700 gulden gekost had. Aanvankelijk werd in het contract voorzien om het gestoelte per boot via de Demer naar Testelt te verschepen, waar het door de abdij zou worden opgehaald. Daartegenover staat dat er op 7 april 1673 vanwege de provisor onkosten werden genoteerd om met drie wagens en vier karren het gestoelte in Antwerpen te gaan halen. Volgens de toenmalige kamerling van de abdij was de totale kostprijs voor de werken 6762 florijnen.

Tegen de noordelijke en de zuidelijke wanden van het koor werd een monumentaal gestoelte geplaatst met tweeënzeventig zitplaatsen. Er werden twee niveaus aangebracht: het eerste op een verhoog van één trede, het tweede niveau stak drie treden boven het eerste uit. Het tweede niveau werd vooraan afgeschermd met een houten wand met bovenaan een schuine leesplank voor de gebruikers van het bovenste niveau. De wandbekleding van de twee gestoelten telt tien traveeën waarin alternerend norbertijner heiligen of gelukzaligen en engelen met passiewerktuigen werden voorgesteld. De traveeën werden gescheiden

53. Octavius Herry. Koorgestoelte noordzijde, beeldsnijwerk door atelier Quellinus, 1671-1673 (N13115, 1990).

54. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte noordzijde: westelijke hoek met beeld van abt Andreas van Averbode (B34782, 1942).

55. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte noordzijde: beeld van de Heilige Siard van Mariëngaarde (M273513).

door getorste, rijkversierde salomonszuilen. Talrijk zijn de engeltjes of mythologische figuurtjes tussen de twijgen, dansend, musicerend en vruchten plukkend. De versiering bestaat uit een rijke variatie animale en vegetale elementen: vogels, slangen, draken, een eekhoorn, een hond, een papegaai, eikentwijgen, wijnranken, bloemen, vruchten enzovoort. Het geheel werd afgedekt door een ritmisch hoofdgestel, verhoogd met een rondboog in het midden, steunend op rechthoekige, uitspringende consoles boven de salomonszuilen. Het hoofdgestel werd boven deze consoles versierd met een vuurpot die op een onderstel met twee volutes rust.

Naast de getorste zuilen zijn er pilasters, die onderaan op een rechtstaande volute rusten en bovenaan een gebroken en geprofileerd hoofdgestel dragen. De beelden staan opgesteld tegen een kruisvormige nis met geprofileerde wanden. De engelen dragen passiewerktuigen: gesel, lans met spons, hamer, kruistitel, trektang, handschoen, doornenkroon, touw, doek van Veronica. De norbertijner heiligen en gelukzaligen worden voorgesteld in norbertijner habijt met hun attributen; aan de zuidzijde: Norbert van Maagdenburg, Frederik van Hallum, Herman-Jozef van Steinfeld, Arnikius van Averbode, Adriaan van Hilvarenbeek; aan de noordzijde: abt Andreas van Averbode, Siard van Mariëngaarde, Godfried van Cappenberg, Gerlach van Houthem en Jacob Lacops.

Onder deze traveeën werden op de twee niveaus tegen de wand en de afscheiding twintig zitbanken aangebracht met evenveel zitterkens. Deze zitterkens kunnen omhoog geklapt worden en tijdens de lange diensten als een extra steun gebruikt worden door de witheren. De wangen tussen de zitbanken zijn rijk versierd met engelenkoppen en maskers; bovenaan is er een armsteun. De bovenste zitbanken zijn bereikbaar langs een centrale toegang en de toegangen links en rechts, telkens met drie treden. Aan de westzijde werd een aparte zitplaats voorzien in de vorm van een kleine troon met een hemel, zowel aan het noordelijke als aan het zuidelijke gestoelte. De overhuiving van deze troon heeft een spitsvormig hoofdgestel met bovenop een volutevormige versiering waarop twee engelen rusten die op een bazuin blazen. De overhuiving rust op vier getorste zuilen en twee sfinxen. Boven de troon werd telkens het wapenschild van abt Servatius Vaes (1648-1698) aangebracht. Op dit bovenste platform neemt aan de westkant de abt plaats aan de zuidkant en eventueel een andere prelaat, bisschop of hoogwaardigheidsbekleder aan de noordzijde; de andere zitplaatsen konden worden bezet door de kanunniken, de religieuzen die tot priester werden gewijd. Op het onderste niveau nemen de novicen en geprofesten plaats. Aan noord- en zuidzijde zijn er telkens gaten voorzien om twee stevige lezenaars te plaatsen waarop de grote zangboeken gelegd kunnen worden tijdens de diensten. Deze ijzeren dragers werden vervaardigd door Meester Herman, smid te Antwerpen. Boven op de scheidingswand en het leesvlak liggen verscheidene leeuwen. Tegenover de troon liggen er op hoogte van de salomonszuilen twee rustende leeuwen. De centrale ingang wordt telkens geflankeerd door een liggende leeuw met een wereldbol onder de klauwen. Aan de oostelijke ingangen zijn er twee leeuwen met een wapenschild: aan de zuidkant met het wapen van abt Servatius Vaes, aan de noordkant met het wapenschild van de abdij.

Opvallend is de ongemeen rijke versiering, vooral van de salomonszuilen. In de holttes van de torsingen werd een grote variatie aan planten, bomen, struiken, bloemen en kruiden uitgebeeld: akelei, distel, gentiaan, maretak, olijftak, zonnebloem, margriet, haagwinde enzovoort. Hiertussen worden er figuren voorgesteld uit de mythologie of uit het religieuze erfgoed: Hermes, Aphrodite, zeemeerminnen, najaden, een vuurspuwende draak, de Medusa, Diana enzovoort. Naast de florale motieven is de dierenwereld ook goed vertegenwoordigd: reiger, kraanvogel, papegaai, eekhoorn, everzwijn, raaf, eend, aap, koe, gier, pad, adder, haas enzovoort.

56. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte noordzijde: middengedeelte (B34778, 1942).

Een vergelijkbaar koorgestoelte bevindt zich in de Sint-Jacobskerk te Antwerpen. Ook hier heeft Octavius Herry samen met Artus I Quellinus en zijn neef Artus II Quellinus aan dit monumentaal meubelstuk gewerkt; de gelijkenis is hier sprekend. Een tweede vergelijkbaar gestoelte is dat van de abdij van Hemiksem, waaraan Artus II Quellinus en Lodewijk Willemsens hebben gewerkt. Het koorgestoelte van Averbode is in de eerste plaats te vergelijken met dat van dezelfde schrijnwerker in de Sint-Jacobskerk te Antwerpen, zowel in algemene opvatting als in de manier van uitwerken; dat van Averbode is echter veel dynamischer en rijkelijker uitgewerkt. Het koorgestoelte van Antwerpen wordt toegeschreven aan het atelier van de grootmeester van de hoogbarok, Artus I Quellinus. Het atelier van Herry werkte zeer nauw samen met het atelier van Artus I Quellinus en volgelingen. Ook na zijn dood in 1668 zou de traditie worden verdergezet; het gestoelte van Averbode is er een mooi voorbeeld van. De minder gebalde stijl van de vrije beelden van heiligen en engelen zou kunnen verwijzen naar Artus II Quellinus, terwijl de overige versiering door het Quellinus-atelier werd uitgevoerd.

Bibliografie: C. GOFFAERTS, 1892, p. 293-301; L. BLOMME, 1920, p. 199; M. KONRAD, 1923, p. 223-224; J. GABRIELS, 1930, p. 212-213; P. LEFÈVRE, 1939, p. 35-36; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 177-178; C. VAN HERCK, 1955-1957, p. 45-48; Bondige inventaris arrondissement Leuven 1961, p. 5; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; T.J. GERITS, 1967, p. 32; IDEM, 1973, 2, p. 42; IDEM, 1974, 3, p. 20-22; S. VAN GELDER, 1979, p. 36-38; L.J. BRESSELEERS, 1983; H. VERCAMMEN, 1983, p. 43; L.J. BRESSELEERS, 1985, p. 65-72; IDEM, 1986, p. 69-97.

Tentoonstellingen:

1948 Antwerpen, nrs. 186 tot 189, p. 71; 1967 Averbode, nr. A/4, p. 34; 1971 Averbode, nr. 32, p. 38-39; 1973 Averbode, nr. 18, nr. 19, nr. 20, p. 70-74.

Foto's KIK:

noordzijde, ensemble B16815 (1914-1918), B34771 (1942), B34772 (1942), N13115 (1990), KN5840 (1996); details: rechter helft KN5841 (1996), hoek links B16816 (1914-1918), B34780 (1942), B34782 (1942), twee vakken met abt Andreas van Averbode B34784 (1942), beeld van abt Andreas van Averbode M273512 (1990), twee vakken met de Heilige Siard B34785 (1942), B34789 (1942), beeld van de Heilige Siard M273513 (1990), twee vakken met de Heilige Godfried van Cappenberg B34778 (1942), B34792 (1942), beeld van de Heilige Godfried van Cappenberg M273514 (1990), twee vakken met de Heilige Gerlach B34787 (1943), beeld van de Heilige Gerlach M273515 (1990), twee vakken met de Heilige Jacob Lacops B34790 (1942), beeld van de Heilige Jacob Lacops M273516 (1990), toegang rechts B34774 (1942), twee zitters B16820 (1914-1918), houtsnijwerk en wang B16817 (1914-1918), B16818 (1914-1918), B34775 (1942), leeuw met klauw op een bol B34794 (1942);

zuidzijde, ensemble B34773 (1942), N13116 (1990), KN5838 (1996); details: linker helft KN5839 (1996), hoek rechts B34779 (1942), B34781 (1942), twee vakken met de Heilige Norbertus van Maagdenburg B34783 (1942), beeld van de Heilige Norbertus van Maagdenburg M239136 (1976), N13114 (1990), vak met beeld van de Heilige Frederik van Hallum M239137 (1976), vakken met de Heilige Herman-Jozef van Steinfeld B34777 (1942), B34786 (1942), vak met beeld van de Heilige Herman-Jozef van Steinfeld M239138 (1976), N13112 (1990), twee vakken met Arnikius van Averbode B34791 (1942), vak met beeld van Arnikius van Averbode N13111 (1990), M239139 (1976), vakken met de Heilige Adriaan van Hilvarenbeek B34788 (1942), vak met beeld van de Heilige Adriaan van Hilvarenbeek M239140 (1976), toegang links B34776 (1942), toegang rechts B16819 (1914-1918).

57. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte noordzijde: beeld van de Heilige Godfried van Cappenberg (M273514).

58. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte noordzijde: beeld van de Heilige Gerlach van Houthem (M273515).

59. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte noordzijde: vak met beeld van de Heilige Jacob Lacops (M273516).

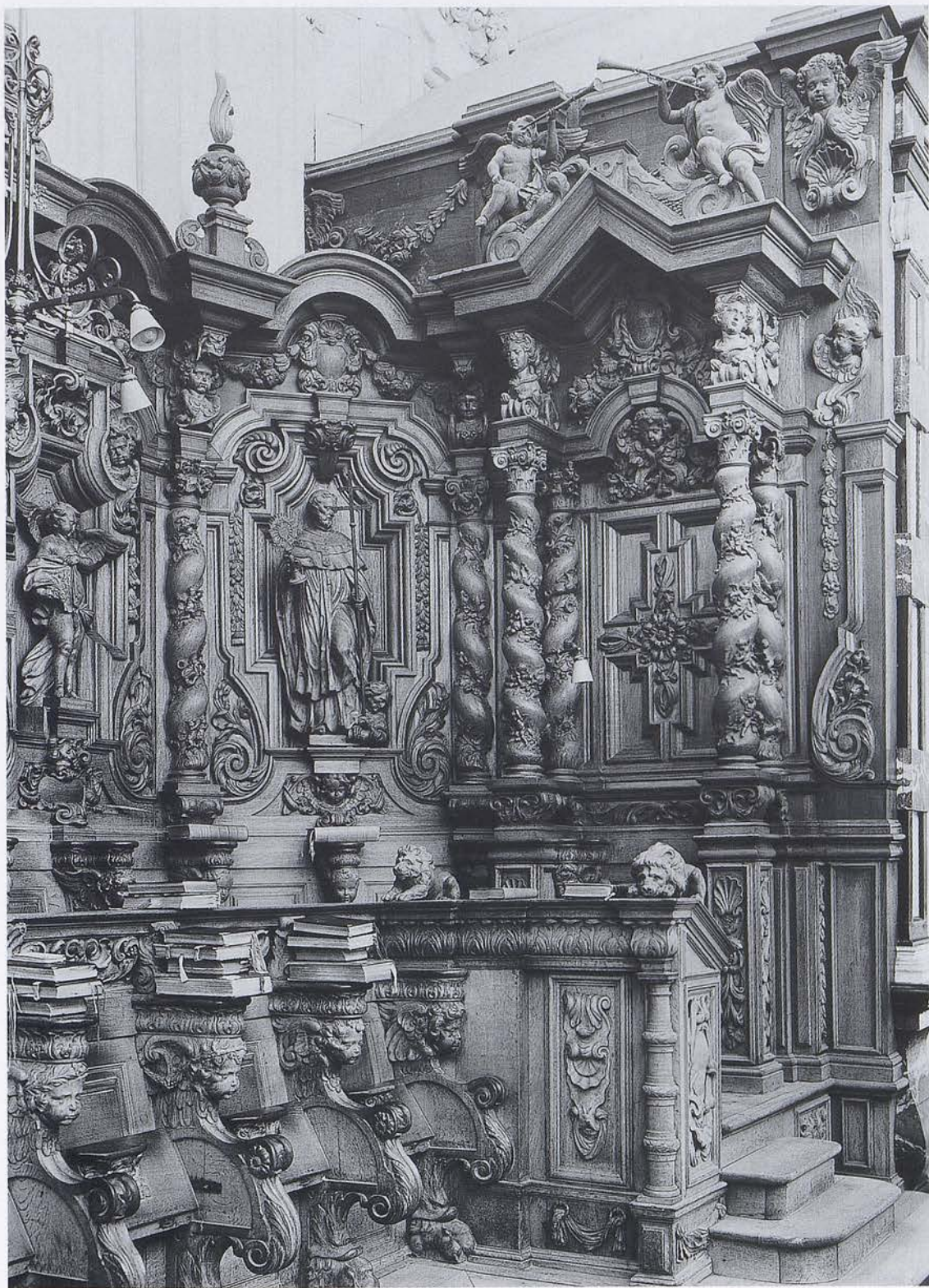
60. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte noordzijde: oostelijke hoek met zitbanken (B34774, 1942).

61. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte noordzijde: liggende leeuw (B34794, 1942).

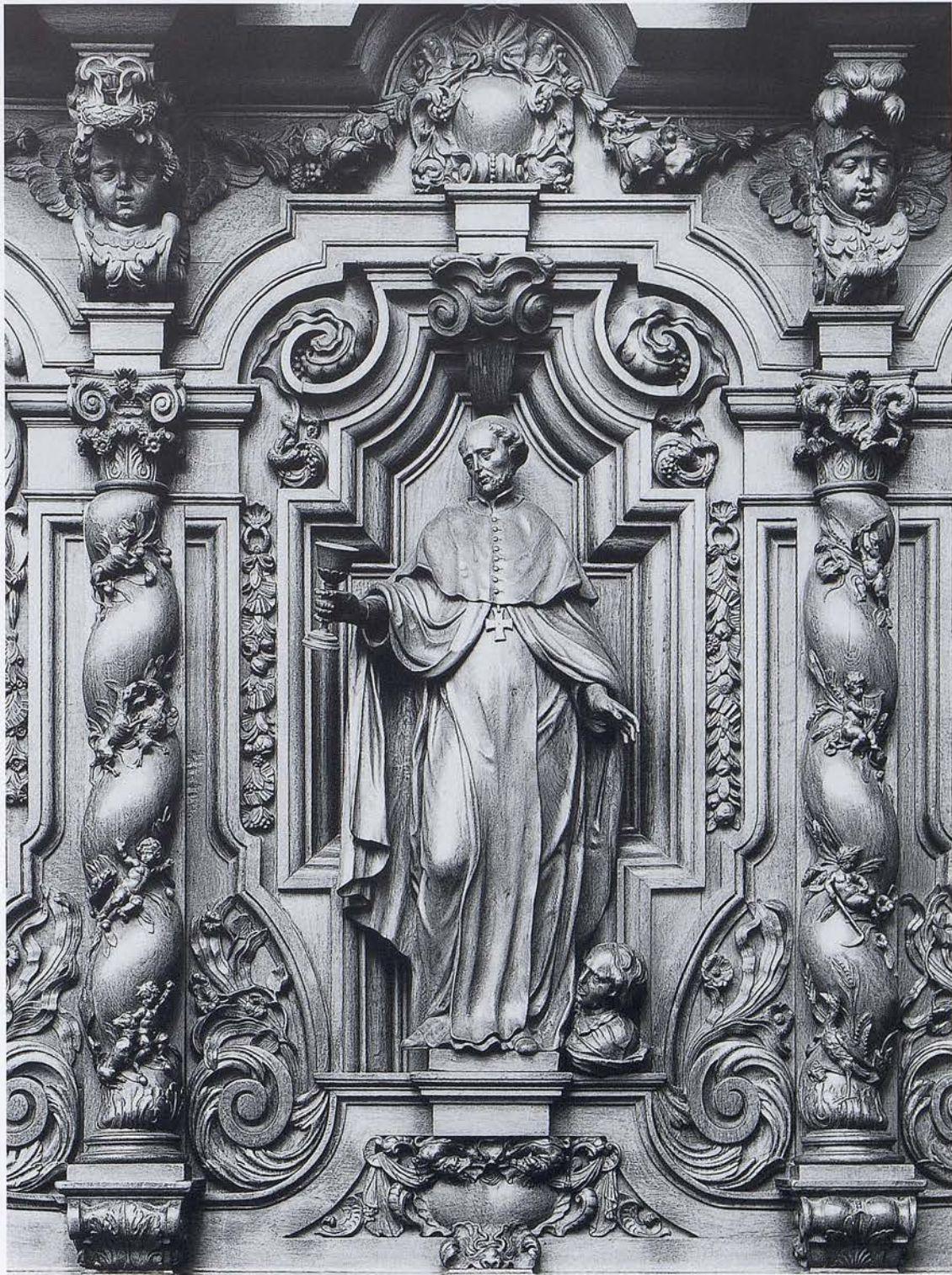
62. Octavius Herry en atelier Quellinus. Koorgestoelte zuidzijde, beeldsnijwerk door atelier Artus I Quellinus, 1671-1673 (N13116, 1990).

63. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte zuidzijde: westelijke hoek met Heilige Norbertus van Maagdenburg (B34779, 1942).

64. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte zuidzijde: vak met beeld van de Heilige Norbertus van Maagdenburg (N13114).

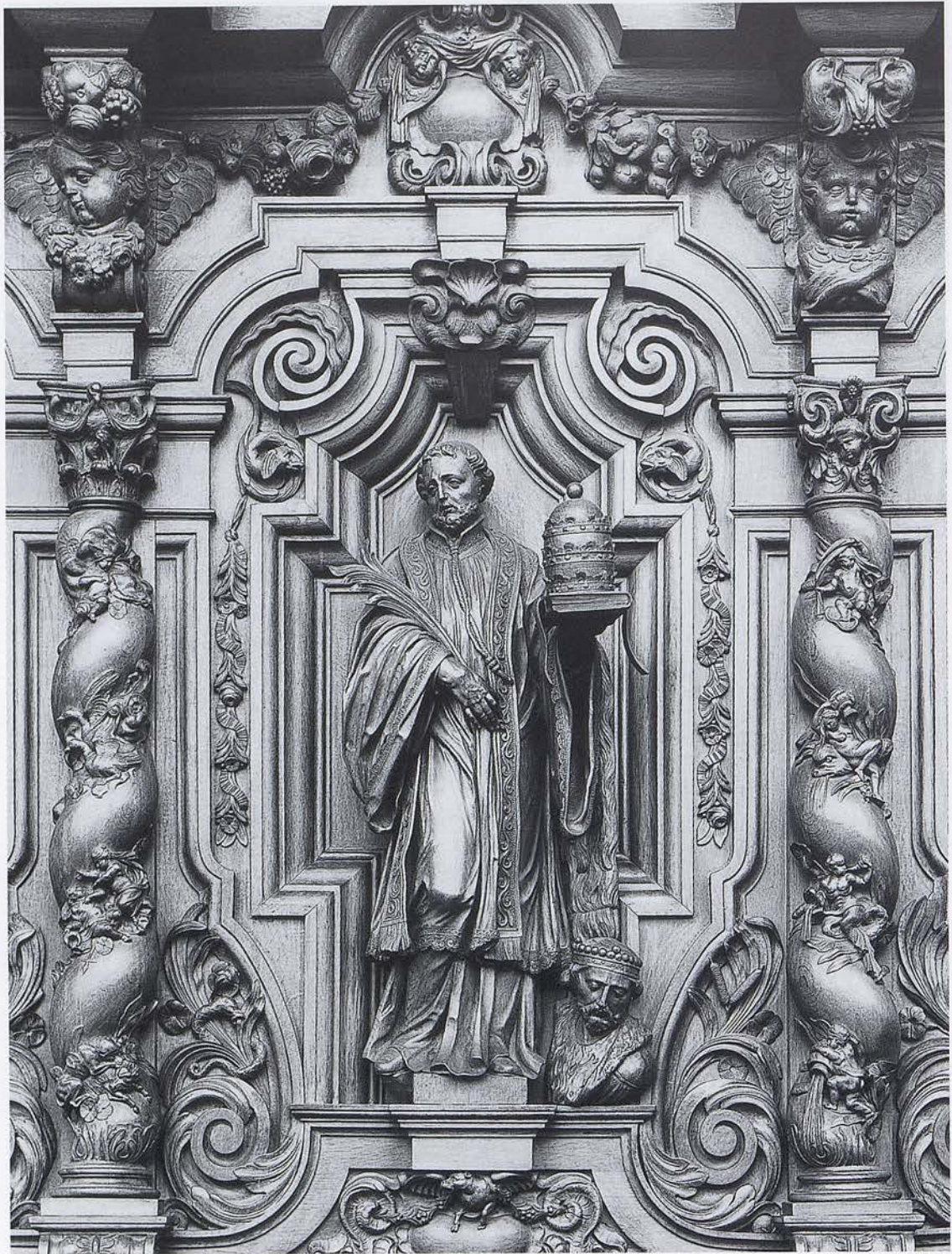
65. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte zuidzijde: vak met beeld van de Heilige Frederik van Hallum (N13113).

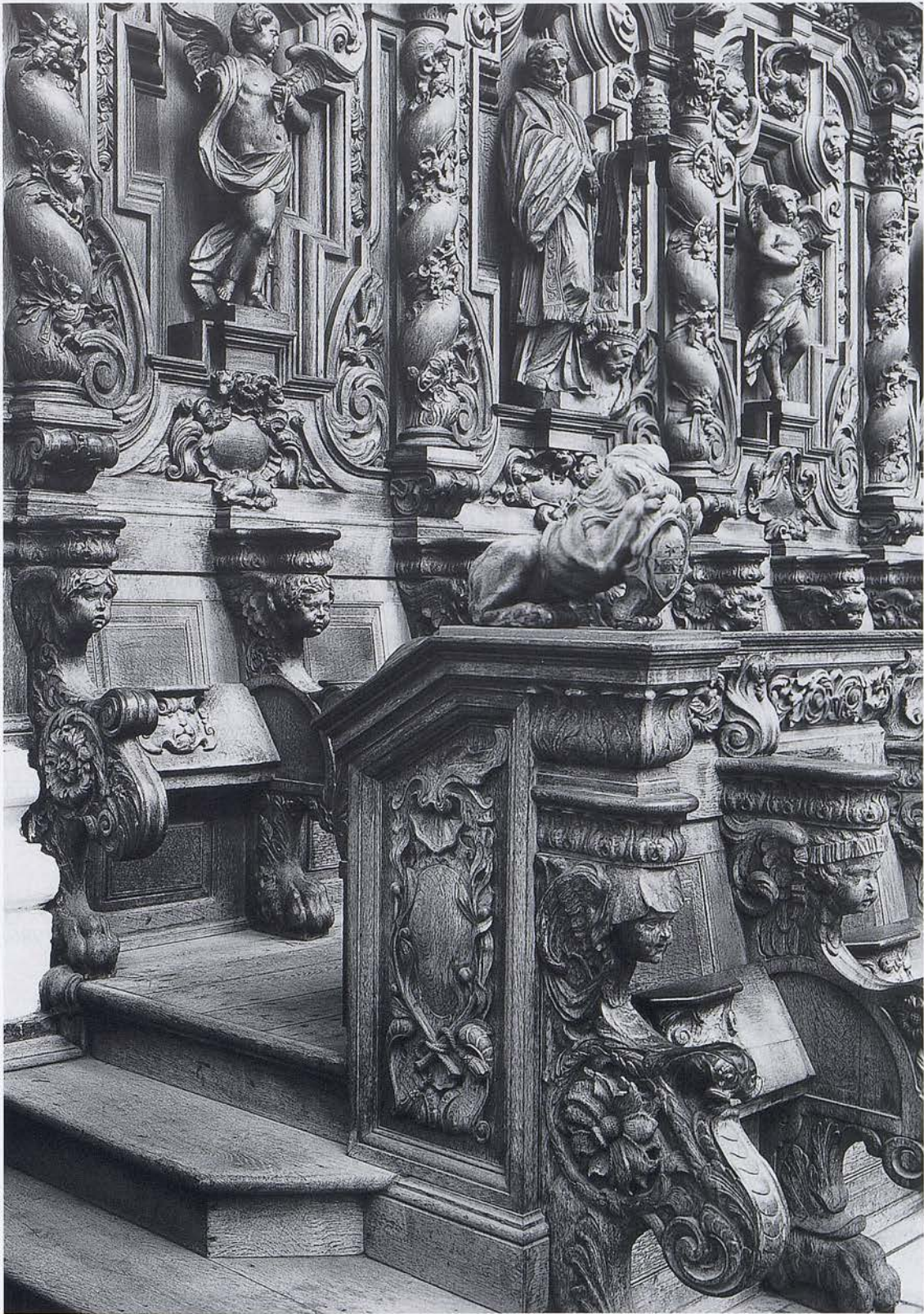
66. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte zuidzijde: vak met beeld van de Heilige Herman-Jozef van Steinfeld (N13112).

67. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte zuidzijde: vak met beeld van Arnikius van Averbode (N13111).

68. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte zuidzijde: vak met beeld van de Heilige Adriaan van Hilvarenbeek (N13110).

69. Octavius Herry en atelier Quellinus. Detail koorgestoelte zuidzijde: toegang links (B34776, 1942).

FEUILLAN HOUSSAR(T)

° Namen 1710 - † Averbode 1753

Beeldhouwer, ontwerper; werkzaam te Namen

Feuillan Houssar was de zoon van Jacques Houssar, die in 1700 als burger van Namen ingeschreven werd. Feuillan was beeldhouwer in Namen en medewerker van Denis-Georges Bayar. In 1731 werd hij ingeschreven als burger van de stad Namen.

Geruime tijd was Feuillan Houssar werkzaam voor de abdij van Averbode; reeds in 1744 werd hij vermeld als een van de beeldhouwers die voor de abdij actief waren. Bij gelegenheid van de heropbouw van verscheidene abdijgebouwen onder de abten Simon Braunman (1736-1747) en Gisbert Halloint (1749-1778) maakte de lekenbroeder-architect Gregorius Godissar verscheidene plannen en bracht ze tot uitvoering. Dit gebeurde in samenwerking met Houssar die verscheidene architecturale en sculpturale versieringen ontwierp voor de sacristie, de kapittelzaal, de ziekenzaal en de bibliotheek. Godissar was afkomstig van Noville-les-Bois, een naburige gemeente van Namen; dit verklaart vermoedelijk waarom de Naamse meesters Houssar en Bayar door Averbode werden aangetrokken.

Feuillan Houssar vervaardigde het dubbele wapenschild dat de frontispice versiert van de sacristievleugel; in 1741 haalde hij hiervoor de nodige steen in Antwerpen. Abt S. Braunman liet in 1744 de oude infirmerie afbreken, bouwde er een nieuwe en voegde er een verdieping aan toe waarin de bibliotheek zou worden ondergebracht. Houssar verzorgde de inrichting van de bibliotheek in de periode 1744-1751: zoldering, decoratie en parketvloer. In 1752 ontwierp hij het hoofdaltaar van de abdijkerk en het was Bayar die het ontwerp zou uitvoeren (zie Bayar). In 1752 maakte hij voor de refter een groot kruisbeeld, dat helaas werd verwoest tijdens de brand van 1942; een negentiende-eeuwse kopie staat op het kerkhof. In de periode 1750-1752 leverde Houssar een beperkt werk af voor het hoofdaltaar van Michiel van der Voort in de Sint-Sulpitiuskerk te Diest.

Houssar overleed op 25 februari 1753 in de abdij van Averbode. Hij werd, op zijn verzoek, begraven in de abdijkerk voor het altaar van Sint-Jan de Doper. Bayar zou de initiatieven van Houssar verder afwerken.

Bibliografie: E. MARCHAL, 1895, p. 577; *Houssar, Feuillan*, in THIEME-BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 17, 1924, p. 567; M.-L. WYFFELS-SIMOENS, 1959, p. 196; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 98-100.

Archiefmeldingen

1741. Abt S. Braunman laat een wapenschild in steen vervaardigen. P. LEFÈVRE, 1936, p. 342.

1741, augustus: *Dedi sculptori (Houssar) eunti Antwerpiam ad quaerendos lapides pro armis meis et conventus in frontispicio 39 flor. 3 stuf.*

AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 143 v°.

1739-1744. Decoratie van sacristie en kapittelzaal. P. LEFÈVRE, 1936, p. 341.

1739-1744: *Vetus aedificium conventus, jussu Ampl. Dom. Simonis, dirutum est. Anno 1740 inceptum est novum, quod anno 1744 completum fuit, incipiendo ab ecclesia usque ad infirmitorium exclusive. Constitit 63.674 flor., 15 stuf., 3 quadrantes. Architectus fuit frater Gregorius Godissart, laicus. Delineatio ornamentorum interiorum sacristiae et capituli a magistro Foillano Houssart, Namurano, sculptore, a quo et eadem ornamenta seu sculpturae factae sunt.*

AAA., I, reg. 168, p. 67.

- 1744-1752. Ontwerpen voor de decoratie van de bibliotheek. P. LEFÈVRE, 1936, p. 349.
- 1744: *Destruxit (abbas Simon Braunman) vetus infirmitorium et aedificavit novum cum bibliotheca supra illud, cujus ornamenta delineavit Houssart. Architectus frater Gregorius. Hoc aedificium anno 1745 perductum fuit usque ad fenestras superiores exclusive et propter grave bellum cum Gallo, abbatiae nostrae maxime damnosum, et supervenientem Ampl. Dom. Simonis obitum ita permansit usque ad annum 1749, dum huius successor, Ampl. Dom. Gisbertus, idem aedificium continuo reincipit et anno 1751 perfecit ...*
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief Brabant, nr. 4945, p. 161.
- 1751-1752: *Houssart fecit ornamenta tabulati superioris in bibliotheca.*
AAA., I, reg. 168, p. 68.
1752. Houssar levert een kruisbeeld voor de refter. P. LEFÈVRE, 1936, p. 348.
- 1752: *Facta est ab Houssart pro refectorio imago crucifixi Salvatoris.*
AAA., I, reg. 168, fol. 131.
- 1753-1757. Houssar levert het ontwerp voor het hoofdaltaar. Laatste afrekeningen voor zijn dood in de abdij. P. LEFÈVRE, 1936, p. 170.
- 1753-1757: nota's van archivaris T. Salé.
Gisbertus (Halloint) abbas, anno 1754 caepit aedificare altare summum marmoreum in ecclesia Averbodiensi. Delineatio altaris illius facta est a sculptore Houssar, anno 1752 in novembri, et obiit thisi hic in abbacia anno 1753 in februario, et sepultus est ante altare sancti Joannis. Executor istius delineationis fuit sculptor D.G. Bayar Namuranus. Anno 1754, hic incepit ponere partem infimam istius altaris; in novembri et in januario 1755 partem illam infimam usque ad columnas absolvit. Constitit 3500 flor. - 1756, coepta est construi pars superior, quae anno 1757 tota perfecta est. Constitit pars illa 13763 flor., simul comprehenso tabernaculo, pedestali pro lampade in choro, et camino marmoreo coenaculi. Anno 1757, pars superior altaris lignea marmorizata est a Crappé.
AAA., I, reg. 237, p. 96 en reg. 168, p. 68.
- 1753, februari: *Maistre Housaer ..., wijnige dage voor sijne doot, aen hem betaelt in volle voldoeninge van sijne wercken, de somme van 736-12-2 guld. Item, de post, aen sijnen broeder, wegens noch eenige pre- tentie bij accoord ende volle satisfactie 35-14 guldens.*
AAA., I, reg. 282, fol. 131.
- 1753, 20 februari: *Domino Camerario dedi 16 supremos aureos pro stipendio restante sculptoris Housard, scilicet, 285-12-0 flor.*
AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 163 v°.
- 1753, 25 februari: *Circa horam 2am matutinam, sanctae Romanae Ecclesiae Sacramentis rite praemunitus, diem clausit extremum Foillanus Huzaer, Namuranus, sculptor annue hic conductus. Sepultus 26a februarii, praevis vigiliis novem lectionum, ante altare Sancti Joannis Baptistae. Exequias consuetas celebravimus 3a martii, assistente conventu ... Ita attestor fr. L. Engels, pastor Averbodiensis.*
AVERBODE, Parochiearchief, Register van geboorten, huwelijken en overlijdens van de abdijkerk 1627-1797, p. 230.

Lambrisering in sacristie (platen 27 tot 30)

Feuillan Houssar
1744-1753
eik

Mooi ensemble, rijk versierde lambrisering in Lodewijk XV-stijl. Een regelmatig doorbroken hoofdgestel verbindt het geheel dat doorloopt langs de vier muren van het rechthoekige grondplan. Boven het hoofdgestel zijn er boogvelden die op beweeglijke wijze afgeboord zijn met gebroken voluten. Aan de westelijke, lange zijde van het grondplan zijn er onder aan de lambrisering lage sacristiekasten of een paramententafel waarop de gewaden kunnen gelegd worden. Aan de tegenoverliggende zijde is de muur doorbroken door drie vensters. Aan de twee korte zijden wordt het hoofdgestel gedragen door zes pilasters waartussen decoratieve panelen en twee deuren geplaatst zijn. In het midden van de paramententafel staat een tabernakel opgesteld, bekroond met een kruisbeeld; op de tabernakeldeur worden twee kelken voorgesteld. De wand erachter is versierd met lijstwerk en cartouches waarin allegorische voorstellingen van Driehoek met Oog Gods, Driehoek met tetragram, Lam Gods met de Eucharistie en met kruiswimpel en Heilige Geest onder de gedaante van een duif. Aan de smalle kanten zijn de panelen van de lambrisering versierd met liturgische gebruiksvoorwerpen en eucharistische symbolen.

Boven de vier deuren werden tussen de zwerige voluten van het hoofdgestel bustes van heiligen geplaatst. Aan de noordzijde bevinden zich de Heilige Laurentius en de Heilige Catharina van Alexandrië. Zij zijn vergezeld van engeltjes die een attribuut dragen: de

70. Feuillan Houssar. Lambrisering in de sacristie, 1744-1753; westelijke wand (N13131).

rooster en het gebroken rad. Aan de zuidzijde zijn er de bustes van de Heilige Norbertus van Maagdenburg en de Heilige Johannes de Doper. Telkens werden er opschriften aangebracht; aan de noordzijde: 'FECIT VESTES QUIBUS INDUERETUR AARON QUANDO MINISTRABAT IN SANCTIS' ('Hij maakte de kleren die bestemd waren voor Aaron wanneer hij dienst deed in het heiligdom', Exodus 39, 1), aan de zuidzijde: 'FACIES VESTEM SANCTAM AARON IN GLORIAM ET DECOREM' (Gij zult voor uw broeder Aaron een heilig gewaad maken tot zijn glorie en zijn pracht', Exodus 28, 2). De voorgestelde figuren zijn levendig en beweeglijk voorgesteld, met dynamische armbewegingen, levendige hoofdbewegingen en sprekende blikken. In de hoeken van de ruimte werden engelen voorgesteld met symbolen: boek, Doornenkroon en Koperen Slang.

71. Feuillan Houssar. Lambrisering in de sacristie, 1744-1753; zuidelijke wand (N13132).

In 1741 werd begonnen met de werken; ze werden voltooid in 1744. Samen met de werken aan de kapittelzaal kostten ze 63.670 gulden.

De lambrisering van de sacristie werd gerestaureerd in 1914 door Gustaaf Goethyn in opdracht van abt G. Crets (1887-1942).

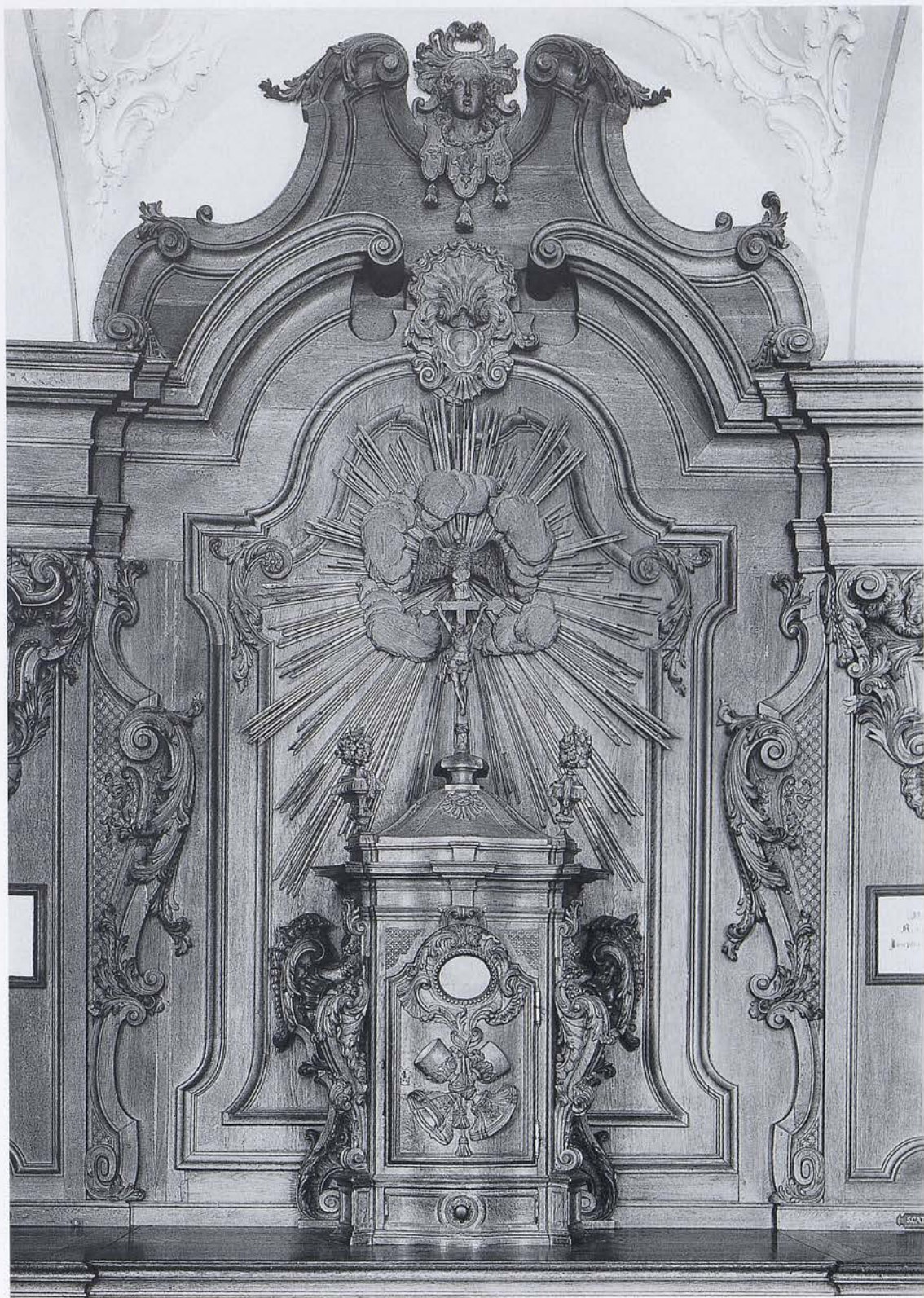
Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 224; P. LEFÈVRE, 1924, p. 30; IDEM, 1939, p. 42; J. DE BORCH-GRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 179; M.-L. WYFFELS-SIMOENS, 1959, p. 201-203; Bondige inventaris arrondissement Leuven, 1961, p. 6; T.J. GERITS, 1967, p. 35; P. LEFÈVRE, 1969, p. 177; T.J. GERITS, 1971, p. 90; L.J. BRESSELEERS, 1988, p. 39-53.

Tentoonstellingen: 1963 Averbode, Sacristie; 1967 Averbode, p. 36-37, nr. A/9, p. 85, nr. D/116; 1971 Averbode, p. 40, nr. 36; 1978 Grimbergen, p. 109, nr. 246; 1984 Averbode, gegevens buiten catalogus.

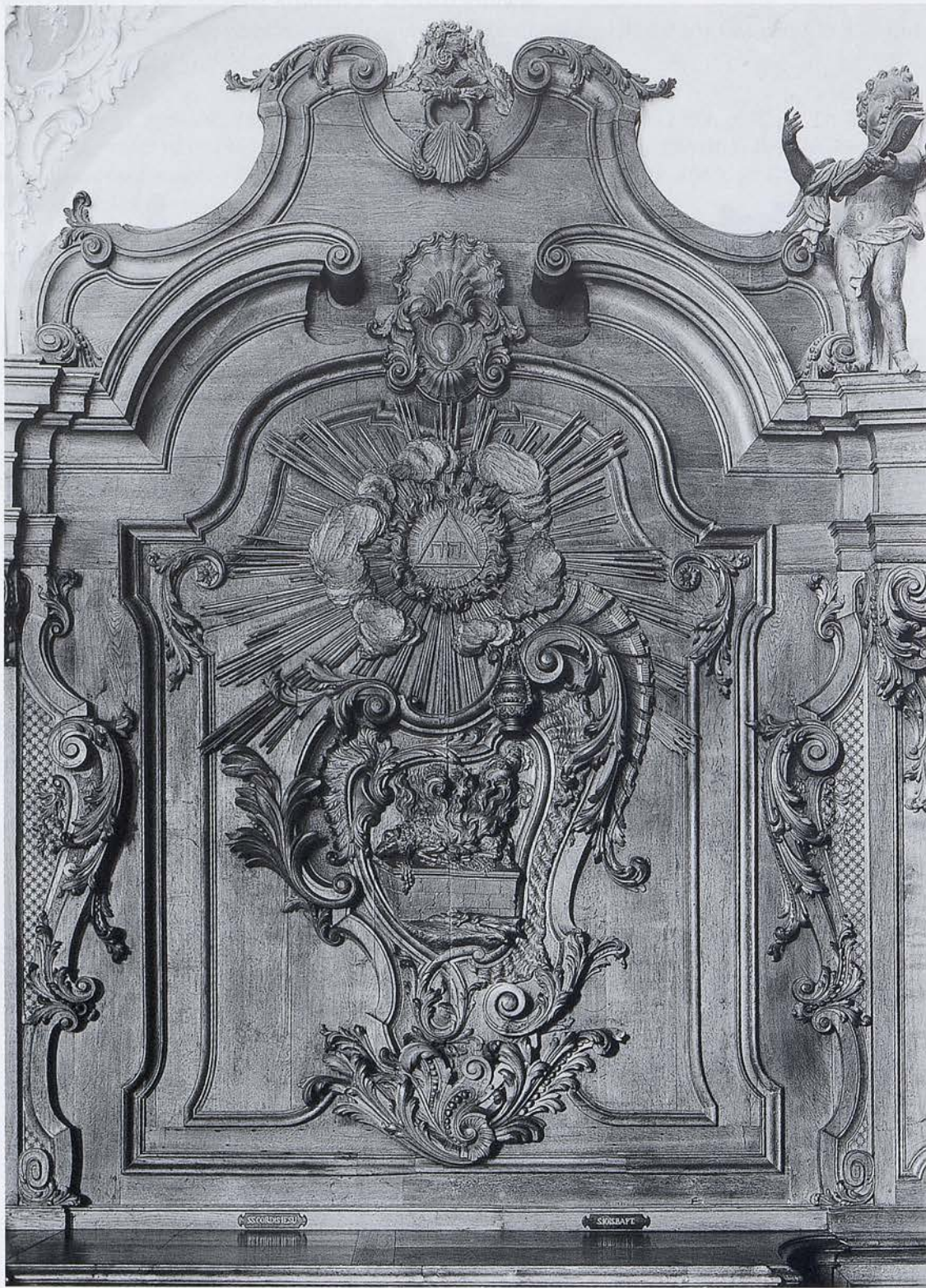
Foto's KIK: ensemble noordelijke wand B34762 (1942), N13133 (1990), westelijke wand N13131 (1990), zuidelijke wand B34760 (1942), B34763 (1942), N13132 (1990); details: partieel gezicht noordelijke wand B16809 (1914-1918), partieel gezicht westelijke wand B16811 (1914-1918), B34764 (1942), B34766 (1942), met tabernakel B34765 (1942), deur van zuidelijke wand B16808 (1914-1918), buste van Heilige Catharina van Alexandrië M273545 (1990), buste van Heilige Johannes de Doper M273543 (1990), buste van Heilige Laurentius M273544 (1990), buste van Heilige Norbertus van Maagdenburg M127212 (1978), paneel met trofee van cultusobjecten B34768 (1942), B34769 (1942), B34770 (1942), paneel met trofee van abtelijke emblemen B16810 (1914-1918), B34767 (1942).

72. Feuillan Houssar. Lambrisering in de sacristie, 1744-1753; noordelijke wand (N13133).

73. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: centrale deel met tabernakel (B34765, 1942).

74. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: paneel met Tetragram en Offerlam (B34766, 1942).

75. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: buste van de Heilige Catharina van Alexandrië (M273545).

76. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: buste van de Heilige Johannes de Doper (M273543).

77. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: buste van de Heilige Laurentius (M2735443).

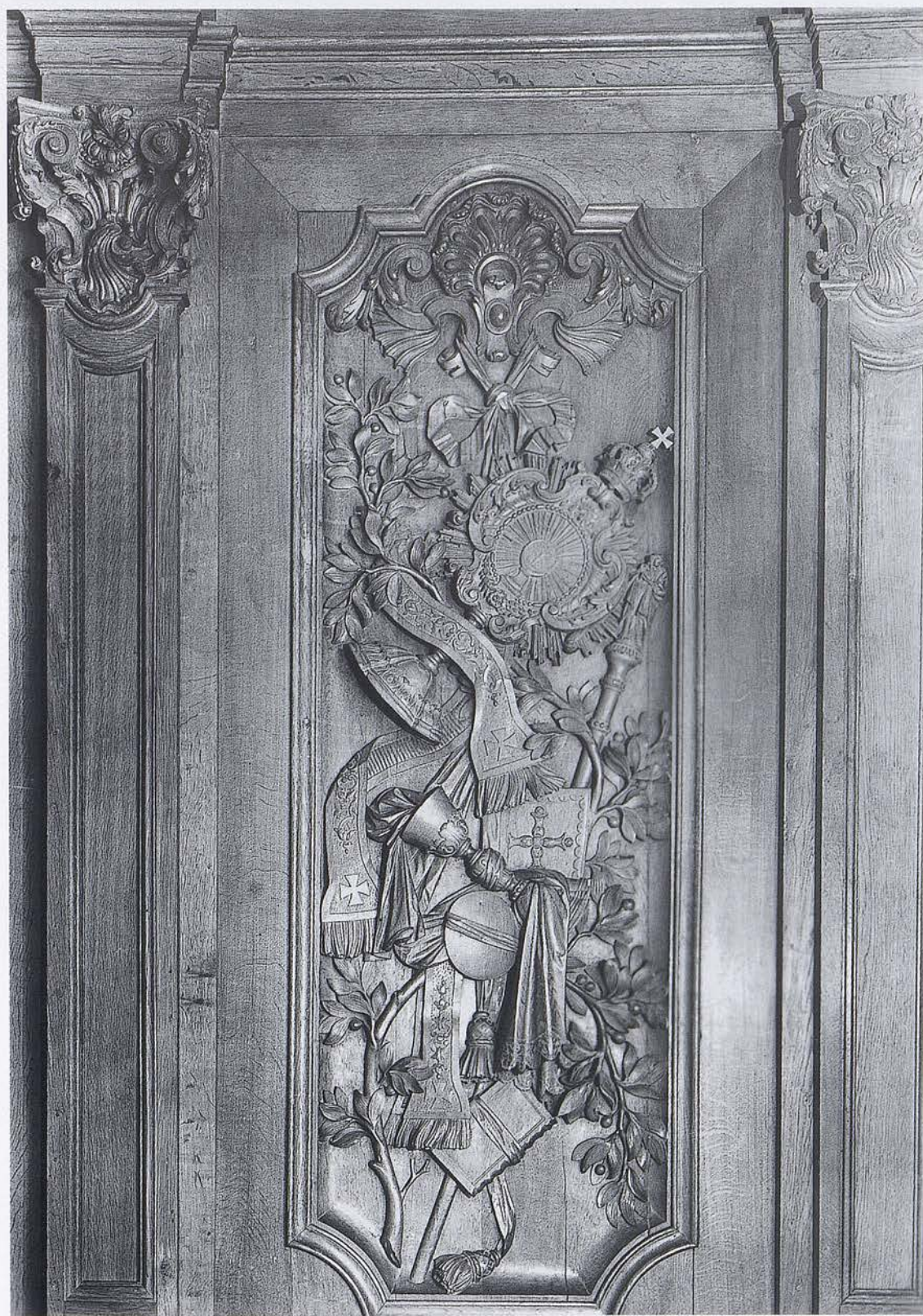
78. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: buste van de Heilige Norbertus van Maagdenburg (M127212).

79. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: trofee met liturgische gebruiksvoorwerpen (B34770).

80. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: trofee met abtelijke emblemen (B34767).

81. Feuillan Houssar. Detail van de lambrisering in de sacristie: trofee met de symbolen van het priesterschap (B34768).

Hoofdaltaar in de kerk

Houssar ontwierp de plannen voor het hoofdaltaar (1753-1757) van de kerk. Zie onder Bayar hoofdaltaar p. 124.

Gestoelte en versiering in de kapittelzaal

Feuillan Houssar

1744-1747

eik, hoogte 130 cm; opengewerkt paneel 161 × 56,5 cm

De kapittelzaal was steeds een belangrijke ruimte in het religieuze en disciplinaire leven van de kloosterlingen: de gemeenschap hield er haar dagelijks schuldkapittel, kwam er in kapittelvergadering bijeen voor onder meer de prelaatskeuze en officiële mededelingen. Nieuwe kloosterlingen ontvangen er nog steeds het kloosterhabijt en leggen er hun geloften af.

Feuillan Houssar tekende de plannen en zorgde voor de uitvoering van het gestoelte en de overige versiering van de kapittelzaal: de kathedr voor de lezer met de zetel voor de abt en het houtwerk van de deur. Het geheel bestond uit vier traveeën met panelen die tegen de muren van de kapittelzaal opgesteld werden. Zij waren versierd met voluten, blad- en schelpmotieven in Lodewijk XV-stijl. Centraal in de panelen waren er medaillons waarin bustes van heiligen werden voorgesteld, zoals de Westerse kerkvaders: Gregorius de Grote, Hieronymus, Augustinus en Ambrosius, en verder Onze-Lieve-Vrouw, Heilige Jozef, Heilige Johannes de Doper met kemelsvel, Heilige Norbertus van Maagdenburg met pallium. Tegen de noordmuur staat de kunstig uitgesneden abtsetel met ruim baldakijn en het gestoelte voor de lezingen. Het baldakijn is bekroond met een kruisbeeld en twee vuurpotten. De zwierige drapering wordt gesteund door engeltjes. De zetel heeft s-vormige poten, volutevormige armléuningen, een verhoogde rugleuning met schelpvormige versieringen.

Het gestoelte heeft nog verscheidene wijzigingen ondergaan. In 1827-1828 werd het gestoelte gedeeltelijk door I. Carleer verkocht aan de kerkfabrieken van Arendonk, Balen en Eindhout. De panelen van Balen en Eindhout werden later teruggenomen. Het gedeelte van Arendonk bleef ter plaatse aanwezig in twee kerkmeestersbanken en twee panelen van een communiebank; er zijn geen iconografische voorstellingen op aanwezig.

Het gestoelte werd vernieuwd in 1909-1914 door Gustaaf Goethyn van Gent; de ontbrekende gedeelten werden toen opnieuw bijgemaakt. Het gestoelte diende hersteld te worden na de brand van 1942 en diende te worden vergroot na de uitbreiding van de kapittelzaal met nog een travee. Het geheel werd toen herschikt, waarbij de abtsetel met baldakijn, die oorspronkelijk tegen de oostmuur stond, tegen de noordmuur werd geplaatst. In 1963 werden de noodzakelijke nieuwe panelen uitgevoerd door Van den Houtte, van Anderlecht.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 224; P. LEFÈVRE, 1924, p. 30; A. MAES, 1934, p. 210-281; P. LEFÈVRE, 1939, p. 43-44; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 179; C. VAN HERCK en A. JANSSEN, 1958, p. 81, nr. 287; Bondige inventaris arrondissement Leuven, 1961, p. 6; T.J. GERITS, 1967, p. 34; P. LEFÈVRE, 1969, p. 177; L.J. BRESSELEERS, 1988, p. 26-28 en p. 55-59.

Tentoonstelling: 1963 Averbode, nr. B/1.

Foto's KIK: partieel gezicht met bustes van heiligen B16812 (1914-1918), M273597 (1990), M273598 (1990), partieel gezicht B34713 (1942), B34718 (1942), M273599 (1990); details: paneel met buste van Heilige Ambrosius van Milaan B34717 (1942), Heilige Augustinus van Hippo B16813 (1914-1918), B34716 (1942), Heilige Gregorius de Grote B34714 (1942), Heilige Hieronymus B34715 (1942), lezergestoelte met zetel N13158 (1990), zetel B34712 (1942).

82. Feuillan Houssar. Gestoelte van de kapittelzaal, 1744-1747; gedeelte van het gestoelte (B16812, 1914-1918).

83. Feuillan Houssar. Detail van het gestoelte van de kapittelzaal: lezersgestoelte en zetel (N13158, 1990).

84. Feuillan Houssar. Detail van het gestoelte van de kapittelzaal: zitbanken (B34718, 1942).

85. Feuillan Houssar. Detail van het gestoelte van de kapittelzaal: paneel met buste van de Heilige Gregorius de Grote (B34714, 1942).

86. Feuillan Houssar. Detail van het gestoelte van de kapittelzaal: paneel met buste van de Heilige Hieronymus (B34715).

JAN-ALFONS KEUSTERMANS

° Hoboken 6 mei 1940 - woont te Schilde, atelier te Oelegem
beeldhouwer, bronsgieter, medailleur; monogram JAKE

Van 1957 tot 1964 volgde hij een opleiding aan het Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten in Antwerpen. Hij behaalde verscheidene onderscheidingen en prijzen: in 1959 de zilveren regeringsmedaille voor boetseren, hout- en steenkappen; in 1964 werd hij laureaat van het Nationaal Instituut, afdeling beeldhouwen; in 1994 werd hij laureaat van de nationale wedstrijd beeldenaar van Z.H. Koning Albert II op de nieuwe Belgische munten; in 1997 werd hij laureaat van de nationale wedstrijd beeldenaar van Z.H. Koning Albert II voor Euromunten. Hij was als leraar werkzaam aan de Stedelijke Academies van Sint-Niklaas en Turnhout. Sinds 1986 is hij directeur aan de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten in Turnhout.

Zijn werk is vertegenwoordigd in verscheidene openbare collecties in Antwerpen, Brussel, Leffe-Dinant, Lier, Mortsel, Rotterdam, Testelt, Sint-Lenaarts, Sint-Niklaas, Turnhout, Westmalle en Wilrijk. In 1964 leverde hij een bronzen beeld 'Jeugd' aan het Middelheimpark te Antwerpen; in 1967 een beeld van Sint-Paulus voor de gelijknamige kerk te Westmalle, in 1968 een Madonnabeeld; in 1972 een Sint-Jozefsbeeld in hout voor de Sint-Jozefskerk te Jette-Brussel, alsook een Madonnabeeld voor de nieuwe kerk van Testelt; in 1977 een beeld van Madonna met Kind in moulmein-teak voor de Sint-Jan-Vianneykerk te Wilrijk; in 1980 het Fusiemonument in het gemeentepark van Brecht; in 1985 een Sint-Norbertusbeeld in teak voor de parochiekerk te Leffe-Dinant, in hetzelfde jaar een bronzen beeld van Treurende Muze in opdracht van de Stichting Kunst in de Stad, van Sint-Niklaas; in de periode 1985-1986 beelden voor de Sint-Gummaruskerk en een Pallieterbeeld voor de Timmermansherdenking te Lier; een houten beeld van Christus aan het kruis in de Sint-Jan-Vianneykerk te Wilrijk; in 1990 een Sint-Jacobsbeeld in teak-hout voor de parochiekerk te Sint-Lenaarts; in 1992 'Melpomenia', compositie van vier figuren in notelaar, voor het crematorium van Turnhout; in 1994 Moeder en kind, compositie in

brons voor het Psychiatrisch Centrum te Malle; in 1996 'Elektra', beeld in Carrarisch marmer voor de gemeente Schilde. De beeldhouwer stelde tentoon in binnen- en buitenland. Hij was ook als restaurateur werkzaam voor steden (Antwerpen, Sint-Niklaas en Tienen), gemeenten (Brecht en Sint-Maria-Oudenhove) en abdijen (Heverlee en Averbode). Vanaf 1982 was hij bijzonder actief als medailleur: hij moduleerde ongeveer 750 medailles, vooral portretten van onder meer koninklijke personen, kunstenaars, presidenten en andere persoonlijkheden. Daarnaast vervaardigde hij een aantal gelegheidsmedailles.

Voor de abdij van Averbode herstelde hij in 1971 een antiek Sint-Norbertusbeeld. In 1976 leverde hij de stenen beelden van de Heilige Norbertus en de Heilige Johannes de Doper voor de westelijke buitengevel van de kerk; voor dezelfde gevel kapte hij ook verscheidene versieringen in arduin en Massegnies-steen (1970-1974). In 1983-1984 beitelde hij een prachtig reliëf in hout voor het prelaatskwartier.

Jan-Alfons Keustermans wordt een modernistisch beeldhouwer genoemd. Hij heeft een grootse stijl, met een zeker realisme in de uitbeelding van de gelaatstreken en de details; hij is synthetiserend in de vormgeving. Hij leverde werken in hout, brons en arduin, de laatste jaren vooral in Carrarisch marmer.

Bibliografie: Dictionnaire, 1978, p. 285; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 224-226.

Beeld

Heilige Johannes de Doper
gesigneerd en gedateerd
Jan-Alfons Keustermans
1976

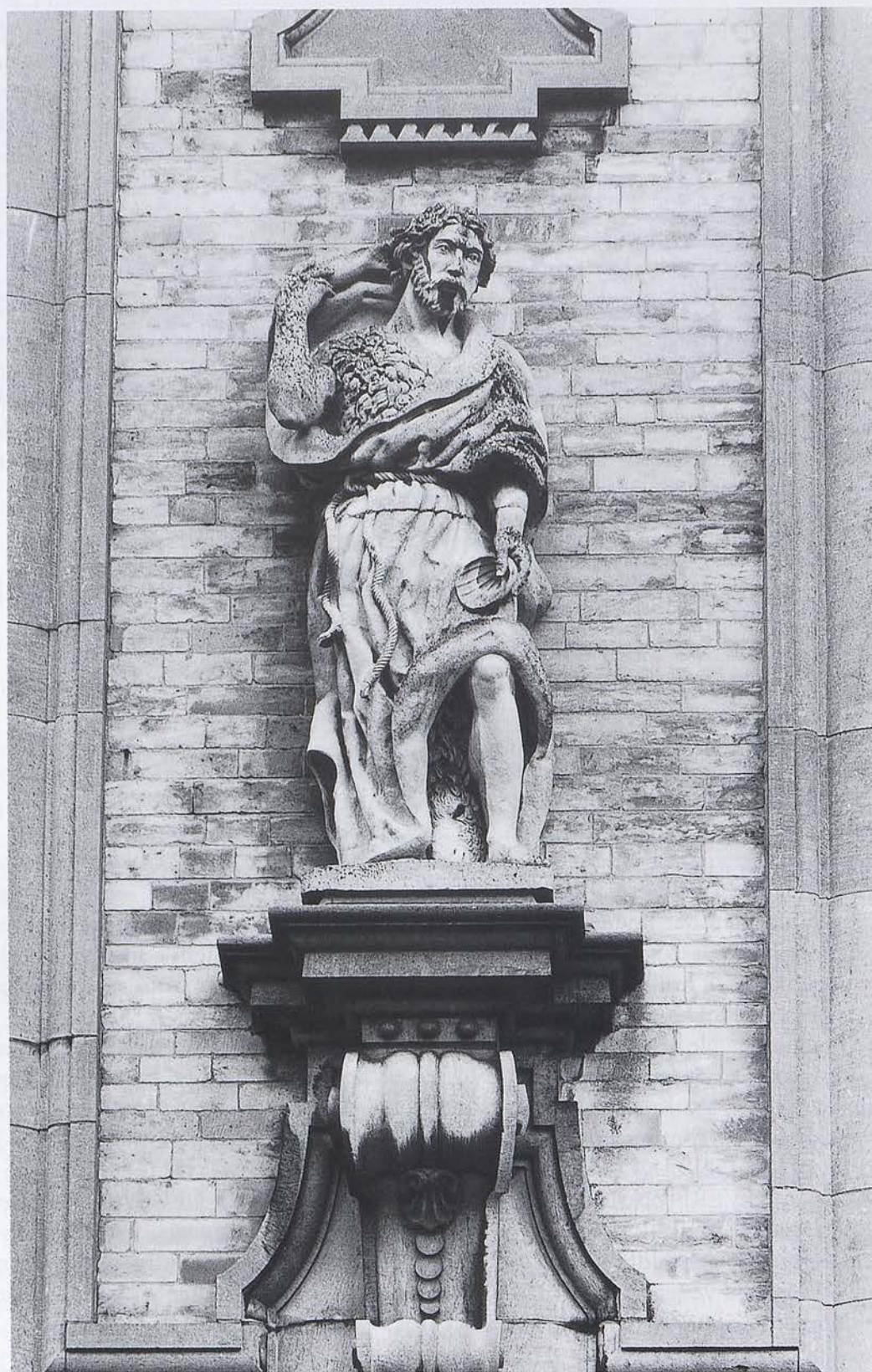
steen van Roche-Claire, Massegnies-steen, hoogte 275 cm

Johannes wordt voorgesteld in contraposthouding. Hij draagt een ruwharig kleed over de rechterschouder, een wijdse mantel over de linker; de mantel wordt met een geknoopt touw opgehouden in het middel. In de linkerhand houdt Johannes een doopschelp; de rechterhand is geheven in sprekend gebaar. De gelaatsuitdrukking is sterk gekarakteriseerd; hij heeft een baard en krulhaar. De mantel valt neer tot op de bodem en in een plooi tot boven de knie van het blote linkerbeen.

Dit monumentale beeld werd vanuit Mortsel aangevoerd en geplaatst op halve hoogte van de westgevel van de kerk op 19 mei 1976 ter vervanging van het beeld van 1910. Het werd ingewijd door abt Koenraad Stappers op 1 juni van hetzelfde jaar tijdens een korte plechtigheid voor de conventsmis. Het opschrift achter op het beeld vermeldde: 'ANNO DOMINI 1976 CONRADO STAPPERS ABBATE ME SCULPSIT JOANNES KEUSTERMANS ANTVERPIENSIS HILAREM DATOREM DILIGIT DEUS' ('In het jaar van de Heer 1976 [werd dit beeld gezegend] door abt Koenraad Stappers, Joannes Keustermans heeft mij gebeeldhouwd, God heeft de gelukkige schenker in welbehagen bemind'). Het beeld weegt ongeveer 3.500 kilogram en kostte samen met het beeld van de Heilige Norbertus 500.000 frank.

Bibliografie: T.J. GERITS, 1976, p. 38; D. DE CLERCK, 1980, p. 272; H. VERCAMMEN, 1983, p. 32; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 46-47.

Foto KIK: ensemble M273830 (1990).

87. Jan-Alfons Keustermans. Beeld, Heilige Johannes de Doper, gesigneerd en gedateerd, 1976 (M273830).

Beeld

Heilige Norbertus van Maagdenburg

gesigneerd en gedateerd

Jan-Alfons Keustermans

1976

steen van Roche-Claire, Masegnies-steen, hoogte 275 cm

De Heilige Norbertus wordt voorgesteld in norbertijner habijt met pij, mantel en pallium. De zwierige kledij wordt in het middel opgeschort. De rechtervoet is voorwaarts geplaatst. In de rechterhand houdt hij een kelk, in de linker een abtsstaf. Aan zijn linkervoet ligt de overwonnen Tanchelm, een baardige kerel met kapmantel. Norbertus heeft een krachtig gelaat met een stevige haardos.

88. Jan-Alfons Keustermans. Beeld, Heilige Norbertus van Maagdenburg, gesigneerd en gedateerd, 1976 (M273829).

Ook dit monumentale beeld werd vanuit Mortsel aangevoerd en geplaatst op halve hoogte van de westgevel van de kerk op 19 mei 1976, ter vervanging van het beeld van 1910; het werd ingewijd door abt Koenraad Stappers op 1 juni van hetzelfde jaar tijdens een korte plechtigheid voor de conventsmis. Het beeld draagt een opschrift achteraan: 'ANNO DOMINI 1976 CONRADO STAPPERS ABBATE ME SCULPSIT JOANNES KEUSTERMANS ANTVERPIENSIS HILAREM DATOREM DILIGIT DEUS'. Het beeld woog ongeveer 3.500 kilogram en kostte samen met het beeld van de Heilige Johannes de Doper 500.000 frank. Hiermee was de westgevel opnieuw volledig afgewerkt.

Bibliografie: T.J. GERITS, 1976, p. 38; D. DE CLERCK, 1980, p. 272; H. VERCAMMEN, 1983, p. 32; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 46-47.

Foto KIK: ensemble M273829 (1990).

Reliëf

Geschiedenis van de abdij van Averbode
gesigeneerd en gedateerd rechtsonder: JAN KEUSTERMANS 1984
Jan-Alfons Keustermans
1984
perelaar, hoogte 160 cm, breedte 220 cm, diepte 36 cm

Vrij ophangend reliëf. In een vijftiental scènes worden opdrachten en geschiedkundige gebeurtenissen van de abdij van Averbode in beeld gebracht. Het geheel wordt bekroond met het wapenschild van de abdij. Het verhaal begint linksboven; de voorstellingen scharen zich rondom een centrale groep van drie norbertijnen midden onderaan die onder de bescherming staan van Onze-Lieve-Vrouw en de kloostergemeenschap in 1984 symboliseren.

De bezieler en regelgever, Heilige Norbertus van Maagdenburg.

De stichter wordt voorgesteld in norbertijner habijt met pallium, abtsstaf en kelk; aan zijn voeten ligt de bedwongen Tanchelm.

De zending van de kloosterlingen van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen naar de Sint-Janskapel in de wouden van 'Everbeur'.

Enkele kloosterlingen vertrekken uit Antwerpen en zullen een nieuwe stichting vestigen op het platteland te Averbode. De uitgebeelde ever maakt allusie op de plaats van het gebeuren, Averbode.

Rampen troffen de abdij in het verleden: oorlog, brandstichting en plundering.

Vooraf in de zestiende eeuw had de abdij fel te lijden tijdens de godsdienstoorlogen die de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden van elkaar deden scheiden.

De norbertijnen bleven werken aan de heropbouw van de abdij.

Het zeventiende-eeuwse kerkgebouw wordt voorgesteld terwijl de vaklui en de kloosterlingen in volle activiteit aan de heropbouw werken.

Vervolging en verdrijving bleven de gemeenschap van Averbode teisteren: tijdens de Godsdienstoorlogen in de zestiende eeuw tijdens de Franse Periode einde achttiende eeuw.

De brand van 1942: een nieuwe ramp voor de abdij.

Het centrale gedeelte van de zijgevel van de refter wordt weergegeven terwijl de vlammen hoog boven het gebouw uitkomen.

De opdracht en zending van de norbertijnen blijft echter gelden; zij zijn werkzaam op verscheidene terreinen: onderwijs en studie, parochiewerk, handenarbeid, missionering. Nieuwe opdrachten zijn er gegroeid in de recentere geschiedenis: de stichting van de norbertijnenpriorij Jaú in Brazilië, pastorale zending in Denemarken, onderwijs in Brasschaat en Schoten, de drukkerij-uitgeverij Altiora-De Goede Pers in Averbode.

De Abt en zijn gemeenschap stappen de toekomst in onder bescherming van Onze-Lieve-Vrouw, zich baserend op de regel van Sint-Augustinus.

89. Jan-Alfons Keustermans. Reliëf, Geschiedenis van de abdij van Averbode, gesigineerd en gedateerd JAN KEUSTERMANS 1984 (N13069).

Dit indrukwekkend reliëf werd door de Raad van beheer van drukkerij-uitgeverij Altiora aan de abdij van Averbode geschonken ter gelegenheid van het 850-jarig bestaan van de abdij. Het kunstwerk werd door abt Koenraad Stappers in ontvangst genomen.

Bibliografie: U. GENIETS en T. SECUIANU, 1984-1985, p. 38-43.

Foto KIK: ensemble N13069 (1990).

THOMAS KOOB

Deze beeldhouwer leverde omstreeks 1909 een gepolychromeerd, houten beeld van de Heilige Antonius van Padua aan de Sint-Albertuskerk te Mechelen (Muizen). Omstreeks 1920 leverde hij een gelijknamig beeld aan de Sint-Gummaruskerk te Emblem bij Lier.

Beeld

Heilige Johannes de Doper
getekend: TH KOOB ANVERS
Thomas Koob
1901-1925
brons, hoogte 55 cm

De heilige draagt een kemelsharen kleed waarvan de harige kant binnenin werd gedraaid. Het kleed hangt over de schouders en over zijn linkerarm. Met een lederen riem en gesp wordt het samengesjord over de linkerschouder en onder de rechterarm. De heilige staat in contraposthouding met doorgebogen en achterwaarts gericht linkerbeen; de rechterarm en vinger worden belerend in de hoogte gehouden. Met de linkerhand houdt hij een doopschelp tegen de borst. Naast de naakte benen rust een neerliggend lam tegen de rechtervoet. Het hoofd heeft een weelderige haardos en een stevige baard. De blik is neerwaarts gericht. Het geheel geeft een realistische, in detail geaccentueerde indruk. De gestaltegeving is heroïserend en harmonisch.

Foto KIK: ensemble M273374 (1990).

90. Thomas Koob. Beeld, Heilige Johannes de Doper, gesigneerd TH KOOB ANVERS, 1ste kwart 20ste eeuw (M273374).

PETER PEETERS

° Turnhout 1841 - † Rotterdam 1925
beeldhouwer, ontwerper

Peter Peeters werd te Turnhout geboren op 1 november 1841; hij was de zoon van beeldhouwer Hendrik Peeters-Divoort (°1815 - †1869), die vanaf 1839 in Turnhout een belangrijk en productief atelier beheerde met een grote schare aan medewerkers. Het Turnhoutse atelier had zich gespecialiseerd in kerkelijk meubilair. Toen vader Peeters in 1866 naar Antwerpen verhuisde, trokken veel beeldhouwers mee. Peter Peeters kreeg in de jaren 1860-1861 een opleiding aan de Antwerpse Academie en zou na het overlijden van zijn vader het atelier verder zetten. Hij verwierf faam als vernieuwer van de negentiende-eeuwse kerkelijke kunst in hout en in steen. Hij was vooral actief bij de opbouw en het ontwerpen van altaren: in de Sint-Aldegondiskerk in Alken, de Sint-Jan-Baptistkerk in Dikkebus, de Sint-Gertrudiskerk (1904) in Beverst, de Sint-Quintinuskerk in Hasselt, de Sint-Martinuskerk (1893) in Kessenich, de Sint-Martinuskerk (1897) in Kortrijk, de Sint-Ludgeruskerk (1913) in Neerrepen en de Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk in Tongeren. Hij maakte ook preekstoelen (Kessenich 1893, Oostende), of sculpteerde architecturale versieringen (Tongeren).

Aanvankelijk zou hij uitsluitend werk leveren in neogotische stijl, bijvoorbeeld de Sint-Pieterskerk in Beloeil (altaren, preekstoel); de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Bon-Secours (altaren, doopvont); de Begijnhofkerk in Herentals (hoofdaltaar 1899); de Sint-Martinuskerk in Kinrooi (hoofdaltaar); de Sint-Martinuskerk in Tessenderlo (drie altaren 1905); de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Tongre-Notre-Dame (communiebank 1867) en de Sint-Lazaruskerk in Doornik. Hij was actief voor het buitenland en leverde werk voor Amsterdam, Breda, Bussum, Delft, Nijmegen, Oudenbosch, Roosendaal, Rotterdam en Schiedam. Van omstreeks 1890 zijn er neobarokke of neoromaanse elementen in zijn productie merkbaar. Het atelier van de beeldhouwer was gelegen in de Walenstraat 14 te Antwerpen. Op het einde van zijn leven verhuisde Peter Peeters naar Rotterdam, waar zijn dochter woonde en waar hij zou overlijden.

De aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart, opgericht in de abdij van Averbode, deed beroep op het atelier van Peter Peeters bij de opbouw van twee altaren in de abdijkerk. De altaren werden bekostigd met ontelbare grote en kleine giften, die de aartsbroederschap mocht in ontvangst nemen. De stijl van de altaren werd in harmonie gebracht met die van het kerkgebouw.

Bibliografie: H. DE KOK, 1981, p. 126-132.

Archiefmeldingen

1894. Plaatsing van het altaar van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart door Peter Peeters van Antwerpen.

Twee werklieden van Mr. Peeters, beeldhouwer te Antwerpen, Walenstraat 14, beginnen het nieuw altaar van O.L.V. van het H. Hert te plaatsen om half tien 's morgens den 15 October 1894.

Voltrokken den 30 November 1894. Geconsacreerd door den Hoogw. Heer Prelaat G. Crets, den 8 Dec. 1894; om het kwaard na 7 uren begonnen en geeindig 20 minuten voor 9 uren 's morgens....

Betaald aan M. Petrus Peeters, den 1 October 1894, zes duizend franken, op voorhand voor het altaar. 18 Oct. 1894; 3 duizend frs.

21 Jan. 1895; 2 duizend frs.

20 feb. 1895 5 duizend frs.

16.000 fr.

20 juni 1895 1.000

30 juli 1895 1.000

18.000 fr.

Daarmee is, den 30 juli 1895 het nieuwe altaar van O.L.V. van het H. Hert geheel betaald.

AAA., I, nieuw archief, E.1., notaboekje V. Van Tongel.

1894-1896. Door V. Van Tongel ontvangen giften voor de aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart tot oprichting en versiering van twee altaren.

100,00 van Madame Dens te Boisschot, voor het altaar van het H. Hert van Jezus

100,00 van Hoogw. Heer Prelaat Gummarus Crets, den 23 mei 1895 voor 't nieuw altaar van O.L.V. van het H. Hert

.....

30,00 inconnu - des environs de Louvain pour l'ornementation du nouvel autel de N.D. du S.C. - le 6 mars 1895

45,00 de Madame Ad. Vandewalle à Aeltre, en l'honneur de N.D. du S.C. l'emploi à notre choix. - 30 avril 1895

50,00 de l'oncle de fr. Stephanus Baeyens de Basel pour acheter l'un ou l'autre objet pour le nouvel autel - 1895

.....

5,00 versiering voor 't altaar van O.L.V.

5,00 voor 't nieuw altaar van 't H. Hert van Jezus, Baron et Baronne Coppens Waelhem-Mechelen 31 Aug. 1895

2,00 voor het Altaar van O.L.V. van 't H. Hert

58,30 ... voor iets te doen aan het altaar van O.L.V. van het H. Hert, ... Arendonk 18 nov. 1895. Vrouw Van der Pas

.....

20,00 Voor het altaar van het H. Hert van Jezus, door Mejuf. Reypens te Putte

100,00 van Caster Turnhout, om iets als een blijvend gedenkenis aan het altaar van O.L.V. van 't H. Hert

.....

AAA., I, nieuw archief, E.1., notaboekje V. Van Tongel.

Zijaltaar van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart

met reliëfs van Verrezen Christus, Aanbidding van de herders, Heilige Augustinus van Hippo, Heilige Norbertus van Maagdenburg
wapenschild en leuze 'PIETATE ET SCIENTIA' van abt Gummarus Crets (1887-1942)
wapenschild van de abdij

Peter Peeters

1894

wit en rood marmer, messing, hoogte altaartafel 100 cm, hoogte tabernakel 82 cm

Neobarok portiekaltaar met vier zuilen met Corinthische kapitelen, met sierring op één derde hoogte. In de portieknis staat een houten beeld van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart (zie Billaux-Grossé). Boven het beeld zweven twee engelen die een kroon in de

hoogte houden. De architecturale bekroning is centraal versierd met een rozenkrans, de initialen van Onze-Lieve-Vrouw en een Hart als symbool van Maria. In top bevindt zich een driehoekig fronton met een kruis op wereldbol. Verder is de bekroning versierd met voluten, vuurpotten en engelen die het Geloof en de Hoop verzinnebeelden. De altaartafel rust op twee zware balusterzuilen waartussen reliëfs werden geplaatst: Heilige Augustinus van Hippo, Aanbidding van de herders en Heilige Norbertus van Maagdenburg. De twee heiligen worden zittend voorgesteld: Augustinus schrijft in een boek en heeft een brandend hart als attribuut; Norbertus draagt een monstrans en een schrifrol en hij is bekleed met de tekens van het abbatiaat. De reliëfs zijn gebeeldhouwd in een harmonische, zwierige en krachtige stijl.

De kaarsenbank en de predella zijn architecturaal en floraal versierd. Het tabernakel is vervaardigd in messing; op het deurtje werd de Verrezen Christus uitgebeeld: op een wolkendek, blootsvoets, met schouderdoek, de rechterhand geheven, een staf met wimpel in de linkerhand.

Het altaar is samengesteld uit verscheidene soorten marmer. Verscheidene van de sier-elementen zijn in messing uitgevoerd, zoals het wapen van de abt Gummarus Crets, de sierbanden op de zuilen, cartouches enzovoort. Aangepaste kandelaars en kandelabers werden voorzien.

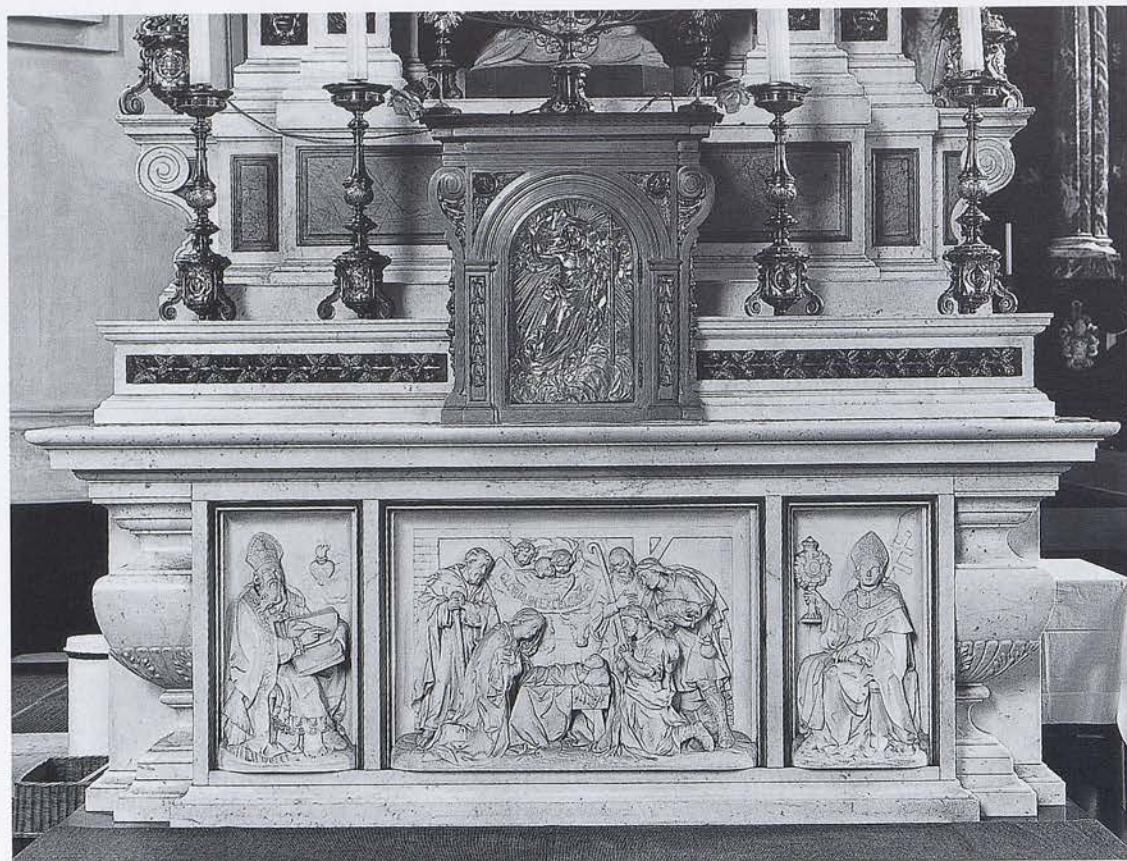
Op de 'ieveraars'-dag van 1892 werd besloten tot de oprichting van een altaar van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart. Peter Peeters kreeg de opdracht; bij de voltooiing vroeg hij de toestemming om het altaar eerst op de Wereldtentoonstelling in Antwerpen te mogen tentoonstellen. Het altaar werd in de abdijkerk geplaatst in 1894 van 15 oktober tot 30 november; het werd ingewijd op 8 december 1894 door G. Crets, de toenmalige abt van Averbode. Het altaar werd opgericht door de aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart, gesticht in 1877. De kostprijs van het altaar bedroeg in het totaal 18.000 frank.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 33; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; P. LEFÈVRE, 1969, p. 176; L. LAUREYS en H. VERCAMMEN, 1978, p. 39; H. VERCAMMEN, 1983, p. 39; catalogus Averbode 1984, nrs. 61-64; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 108-112.

Foto's KIK: ensemble N13096 (1990); details: altaartafel met tabernakel N13097 (1990), portiek met beeld en tabernakel A131895.

91. Peter Peeters. Zijaltaar van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart, 1894 (N13096, 1990).

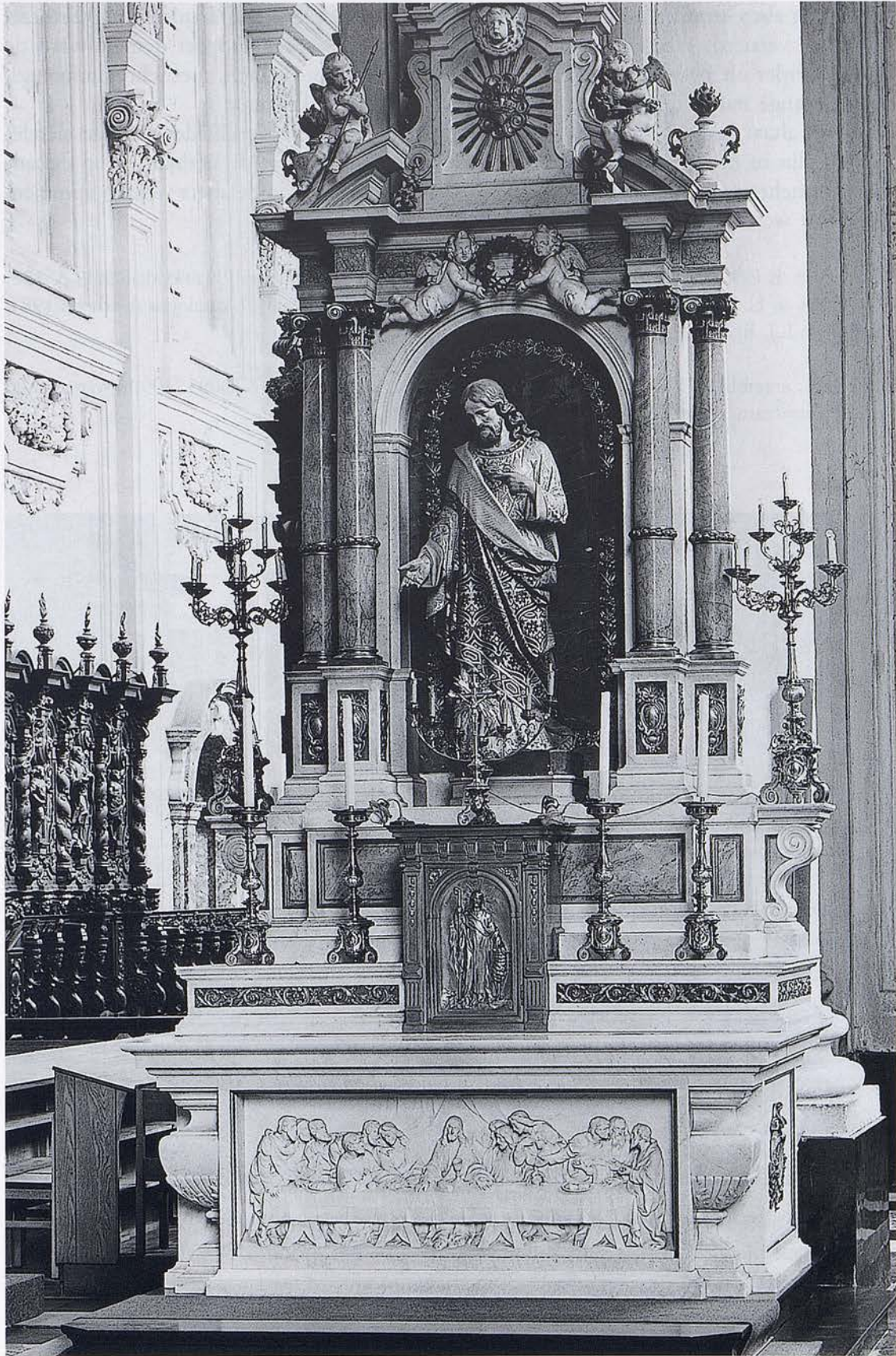
92. Peter Peeters. Detail van het zijaltaar van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart: altaartafel en tabernakel (N13097).

Zijaltaar van het Heilig Hart van Jezus

met reliëfs van De Goede Herder, Het Laatste Avondmaal
wapenschild en leuze 'PIETATE ET SCIENTIA' van abt Gummarus Crets (1887-1942)
Peter Peeters
1899

wit en rood marmer, messing, hoogte altaartafel 100 cm, hoogte tabernakel 82 cm

Neobarok portiekaltaar met vier zuilen met Corinthische kapitelen, met sierring op één derde hoogte. In de portieknis staat een plaasteren beeld van het Heilig Hart van Jezus. Boven dit beeld hangen twee engeltjes die een doornenkroon dragen. De architecturale bekroning is centraal versierd met een stralenkrans met wolkendek en een hart als symbool van Jezus; in top bevindt zich een driehoekig fronton bekroond met een kruis op wereldbol. De bekroning is verder versierd met voluten, vuurpotten, bloemenslingers, twee engeltjes met passiewerktuigen en een engelenkop. De altaartafel rust op twee balusterzuilen waartussen het reliëf van het Laatste Avondmaal werd geplaatst: aan een lange tafel, op vier schragen, zitten de twaalf apostelen in vier groepen rond de centrale figuur van Jezus geschaard, in een dynamische compositie, vol dramatische houdingen en gebaren, naar het beroemde, gelijknamige voorbeeld van Leonardo da Vinci. Op de rechter zijkant werd het

93. Peter Peeters. Zijaltaar van het Heilig Hart van Jezus, 1899 (N13094, 1990).

wapen van abt Gummarus Crets aangebracht in messing. De kaarsenbank is architecturaal en floraal versierd. Het tabernakel werd in metaal uitgevoerd; op het deurtje werd de Goede Herder uitgebeeld: in een lang gewaad tot op de blote voeten, met schoudermantel, met een lange staf in de rechterhand, een schaap aan de linkerflank.

Het altaar is uitgevoerd in verscheidene soorten marmer. Verscheidene van de sierelementen zijn in messing uitgevoerd, zoals het wapen van de abt, de sierbanden op de zuilen, cartouches enzovoort. Ook de aangepaste kandelaars en kandelabers werden voorzien. Het altaar werd geconsacreerd op 8 december 1899.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 33; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; P. LEFÈVRE, 1969, p. 176; L. LAUREYS en H. VERCAMMEN, 1978, p. 39; H. VERCAMMEN, 1983, p. 39; catalogus Averbode 1984, nrs. 61-64; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 113.

Foto's KIK: ensemble N13094 (1990); details: altaartafel met tabernakel N13095 (1990), wapenschild van abt Gummarus Crets M273497 (1990).

94. Peter Peeters. Detail van het zijaltaar van het Heilig Hart van Jezus: reliëf onder de altaartafel voorstellend het Laatste Avondmaal (N13095).

95. Detail van het zijaltaar van het Heilig Hart van Jezus: wapenschild van abt Gummarus Crets (1887-1942) (M273497).

QUELLINUS, ATELIER

Het beeldsnijwerk van het koorgestoelte in de abdijkerk (zie Octavius Herry, p. 163) moet toegeschreven worden aan het atelier Quellinus te Antwerpen, waarvan de bijzonder begaafde beeldhouwer Artus I Quellinus de stichter was.

ARTUS I QUELLINUS

° Antwerpen 30 augustus 1609 - † Antwerpen 23 augustus 1668
beeldhouwer

Artus I Quellinus was de zoon van beeldhouwer-antieksnijder Erasmus I Quellinus en Betje van Uhden. Na een opleiding bij zijn vader trok hij op Italiëreis. In Rome maakte hij kennis met de antiëken en met het atelier van Frans du Quesnoy; verder ontmoette hij er Jacob van Campen en Rombout Pauwels. In 1640 schreef hij zich in als vrijmeester van de Sint-Lucasgilde. Een jaar later huwde hij Margaretha Verdussen en nam het atelier van zijn vader over; zijn huwelijk bleef kinderloos. Zijn schoonbroer Pieter I Verbruggen kwam het atelier versterken. Verscheidene uitstekende beeldhouwers zouden nadien voor dit atelier werkzaam zijn: zijn neef Artus II Quellinus, Lodewijk Willemsens, Gabriël Grupello en Guillielmus Kerricx.

In de periode 1641-42 werd Artus I Quellinus lid van de Rederijkerskamer 'De Violieren'. Vanaf 1646 bouwde hij contacten uit met Amsterdam en met Catharina van Zweden, wiens hofbeeldhouwer hij zou worden. Tussen 1651 en 1658 werkte hij te Amsterdam aan de grootste opdracht van zijn leven: de versiering van het stadhuis. Vanaf 1658 was hij terug in Antwerpen, waar hij opnieuw leerlingen aannam. Vanaf 1665 vestigde hij zich definitief in de Scheldestad, ten gevolge van de regeling rond een aantal privileges die hij in Amsterdam genoot.

Zijn werk kan in drie stijlperiodes ingedeeld worden. In de eerste Antwerpse periode (1639-1645) situeert hij zich in de school rond Pieter Paul Rubens, samen met Hans van Mildert en Lucas Faydherbe. De beeldhouwde figuren zijn in een kubus in te schrijven, de vormen zijn weelderig, de gewaden hebben diepe plooien; er is een voorliefde voor stofbehandeling. De predikstoel (1640-1642) van de Sint-Gummaruskerk in Lier maakte hij met zijn schoonbroer Pieter I Verbruggen.

Tijdens de Amsterdamse periode stond Artus I Quellinus aanvankelijk onder invloed van het classicisme van Jacob van Campen. Voor de afwerking van de binnen- en buitenversiering kon hij rekenen op Rombout Verhulst, Gabriël Grupello, Frans de Jaggere, Bartholomeus Eggers en Artus II Quellinus. Artus I Quellinus zou een baanbreker worden bij de behandeling van de menselijke naakten, die naar het leven geboetseerd leken.

Tijdens de tweede Antwerpse periode leverde hij een aantal werken af die gekenmerkt werden door hun grote ambachtelijke vaardigheid, het sterk doorgevoerd realisme en het diep doorvoeld psychologisch doorzicht. Het grote, marmeren beeld van de Heilige Petrus (1658) in de Sint-Andrieskerk in Antwerpen is er een voorbeeld van.

Artus I Quellinus werkte zowel in marmer als in hout; hij is de waardige vertolker van de Rubensstijl. Hij leverde uitstekende portretten, grafmonumenten, kerkelijk meubilair en vrijstaande beelden. Hij had een groot atelier, werkte samen met de beste meesters die er actief waren; zij zouden de komende evolutie van de Antwerpse barokbeeldhouwkunst verder bepalen. In de Antwerpse Sint-Jacobskerk werkte hij samen met de schrijnwerker-ondernemer Octavius Herry bij het tot stand komen van het koorgestoelte van 1658. Dit vertoont grote verwantschappen met dat van Averbode. Het mag dan ook verondersteld worden dat het atelier van Artus I Quellinus de traditie heeft verder gezet na de dood van de meester in 1668, toen in 1671 Octavius Herry de opdracht van het koorgestoelte van Averbode aanvaardde.

Bibliografie: J. GABRIELS, 1930; R. HOOZEE, 1977, p. 142-157; I. KOCKELBERGH, 1992, kol. 537-541.

ARTUS II QUELLINUS

° Sint-Truiden 20 nov. 1625 - † Antwerpen 22 nov. 1700
beeldhouwer

Zoon van Arnoldus Quellinus en Maria Morren; Artus II was de neef en leerling van Artus I Quellinus. In 1653 huwde hij met Anna Maria Gabron; hij had vier kinderen: beeldhouwers Artus III, Thomas en Henricus, en schilder Cornelius. Zijn tweede huwelijk met Cornelia Volders in 1669 bleef kinderloos.

In 1650 werd Artus II vrijmeester van de Sint-Lucasgilde in Antwerpen. In 1653 trok hij naar Amsterdam in dienst van zijn oom. Mogelijk maakte hij daarna een reis naar Italië, waar hij kennis maakte met Frans du Quesnoy en grote invloed onderging van

Bernini. Vanaf 1660-1661 nam Artus II opnieuw leerlingen aan in Antwerpen; hij werd poorter in 1663. Een van zijn belangrijkste werken was de preekstoel die hij in 1667 uitvoerde voor de Sint-Walburgakerk te Brugge, in samenwerking met de jezuïet Willem Hesius. Artus II had een meer gracieuze, minder krachtige stijl dan die van zijn leermeester. Zijn meesterwerk maakte hij in de jaren 1676-1677 met het marmeren grafmonument van Ambrosius Capello in de kathedraal van Antwerpen; een zwierige barok werd gecombineerd met realisme in de details. Op het einde van zijn carrière werd zijn stijl nog verfijnder en eleganter (cf. het koorgestoelte van de voormalige Sint-Bernardusabdij aan de Schelde te Hemiksem, nu te Wouw); de figuren zijn gelengd, de hoofden klein naar verhouding, de plooiënval is scherp; het is een stijl die ook door Pieter I Scheemaeckers, Thomas Quellinus, Artus III Quellinus en Hendrik Frans Verbruggen verder gezet zal worden.

De opdracht van het koorgestoelte van Averbode dateert van na de dood van Artus I Quellinus; ze werd uitgevoerd in de geest van de stichter van het atelier. De bestaande stijl zou worden verder gezet naar gewaardeerde voorbeelden, zoals het gestoelte van de Sint-Jacobskerk. De aanwezige beelden zijn vermoedelijk door Artus II Quellinus en zijn medewerkers gesculpteerd.

Bibliografie: H. KEHRER, 1923, 2, p. 259-280; R. HOOZEE, 1977, p. 158-169; I. KOCKELBERGH, 1992, kol. 541-545.

PIETER I SCHEEMAECKERS

° Antwerpen 1652 - † Arendonk 1714
beeldhouwer, ontwerper

Zoon van Conrardus Scheemaeckers en Suzanna Verbruggen, gedoopt te Antwerpen op 10 juli 1652 in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw Zuid. Hij was de leerling van zijn oom en dooppeter Pieter I Verbruggen, bij wie hij in dienst was vanaf 1661-1662. Hij werd als vrijmeester ingeschreven in de Liggeren in 1674-1675. Hij werd deken van de Sint-Lucasgilde en van de rederijderskamer 'De Olijftak' in 1699-1700. Hij huwde in 1679 met Catharina van der Hulst, had negentien leerlingen, waaronder twee zonen die ook het beeldhouwersambacht gingen uitoefenen: Hendrik en Pieter II Gaspard.

Pieter I Scheemaeckers was vooral werkzaam voor de Antwerpse kerken, waaraan hij meubilair in marmer en in hout leverde: beelden, altaren, grafmonumenten, preekstoelen, communiebanken, afsluitingen en reliëfs. Het praalgraf van Don Francisco Marcus del Pico de Velasco, ontworpen voor de kerk van het Kasteel in Antwerpen, is één van zijn meest gekende verwezenlijkingen (thans aanwezig in de Sint-Jacobskerk). Verder leverde hij werk aan de Sint-Joriskerk, de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, de Sint-Walburgakerk, de kapel der Onze-Lieve-Vrouwbroeders, de Sint-Jacobskerk en de jezuïetenkerk. Ook buiten Antwerpen was hij werkzaam en beitelde hij belangrijk werk, zoals het grafmonument van Karel Florentijn van Salm (1684) in de Sint-Catharinakerk van Hoogstraten, drie altaren in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Aarschot. Hij was nog werkzaam te Berchem (1692), te Diest (1699, 1702), te Geel (1693), te Lier (1711), te Messelbroek en te Minderhout (1693). Naast eigen uitvoeringen maakte hij talrijke ontwerpen voor andere beeldhouwers, onder andere voor Alexander van Papenhoven (Wuustwezel, Onze-Lieve-Vrouwekerk,

hoofdaltaar 1712, niet meer aanwezig) en Norbertus van den Eynde (Smedersaltaar in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal te Antwerpen).

Scheemaeckers was actief voor de abdij van Averbode van 1699 tot 1702. Hij vervaardigde de twee majestueuze zijaltaren in het transept van de abdijkerk, werkte aan de veranderingen van het koordoksaal en maakte twee banken voor de voorzangers. Voor het beeldhouwwerk van de borstwering van het westelijk doksaal in de kerk betaalde de abdij 500 gulden; F. David, pastoor van Veerle en A. Aertnys, kamerling, droegen hiertoe bij. Van deze borstwering is er niets bewaard gebleven. Ook buiten Averbode was Scheemaeckers voor de abdij actief. In 1701-1702 leverde de beeldhouwer in opdracht van prelaat Stephanus van der Steghen (1698-1725) een beeld van Sint-Sebastiaan aan de Sint-Michielskerk van Messelbroek. Voor de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Kortembos leverde hij het hoofdaltaar (1710-1714). Deze kerk werd door de abdij van Averbode gebouwd. Jacobus Eyben, norbertijn van Averbode en pastoor van Zutendaal was de schenker van het portiekaltaar. De schenkers deden te Kortembos beroep op beeldhouwer Pieter I Scheemaeckers om het altaar te vervaardigen, maar ook op J.B. Neckers om het te marmeren.

Pieter I Scheemaeckers behoort tot de laatbarok. Zijn krachtige en bewegingsvolle figuren zijn met zwier en gratie weergegeven. Steeds zoekt hij naar originaliteit en verscheidenheid in zijn scheppingen. Zijn sculptuur is zeer picturaal, in zijn reliëfs is er een intieme sfeer en een verhalende iconografie.

Bibliografie: E. MARCHAL, 1911-1913, kol. 627-628; C. VAN HERCK, 1932, p. 144-150; IDEM, 1935, p. 598; A. JANSEN en C. VAN HERCK, 1941, p. 129-188; T.J. GERITS, 1968, p. 54-57; S. VAN GELDER, 1971, p. 18-24; M. BUYLE, C. VANTHILLO en H. VANDEN BORRE, 1996, p. 29-37.

Archiefmeldingen

1699, 7 september. Contract tussen de abdij en de Antwerpse beeldhouwer Pieter I Scheemaeckers voor de uitvoering van een altaar van de Heilige Johannes de Doper, naar een voorgelegd plan. Het altaar moest geplaatst zijn tegen 25 juni 1700; kostprijs 1600 Brabantse gulden. P. LEFÈVRE, 1936, p. 173. AAA., I, lias 19, dossier 1.

1700, 28 juni: *Advenit navi Antwerpia altare sancti Joannis ... Constitit, sine illuminatione et pictura, 1600 flor. monetae regiae, quos dedit D. Jacobus Eyben, pastor in Suetendael.*
AAA., I, reg. 275, dagboek van de abt, fol. 8.

1700, 30 juni: *Dejecimus vetus altare [sancti Joannis], et incepimus ponere novum, per artificem Scheemaekers, cum 4 famulis. Incussi primum clavum, dedi 2 imperiales.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, dagboek van de abt, fol. 19.

1700, 13 juli: *Solvimus et satisfecimus decano Scheemaekers, sculptori altaris sancti Joannis, per summam 1600 flor.*
Ibidem.

1700, 27 september. Akkoord tussen de abdij en de schilder Jan Baptist Neckers voor het marbriseren en vergulden van het Sint-Jansaltaar. Het werk moest voltooid zijn tegen Pasen 1701; kostprijs 400 Brabantse gulden. P. LEFÈVRE, 1936, p. 173. AAA., I, lias 19, fasc. 1, fol. 4.

1701, 30 april: *Solvi D. Quellino, pictori, pro pictura sancti Joannis 100 patacones in auro.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, fol. 26.

- 1701, 6 juni: *Sieur Neckers betaelt voor het marmoriseren van sint Jans authaer, als ook vergulden te volle 424 guld.*
AAA., I, reg. 99, fol. 62.
1700. Overeenkomst met Pieter I Scheemaeckers voor het maken van het zijaltaar van Sint-Norbertus voor 1800 gulden. P. LEFÈVRE, 1936, p. 173-174.
- 1700, 13 juli: *Post subsignationem quod sibi esset satisfactum, idem sculptor (P. Scheemaeckers) convenit mecum pro erigendo altari sancti Norberti pro 1800 flor. monetae regiae, secundum exemplar altaris sancti Joannis. Figura supra picturam erit acceptio candidi habitus ex manibus beatae Mariae Virginis; superior Norbertus praedicans, habens venerabile Sacramentum in manibus ac diabolus cum Tangelino sub pedibus. A latere figurae mediae sanctus Adrianus et sanctus Hermanus-Joseph; et ramum olivae, et alter tenebit pallium et crucem archiepiscopalem. Infra picturam, figura erit de cruce cum septem radiis ... Etiam conditionatum est quod debeat facere quatuor insignia pro altari sancti Joannis et duo pro altari sancti Norberti. Totum opus debet alsolvise et posuisse ante Pentecosten.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, dagboek van abt Van der Steghen, fol. 19.
- 1700, 8 september: *Hodie confirmavimus contractum de altari sancti Norberti.*
Ibidem, fol. 21.
- 1701, 27 april: *Venit altare sancti Norberti cum fabris ad idem erigendum.*
Ibidem, fol. 26.
- 1701, 3 mei: *Dominus Quellinus, pictor, discessit 3a maii, cum commissione faciendi picturam pro altari sancti Norberti, nimirum porrectionem regulae sancto Norberto; sed praetendit 100 ducatonnes, quos etiam se accepturum pro pictura sancti Joannis. Ego respondi me in eo habiturum discretionem.*
Ibidem, fol. 26.
- 1701, 15 mei: *Sieur Scheemakers betaelt den authaer 1800 guldens, waer hebbe bij gedaen om de somme te vollen te maken soo in vracht tot als andersins, alsook 2-8-0 fl. voor drinckgelt te volle voldae 60-6-0 fl.*
AAA., I, reg. 99, rekeningen van de kamerling, fol. 61 v°.
- 1701, 7 november: *Discessit colorator altaris sancti Norberti, pro quo habuit 430 flor., quia plus auri in isto consumpsit quam in altari sancti Joannis.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, fol. 31.
- 1701, 8 november: *Sieur Quellinus tot voldoeninge der schilderije van Norbertus authaer, 300 guldens, ende met de vorste betalinge nu tot voldoeninge 201-0-0 guldens.*
AAA., I, reg. 99, rekeningen van de kamerling, fol. 63 v°.
- 1701: *Altare sancti Norberti sculpsit Scheemaekers, expensas Coelestinus Pompen, pastor de Eynthout.*
AAA., I, reg. 237, fol. 95.
- 1702, 13 juni: *Consecravi duo altaria sancti Joannis et sancti Norberti; imposui eis easdem reliquias sanctorum quos ante habebant.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, dagboek van abt Van der Steghen, fol. 37.
- 1701-1702. Pieter I Scheemaeckers levert beeldhouwwerk voor de borstwering van het nieuw koor-doksaal. P. LEFÈVRE, 1936, p. 336.
- 1701, 3 oktober: *Scheemaekers incepit opus schulptile ante odeum in choro.*
AAA., I, reg. 275, dagboek van de abt, fol. 9 v°.

- 1702, 17 maart: *Apposuerunt sculptores Antwerpienses opus sculptrile ad doxale versus chorum, quo nos honorarunt D.F. David, pastor in Verle, et D.A. Aertrnys, camerarius. Constat 500 flor.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, dagboek van de abt, fol. 35.
- 1702, 21 maart: kwitantie van Pieter I Scheemaeckers van een bedrag van 500 flor. voor de werken aan het doksaal: *van de borstweringhe van het oxsaal.*
AAA., I, reg. 430, fol. 194.
- 1702, 22 maart: *Discessit ipse Scheemaeckers cum suis.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, fol. 35.
1702. Prelaat Van der Steghen koopt een beeld aan van Sint-Sebastiaan voor de Sint-Michielskerk van Messelbroek. T.J. GERITS, 1968, p. 54-57.
- 1702, 13 januari: *Accepi statuam S. Sebastiani Antverpia. Nihil adhuc solvi. Solvi postea.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, fol. 33.
- 1702, 17 maart: *Solvi Scheemakers pro statua S. Sebastiani, qua honoravi ecclesiam de Misselbroeck.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, fol. 35.
1702. Pieter I Scheemaeckers levert twee knielbankjes voor 16 gulden. P. LEFÈVRE, 1936, p. 334.
- 1702, 17 maart: *Solvi Scheemaeckers, pro scabellis cantorum, 16 flor.*
AAA., I, reg. 403a, 2de deel, fol. 35.

Zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper (platen 31 tot 33)

in de zuidelijke transeptarm van de abdijkerk
met beelden van Heiligen Johannes de Doper, Jozef en Zacharias,
met beeldengroep Bezoek van Maria aan Elisabeth,
met reliëfs de Doop van Jezus en de Maaltijd met de Emmaüsgangers
opschrift: S. JOANNES BAPTISTA / EXULTAVIT IN GAUDIO INFANS IN
UTERO MEO
Pieter I Scheemaeckers
1699-1700, altaartafel 1754-1757 (geplaatst 1780)
verguld, gemarmerd en geschilderd hout, altaartafel in marmer

Op 7 september 1699 werd in opdracht van abt S. van der Steghen (1698-1725) met Pieter I Scheemaeckers een contract afgesloten tot het plaatsen van een zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper voor een bedrag van 1600 gulden; Scheemaeckers had hiervan een plan voorgelegd. Het altaar diende klaar te zijn tegen 25 juni 1700. Op 28 juni 1700 bevestigde abt Van der Steghen de aanvoer van het nieuwe altaar per schip en op 30 juni begon men met de afbraak van het oude altaar en de opbouw van het nieuwe; Pieter I Scheemaeckers werd bijgestaan door vier werklieden. Op 13 juli werd aan de deken-beeldhouwer een som van 1600 Brabantse gulden uitbetaald. Met Jan Baptist Neckers werd op 27 september 1700 een akkoord gemaakt dat hij het altaar zou vergulden en marmieren tegen Pasen 1701. De voorziene kostprijs was 400 gulden; het zouden er uiteindelijk 424 worden. Tot slot werd er ook een altaarstuk besteld bij Jan Erasmus Quellinus voor een bedrag van 100 gouden patacons. Het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper werd

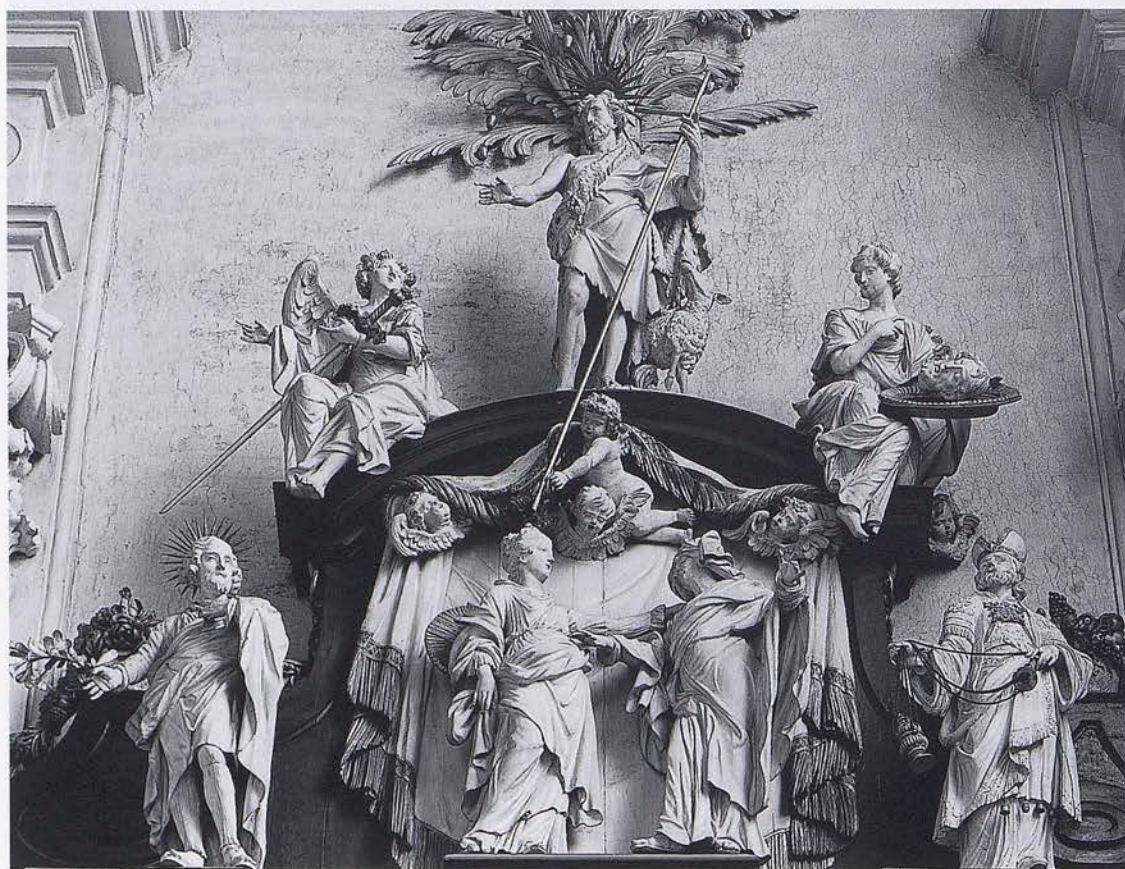

96. Pieter I Scheemaeckers. Zijaltaar in de zuidelijke transeptarm van de abdijkerk, toegewijd aan de Heilige Johannes de Doper, 1699-1700 (N13090, 1990).

samen met dat van de Heilige Norbertus ingezegend door prelaat Van der Steghen op 13 juni 1702; de relikven die in de altaartafel werden geplaatst, waren voorhanden in de abdij.

Het is een reusachtig portiekaltaar met vier getorste zuilen. Boven de architraaf is er een bekroningsnis die door twee voluten geflankeerd wordt. Boven op de nis wordt de 'Voorloper' afgebeeld voor een palmboom. Hij wordt voorgesteld in een ruwharig kleeft met een kruis staf in de linkerhand, terwijl hij met de rechter een sprekend gebaar maakt; een schaap wordt uitgebeeld aan zijn linkerzijde. Twee engelen vergezellen hem. Ze zitten neer op de hoeken van de gebogen lijst van de bekroningsnis; de engel links draagt het zwaard waarmee Johannes werd onthoofd, de engel rechts houdt een schotel voor zich waarop het hoofd van Johannes ligt dat Salome aan Herodes had gevraagd. In de bekroningsnis, voor een rijke drapering met galons en engelenkoppen, wordt het Bezoek van Maria aan Elisabeth voorgesteld. Maria staat links, gekleed met jurk en mantel, een ronde hoed op de rug; de bejaarde moeder van Johannes staat rechts en draagt een kleeft, een mantel en een hoofddoek. De twee vrouwen raken elkaar met de armen. Naast de bekroningsnis, voor de voluten, staat links de Heilige Jozef en rechts Zacharias. De namen van de personages staan geschreven op de architraaf van de portiek. Jozef wordt voorgesteld in kleeft en mantel, met een lelie in de hand; Zacharias wordt voorgesteld als een priester uit het Oude Testament met een wierookvat.

Het altaar is bijzonder rijk versierd. Op de architraaf werd een geritmeerde, florale decoratie gebeiteld. De gedraaide salomonszuilen met Corinthische kapitelen zijn in de schroeven bijzonder rijk en gevarieerd versierd met fauna en flora. De hoge basissen dragen

97. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper: beelden van de bekroning (N13091).

98. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper: beelden van de bekroning, links (KN5850).

99. Detail van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper: altaartafel (1754-1757) en predella (N13093).

100. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper: wapenschild van abt S. van der Steghen. (M239162).

101. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper: wapenschild van schenker Jacobus Eyben (M239163).

bladornamenten en de wapenschilden van schenker Jacobus Eyben en abt S. van der Steghen. Jacobus Eyben († 4 augustus 1717) was kanunnik van Averbode en pastoor in Zutendaal. Hij was de weldoener voor dit zijaltaar, want hij stelde het groot bedrag van 1600 gulden ter beschikking om mede de onkosten van 2345 gulden te dekken.

Naast het altaar en tussen de zuilen hangen bloemen- en vruchtenslingers; aan de flanken worden zij opgehouden door twee engeltjes. Tussen de portiekzuilen is er een relatief klein, rond altaarstuk van Jan Erasmus Quellinus, dat de Geboorte van de Heilige Johannes de Doper voorstelt. Deze tondo wordt gedragen door twee Bernineske engelen. De predella bestaat uit een groot reliëf voorstellend de Doop van Jezus in de Jordaan. Centraal worden Jezus en Johannes voorgesteld, overschaduwed door de Heilige Geest. Jezus draagt een lendendoek, Johannes een kleed en een kruisstaf; Johannes doopt met de rechterhand. Links en rechts staan er mensen als toeschouwer of kandidaat-dopeling. Het reliëf wordt links en rechts begrensd door zeer plastisch en schilderachtig uitgewerkte bomen.

De altaartafel is afkomstig van het hoofdaltaar (1754-1757), op naam van Feuillan Houssar en Denis-Georges Bayar. Ze heeft een zwierige Lodewijk XV-versiering, met rocailles, acanthusbladeren, schuimkammen en lijsten. In het centrale medaillon is er een voorstelling van de Maaltijd met de Emmaüsgangers. Het tabernakel is soberder; het is bekroond met een kruisbeeld in geschilderd hout. De tabernakeldeur draagt een Jezusmonogram. De altaartafel werd overgebracht in 1780.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 211-214; P. LEFÈVRE, 1924, p. 24; C. VAN HERCK, 1932, p. 148; P. LEFÈVRE, 1939, p. 33-34; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; A. JANSEN en C. VAN HERCK, 1941, p. 148-150; Bondige inventaris arrondissement Leuven 1961, p. 5; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; T.J. GERITS, 1967, p. 31; P. LEFÈVRE, 1968, p. 41-42; S. VAN GELDER, 1971, p. 20, 22; catalogus Averbode 1973, p. 36-38; H. VERCAMMEN, 1983, p. 40-42; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 99-103; U.E. GENIETS, 1990, p. 30.

Foto's KIK: ensemble B34735 (1943), N13090 (1990), KN5848 (1996); details: bekroning van het altaar N13091 (1990), KN5849 (1996), bekroning beelden links KN5850 (1996), bekroning beelden rechts KN5851 (1996), beeld van de Heilige Johannes de Doper in de bekroning M273495 (1990), KN5853 (1996), beeldengroep in de bekroning: Maria bezoekt Elisabeth M273496 (1990), KN5852 (1996), altaartafel en predella N13093 (1990), wapenschild van abt S. van der Steghen M239162 (1976), wapenschild van Jacobus Eyben M239163 (1976), predella met reliëf B34738 (1942), KN5854 (1996), twee engelen onder het schilderij KN5855 (1996), twee salomonszuilen B34739 (1942), KN5857 (1996), altaartafel B34736 (1942).

Zijaltaar van de Heilige Norbertus van Maagdenburg (platen 34 tot 38)

in de noordelijke transeptarm van de abdijkerk
met beelden van de Heilige Norbertus van Maagdenburg, de Heilige Adriaan van
Hilvarenbeek en de Heilige Jacob Lacops
met beeldengroep van de Heilige Norbertus die het kleed uit handen van Onze-Lieve-
Vrouw met het Jezuskind ontvangt
met reliëf de Verschijning van het zevenstralige kruis in het dal van Prémontré
opschrift: FILI ACCIPE CANDIDAM VESTEM
Pieter I Scheemaeckers
1700-1702
verguld, gemarmerd en geschilderd hout

102. Pieter I Scheemaeckers. Zijaltaar in de noordelijke transeptarm der abdijkerk, toegewijd aan de Heilige Norbertus, 1700-1702 (N13098, 1990).

Op 13 juli 1700, bij de afrekening van de overeenkomst met Pieter I Scheemaeckers voor het oprichten van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper, werd er een nieuw contract afgesloten voor de oprichting van een nieuw zijaltaar, toegewijd aan de Heilige Norbertus van Maagdenburg. Het altaar moest naar het voorbeeld van het eerste altaar gemaakt worden, maar voor de hogere som van 1800 gulden, en het moest vóór Pinksteren 1701 geleverd worden. Op 8 september 1700 werd deze overeenkomst nogmaals bevestigd. Op 27 april 1701 werd het zijaltaar geleverd; er kwamen werklui mee om het op te stellen. De andere voorwaarden van de overeenkomst bleven gelijklopend met die van het vorige contract. Het altaarstuk werd geleverd door Jan Erasmus Quellinus voor dezelfde prijs als dat van het Johannesaltaar (100 patacons). De beeldhouwer werd uitbetaald op 15 mei 1701; er waren enkele bijkomende onkosten voor vracht en drinkgeld. Het vergulden en marmeren werd opnieuw toevertrouwd aan Jan Baptist Neckers. Op 7 november werden hem 430 guldens uitbetaald voor zijn werk; de som was iets hoger, omdat er meer bladgoud gebruikt werd dan bij het eerste altaar. Coelestinus Pompen († 1705), witheer van Averbode en pastoor van Eindhout, was de grote begiftiger van het zijaltaar van Sint-Norbertus.

Het werd een indrukwekkend, groot portiekaltaar met vier getorste zuilen. Boven de portiek is er een uitgebreide versiering tegen en boven een architecturale wand met een nis en voluten. Boven op de bekroning staat de Heilige Norbertus onder een baldakijn dat door twee engeltjes gestut wordt. De Heilige Norbertus wordt voorgesteld als witheer, met superplie, mantel en pallium. In de linkerhand draagt hij een zonnemonstrans, in de rechterhand houdt hij een abtsstaf; onder aan zijn voeten ligt Tanchelm neergeveld. Twee engelen vergezellen hem. Ze zitten op de hoeken van de gebogen kroonlijst van de bekroningsnis en dragen de attributen van de Heilige Norbertus op een kussen: links bisschopshoed en staf, rechts olijftak en pallium. Binnen de bekroningsnis is er een rijke drapering aangebracht met galons en engelenkoppen. Hiervoor is de beeldengroep opgesteld van de Heilige Norbertus die het kleed uit de handen van Onze-Lieve-Vrouw met het Jezuskind ontvangt. De Moeder Gods zetelt op een wolkentron met engelen. Zij draagt een lang kleed, een mantel en een hoofddoek. Het naakte Jezuskind zit schrijlings op haar schoot, terwijl het zich met een zegenend gebaar naar de Heilige Norbertus toewendt. Deze laatste zit onderaan neergeknield en heeft het kleed in ontvangst genomen; het kleed wordt ook door engelen ondersteund:

Twee norbertijner heiligen flankeren deze centrale voorstelling van de bekroning. Links is er de Heilige Adriaan van Hilvarenbeek, in norbertijner habijt met supperplie en stola. In de rechterhand houdt hij de martelarenpalm en op de linkerhand houdt hij een sleutel en een boek dat met de pauselijke tiara bekroond werd. Om de hals draagt hij een strop, verwijzend naar zijn marteldood nabij Den Briel. De Heilige Jacob Lacops staat rechts opgesteld boven de portiekuilen. Hij draagt het norbertijner habijt, een superplie en een stola. In de linkerhand houdt hij de martelarenpalm en in de rechterhand een hostiedragende kelk. Om de hals heeft hij een strop zoals zijn lotgenoot de Heilige Adriaan van Hilvarenbeek. In de oorspronkelijke overeenkomst van 13 juli 1700 stond vermeld dat hier de Heilige Herman-Jozef moest voorgesteld worden. Op de architraaf van de portiek staan de namen van de voorgestelde heiligen vermeld.

Het altaar is bijzonder rijk versierd. De architraaf is versierd met geritmeerde florale motieven. De gedraaide salomonszuilen met Corinthische kapitelen zijn rijkelijk en uitbundig versierd in de schroeven met florale en faunale motieven. Rondom het altaar en tussen de zuilen zijn er bloemen en vruchtenslingers; aan de flanken worden zij gedragen door engeltjes. Boven de altaartafel is er een grote predella tussen de basissen van de

103. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Norbertus: beelden van de bekroning (KN5859).

104. Pieter I Scheemaeckers. Detail van het zijaltaar van de Heilige Norbertus: reliëf van de predella voorstellend de Verschijning van het zevenstralige kruis in het dal van Prémontré (KN5864).

salomonszuilen. Hier is een groot reliëf aangebracht dat de Verschijning van het zevenstralige kruis in het Dal van Prémontré voorstelt. Dit kruis zou verschenen zijn aan Norbertus op de plaats waar de kerk van Prémontré gebouwd moest worden. In een wijds landschap staat centraal op een heuveltje het kruisbeeld dat met zeven stralen omringd is. Talrijke pelgrims vereren het kruis. Rechts zit Hugo, de eerste volgeling van Norbertus en abt van Prémontré, neergeknield bij een boom; links worden een man en een vrouw uitgebeeld die water opvangen uit een bron.

Het altaarstuk van Jan Erasmus Quellinus tussen de zuilen heeft een tondovorm. Het is eerder klein van afmeting en stelt een tafereel voor uit het heiligenleven van de Heilige Norbertus: de Heilige Augustinus overhandigt zijn regel aan de Heilige Norbertus.

Het zijaltaar van Sint-Norbertus werd ingewijd door prelaat Stephanus van der Steghen (1698-1725) op 13 juni 1702, samen met het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper. De relieken die erin geplaatst werden, behoorden reeds aan de abdij.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 211-214; P. LEFÈVRE, 1924, p. 24; C. VAN HERCK, 1932, p. 148; P. LEFÈVRE, 1939, p. 33-34; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; A. JANSEN en C. VAN HERCK, 1941, p. 150-151; Bondige inventaris arrondissement Leuven 1961, p. 5; catalogus Averbode 1963, *Inleiding*; T.J. GERITS, 1967, p. 30-31; P. LEFÈVRE, 1968, p. 41-42; S. VAN GELDER, 1971, p. 20, 22, 23; catalogus Averbode 1973, p. 36-38; T.J. GERITS, 1971, p. 90; H. VERCAMMEN, 1983, p. 40-42; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 103-107.

Foto's KIK: ensemble B34734 (1942), N13098 (1990), KN5858 (1996); details: bekroning van het altaar KN5859 (1996), beelden van de bekroning N13099 (1990), beeld van de Heilige Norbertus in de top van de bekroning M273499 (1990), KN5860 (1996), beeldengroep van de bekroning KN5861 (1996), bekroning beelden links KN5863 (1996), bekroning beelden rechts KN5862 (1996), predella B34737 (1942), KN5864 (1996), schroefzuilen rechts met engeltjes KN5866 (1996).

ROMBOUT (VAN) TISSENAKEN

† Mechelen 1614
 stoffeerder en albastbewerker

Rombout Tissenaken behoorde tot een familie van albastbewerkers, actief in Mechelen gedurende de tweede helft van de zestiende eeuw en de eerste helft van de zeventiende eeuw. Ook Bartholomeus Tissenaken, Tobias Tissenaken, Raphaël, David en Isaak, zonen van Rombout, en Jacob Tissenaken waren bedrijvig als 'cleynsteker'. Zij en vele anderen waren gespecialiseerd in het vervaardigen van kleine reliëfs, gesneden in albast en geplaatst in een vergulde en soms meesterlijk uitgewerkte omlijsting. De meeste reliëfs waren eenvoudig en klein van afmetingen; soms was het reliëf groter en werd de omlijsting uitgewerkt tot een huisaltaartje. Jan Mone en Conrad Meit zouden in Mechelen aan de basis liggen van deze nieuwe discipline van het albastsnijden. De ambachtelijke productie kende een groot succes en een internationale verspreiding. De reliëfs werden lichtjes opgehoogd met verguldsel. Onderaan was er een vooruitspringende bodem, zodat eronder een vlak met langwerpige cartouche aangebracht werd. Soms werd in de cartouche een meesterteken aangebracht. De omringende omlijsting werd versierd met bandwerk, rankwerk, engelenkoppen, vazen, rozetten of hogels; meestal werd de omlijsting volledig verguld.

Rombout Tissenaken werd in Mechelen als meester genoteerd tussen 1596 en 1611. Verscheidene leerknappen werden bij hem ingeschreven: Justus Bol in 1596, Romment Pallet in 1609 en Philip Verschuere in 1611. Deze cleynsteker zou voorheen polychromeur geweest zijn; hij werd in 1580 als dusdanig ingeschreven te Antwerpen in de Liggeren van de Sint-Lucasgilde. Na het overlijden van zijn eerste vrouw huwde hij Clara van Deurne, dochter van Antoon van Deurne (Doorne); zij hadden vier kinderen: Raphaël, David, Isaac en Maria. In zijn testament liet hij zijn gravures na aan deze kinderen van het tweede huwelijk. Het zou kunnen betekenen dat hij zelf deze gravures gesneden had. Die kunnen gediend hebben als model voor de te snijden reliëfs. Rombout Tissenaken stierf in 1614 en werd begraven in de parochie van Sint-Catharina.

Het merk van Rombout Tissenaken bestaat uit zijn twee initialen RT waartussen een verkoopsteken werd geplaatst. Over de juiste betekenis van dit verkoopsteken bestaat er geen uitsluitsel.

Bibliografie: E. NEEFFS, 1876, 1, p. 332; 2, p. 145; H. CONINCKX, 1903, p. 36, 51, 54, 61; IDEM, 1913, p. 13; G. DERVEAUX-VAN USSEL, 1967, p. 50-51; M.K. WUSTRACK, 1982, p. 155-156.

Reliëf (plaat 39)

Laatste Avondmaal
 getekend onder midden met monogram RT
 Rombout Tissenaken
 einde 16de - begin 17de eeuw, kader vernieuwd
 albast opgehoogd met verguldsel, vergulde kader in hout
 reliëf 23,6 × 14,6 cm

In een architecturaal decor zitten Jezus en de apostelen aan tafel. Boven het hoofd van Jezus hangt een baldakijn; de wand is versierd met bandwerk, pilasters en twee nissen met rondbogen. De figuren rond de tafel worden in beweging voorgesteld. Jezus richt zich tot

Petrus die links van hem zit. Johannes bevindt zich aan de rechterzijde van Jezus; hij is in gesprek met zijn buurman. Vooraan, weggekeerd van de tafel, zit Judas met een beurs in de linkerhand. Tegenover Judas zit een apostel die zich omdraait en naar een grote, versierde kruik op de vloer grijpt. Een twaalfde apostel ontbreekt. Hij moet uiterst rechts gezocht worden waar het werk beschadigd is. Rechts in de bovenhoek is er een ernstige breuk in het albast.

Het tafereel wordt verlevendigd door de talrijke ophogingen met verguldsel: op de kleding, op de randen van de drapering, op het tafelkleed en de zitbanken, op het baldakijn en de muurdecoratie. Het verguldsel verduidelijkt de voorstelling door haar tekenend effect. Onderaan werd in de cartouche het monogram van de albastsnijder aangebracht.

Foto's KIK: ensemble KN6859 (1998), G6304 (1998).

105. Rombout Tissenaken. Reliëf, Laatste Avondmaal, einde 16de - begin 17de eeuw (KN6859).

HUBRECHT VAN DEN EYNDE

° Antwerpen 1594 - † Antwerpen 1661
beeldhouwer

Hubrecht van den Eynde werd te Antwerpen geboren in 1594. Op 13 mei 1639 legde de beeldhouwer ten verzoeken van het metsersambacht een verklaring af. Hij beweerde 'Huybrecht van den Eynde woonende op den Wapper, oudt vierenveertigh jaeren ...' te zijn. Hubrecht werd als meester van de Sint-Lucasgilde ingeschreven in 1620-1621. Een jaar later werd hij vermeld als lid van de Solidariteit van de 'bejaerde jongmans' bij de Antwerpse jezuïeten. Hij huwde een eerste maal met Elisabeth Schorkens, vermoedelijk op 28 maart 1623 in de Onze-Lieve-Vrouwekerk Zuid. Zijn vrouw stierf echter op 19 juli 1624 in een huurhuis in de Jodenstraat, zes weken na de geboorte van hun zoontje Sebastiaan. Hubrecht huwde een tweede maal, met Elisabeth van Bré op 1 december 1624 in de Sint-Andrieskerk. Hij liet verscheidene leerlingen inschrijven: Pauwels Creun, Peter Jansen en Sebastiaan de Neve (1625-1626); deze laatste was één van zijn belangrijke leerlingen. Hubrecht van den Eynde was ook de vader en leermeester van de beeldhouwers Norbert en Sebastiaan van den Eynde, twee zonen uit zijn tweede huwelijk.

In 1644 werd hij tot deken van het gild van de Oude Voetboog verkozen. Hij stierf te Antwerpen in 1661; toen werd hem het dodengeld van Sint-Lucas uitbetaald. Cornelis de Bie loofde in 'Het Gulden Cabinet' (1662, p. 449) het werk van de beeldhouwer en zijn vaardigheid om 'te boetseren de edelheyt van het Menschen leven'. Naar het voorbeeld van het 'waerachtig leven' wist hij zijn figuren te beeldhouwen 'met een groot verstandt en opmerckinge van Const'. Hij werkte in marmer, terracotta en ivoor. Samen met Forci Cardon, Sebastiaan de Neve, Erasmus Quellinus en Hans van Mildert werkte hij in Antwerpen mee aan de POMPA INTROITUS FERDINANDI in 1635. Hij was werkzaam in Antwerpen (Beurs, Maagdenhuis, Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, Sint-Carolus Borromeuskerk, Sint-Jacobskerk, Sint-Joriskerk, Sint-Walburgiskerk, Waterpoort), Averbode, Dendermonde (Onze-Lieve-Vrouwekerk: hoofdaltaar 1629-1633, doksaal 1659-1666), Duffel (Kerk Onze-Lieve-Vrouw, hoofdaltaar 1653-1654), Sint-Niklaas (Kerk Sint-Nicolaas, zijaltaar 1658 toegeschreven), Steenokkerzeel (altaar van Sint-Bernardus 1648), Tongerlo (gevelbeeld van Onze-Lieve-Vrouw 1657), Vilvoorde en Wommelgem (drie beelden).

Abt Nicolaas Ambrosi (1635-1647) van Averbode liet door Hubrecht van den Eynde in de kapel van Sint-Jan de Doper een nieuw altaar (1640-1642) oprichten in marmer en albast, voor een kostprijs van 2800 gulden. Als altaarstuk was er een schilderij van Barend van Orley dat de Doop van Jezus door Johannes voorstelt. Rechts van het altaar liet hij een mausoleum oprichten ter nagedachtenis van zichzelf en zijn voorgangers.

De Antwerpse beeldhouwer was werkzaam tussen 1620 en 1660. Aanvankelijk werkt hij in de geest van de vroegbarok in Antwerpen, zoals Hans van Mildert en de gebroeders De Nole. Later sluit zijn stijl aan bij de hoogbarok door de levendigheid en de natuurlijkheid van de figuren. Deze kwaliteiten komen tot uiting in de beweeglijkheid van de houdingen en in de interactieve menselijke gevoelens van de personages. Samen met Hans van Mildert vertolkte Hubrecht van den Eynde in Antwerpen een nieuwe stijl die direct onder invloed stond van Pieter Paul Rubens.

Bibliografie: C. DE BIE, 1662, p. 449; Z.v.M., 1915, p. 139; A. JANSEN en C. VAN HERCK, 1944-1945, p. 5-90; H. NAUTS, 1969, p. 37-49; H. BUSSERS, 1991, p. 379.

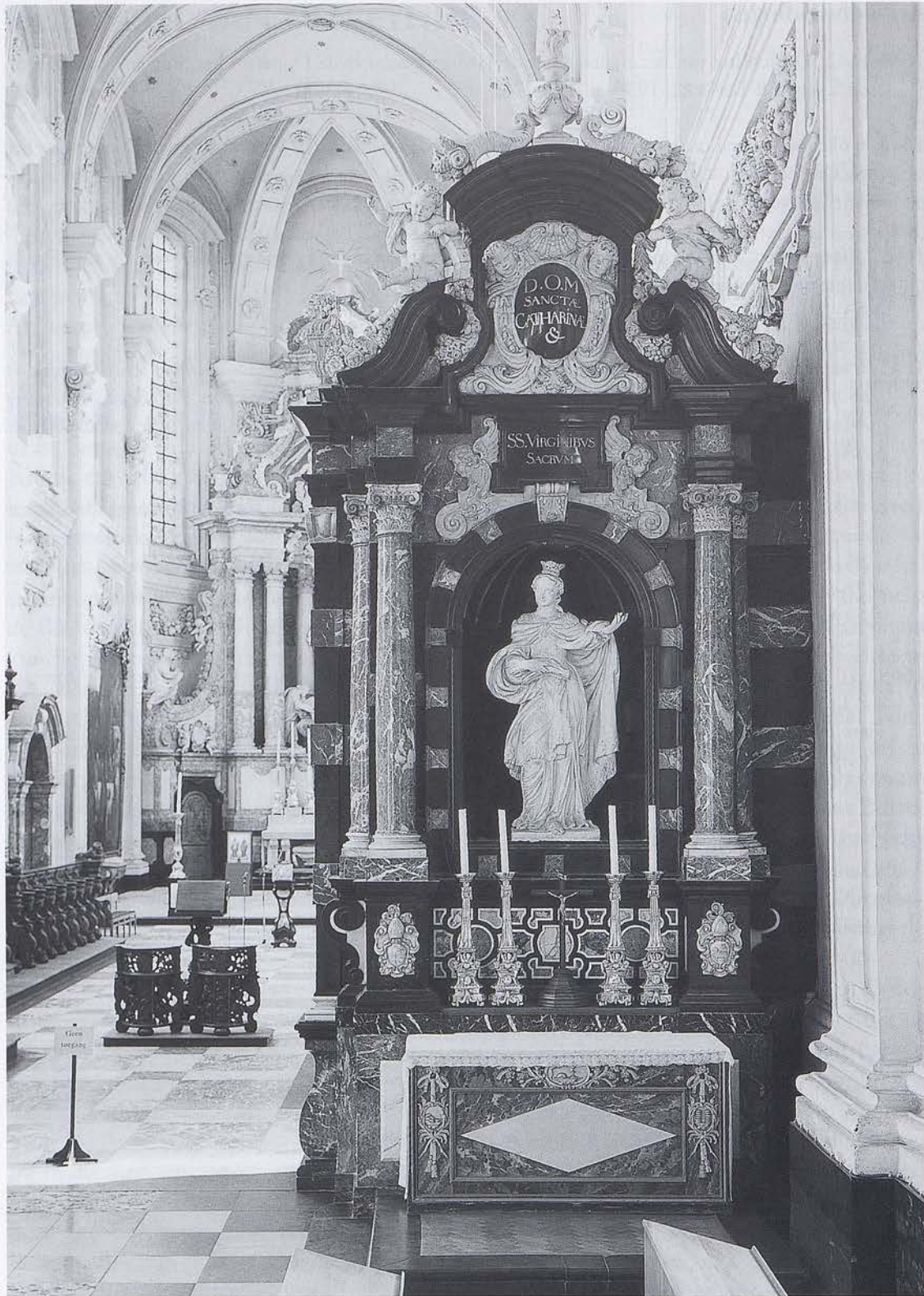
Archiefmeldingen

- 1640-1642. Oprichting van het zijaltaar van de Heilige Johannes de Doper in het Sint-Janskoor van de oude kerk. P. LEFÈVRE, 1936, p. 172-173.
- 1640, 6 oktober. Specificatie van de rekeningen die werden betaald aan Hubert van den Eynde voor het plaatsen van het Sint-Jan Baptistaltaar.
AAA., I, reg. 22, fol. 279 en reg. 23, fol. 214 v° - 215.
- 1642: *Altare sancti Joannis perfectum ex alabastro et marmore per magistrum Hubertum van den Eynde, statuarium Antwerpiensem, quod constitit facile 2800 flor.*
AAA., I, reg. 136, nota's van E. die Voecht, fol. 312.
- 1642, 6 september: *Pro memoria serviet quod pro 2 angelis marmoreis, superpositis altari sancti Joannis, et omnibus quaerimoniis de valore altaris, dederimus magistro Huberto van den Eynde, statuario Antverpiensi, 350 flor.; unde hac die D. Provisor per me numeravit 250 flor. et antea receperat 100 flor.*
AAA., I, reg. 96, fol. 196 v°.
- 1642, 5 augustus. Attestbrief bij de consecratie van het altaar van de Heilige Johannes de Doper. *Anno M° sexcentesimo 42°, die Va mensis augusti ego Nicolaus Ambrosii, abbas Averbodiensis, consecravit altare hoc in honorem sancti Joannis Baptistae, et reliquias sanctorum martyrum de legione Thebaea et Vincentii martyris et alias incognitas, quas ante ibidem reperi in eo, inclusi.*
AAA., IV, nr. 4, nota's van E. die Voecht, fol. 219.
- 1649, 31 juli. Betaling onder meer voor het aanbrengen van de grafsteen van Nicolaas Ambrosi.
P. LEFÈVRE, 1971, p. 263.
pro lapide sepulchrali R. Ad. D. Ambrosii, et pro lapide lavatorii ante sacristiam, dedi lapicidae Antwerpiensi, Huberto van den Eijnde, 180 florenos.
AAA., I, reg. 427, fol. 5 v°.
1672. Het altaar van de Heilige Johannes de Doper werd door abt Vaes overgebracht naar de nieuwe kerk en toegewijd aan de Heilige Catharina en de heilige maagden.
AAA., I, reg. 172, kroniek uit de 18de eeuw door Augustinus van Boterdael, kannunik van Averbode, p. 378.
AAA., I, reg. 22, fol. 179.

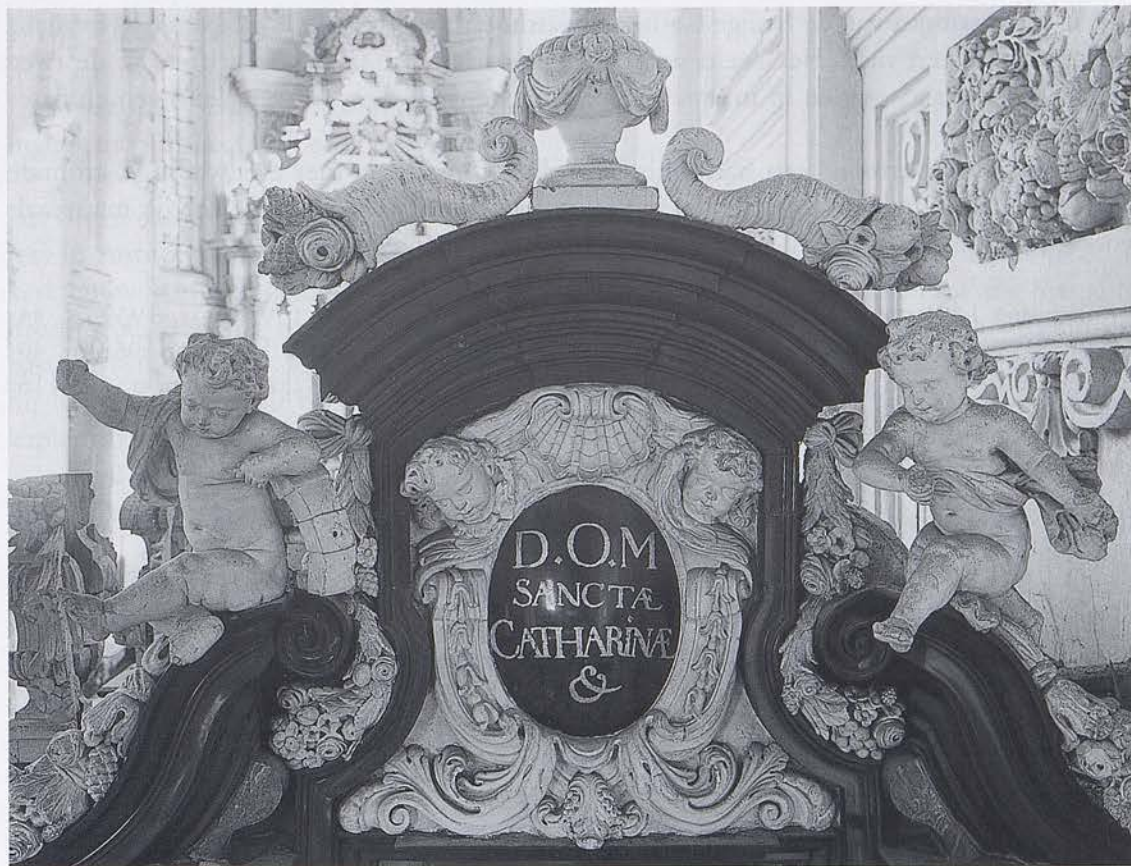
Altaar van de Heilige Johannes de Doper (plaat 40)

thans toegewijd aan de Heilige Catharina
zuidelijk altaar van de koorafsluiting in de abdijkerk
Hubrecht van den Eynde
1640-1642
marmer en albast

Volgens de rekeningen was de beeldhouwer in 1640 reeds erg begaan met de oprichting van het altaar van Sint-Jan de Doper, dat in marmer en albast zou worden opgericht en waarvoor abt Ambrosi (1635-1647) aanvankelijk 2800 gulden had uitgetrokken. De provisor zou op 6 september 1642 nog 350 gulden uitbetalen voor twee marmeren engelen en een aantal versieringen. Op 5 augustus 1642 werd het altaar door abt Ambrosi gewijd en werden de relieken van de martelaren van het Thebaanse legioen, van de Heilige

106. Hubrecht van den Eynde. Zijaltaar van de koorafsluiting, toegewijd aan de Heilige Catharina van Alexandrië, 1640-1642 (KN5842, 1996).

107. Hubrecht van den Eynde. Detail van het zijaltaar van de Heilige Catharina van Alexandrië: de bekroning (KN5844).

Vincentius en van enkele onbekende heiligen erin geplaatst. Oorspronkelijk was het altaar versierd met een schilderij van Barend van Orley dat het Doopsel van Jezus door Johannes voorstelt. In 1672 werd het altaar in opdracht van abt Vaes (1648-1698) overgebracht naar de nieuwe kerk waar het aan de ingang van het koor tegen het doksaal werd geplaatst. Het altaar werd nu toegewijd aan de Heilige Catharina van Alexandrië en de Heilige Maagden, zoals door de nieuwe opschriften werd aangegeven. Gaspard van der Steen zou het doksaal plaatsen en het oude altaar integreren in het nieuwe bouwsel, nadat hij het een opknappbeurt had gegeven. Het altaarstuk van Van Orley werd vervangen door een portieknis 'van swerten toesteen', met beeld van de Heilige Catharina van Alexandrië (zie p. 250).

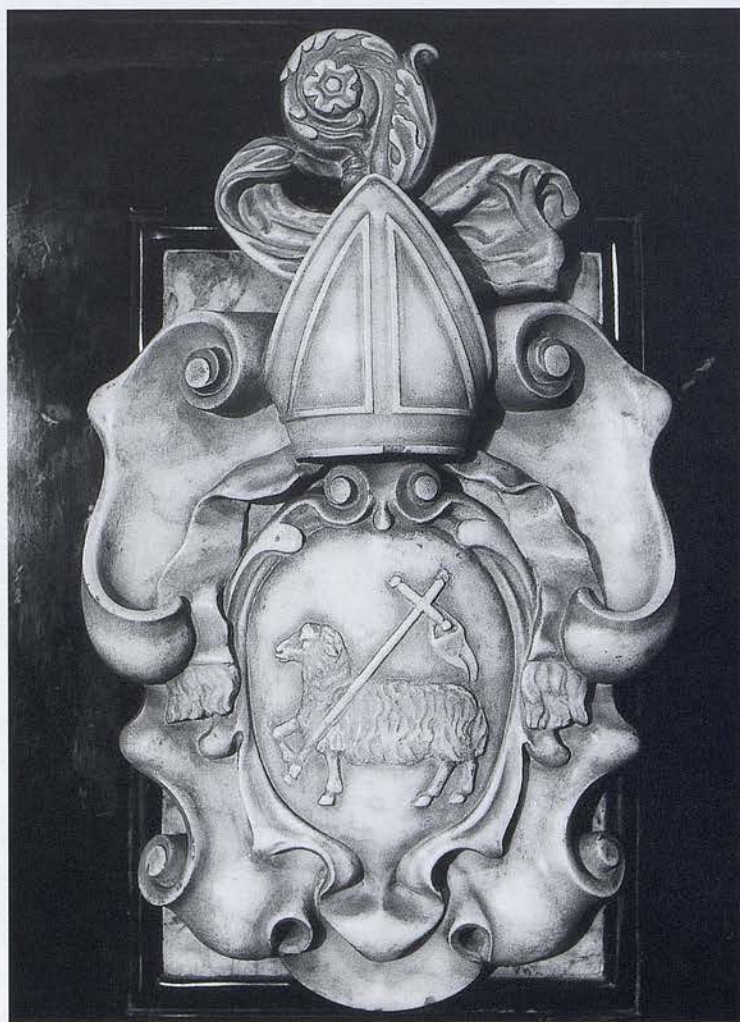
De hoge predella is rijkelijk versierd met verschillende soorten marmer in een geometrisch patroon; op de basissen van de portiekzuilen zijn cartouches aangebracht met de wapenschilden van abt Nicolaas Ambrosi (1635-1647) en van de abdij van Averbode. De architraaf van de portiek wordt geschraagd door twee roodkleurige marmeren zuilen van Corinthische orde, waarvan kapiteel en basis in wit marmer zijn. Links werd er, aansluitend bij de koorafsluiting, een tweede identieke zuil toegevoegd in 1672. De architraaf loopt niet door over het middengedeelte van de portiek; daar bevindt zich boven de portiek een rechthoekig vlak met opschrift 'SS. VIRGINIBUS SACRUM', gedragen door voluten en geschraagd door engelenkoppen. Boven de portiek is de bekroning afgedekt met een gebogen architraaf. Dit gedeelte wordt geflankeerd door twee voluten. In het bekroningsvlak is er een witte cartouche met opschrift 'D.O.M SANCTA CATHARINA' in een zwarte spiegel. Op de voluten hangen bloemenslingers en zitten twee engeltjes waarvan het

linkse een attribuut van de heilige Catharina vasthoudt. Op de architraaf staan twee vruchtenhoorns en een vaas. Het beeld van de Heilige Catharina, de opschriften en de twee engeltjes bovenaan werden in marmer beeldhouwd door Gaspard van der Steen en dateren van 1672.

Het altaar vertoont een harmonische, solide constructie met evenwichtige, frontale opbouw. De rijkdom in de versiering ligt in het gevarieerd gebruik van kleurrijk materiaal; vooral de geometrische versiering van de predella is bijzonder geslaagd.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 183; P. LEFÈVRE, 1924, p. 13 en 159; IDEM, 1939, p. 35; C. VAN HERCK en A. JANSEN, 1958, p. 81; T.J. GERITS, 1967, p. 32; P. LEFÈVRE, 1968, p. 40; T.J. GERITS, 1973, 2, p. 38; H. VERCAMMEN, 1983, p. 42; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 114-116; U.E. GENIETS, 1990, p. 31-32.

Foto's KIK: ensemble B34732 (1942), KN5842 (1996); details: bekroning KN5844 (1996), cartouche met wapenschild abt N. Ambrosi M273502 (1990), cartouche met wapenschild van de abdij van Averbode M239134 (1976).

108. Hubrecht van den Eynde. Detail van het zijaltaar van de Heilige Catharina van Alexandrië: wapenschild van de abdij van Averbode (M239134).

JAN II VAN DEN EYNDE

° Antwerpen 1620 - † Antwerpen 1702
ingenieur, architect en beeldhouwer

Jan II van den Eynde was de zoon van Cornelis van den Eynde en Magdalena van Eyck. Hij was in Antwerpen zeer actief en woonde in de Lange Gasthuisstraat. Voor de Sint-Jacobskerk bouwde hij een sanctuarium op het kerkhof (1669-1671) en in samenwerking met zijn broer Sebastiaan het trouwkoor in 1669-1675; voor de Sint-Joriskerk herbouwde hij de pastorie (1673-1675), kostprijs 9451 gulden; in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal richtte hij het grafmonument op van F. Tensini (1676); voor de Sint-Jacobskerk bouwde hij de kapittelzaal (1684) en voor de Sint-Walburgakerk het hoogkoor (1691-1692).

In 1690 legde Jan II van den Eynde een verklaring af ten voordele van 'steenbelthouder' Pieter Verbruggen (de Jonge?). Hierin stelde hij dat de beeldhouwers die in steen werkten, altijd al lid mochten worden van het metsersambacht, indien zij zich bekwaam hadden getoond om architecturaal beeldhouwwerk uit te voeren, zonder dat zij een leertijd hadden moeten doormaken bij een steenhouwer. Blijkbaar waren er betwistingen over de bevoegdheden en opleidingen van de onderscheiden ambachten. De bewering werd bevestigd door de analfabeet Denys de Vos die er zijn merkteken aan toevoegde.

Deze Antwerpse ingenieur, architect en beeldhouwer ontwierp niet alleen het kerkgebouw van de abdij, maar liet ook het architecturale beeldhouwwerk door zijn atelier uitvoeren. Vanaf 1664 kreeg hij hiervoor opdrachten. Wanneer de architect niet aanwezig was, werden de werken verder geleid door de bekwame landmeter Cornelis Lowis. Het materiaal dat men voor de bouw liet aanvoeren, werd uitdrukkelijk beschreven in de rekeningen. Vooral ledesteen werd gebruikt.

In 1668 stortten drie pijlers van de viering in wegens gebrek aan stabiliteit; de vierde pijler moest ook afgebroken worden. Onderzoek bracht aan het licht dat de architect hiervoor niet verantwoordelijk was. In 1670 stond de kerk onder dak; de westgevel was voltooid in 1672. De toren werd opgericht in 1699. Wanneer de Mechelse beeldhouwer Jan van der Steen in 1668 ook aanspraak wilde maken op een aantal werken voor de kerk, ging Jan II van den Eynde hiertegen in verzet en haalde zijn slag thuis toen in 1671 de abdij het contract met Van der Steen beëindigde. Bij de eindafrekening in 1673 werd Van den Eynde vergoed voor de modellen die hij van de kerk en de toren had gemaakt, alsook voor de uitvoering van het beeld van Onze-Lieve-Vrouw in de westgevel van de abdiijkerk. Bij het kappen kreeg Van den Eynde hulp van Jan van der Steen en Antoon Stijnen.

Bibliografie: J.H. PLATENGA, 1926, p. 236; M. LIBERTUS, 1938, p. 236; A. JANSEN en C. VAN HERCK, 1944-1945, p. 5-90.

Archiefmeldingen

1664. De kamerling stelde geld ter beschikking voor uitbetaling van architect Jan II van den Eynde. P. LEFÈVRE, 1936, p. 154.

1664, 28 juli: *Numeravi D. Vaes pro architecto Van den Eynde 240 flor.*
AAA., I, reg. 261, rekeningen van de kamerling, fol. 365.

1665. Rekeningen voor materiaal en werken aan de abdiijkerk. P. LEFÈVRE, 1936, p. 157-158.

1665, juni-september:
6.000 bomstensteen a 23-2 guldens

- 10.000 calbeeckensteen a 41-10 guldens
 Item den grooten datons van leetsensteen ind blausteen poort 75 gulden
 It. twee engels hoofden van leetsensteen ende scryfftafels, 14 gulden.
 It. vier engels hoofden van leetsensteen neffens de schryfftafels, 4 guldens.
 It. den voet onder het grot gelas in den gevel met die fistonnen daerop gemaect, come 100 guldens.
 It. vier engels hoofden met het omwerck van leetsensteen staende neffens de gelasen in den ronden beuck, 120 guldens.
 It. twee manden fruijntasie van leetsensteen, 22 guldens.
 It. twee groote engels hoofden met haer ciraten onder ende boven staende neffens het groot venstrierglas in den gevel, ook van leetsensteen, 120 guldens.
 It. 20 groote fistonnen van witten steen in de kerck, 620 guldens.
 It. 34 groote capiteelen van witten steen, 918 guldens
 It. 34 friesen van witten steen, 680 guldens.
 It. 16 groote engels hoofden van witten steen boven de groote bogen in de kerck, 448 guldens.
 It. twee figuren van witten steen in den gevel, 240 guldens.
 Betaelt aen 130 voeten vodereensteen scep te vuren, 52 guldens.
 Summa: 3537-12 guldens
 AAA., I, reg. 430, fol. 72.

- 1664-1672. Abt T. Salé vermeldde Jan II van den Eynde als de architect van de kerk, deze ontving hiervoor een vergoeding van 5596 gulden. P. LEFÈVRE, 1936, p. 154.
 1664-1672: *Architectus fuit mag. Johannes van den Ende in cujus absentia totum opus dirigebat mag. Cornelius Lowies, geometra celebris. Soluta est architecto summa 5596 flor.*
 AAA., I, reg. 168, nota's van prelaat T. Salé, p. 64 en 65.
1673. Uitbetaling voor het maken van de modellen van kerk en toren, voor werken en materiaal aan de kerk en voor het maken van een beeld. P. LEFÈVRE, 1936, p. 154.
 1673, 26 januari: *Item tot Antwerpen aen Sieur van den Enden, ingenieur tot voldoeninghe van een rekeninge raeckende synen salaris van de modellen van de kerck ende toren. Item van diverse vacatien. Item Onse Lieve Vrouwe belt in den gevel. Item geleverde steen, 1596 guldens. Aen den selven afgeleit de helft van eene rente die wij hem sijn geldende, 1000 guldens.*
 AAA., I, reg. 236, rekeningen van de provisor, fol. 308.

Achitecturaal beeldhouwwerk

De sculpturale decoratie van het gebouw situeert zich op de westgevel en in het interieur van de kerk. De westgevel is nu versierd met drie beelden, een solide portiek rondom de toegangspoort, het wapenschild van abt S. Vaes, vruchtenslingers, voluten met engelenkoppen, vuurpotten, consoles, lijstwerk en een driehoekig fronton. Volgens de archivalische gegevens leverde Van den Eynde het oorspronkelijke Onze-Lieve-Vrouwebeeld in de gevel.

De binnenversiering van de kerk is overal aanwezig op de wanden. Op het koor zijn de symbolen van de evangelisten uitgebeeld, in de westelijke arm de symbolisering van de geestelijke macht van de abdij. Op de zuilen van de vieringpijlers komen de passiewerktuigen voor, overal verspreid zijn er vruchten- of bloemenslingers, manden met vruchten, engelenkoppen, rozetten, Corintische kapitelen, friesen. De ledesteen was hierbij het gebruikte materiaal. De decoratie is ontworpen in een grootse stijl, aangepast aan het gebouw.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 31-32; T.J. GERITS, 1967, p. 30.

Foto's KIK: hoofdstel en kapitelen van de noordoostelijke vieringspijler M273482 (1990); hoofdstel en kapitelen van de zuidoostelijke vieringspijler M273483 (1990); portiek van de toegangspoort, gedateerd 1672 B70271; reliëf dat engelen met symbolen van de abtelijke macht voorstelt N13085 (1990); reliëf dat Jezuskind met Sint-Janneke, met lam en engeltjes voorstelt M273481 (1990); reliëf dat het Symbool van evangelist Johannes voorstelt: twee arenden M273485 (1990); reliëf dat het Symbool van evangelist Lucas voorstelt: twee ossen M273484 (1990); reliëf dat het Symbool van evangelist Marcus voorstelt: twee leeuwen M273486 (1990); reliëf dat het Symbool van evangelist Mattheus voorstelt: twee engelen M273487 (1990); stergewelf van de viering met rozetten N13086 (1990).

109. Jan II van den Eynde. Portiektravee, toegang tot de kerk (B70271).

110. Jan II van den Eynde. Kapitelen en decoratie van de noordoostelijke hoekpilaster in de viering van de kerk (M273483).

GODEFRIDUS VAN DEN STEEN

werkzaam voor de abdij van Averbode omstreeks 1502 - † 1504
minderbroeder van Tienen, beeldhouwer

Uit dankbaarheid voor de hulp die hij mocht ontvangen van de norbertijn Jan van Lommel, pastoor van Opglabbeek, maakte minderbroeder Godefridus van den Steen verscheidene beelden voor de abdij van Averbode. Een gedetailleerd contract beschreef uitvoerig de aangegane opdracht: voor het hoofdaltaar een Onze-Lieve-Vrouw met Jezuskind en een Johannes de Doper met een lam (7 voet hoog); een opschrift voor de triomfbalk; verder twee beelden om bij het vieringskruis te plaatsen: een Moeder van Smarten en een Johannes de Evangelist (3½ voet hoog); voor het hoofdaltaar een beeld van Sint-Augustinus van 4½ voet hoog; voor het altaar van de Heilige Jacobus een beeld van de apostel Bartholomeus (circa 3½ voet hoog). De abdij betaalde in totaal drie Loonse gulden en voor de onkosten van gebruikte werktuigen nogmaals één gulden. Deze beelden zouden worden vervaardigd uit twee eikenbomen die de abdis van Herkenrode ter beschikking zou stellen van haar goederen te Dondersloe. De beeldhouwer moest beloven dat hij tijdens de uitvoering geen ander beeldhouwwerk zou aannemen of het werk voor Averbode zou laten voorgaan.

Deze werken werden uitgevoerd kort na de brand van 1499 die het dak en de inboedel van de toenmalige abdijkerk fel geteisterd had. Het toegeschreven werk getuigt van een degelijk vakmanschap en een harmonische vormgeving. De stijl sluit aan bij de Brabantse laatgotiek.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1935, p. 53-54; J. CRAB, 1977, p. 40, p. 171; catalogus Leuven 1979, p. 358-359, nr. XVII.27.

Archiefmelding

1502, 12 januari. Toezegging van Godefridus van den Steen om, uit dankbaarheid, een aantal beelden te maken voor de abdij van Averbode. P. LEFÈVRE, 1935, p. 53-54; catalogus Leuven 1979, nr. XVII.27.

Anno XVc secundo, XIIa januarii, frater Godefridus van den Steen, presbyter religiosus conventus fratrum Minorum de Thenis, ut captivus commorans in domo fratris Johannis de Lomel, confratris nostri, curati de Glabbeek superiori, promisit nobis facere bene, magistraliter de et ex duabus quarcubus per dompnam abbatissam de Herckenrode ex bonis suis in Dondersloe nobis propinatis, ymagines infra-scriptas: primo pro summo altari duas ymagines atronorum nostrorum bene proporcionatas, unam beate Marie virginis cum prole, alteram vero sancti Johannes Baptiste cum agno, ambas ad longitudinis septem pedum, et titulum, ad pendendum pene in medio navis ecclesiae, unde arborem crucis cum trabe transversali supra quam crux stabit hic in Averbodio fieri procurabimus. Item beate Marie Virginis dolorose sine prole et sancti Johannes Evangeliste, hinc et inde sub cruce supra trabem stantes. Item, retro summum altare, ymaginem sancti Augustini, altitudinis 4½ pedum. Item pro altari sancti Jacobi ymaginem beati Bartholomei apostoli, altitudinis 3½ pedum vel circiter. Super quibus concessimus eidem domino Godefrido 3 flor. ren. Lossenses et unum par cultellorum pro arris, sub conditione interposita quod nullum opus acceptabit sive operatus erit nisi nostrum fuerit prius, modo pro tela linea 1 stuf.; item pro 3½ ulnis borden ad collirium, quamlibet pro 2 stuf.; item pro sutura seu factura 2 flor. ren. facientes pariter in toto 24 flor. ren. 8½ stuf. Et sic solutus. Et sciendum quod nos deliberravimus totam foderaturam.

AAA., I, reg. 4, fol. 151 r°.

Beeld (plaat 41)

Heilige Johannes de Doper
 Godefridus van den Steen (toegeschreven)
 1502
 eikenhout, hoogte 90 cm

De heilige boetedoener wordt voorgesteld in een kleeid van schapenvacht, dat met een split het gebogen rechterbeen volledig vrij laat; de kop van het schaap hangt onder aan het kleeid en rust op de bodem naast de rechervoet. Op het ruwe, harige kleeid draagt Johannes een lange, rode mantel die neervalt tot over de voeten en op de rechterschouder dichtgeknoopt is. Johannes draagt een volle baard en snor; het haar is weelderig en hangt in een krans rondom het hoofd. De gelaatsuitdrukking is minzaam en verinnerlijkt, maar afwezig. In de linkerhand houdt de prediker een boek waarop een lam neerligt. De rechterarm is geheven voor de borst; met de vingers maakt hij een zegenend gebaar. Het geheel heeft toch een statisch karakter.

Het laatgotische beeld is kloek gevormd met een natuurlijk gedragingskarakter; er zijn plooiën vooraan op de mantel. De toeschrijving aan Godefridus van den Steen wordt soms betwijfeld (catalogus Averbode 1967, nr. D/97; catalogus Averbode 1973, nr. 17; T.J. GERITS, 1973, 3, p. 28-30), maar wij menen dat de toeschrijving kan gehandhaafd blijven omwille van de laatgotische, Brabantse stijl en omwille van het aanwezige, gelijklopende archiefdocument.

111. Godefridus van den Steen. Beeld, Heilige Johannes de Doper, 1502 (KN 8031).

Het beeld werd in 1966 in het Stedelijk Museum van Leuven behandeld; de oorspronkelijke polychromie werd vrijgelegd ten nadele van een neogotische.

Behandeling: 1966 Leuven Stedelijk Museum.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1935, p. 53-54; A. JANSEN en C. VAN HERCK, 1949, p. 58, nr. 61; P. LEFÈVRE, 1968, p. 36; T.J. GERITS, 1973, 3, p. 28-30; J. CRAB, 1977, p. 171; H. VERCAMMEN, 1983, p. 28-29.

Tentoonstellingen: 1948 Antwerpen, p. 42, nr. 268; 1967 Averbode, p. 77-78, nr. D/97, pl. 13; 1973 Averbode, p. 68, nr. 17, pl. 29-30; 1973 Heverlee, p. 283, nr. 246, pl. 39; 1976 Diest, p. 3, nr. 15; 1979 Leuven, p. 359, nr. XVII.28.

Foto's KIK: ensemble B34759 (1942), N13066 (1990).

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw van Smarten
Godefridus van den Steen (toegeschreven)
1502
eik, hoogte 82 cm

Net als het hiervoor vermelde beeld kan dit beeldhouwwerk om dezelfde redenen toegeschreven worden aan de Tiense minderbroeder. Het behoorde tot de Triomfgroep die door de Tiense minderbroeder voor de abdij uitgevoerd werd.

Het beeld is gemaakt in een laatgotische stijl; de Moeder Gods heeft de handen in een biddend gebaar gevouwen en houdt de rechterarm voor de borst. Het lichaam buigt naar links toe, tegenovergesteld aan de armbeweging. De drapering is bewogen en plastisch. Maria draagt een blauwgrijs kleeid, een witte kindoek, een rode mantel met een kap die tot aan de wenkbrauwen over het hoofd hangt. Tijdens de restauratie werd vastgesteld dat het hier om een Moeder van Smarten ging wiens hart met een zwaard werd doorboord. Volgens de archieven moet het beeld gezien worden samen met een beeld van Johannes en een triomfkruis waarmee het een Calvariegroep vormde.

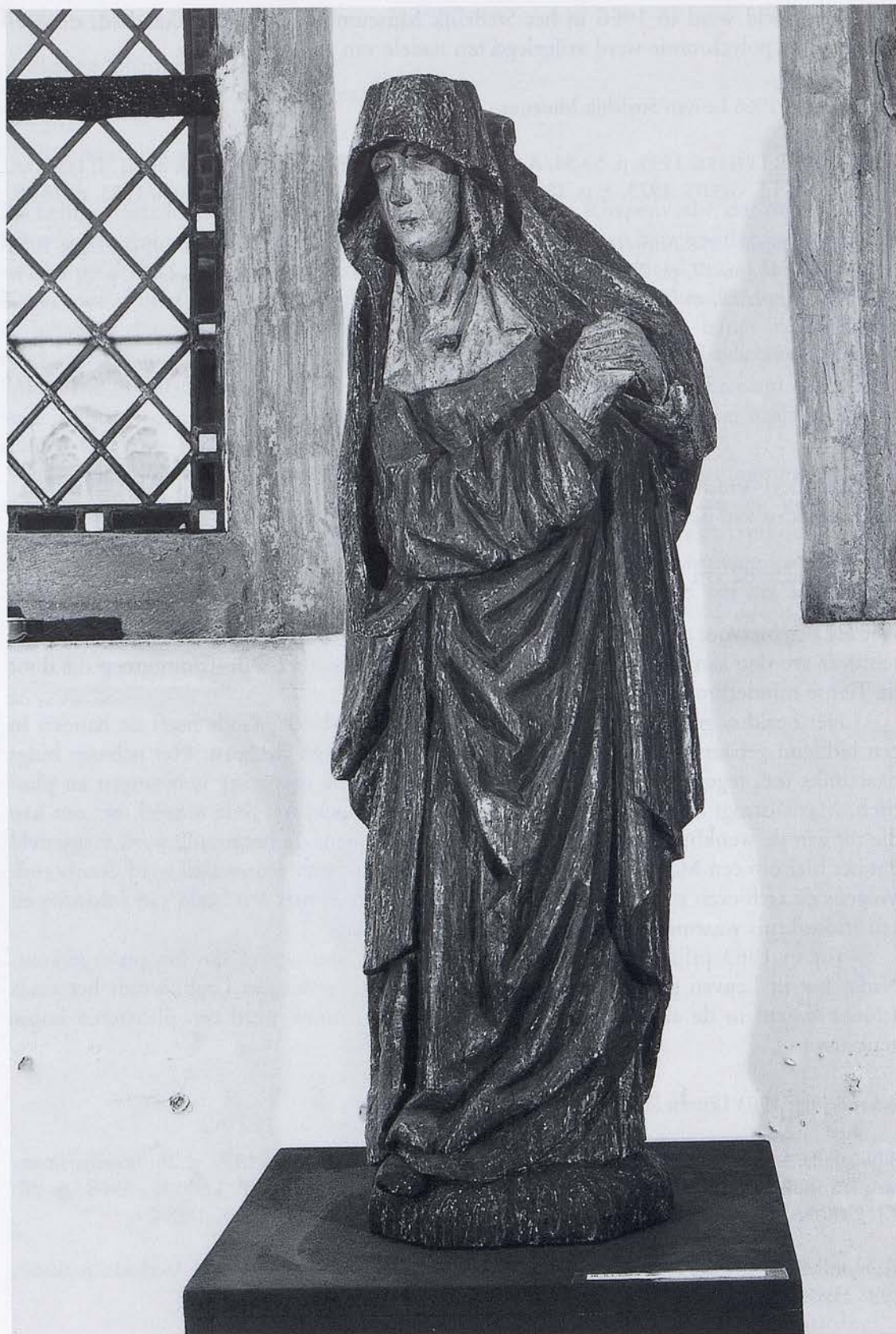
Tot in 1963 prijkte dit beeld in een nis aan de noordgevel van het poortgebouw. Nadat het in Leuven gerestaureerd werd door het atelier van Jan Crab, wordt het sinds 1966 bewaard in de abdij. In de nis van het poortgebouw werd een plaasteren kopie geplaatst.

Behandeling: 1963 Leuven Stedelijk Museum.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 84; P. LEFÈVRE, 1935, p. 53-54; IDEM, 1939, p. 28; Bondige inventaris arrondissement Leuven 1961, p. 5; T.J. GERITS, 1967, p. 29; P. LEFÈVRE, 1968, p. 36; T.J. GERITS, 1973, 4, p. 36-37; J. CRAB, 1977, p. 171; H. VERCAMMEN, 1983, p. 28-29.

Tentoonstellingen: 1963 Averbode, nr. 27; 1973 Heverlee, p. 282, nr. 245; 1973 Averbode, p. 66-67; 1988 Hasselt, p. 13, nr. 1.

Foto's KIK: toestand voor restauratie B60522; toestand na restauratie M110949 (1973).

112. Godefridus van den Steen. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw van Smarten, 1502 (M110949).

GASPARD VAN DER STEEN

Gaspard van der Steen kreeg zijn opleiding in Antwerpen. Hij werd vrijmeester te Mechelen in 1666. Hij was de broer van Jan van der Steen met wie hij aanvankelijk in Leuven werd opgemerkt. Daar werkte hij ook aan de architecturale versiering van de Sint-Michielskerk in de periode 1659-1666. Later was hij samen met zijn broer werkzaam in Averbode voor een gelijkaardige opdracht. In de documenten wordt verwezen naar een opdracht die Gaspard van der Steen uitvoerde in Mechelen voor het Seminarie: De val van de engelen met Aartsengel Michaël. Nadat in 1671 het contract met zijn broer was opgezegd door de abdijs, bleef Gaspard verder voor de abdijs werken met de plaatsing van een nieuw koordoksaal met twee altaren.

Bibliografie: E. NEEFFS, 1876, p. 234.

Archiefmeldingen

1671. Akkoord tussen Gaspard van der Steen en de abdijs van Averbode over de oprichting van een koordoksaal. P. LEFÈVRE, 1936, p. 334.

1671, 18 oktober: *In den iersten, is conditien dat het geheel ocxsael volghens die modelle, bij meester Cornelis Lowys gemaectt, moet gemaectt worden, soo van rooden ende witten marmoren steen als van swerten toesteen. Item en mach meester Gaspar in het ocxsael gheenem slechteren steen gebruycken als den autae van Sint Jan Baptist is, staende in de kercke tot Everbode, wesende van absulike swaerde ende dickde.*

Item sal meester Gaspar gehouden sijn te maecken twee nissen van swerten toesteen met haere schulpen. Item daerin te snijden twee figuren van avenschen steen, niet slechter van snede ende konste als is den val van de enghelen met sinte Michiel, staende boven die poorte van het seminarium tot Mechelen, ende bij aldijs hij meester Gaspar die twee figuren soo goet ende konstich niet en maeckt als het voorscreve beelt, sal alsdan meester Gaspar affgetrocken woorden voor elcke postuere ses pont groot. Item moeten alle die capiteelen, baesementen, wapenen, die groote pilasters ende onder die pedistaelen gemaectt worden van witten marmeer, insgelycx die curasie boven die groote pilasters, die enghels boven die niess, ende te becleeden den muer met witte marmer, commende tusschen den muer ende de autae. Item is conditie dat meester Gaspar sal maecken vier enghelen van witten avenschen steen, ende die twee enghelen wesende van witten marmer staende teghenwoordich op sint Jans autae, ende oock het curasie van sint Jans autae sullen blijven aen den seer Eerw. heere abt.

Item is conditie dat meester Gaspar wel ende curieus sal snijden, uijt avenschen steen, die twee curasie boven die autae met die fruytasien ende blompotten, ende oock het groote curasie boven die poorte.

Item is conditie dat het cruys van houdt wesende sal geschildert worden in specie van toesteen, ende den Godt gelyck witten marmer.

Item is conditie dat meester Gaspar sal snijden die heel deur met suijsveren ende netten snee, volghens oordeel van meester Cornelis Lowijs.

Item is conditie dat meester Gaspar het geheel werck sal leveren in 't clooster teenemael volmaectt om in staet te stellen, sonder daeraen te moeten cappen ende te pollusteren in het clooster. Item is conditie dat d'clooster sal doen ijsen, loot, calck ende steen om te doen metsen. Item is conditie dat meester Gaspar sal stellen het werck in staet. Item is conditie dat die vrachten van Testelt tot in het clooster sullen wesen tot last van de seer Eerw. Heer Abt.

Item is conditie dat meester Gaspard sal gehouden sijn te suijsveren den geheelen autae van sint Jan wesende tot Everbode, gelyck den nieuwen bij hem gemaectt.

Item is conditie dat het contract oft accordt gemaectt tusschen den S. Eerw. H. Abt ende meester Gaspard van den Steen, des tweeden comparants broeder, over het snijden van den grauwen ende witten steen in de nieuwe kercke, voor mij notaris gepasseert in dato van den 5 october XVIe seven-tsestich, mits desen worde gerescindeert.

Item is conditie dat den S. Eerw. Heer Abt voor het geheel werck van het oxsael, bij meester Gaspar voorscreve gemaectt, ende wesende gestelt in staet volghens de modelle bij meester Cornelis daerover gemaectt, sal tellen aen meester Gaspar de somme van vier duysent tweehondert ende vijftich geganckbaer gelt tot Mechelen ...

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Notariaat van Brabant, reg. 12156, fol. 302 v° - 304 v°.

1671, april tot 1682, mei. Vermeldingen van betalingen aan Gaspar van der Steen voor het doksaal. AAA., I, reg. 236, fol. 200-311 en 514 v°; reg. 403, fol. 5 v°; reg. 427, fol. 118; reg. 430, fol. 82 v° - 83; reg. 470, fol. 221 v° - 227 v°.

Odeum ex marmore factum a van den Steen constitit 4678-7-0 flor.

AAA., I, reg. 168, nota's van prelaat T. Salé, fol. 65.

1672. Afrekening voor het zijaltaar van de Heilige Laurentius. P. LEFÈVRE, 1936, p. 173, nr. 24.

1672: *Altare sancti Laurentii, factum a Van der Steen constitit 2000 flor.*

AAA., I, reg. 168, fol. 65 en reg. 172, p. 378.

1776. Gedeeltelijke afbraak van het koordoksaal; het middengedeelte werd verwijderd zodat een doorgang vrijkwam tussen de twee altaren van de Heilige Laurentius en de Heilige Catharina. P. LEFÈVRE, 1936, p. 336.

Mutatus est introitus chori nostri, nempe sublata porta, ac totum opus quod erat inter altare sancti Laurentii et Catharinae et chori introitus omnino apertus.

AAA., I, reg. 168, fol. 116.

1774, 4 november: *Aen La Costa, voor het marberiseren aen den inganck van onse choor, volghens quit-tancie ende accort gedaen met broeder Gregoir, 60 guldens.*

AAA., I, reg. 386 (voorheen reg. 288), dagboek van de abt, fol. 200.

Koordoksaal (plaat 42)

in de abdijkerk

met twee altaren

ontworpen door Cornelis Lowis, uitgevoerd door Gaspard van der Steen

1671

rood en wit marmer, en zwarte toesteen

In 1671 kreeg Gaspard van der Steen de opdracht van de abdij om een koordoksaal te bouwen naar het model en volgens de raadgevingen van landmeter Cornelis Lowis. In een uitvoerig archiefdocument werd het doksaal tot in detail beschreven; het bestond uit drie partijen. In het midden was er de toegang tot het koor in de vorm van een portiektravee met versterkte muren en pilasters, in rustica-techniek. De bekroning was afgewerkt met voluten en een kruisbeeld; centraal was er een gefigureerde cartouche met errond engelenkoppen en engeltjes met attributen. Boven de centrale toegang was er een boogveld met een figuur tussen rankwerk; de toegang werd links en rechts geflankeerd door een portiekaltaar met een beeld in de portiek. Het doksaal was boven toegankelijk vanuit twee deuren in de koormuur. Het oorspronkelijke uitzicht is zichtbaar op een oude schets die bewaard is in de abdij (AAA., I, lias 19).

In het contract werden de voorwaarden bepaald voor de uitvoering; aan het gebruikte materiaal werd grote aandacht besteed. Het bestaande altaar van de Heilige Johannes de Doper van 1640-1642 (zie Hubrecht van den Eynde p. 233) zou geïntegreerd worden; het werd nu toegewijd aan de Heilige Catharina en de Heilige Maagden. Gaspard van der

Steen diende het oude altaar volledig schoon te maken zodat het er als nieuw zou uitzien, vergelijkbaar met het nieuwe tweede altaar dat aan de Heilige Laurentius en de Heilige Martelaren toegewijd werd. De nieuwe materialen voor het altaar van Sint-Laurentius dienden van dezelfde kwaliteit te zijn als die van het altaar van Sint-Catharina. Voor de altaren diende hij 'te maecken twee nissen van swerten toesteen met haere schulpen'. Voor elk altaar moest hij een beeld maken (zie verder); op het altaar werden twee engelen in Avesnessteen geplaatst. Gaspard van der Steen zou ook de toegangsdeur uitvoeren net als het houten kruisbeeld dat het geheel moest bekronen.

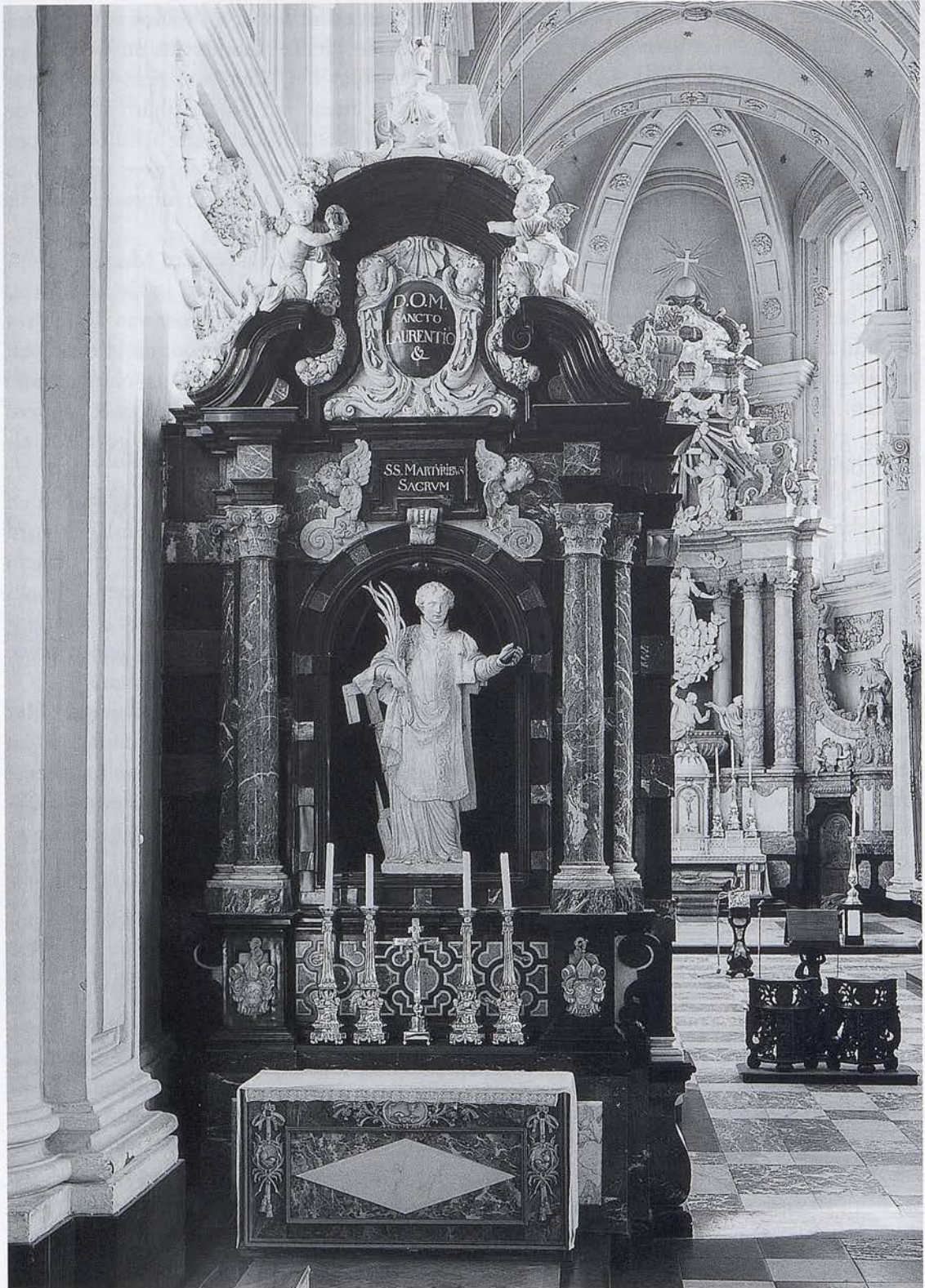
Volgens het contract moest Gaspard van der Steen het doksaal eerst in Mechelen kappen en voorbereiden, zodat het onmiddellijk opgebouwd kon worden in de abdijkerk, nadat het per schip was aangevoerd naar Testelt via de Demer. Het vervoer van Testelt tot de abdij zou gebeuren op last van de abt. Het klooster zou ook instaan voor de levering van het ijzer, het lood, de kalk en de steen, die nodig waren om het doksaal ter plaatse op te richten. Als totale kostprijs werd in het contract een bedrag van vierduizend tweehonderd vijftig gulden vooropgesteld. Van 1671 tot 1682 werden er betalingen uitgevoerd; als uiteindelijk uitgegeven bedrag werd 4678 gulden genoteerd.

De twee altaren kregen eenzelfde uitzicht: portiekaltaren met Corinthische zuilen en portieknissen, basementen met wapenschilden, een predella in verschillend gekleurd marmer, een bekroning met voluten en een cartouche bekroond met engeltjes en potten. Vermits het altaar van de Heilige Johannes reeds bestond, werd door ontwerper Cornelis Lowis de algemene opvatting overgenomen. Toch werden er anderzijds een aantal wijzigingen aangebracht: een nieuwe portieknis met schelp, een nieuw nisbeeld, een nieuwe cartouche in de bekroning, twee engelen, de bloemenslingers en de bloempotten.

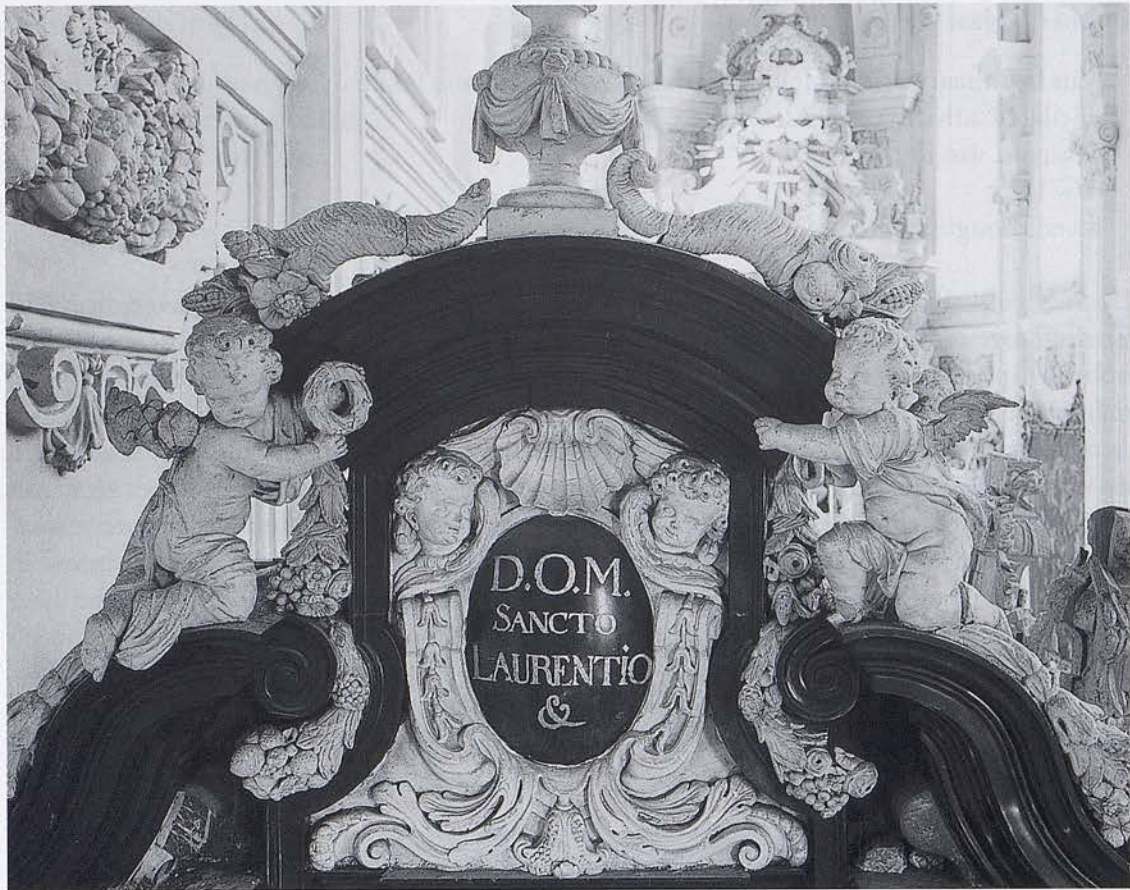
Honderd jaar na de oprichting werd het koordoksaal grondig gewijzigd. Het middengedeelte en de tribune werden verwijderd in 1776, zodat het hoofdaltaar en het koor beter zichtbaar werden. De twee toegangen naar de zijkoren kregen een architecturale omlijsting in gemarmerd hout, met een versiering van vuurvazen en Lodewijk XV-motieven. De werken werden uitgevoerd door Godissar; het houtwerk werd gemarmerd door La Costa.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 232-233; J.H. PLANTENGA, 1926, p. 237; P. LEFÈVRE, 1939, p. 35; A. JANSSEN en C. VAN HERCK, 1947, p. 22; J. STEPPE, 1958, p. 378-380; C. VAN HERCK en A. JANSSEN, 1958, p. 81, nr. 285; T.J. GERITS, 1967, p. 32; catalogus Averbode 1973, p. 38; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 117-120.

Foto's KIK: ensemble altaar Heilige Laurentius B16806 (1914-1918), B34733 (1942), KN5845 (1996); detail: partieel gezicht M239126 (1976), bekroning van het altaar KN5847 (1996), wapenschild van de abdij M239127 (1976), wapenschild abt S. Vaes M239128 (1976); ensemble koordoksaal met altaar Heilige Catharina B34732 (1942); detail wapenschild van de abdij M239134 (1976), wapenschild van abt N. Ambrosi M273502 (1990).

113. Gaspard van der Steen. Zijaltaar van de koorafsluiting, toegewijd aan de Heilige Laurentius diaken, 1671 (KN5845, 1996).

114. Gaspard van der Steen. Detail van het zijaltaar van de Heilige Laurentius: de bekroning (KN5847).

115. Gaspard van der Steen. Detail van het zijaltaar van de Heilige Laurentius: wapenschild van de abdij van Averbode (M239127).

116. Gaspard van der Steen. Detail van het zijaltaar van de Heilige Laurentius: wapenschild van abt Servatius Vaes (M239128).

Beeld (plaat 43)

van het altaar van de Heilige Catharina
 Heilige Catharina van Alexandrë
 Gaspard van der Steen
 1671
 steen, hoogte 193 cm

De heilige wordt voorgesteld in een lang gewaad dat tot over de blote voeten neervalt. Er zijn lange mouwen die aan de polsen zijn dichtgestikt. De kraag is met versierselen afgeboord. Op de borst is er een borststukje in hermelijn. Boven dit kleed draagt zij een mantel die afgeboord is met hermelijn en tot op driekwart hoogte hangt; hij wordt met een sierspeld samengehouden boven de borst. Op het hoofd draagt Catharina een kroon, aan de voeten draagt zij sandalen. Zij staat in contraposthouding, met de rechtervoet achteruit en het been gebogen. Met de rechterhand houdt zij een boek voor het lichaam; de mantel hangt met een zwierige boog rond de arm. De linkerarm en hand zijn omhooggeheven in een verkondigend gebaar. Het kleine hoofd rust op een rijzige gestalte, met krullend haar en strengen die achter op de rug vallen. Het gelaat is minzaam met een kleine mond en ronde ogen.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 199; P. LEFÈVRE, 1939, p. 35; T.J. GERITS, 1967, p. 32; catalogus Averbode 1973, p. 38; H. VERCAMMEN, 1983, p. 42; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 114-116.

Foto's KIK: ensemble N13104 (1990), KN5843 (1996).

117. Gaspard van der Steen. Beeld, Heilige Catharina van Alexandrië, 1671 (KN5843).

Beeld (plaat 44)

van het altaar van de Heilige Laurentius
 Heilige Laurentius diaken
 Gaspard van der Steen
 1671
 steen, hoogte 190 cm

De heilige wordt voorgesteld in een albe met lange mouwen en een rijk versierde dalmatiek met kraag. Hij steunt op het rechterbeen, zodat een lichte neiging naar de rechterheup ontstaat en het linkerbeen lichtjes naar binnen en naar voren buigt. De dalmatiek is versierd met panden borduursel: verticaal over gans de lengte, bovenaan tussen de panden, op de schouderkapjes en op de rechtstaande kraag; aan de randen van de dalmatiek en de schouderkapjes zijn er loshangende boorden. Laurentius leunt met zijn rechterarm op een hoge rooster, het werktuig van zijn marteling; met de hand houdt hij een palm tegen het lichaam, symbool van het martelaarschap. De linkerarm houdt hij voorwaarts gericht.

Bibliografie: L. BLOMME, 1920, p. 198; P. LEFÈVRE, 1939, p. 35; T.J. GERITS, 1967, p. 32; catalogus Averbode 1973, p. 38; H. VERCAMMEN, 1983, p. 42; L.J. BRESSELEERS, 1986, p. 116-117.

Foto's KIK: ensemble N13103 (1990), KN5846 (1996).

118. Gaspard van der Steen.
 Beeld,
 Heilige Laurentius
 diaken, 1671
 (KN5846).

JAN VAN DER STEEN

° 1633 Mechelen - † 1723 Mechelen
beeldhouwer

Jan van der Steen werd gedoopt op 9 november 1633 in de Sint-Catharinaparochie te Mechelen als zoon van Jan van der Steen en Anna van den Broeck. Deze beeldhouwer kreeg zijn opleiding in Mechelen, eerst bij Antoon Bouwens (Bayens) in 1646, later bij Rombout Pauwels (Pauli) in 1653. Ten slotte werkte hij ook bij de Antwerpse meester Artus II Quellinus. Tot tweemaal toe trad hij in Mechelen toe tot de jezuïetenorde en was hij als lekenbroeder en beeldhouwer werkzaam, onder meer aan de jezuïetenkerk in Leuven (1659-1666), samen met zijn broer Gaspard. In 1667 verliet hij op vierendertigjarige leeftijd definitief de orde. Met de Mechelse beeldhouwer Frans Langhemans vertrok hij naar Groot-Brittannië, waar zij samen beeldhouwwerk gingen uitvoeren in Londen. Jan van der Steen werd echter uitgewezen, omdat men hem voor een infiltrerende jezuïet hield.

In 1670 werd Van der Steen als meester ingeschreven in de Sint-Lucasgilde van Mechelen. Aanvankelijk was hij vooral in de streek van Mechelen en in Brabant actief. Voor de Begijnhofkerk van Mechelen leverde hij het hoofdaltaar (1671), het tochtportaal en een paar marmeren wijwatervaten met engelen. Voor de Begijnhofkerk van Diest werkte hij omstreeks 1671 aan de preekstoel, in samenwerking met de schrijnwerker Jan Mason. In de periode 1672-1674 werkte hij in de Sint-Romboutskerk aan de opbouw van het koordoksaal met twee altaren (afgebroken in 1812); een project dat hij van Lucas Faydherbe had afgenomen. In 1679 maakte hij de twee toegangsportieken voor de kooromgang, in 1698 het Sint-Anna-altaar en in samenwerking met Frans Langhemans het altaar van Onze-Lieve-Vrouw. In de jaren tachtig zou de beeldhouwer zijn actieterrein uitbreiden. In Gent werkte hij tijdens de periode 1682-1684 aan een tabernakel in de Sint-Niklaaskerk. Dit deed hij in samenwerking met Jacques Pieters naar een ontwerp van Gery Picq. Hij verwierf zowel het burgerrecht als het meesterrecht in deze stad in 1685 zodat hij ingeschreven kon worden in de registers van het ambacht van Gent. Daardoor kon hij in de stad actief zijn en meesterwerk afleveren. In 1684 was hij in Mechelen betrokken bij de groep die in de stad een Academie voor Schone Kunsten wilde inrichten. Zijn laatste gekende werk leverde Jan van der Steen in 1699 aan de priorij van de dominicanen in Mariantal, namelijk een altaar in marmer; hiervan is nog één beeld bewaard in het Musée d'Histoire et d'Art van de stad Luxemburg. Tijdens zijn meesterschap leidde hij slechts één leerling op in het vak van het beeldhouwen: meester De la Haye. Jan van der Steen overleed op hoge leeftijd in zijn geboortestad en werd er in de Sint-Pieterskerk begraven op 7 juni 1723.

Jan van der Steen was samen met zijn broer Gaspard voor Averbode werkzaam in de periode 1667 tot 1671. Hij werkte vooral aan de binnen- en buitenversiering van het kerkgebouw. Alle mogelijke decoratieve onderdelen werden door hem in steen gehouden: kapitelen, friezen, fruitstukken, festoenen, rozen, loofwerk, kandelaars, het wapenschild van de abt. Dit architecturaal beeldhouwwerk werd uitgevoerd in een grootse stijl, aangepast aan het gebouw. Tijdens deze werken leverde hij kritiek op de samenwerking met Jan van den Eynde en in 1671 werd zijn contract met de abdij opgezegd. Later, in 1681, hernam hij echter zijn activiteiten; toen leverde hij twee eiken cantorstoelen en een koorlezenaar.

Bibliografie: E. MARECHAL, 1875, p. 40-41; E. NEEFFS, 1876, p. 171, 176, 200, 227, 232-236; H. CONINCKX, 1921-1924, kol. 717-719; M. DEVIGNE, 1937, p. 515; G. DERVEAUX-VAN USSEL, 1977, p. 212; S. VAN RIET, 1997, p. 60-62.

Archiefmeldingen

1667. Contract tussen de abdijs Jan van der Steen van Mechelen over het leveren van beeldhouwwerk in witte steen en in bruine steen voor het interieur en voor de façade van de kerk. P. LEFÈVRE, 1936, p. 158.
- 1667, 5 oktober: *alle de feestons binnen de kercke op d'een zyde snyden ... de capituelen soo heel als half te snijden ... allen de frise soo heele als halff te snijden ende altemael diversch ... allen tgeene gesneden moet worden aen die letterstukken boven de cleijne booghen, wesende acht in getal, te weten die engels ende fruijtatie die daer ter zyden aencomen ende boven op elck eenen mande van fruijtatie ... alle de vensteren binnen de kercke wel ende correct te snyden, de roesen, fruijtatie ende loeffwerk ter wedersyden van elcke venster ... te snijden aen den gevel voor alle fruijtatie, frise, de wapenen van den Seer Eerw. heer abt ende allen tgeene noch te snijden sal syn aen de niss van Onse Lieve Vrouw ende ter beijder zijden van de venster in de gevel. Item de vier groote kandelaers boven den gevel ende voorts allen tgeene dat daer moet gesneden worden*
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Notariaat van Brabant, reg. 12156, fol. 181.
- 1667: *Item Joanni van den Steen sculptori voor het snyden van een cappetiel, frise ende faston, al computum, 50 guldens.*
AAA., I, reg. 236, fol. 54.
- 1668, 24 augustus. Protestoptreden vanwege Jan van der Steen voor de notaris, in aanwezigheid van getuigen. Jan van der Steen beschuldigde Jan II van den Eynde ervan dat hij onwettig werk zou maken in opdracht van de abt van Averbode, meer bepaald ging het om het decoratieve beeldhouwwerk in de abdijkerk. Hij vroeg dat de zaak zou onderzocht worden door de abt.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Notariaat van Brabant, reg. 12156, fol. 204 v° - 205.
- 1671, 18 oktober. De abt van Averbode zegt het contract van 5 oktober 1667 met Jan van der Steen op.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Notariaat van Brabant, reg. 12156, fol. 302-304.
- 1681, 23 oktober. Nota van abt S. Vaes waarin hij aanhaalt dat een gedeelte van een som die hij van de augustijnen van Diest ontvangen heeft, ter beschikking wordt gesteld voor de aanmaak van cantorstoelen door meester Jan van der Steen; het ging om een bedrag van 50 patacons.
P. LEFÈVRE, 1936, p. 334.
AAA., I, reg. 403a, dagboek van abt S. Vaes, fol. 32 v°.
- 1681, 13 december: *Sieur van der Steen, voor des cantores lessenaer, 72 flor.*
AAA., I, reg. 236, fol. 500 v°.
- 1681, 14 december: *Domino provisorio pro sedilibus cantoralibus etc. dedi 216 flor.*
AAA., I, reg. 403a, dagboek van abt S. Vaes, fol. 33.
- 1682, 20 mei: *Sieur van der Steen, voor eenen lessenaer van de cantoren, en de steen om de trappen voor het oxael te palesteren, 58-12-0 flor.*
AAA., I, reg. 236, fol. 514.

Koorlezenaar

geplaatst op het koor van de abdijkerk
met symbolen van de vier evangelisten

Jan van der Steen

1681-1682

eik, hoogte 173 cm

De lezenaar werd besteld en beeldhouwd in 1681-1682. De verder beschreven cantorstoelen horen hierbij en vormen een ensemble. Voor de lezenaar werd op 13 december 1681 72 gulden betaald.

De lezenaar rust op drie voluten en een driehoekige basis met afgeschuinde hoeken. De basis is geprofileerd en is versierd met een bladfries. Elk van de voluten draagt bovenaan een gevleugeld symbool van een evangelist: een leuwenkop (Heilige Marcus), een arendskop (Heilige Johannes) en een ossenkop (Heilige Lucas). Tussen de voluten wordt een masker uitgebeeld; de voluten worden ook met bloemenslingers verbonden. De centrale knoop van de stam is versierd met bladfriezen en drie ringen waartussen bloemenslingers getrokken werden. Hierboven knielt een engel (symbool van de Heilige Mattheus de Evangelist), die een platform torst waarop de draaibare lessenaar geplaatst kon worden op een uitstekende pin. De engel is slechts gekleed met een zwierig doek dat over de rechterschouder hangt. De eenvoudige lessenaar zelf is van recentere datum; het is een dubbele lessenaar waaraan voorzanger (cantor) en ondervoorzanger (succentor) plaatsnemen.

119. Jan van der Steen. Reliëf in het koor van de abdijkerk: Arend als attribuut van de Heilige Johannes de Evangelist (M273485).

120. Jan van der Steen. Reliëf in het koor van de abdijkerk: Engel als attribuut van de Heilige Mattheus de Evangelist (M273487).

121. Jan van der Steen. Reliëf in het koor van de abdijkerk: Leeuw als attribuut van de Heilige Marcus de Evangelist (M273486).

122. Jan van der Steen. Reliëf in het koor van de abdijkerk:
Os als attribuut van de Heilige Lucas de Evangelist (M273484).

123. Jan van der Steen. Reliëf in het schip van de abdijkerk: Engelen met de symbolen
van de abtelijke macht (N13085).

124. Jan van der Steen. Reliëf in het schip van de abdijkerk:
Jezuskind en Sint-Janneke met lam en engelen (M273481).

125. Jan van der Steen.
Koorlezenaar, 1681-1682
(M239135).

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 36; Bondige inventaris arrondissement Leuven, 1961, p. 5; T.J. GERITS, 1967, p. 32; IDEM, 1973, 2, p. 42; H. VERCAMMEN, 1983, p. 43; L.J. BRESSELEERS, 1983, p. 150-153; IDEM, 1986, p. 178-179.

Tentoonstelling: 1973 Averbode, nr. 94.

Foto's KIK: ensemble M239135 (1976); details: geheel zonder lessenaar B16821 (1914-1918), voetstuk met os B34740 (1942), voetstuk met leeuw en arend B34752 (1942), voetstuk met os B34753 (1942).

Cantorzetels (2)

geplaatst op het koor van de abdijkerk
met engelen en engelenkoppen
Jan van der Steen
1681-1682
eik, hoogte 96 cm

De twee cantorstoelen horen bij de hoger beschreven koorlezenaar; ze werden samen uitgevoerd door Jan van der Steen. Op 14 december werd er voor de stoelen een bedrag van 217 gulden uitgekeerd.

De twee stoelen vormen in doorsnede een halve cirkel, zichtbaar in de bodemplaat, zitvlak en gebogen rugleun. De stoel rust op twee voluten vooraan en een platte bol met lobben achteraan. Boven de voluten zijn er zwierig gevleugelde engelenkoppen. Boven de bolpoot is er een steunplank die met een bloemenslinger versierd is. De zijkanten zijn versierd met engeltjes en engelenkoppen met bloemen- en fruitslingers. De rugleuning is versierd met een grote schelp en bladslingers met druiventrossen. Vooraan is de steun van de leuning versierd met een dierenkop en een bladmotief.

Tussen de engelenkoppen vooraan hangt een bloemenslinger met een naakt engeltje dat een banderol met beschadigd opschrift draagt: 'CANT ... CANTICUM NOVUM', en '... OMNIS TERRA'.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 36; Bondige inventaris arrondissement Leuven, 1961, p. 5; T.J. GERITS, 1967, p. 32; IDEM, 1973, 2, p. 42; H. VERCAMMEN, 1983, p. 43; L.J. BRESSELEERS, 1983, p. 150-153; IDEM, 1986, p. 178-179.

Foto's KIK: ensemble eerste stoel vooraan B16822 (1914-1918), B34741 (1942), M273503 (1990), achteraan B16823 (1914-1918), B34751 (1942), M273504 (1990); tweede stoel vooraan M273505 (1990), achteraan M273506 (1990).

126. Jan van der Steen. Cantorzetels, 1681-1682
boven (B34741); onder (M273505).

Jozef Godfried WITHOFS

° Eigenbilzen 20 februari 1875 - † Pirapora 26 januari 1959
broeder-norbertijn, meubelmaker, houtsnijder en beeldhouwer
werkzaam in Brazilië

Godfried Withofs werd geboren op 20 februari 1875 te Eigenbilzen als negende kind van de familie Laurent Withofs-Van Doren. Op negenentwintigjarige leeftijd bood hij zich als lekenbroeder aan te Averbode. Op 2 maart 1904 begon zijn proeftijd en op 8 mei van hetzelfde jaar werd hij als novice opgenomen en ontving hij de naam van Broeder Jozef. In september 1904 vertrok hij samen met vier andere novicen naar Jaguarão in Brazilië om er het noviciaat verder te zetten. Op 11 juli 1905 legde hij zijn geloften af. Hij bleef in het college van Jaguarão tot in 1916 toen hij naar Jaú vertrok waar een ander huis van de norbertijnen van Averbode was gevestigd. Vanaf 1921 tot aan zijn dood in 1959 verbleef hij in het seminarie van Pirapora.

Alhoewel Jozef Withofs geen opleiding had gekregen, wist hij zich op te werken tot een bekwaam meubelmaker en houtsnijder. Voor Pirapora alleen al maakte hij de koorbanken, de zijaltaren van de kapel, talrijke kruisbeelden en verschillend ander meubilair. Toen op 8 mei 1954 de kardinaal van São Paulo een bezoek bracht aan het seminarie om het werk van Broeder Jozef te bewonderen, vroeg de kardinaal of iemand kon gezonden worden om kopieën te maken van het gepresterde werk, met het oog op de nieuwe meubilering van de kathedraal van São Paulo. In de Braziliaanse pers verschenen meer dan eens lovende artikels over het werk van deze Vlaamse broeder.

Arendlezenaar

Jozef Godfried Withofs
1943
hout, hoogte 157 cm

De lezenaar werd door Broeder Jozef aan de abdij van Averbode geschonken nadat de brand van 29 december 1942 een groot gedeelte van het meubilair had vernield. Aldus de archiefgegevens van de abdij.

Op een zuilvormige constructie en drie poten staat bovenaan een arend, met gespreide vleugels, de kop naar links gericht. Op het vlak van vleugels en staart kan een boek rusten; de klauwen van de arend staan op een halve bol. De zuilvormige, gekanneleerde stam heeft een kapiteel bovenaan en een sferische knoop in het midden. De geprofileerde voet rust op leeuwenkoppen met klauwpoten die telkens op een bol rusten. Kapiteel, knoop en voetstuk zijn versierd met bladornamenten en geometrische motieven.

Foto KIK: ensemble M273412 (1990).

127. Jozef Godfried Withofs. Arendlezenaar, 1943 (M273412).

ANONIEM

Beeld (plaat 45)

Piëta

anoniem, Noord-Frans atelier

einde 15de eeuw

gepolychromeerde eik, hoogte 105 cm

De Moeder van Smarten zit neer op de schedelplaats, met het lichaam van haar zoon op de schoot. Zij draagt een goudgeel kleed, een rode mantel en een ivoorkleurig hoofddoek. De mantel is langs haar linkerzijde op de schoot gedrapeerd. Met de rechterhand ondersteunt zij het hoofd van Jezus, terwijl de linkerarm op het lichaam van haar zoon rust. Op het bedroefde aangezicht van Maria zijn tranen zichtbaar; de ogen zijn omlaag gericht. Jezus wordt voorgesteld met een lendendoek. Zijn rechterarm hangt omlaag achter het rechterbeen van Maria, de linkerarm hangt over zijn lichaam en de benen zijn achterwaarts gericht. Op de ruw weergegeven bodem liggen er doodsbeenderen en twee schedels.

Het beeld werd in 1965 aan de abdij geschonken door eerwaarde heer Alberik Theyskens. Het werd te Leuven gerestaureerd in 1966, waarbij de oorspronkelijke polychromie vrijgelegd werd; toen werd ook opgemerkt dat het hoofd van Jezus van een latere datum was.

128. Beeld,
Piëta, Frankrijk,
einde 15de eeuw
(N13203).

Herkomst: bij testament in september 1965 aan de abdij van Averbode geschonken door E.H. Alberik Theyskens († 30 juli 1965).

Bibliografie: T.J. GERITS, 1973, 4, p. 36-37.

Tentoonstellingen: 1973 Heverlee, p. 282, nr. 244; 1973 Averbode, p. 65, nr. 15.

Foto KIK: ensemble N13203 (1990).

Beeld

Christus aan het kruis, zonder kruis
 anoniem, Brabants atelier
 einde 15de - begin 16de eeuw
 eik, hoogte 94 cm

De Christusfiguur wordt met wijdgespreide, bijna horizontale armen voorgesteld. Het neerhangende hoofd met de doornenkroon, baard en snor hangt tussen de twee schouders en is naar de rechterzijde gedraaid. De gedrapeerde lendendoek is in het midden samengevouwen. De voeten zijn op elkaar genageld, de rechter- op de linkervoet.

De afwerking is eerder ruw, zonder grote aandacht voor de musculatuur of voor fijn afgewerkte details. De verweerde toestand wijst erop dat het beeld vermoedelijk lang buiten gehangen heeft in weer en wind.

In de catalogus van 1979 werd ook dit beeld aan Godefridus van den Steen toegeschreven. Al stamt het uit dezelfde periode en zou het corpus oorspronkelijk een onderdeel van een Calvarie geweest kunnen zijn, het ontbreken van een aanwijzing in het contract van 1502 ontnemt deze bewering elke grond.

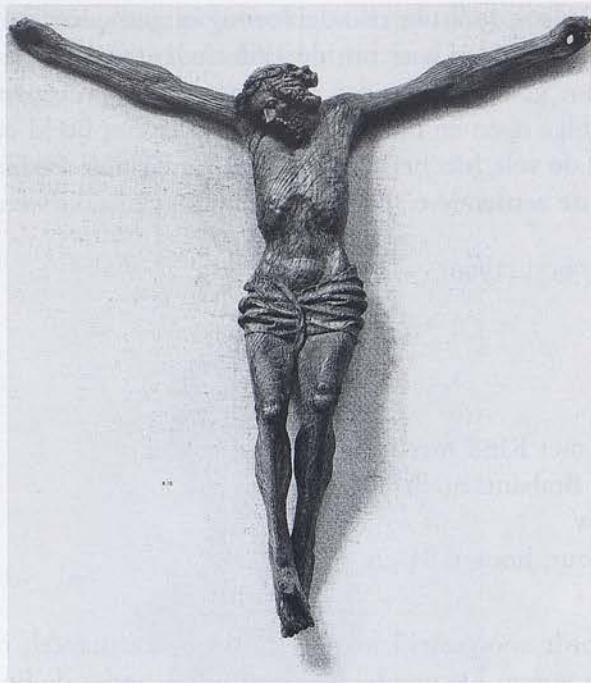
Tentoonstelling: 1979 Leuven, nr. X.15.

Foto KIK: ensemble M144073 (1980).

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw met Kind met scepter
 anoniem, Mechels atelier
 einde 16de - begin 17de eeuw
 gepolychromeerd hout, hoogte 97 cm

Onze-Lieve-Vrouw wordt voorgesteld in een kleed met V-vormige halsuitsnijding, met bovenaan een borststuk dat versierd is aan de randen; het kleed valt neer tot tussen de voeten. Zij draagt een mantel en stompe schoenen. Kleed en mantel zijn rijkelijk gepolychromeerd met florale motieven. De rechterknie is gebogen, zodat een contraposthouding ontstaat. De rechterarm is voorwaarts gericht en in de hand houdt Maria een scepter. Het Jezuskind zit frontaal gedraaid op de linkerarm van zijn moeder; het draagt een lang kleedje tot op de blote voeten. Met de rechterhand maakt het Kind een zegenend gebaar; in de linkerhand hield het oorspronkelijk de gebruikelijke wereldbol. Het lichte kleedje is met florale motieven beschilderd. In het grote hoofdje met krullen is een pin geslagen waarop een kroon kon geplaatst worden.

129. Beeld, Jezus aan het kruis,
einde 15de - begin 16de eeuw (M144073).

130. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw met Kind,
Mechelen, einde 16de - begin 17de eeuw
(M273821).

Bij de Moeder Gods is de kruin cilindervormig uitgesneden, zodat de kroon er stevig op geplaatst kon worden; verder is er om dezelfde reden een pin in geplaatst. Het ronde gezicht is omringd door golvend haar dat in strengen tot op de twee schouders neervalt. De grote amandelvormige ogen en de kleine mond geven het beeld een stereotiep uitzicht. Het beeld behoort tot de vele Mechelse devotiesculpturen met renaissancemodel die vanaf het tweede kwart van de zestiende eeuw in de Dijlestad gemaakt werden.

Foto KIK: ensemble M273821 (1990).

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw met Kind met wereldbol en scepter
 anoniem, regionaal Brabants atelier
 1ste helft 17de eeuw
 gepolychromeerd hout, hoogte 91 cm

Onze-Lieve-Vrouw wordt voorgesteld in een kleed en een mantel, in contraposthouding met de linkervoet naar voren. De mantel is opgetrokken onder de linkerarm, zodat er diagonale plooien ontstaan die zich op de borst in het kleed herhalen. Met de rechterhand houdt zij een scepter in de hoogte. Het Jezuskind zit frontaal op de linkerarm van zijn moeder; het is blootsvoets en draagt een lang kleedje. In de linkerhand draagt het een wereldbol en de rechterarm is verheven in een zegenend gebaar. Het gelaat van beiden is eerder stereotiep van uitdrukking en telkens omringd door golvend haar.

Het beeld is geplaatst op een rond voetstuk waartegen opwaartse latten geslagen waren, wat er op wijst dat het beeld ooit als gekleed beeld omgevormd werd; ook de beschadigingen aan het beeld wijzen in die richting.

Dit is een van de vele voorbeelden van processiebeelden die rijkelijk door vereerders begiftigd werden met gewaden en zilveren insignes. Meestal werd hiervoor het beeld verminkt.

Foto KIK: ensemble M273468 (1990).

Beeld

Heilige Jozef met Jezuskind
 anoniem, Brabants atelier
 2de helft 17de eeuw
 gepolychromeerd hout, hoogte 44 cm

De Voedstervader van Jezus draagt een halflang kleed en een mantel; aan de voeten draagt hij sandalen. De linker knie is gebogen in een contraposthouding; in de linkerhand hield Jozef vermoedelijk een lelietak die nu verdwenen is, alleen een gedeelte van de stengel is aanwezig. Het hoofd met baard en volle haartooi is naar beneden gericht, naar de rechterhand waarmee Jozef de hand van het stappend Jezuskind vasthoudt. Het Kind is blootsvoets en wordt in een zwierig kleedje voorgesteld; het hoofdje is omhoog gericht en aan de rechterarm draagt het Kind een mandje.

De twee figuren staan op een rechthoekig voetstuk dat op zijn beurt op een geprofileerde console rust, die een grotere basis heeft en versierd is met knorren en een schelpmotief met volutes in het centrum.

Foto KIK: ensemble M273451 (1990).

131. Beeld, Heilige Jozef met Jezuskind, Brabant, 2de helft 17de eeuw (M273451).

Beeld

Heilige Norbertus van Maagdenburg
 anoniem
 17de eeuw
 hout, hoogte 94 cm

De heilige wordt voorgesteld als abt met ordekleed, superplie, stola, mantel, pallium en mijter. Onderaan is er centraal boven het kleed een schapulier zichtbaar. De superplie is sterk geplisseerd, wat aan het beeld een zeer dynamisch karakter geeft. De stola is rijk versierd met borduurwerk; op een horizontale grond zijn bladmotieven en een kruisje uitgewerkt. Onderaan verbreedt de stola en zijn er lange franjes.

De mantel hangt op de schouders en langs de flanken; achteraan is er een mantelschild. Het pallium is versierd met gelijkbenige kruisjes, de puntige mijter met een ruitvormige parel waarrond zich symmetrische krulmotieven bevinden. Het voetstuk is rechthoekig.

De heilige heeft de rechervoet vooruit geplaatst terwijl het hoofd met de levendige uitdrukking en de actieve blik naar links is gericht. De twee handen zijn beschadigd; in de rechterhand werd vermoedelijk een staf vastgehouden. Het ontbreken van attributen laat verdere identificatie van dit mooie beeld niet toe.

Foto KIK: ensemble N13076 (1990).

132. Beeld, Heilige Norbertus van Maagdenburg, 17de eeuw (N13076).

Beeld

Heilige Jacob Lacops of Isfried van Ratzeburg
 anoniem
 17de eeuw
 hout, hoogte 102 cm

De heilige wordt voorgesteld als norbertijn met ordekleed, mantel met hoge kraag en schouderkapje; op het hoofd draagt hij een hoge baret. Hij houdt een kelk in de rechterhand. Met de linkerhand maakt hij een ontvankelijk gebaar. Het hoofd is lichtjes naar de rechterschouder gedraaid.

Foto KIK: ensemble M273402 (1990).

Beeld

Heilige Siard van Mariëngaarde
 anoniem
 17de eeuw
 hout, hoogte 103 cm

De heilige wordt voorgesteld als norbertijn met ordekleed, schouderkap met hoge kraag en op het hoofd een hoge barret. Hij heeft de rechterhand geheven; in de linkerhand houdt hij een kruis en een gesel tegen het lichaam. Tegen de linkervoet staat een mand met broden.

Foto KIK: ensemble M273401 (1990).

133. Beeld, Heilige Jacob Lacops of Isfried van Ratzeburg, 17de eeuw (M273402).

134. Beeld, Heilige Siard van Mariëngaarde, 17de eeuw (M273401).

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw met Kind
 anoniem
 1ste helft 18de eeuw
 hout, hoogte 123 cm

De Moeder Gods wordt voorgesteld in een lang kleed dat tot over haar voeten hangt. Hierop draagt zij een ruime mantel met versierde rand en op haar hoofd een hoofddoek. Het linkerbeen is gebogen en naar voren geplaatst; aan de voet draagt Maria een sandaal. Zij houdt het naakte Kind met de twee handen voor zich. Het Jezuskind draagt alleen een lendendoek en spreidt de twee armpjes uit in een ontvankelijk gebaar. Het zit op de rechterhand van zijn moeder en op het uiteinde van de mantel en is naar de toeschouwer gericht, het hoofdje voorwaarts. Maria buigt het hoofd lichtjes voorover. Het hoofddoek laat de linkerschouder en het kapsel vrij; het hangt ruim over de rechterschouder. Op de rechterschouder hangt ook een haarstreng naast het minzaam gelaat met de half-gesloten ogen.

De dynamische drapering van de kleding is overvloedig aanwezig en nerveus geplooid; achteraan wordt met de mantel als het ware een decoratieve wand gevormd waartegen de figuur steunt.

Foto KIK: ensemble M273448 (1990).

Beeld

Jezus aan het kruis
 anoniem, Vlaams atelier
 18de eeuw
 geschilderd hout, hoogte 175 cm

Christus is gekleed met een lendendoek dat met een touw opgehouden wordt; links en rechts hangt het neer langs de flanken. De atletische figuur hangt aan het kruis met de armen in gespreide V-vorm; het hoofd met rijkelijk haar en korte baard nijgt neer op de rechterschouder. Het gelaat is sereen, de ogen zijn gesloten. De voeten werden op elkaar genageld, de rechter op de linker. Boven op de dwarsbalk hangt de kruistitel tegen de korte kruisarm.

Foto KIK: ensemble N13061 (1990).

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw Onbevleete Ontvangenis vertrapte de slang
 anoniem
 18de eeuw
 gepolychromeerd hout, hoogte 68 cm

De Moeder Gods wordt voorgesteld in een lang gewaad dat tot op haar voeten neervalt. Op het gewaad draagt zij een kortere mantel die rond de schouders en voor het lichaam

135. Beeld, Jezus aan het kruis, 18de eeuw
(N13061).

136. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw Onbevleete
Ontvangen vertrappt de slang, 18de eeuw
(M273568).

gedrapeerd is; hij wordt bovenaan dichtgeknoopt met een stevig lint. Maria wordt voorgesteld in contraposthouding met gebogen en achterwaarts gericht rechterbeen. Op het hoofd wordt het golvend haar samengehouden met een hoofddoek. De lokken vallen neer tot op beide schouders. Op het voorhoofd wordt het haar gescheiden in het midden. Het gelaat met de neergeslagen ogen is naar de linkerschouder gedraaid. De rechterarm is zijwaarts gericht, de linkerhand wordt voor de borst gehouden.

De Moeder Gods staat boven op een halve maan en een wereldbol waarrond de slang van het Aards Paradijs zich gekronkeld heeft. De wereldbol rust op een wolkendek en is met sterren beschilderd. De slang heeft een appel in de muil.

Het beeldje is geplaatst in het kloosterpand van de abdij waar het vergezeld wordt van twee opschriften. Het eerste, 'DULCE CONVENTUS AUXILIUM' ('Zoete hulp van het convent'), verwijst naar de heroprichting van de abdij na de opheffing in 1796; het jaarschrift geeft het jaartal 1837 aan. Het tweede opschrift, 'IN TRIBULATIONIBUS CLADIBUSQUE CUNCTIS' ('Toevlucht in elke nood en bij alle rampen'), verwijst naar de abdijbrand van 1942, zoals door het ingewerkte chronogram wordt aangegeven.

Bibliografie: J.B. VALVEKENS, 1973, p. 22; L. BRESSELEERS, 1983, p. 19-23.

Foto KIK: ensemble M273568 (1990).

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw op de wereldbol
herkomstig uit Zuid-Amerika
18de eeuw
gepolychromeerd hout, hoogte 20 cm

Onze-Lieve-Vrouw is voorgesteld in een lang gewaad en met een ruime mantel die voor haar lichaam is geslagen. Ze draagt een hoofddoek en heeft de handen gevouwen. Onderaan is er een wereldbol en een wolkenbank met een engelenkop. De polychromie is beschaafd zoals ook de handen.

Foto KIK: KN8030 (1998).

Beeld

Onze-Lieve-Vrouw met Kind met wereldbol
anoniem, Tirooms atelier
1ste helft 19de eeuw
naaldhout, hoogte 46 cm

De Moeder Gods wordt voorgesteld in contraposthouding, met gebogen rechterknie en vooruitgeschoven linkervoet. Zij draagt een lang kleed dat tot de voeten reikt en hoog om haar middel met een band samengebonden wordt. Op het kleed is er een ruime mantel die op de linkerschouder hangt, ruim gedrapeerd over de rechterheup geslingerd wordt en onder de linkerarm opgeschort wordt. Op het hoofd draagt Maria een hoofddoek, die vanaf het midden van het hoofd vertrekt en op de rug neervalt. Aan haar blote voeten

draagt zij sandalen. De rechterarm is horizontaal geheven. Het hoofd neigt naar het Jezuskind. Het Jezuskind zit op de linkerhand van zijn moeder. Het is naakt en draagt slechts een lendendoek; in de linkerhand draagt het een kruisdragende wereldbol. Het beeldje staat op een eenvoudige, lage, rechthoekige sokkel.

Dergelijke beeldjes, dikwijls in naaldhout (zie J. VERSTER, 1994), werden vanaf het einde van de achttiende eeuw in serie gemaakt in Tirol, meer bepaald in Zuid-Tirol en het Grödnertal. Zij werden mogelijk door marskramers verspreid; voor de polychromie diende Oberammergau soms als tussenstation. Voor Nederland deed het gekende Mariale bedevaartsoord van Kevelaer ook dienst als verspreidingscentrum; daar worden nu nog vele devotionalia betrokken uit het Beierse Oberammergau.

Foto KIK: ensemble M273339 (1990).

137. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw op wereldbol, 18de eeuw (KN8030).

138. Beeld, Onze-Lieve-Vrouw met Kind met wereldbol, 1ste helft 19de eeuw (M273339).

Beeld

Heilige Johannes de Doper

anoniem

19de eeuw

gepolychromeerd terracotta, hoogte 45 cm

De voorloper en boeteproofet wordt voorgesteld als een atletische jongeman, in contraposthouding met vooruitgeschoven linkervoet. Hij draagt op het naakte lichaam slechts een ruim, kemelharen kled dat met een riem samengebonden en opgehouden wordt op het lichaam; het is verder gedrapeerd over de armen en de schouders en wordt met een speld samengehouden onder de kin. Het kemelhaar aan de binnenkant van de mantel is ruw en stekelig uitgebeeld. Het hoofd is getooid met een prachtige haardos, een krachtige baard en een snor.

In de opgeheven rechterhand houdt Johannes de doopschelp waarmee hij de 'sterkere' Messias zal dopen. Met de linkerhand houdt hij een lange kruisstaf, met bovenaan een vaantje waarop het opschrift: 'ECCE AGNUS DEI' ('Zie het Lam Gods'). Aan de linkervoet staat een lam dat de kop naar de heilige heeft gedraaid. Het rechthoekige voetstuk heeft afgeschuinde hoeken.

Foto KIK: ensemble M273350 (1990).

139. Beeld,
Heilige Johannes de Doper,
19de eeuw (M273350).

Beeld

Heilige Norbertus van Maagdenburg
einde 19de - begin 20ste eeuw
eik, deels verguld, hoogte 63,5 cm

Dit beeld werd door de abdij aangekocht in 1999. Norbertus wordt voorgesteld als bisschop van Maagdenburg, een monstrans in de rechterhand, een bisschopsstaf in de linker; met de staf bedwingt hij Tanchelm die aan zijn voeten ligt en een kelk vasthoudt. De attributen zijn verguld zoals ook de randen van het ornaat.

Foto KIK: ensemble KN9104 (2000).

140. Beeld,
Heilige Norbertus
van Maagdenburg,
einde 19de -
begin 20ste eeuw
(KN9104).

141. Beeld, Heilige Johannes de Doper, 1910 (N13226).

Beeld

afkomstig van de westgevel van de abdijkerk
 Heilige Johannes de Doper
 anoniem
 1910
 zandsteen, hoogte 285 cm

De voorloper en wegbereider van Jezus wordt blootsvoets voorgesteld met een halflang kleed en een wijds en soepel gedrapeerde mantel, die tot op het rechthoekige voetstuk valt. Zijn linkervoet en linkerarm zijn voorwaarts gericht, waardoor het beeld een dynamisch en sprekend karakter krijgt. In de rechterhand houdt de heilige een kruisstaf; aan zijn rechervoet ligt een lam. Het jeugdige gelaat met de krachtige baard en haartooi, en de aangrijpende blik geven het beeld een bijzondere dynamiek en uitstraling.

Dit beeld werd in 1974 van de westgevel van de abdijkerk weggenomen, omdat er defecten in de steen werden vastgesteld; Jan-Alfons Keustermans beeldhouwde nieuwe gevelbeelden (zie p. 201-204).

Bibliografie: D. DE CLERCK, 1980, p. 272.

Foto KIK: ensemble N13226 (1990).

Beeld

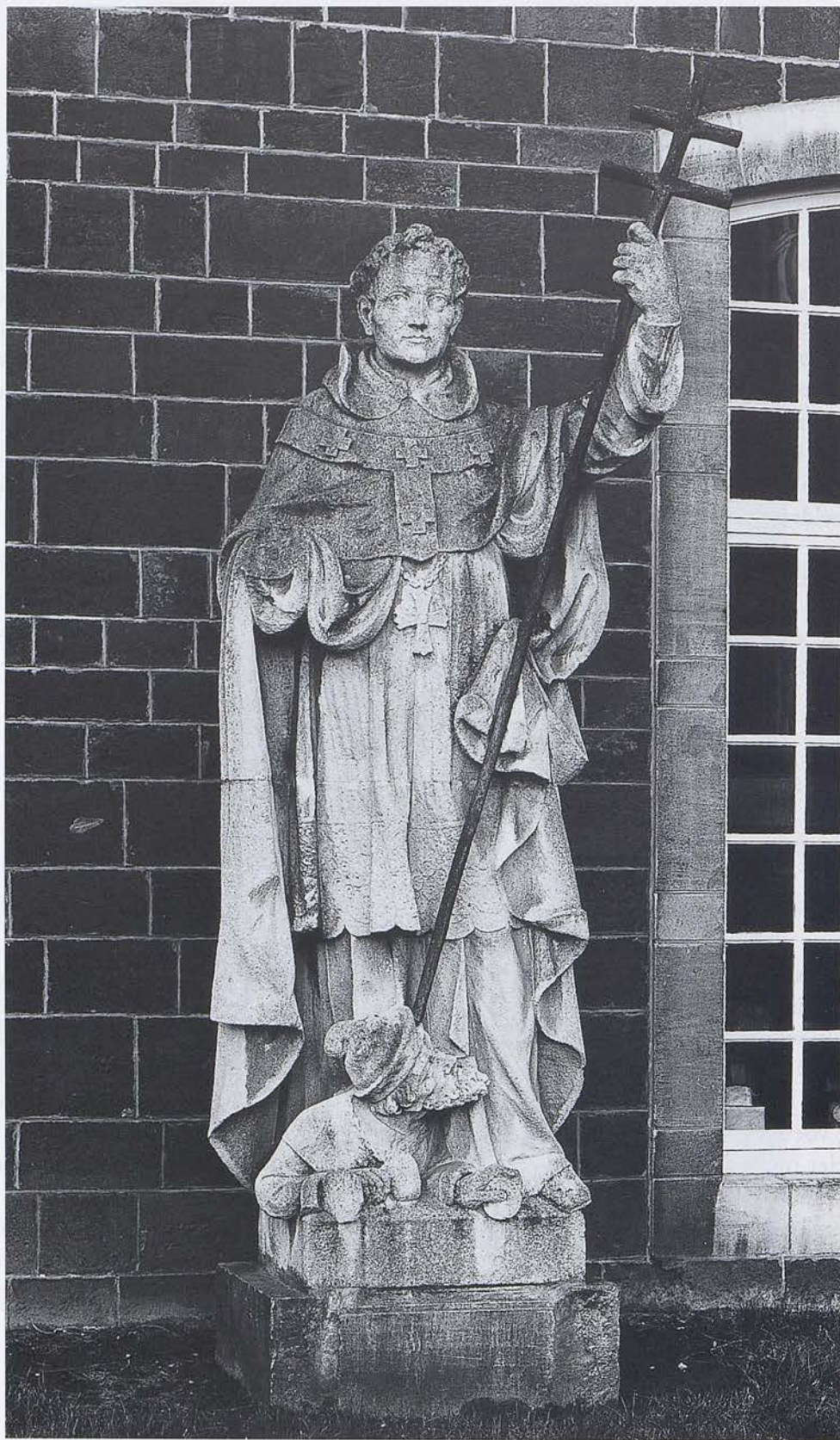
afkomstig van de westgevel van de abdijkerk
 Heilige Norbertus van Maagdenburg
 anoniem
 1910
 zandsteen, hoogte 275 cm

De Heilige Norbertus wordt voorgesteld als norbertijner abt en bisschop, met abtskruis op de superplie, pallium op de schouderkap van de ruime mantel en aartsbisschoppelijke staf in de linkerhand. De rechterhand is nu verdwenen; hierin droeg hij vermoedelijk een monstrans (merkbaar op oude foto's). Aan zijn voeten ligt de ketter Tanchelm, met puntmuts, een kelk in de rechter- en een hostie in de linkerhand. Het beeld staat op een rechthoekig voetstuk.

Het monumentale en solide opgebouwde beeld toont ons een krachtige en geïdealiseerde figuur, met mooi gelaat en indringende blik. Dit beeld werd in 1974 van de westgevel van de abdijkerk weggenomen, omdat er defecten in de steen werden vastgesteld; Jan-Alfons Keustermans beeldhouwde nieuwe gevelbeelden (zie p. 201-204).

Bibliografie: D. DE CLERCK, 1980, p. 272.

Foto KIK: ensemble N13225 (1990).

142. Beeld, Heilige Norbertus van Maagdenburg, 1910 (N13225).

Beeld

Heilige Norbertus van Maagdenburg
anoniem
1ste kwart 20ste eeuw
hout, hoogte 75 cm

De heilige wordt voorgesteld in een lang norbertijner gewaad met koorkap, ruime mouwen en hoge kraag. De plooien vallen neer tot op het voetstuk. Met de linkerhand houdt hij een torenmonstrans voor de borst; de monstrans rust op een boek dat met de rechterhand vastgehouden wordt.

Het beeld heeft een verticaliserend karakter dat vooral door het plooien spel van de koorkap wordt veroorzaakt. Het eerder kleine hoofd met het serene gelaat heeft amandelvormige ogen, een scherpe neus en een kleine mond; de tonsuur is met een stevige haardos omkranst. Het beeld staat op een rechthoekig voetstuk met afgeschuinde hoeken.

Foto KIK: ensemble M273676 (1990).

143. Beeld,
Heilige Norbertus van
Maagdenburg,
1ste kwart 20ste eeuw
(M273676).

Kruisbeeld, op voetstuk

anoniem
2de helft 17de eeuw
hout en schildpadschub, hoogte 101 cm

De Christusfiguur met V-vormig-gespreide armen heeft een doornenkroon en houdt het hoofd rechtop. Hij draagt een lendendoek dat aan de rechterzijde dichtgeknoopt werd. De voeten werden op elkaar genageld, de rechter- op de linkervoet.

Het eenvoudige kruis heeft een kruistitel en een kleinere kruisarm bovenaan. De balken zijn versierd met een dubbele, ivoren sierlijn langs de randen van de balken. Het kruis rust op een half zeszijdig voetstuk met vier platte bolpootjes. Het voetstuk is geprofileerd en verjongt zich naar boven toe. De drie grotere vlakken onderaan hebben een eenvoudige rechthoekige versiering in ivoor.

Foto KIK: ensemble M273469 (1990).

Kruisbeeld, op voetstuk

anoniem
2de helft 17de eeuw en 2de helft 19de eeuw
eik, hoogte 111 cm

Het corpus van de mooie barokke Christusfiguur werd recentelijk herbruikt: een ondersteboven gedraaid, neogotisch kapiteel werd als voetstuk genomen en een nieuw kruis werd vervaardigd. De Christusfiguur heeft V-vormige armen, een lichtgebogen hoofd met doornenkroon, baard en snor; het haar hangt tot op de rechterschouder. De lendendoek wordt met een touw tegen het middel gehouden; aan de rechterflank is er een afhangende drapering.

De voeten zijn op elkaar genageld, de rechter- op de linkervoet. Het voetstuk is versierd met druivenranken en eikentwijgen. Het kruis zelf is eenvoudig, de balken zijn afgerond.

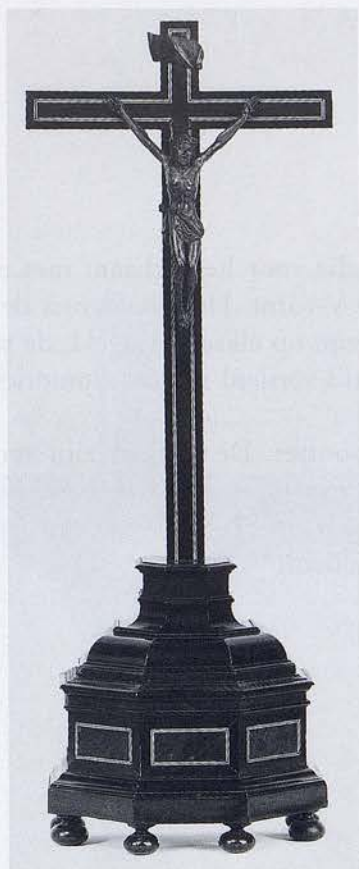
Foto KIK: ensemble M273674 (1990).

Kruisbeeld

anoniem
4de kwart 17de - 1ste kwart 18de eeuw
hout, hoogte 97 cm

Christus hangt met V-vormig-gespreide armen aan de dwarsbalk. Het neerbuigende hoofd met baard en snor hangt tegen de rechterschouder. Het soepele lichaam draagt een lendendoek dat rond een lint gewikkeld is en aan de rechterflank in zwierige drapering neervalt. De voeten zijn op elkaar genageld, de rechter- op de linkervoet. Het kruis is versierd met ruwe inkervingen.

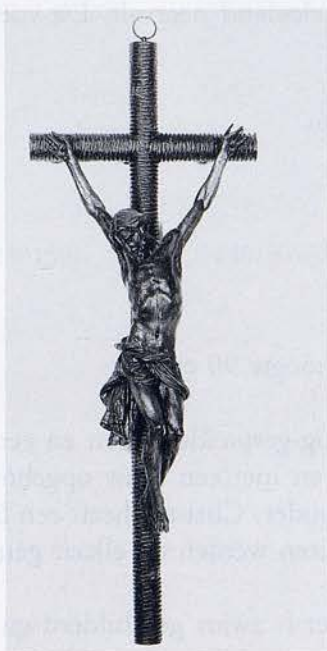
Foto KIK: ensemble M273400 (1990).

144. Kruisbeeld op voet, 2de helft
17de eeuw (M273469).

145. Kruisbeeld op voet, 2de helft
17de eeuw (M273674).

146. Kruisbeeld, 4de kwart 17de -
1ste kwart 18de eeuw (M273400).

Kruisbeeld (2)

Anoniem
Lodewijk XV-stijl
3de kwart 18de eeuw
gemarmerd en geschilderd hout, hoogte 114 cm

De naakte Christusfiguur draagt een lendendoek die voor het lichaam met een knoop opgehouden wordt. De armen zijn gespreid in een V-vorm. Het hoofd met de doornenkroon zakt neer op de rechterschouder. De voeten zijn op elkaar genageld, de rechter- op de linkervoet. Bovenaan zijn de hoeken van het kruis versierd met schelpmotieven; in de kruising van de balken zijn er stralen aangebracht.

Het kruis rust op een voetstuk met volutepootjes. De hoeken zijn versierd met rocaillmotieven. Centraal in de voet is er een ovaal medaillon met schelpomlijsting. In de top van het kruis hangt de kruistitel. Het kruishout en het voetstuk zijn gemarmerd, de Christusfiguur en de sierelementen zijn witgeschilderd.

Foto KIK: ensemble (1 van 2) M239153 (1976).

Kruisbeeld

anoniem
18de eeuw
geschilderd en verguld hout, hoogte 84 cm

Christus met gespreide armen, het hoofd met baard en snor hangt neer naar de rechterarm, het haar valt tot op de rechterschouder. Minieme lendendoek die met een touw opgehouden wordt en over de linkerzij vloeïend neervalt. De voeten zijn op elkaar genageld, de rechter- op de linkervoet.

Foto KIK: ensemble M239159 (1976).

Kruisbeeld

anoniem
17de - 18de eeuw
geschilderd en verguld hout, hoogte 90 cm

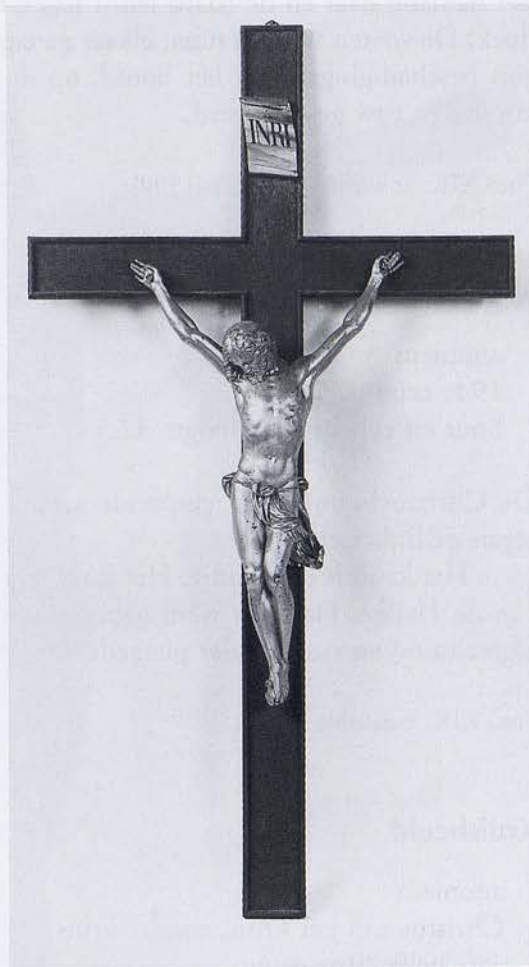
De Christusfiguur heeft V-vormig-gespreide armen en een zwierige lendendoek die links van Christus naar beneden valt en met een touw opgehouden wordt. Het hoofd is naar omlaag gericht op de rechterschouder; Christus heeft een baard en halflang haar dat op de rechterschouder neervalt. De voeten werden op elkaar genageld, de rechter- op de linkervoet.

Het kruis is eenvoudig; het is zwart geschilderd en draagt de kruistitel bovenaan. De Christusfiguur werd verguld.

Foto KIK: ensemble M273430 (1990).

147. Kruisbeeld, 18de eeuw (M239159).

148. Kruisbeeld, 18de - 19de eeuw (M273430).

Kruisbeeld

anoniem
19de eeuw
hout, hoogte 210 cm

De Christusfiguur heeft bijna verticaal-gerichte armen; het hoofd met de doornenkroon, het halflang haar en de baard leunt tegen de rechterarm. Jezus is gekleed met een lendendoek. De voeten werden naast elkaar genageld. Het beeld is rudimentair gebeeldhouwd. Er zijn beschadigingen aan het hoofd, op de borst en aan het linkerbeen. Het kruis is eenvoudig en ruw gesculpteerd.

Foto KIK: ensemble N13052 (1990).

Kruisbeeld

anoniem
19de eeuw
hout en ebbenhout, hoogte 32,3 cm

De Christusfiguur heeft gespreide armen; het hoofd heeft een doornenkroon, het rust tegen de linkerschouder.

Het kruis is eenvoudig. Het staat in een rechthoekig voetstuk waarin een reliekdoosje van de Heilige Donatus werd geborgen. Het voetstuk heeft twee dekplaten, is bovenaan afgeschuind en rust op vier platgedrukte, sferische pootjes.

Foto KIK: ensemble (2000).

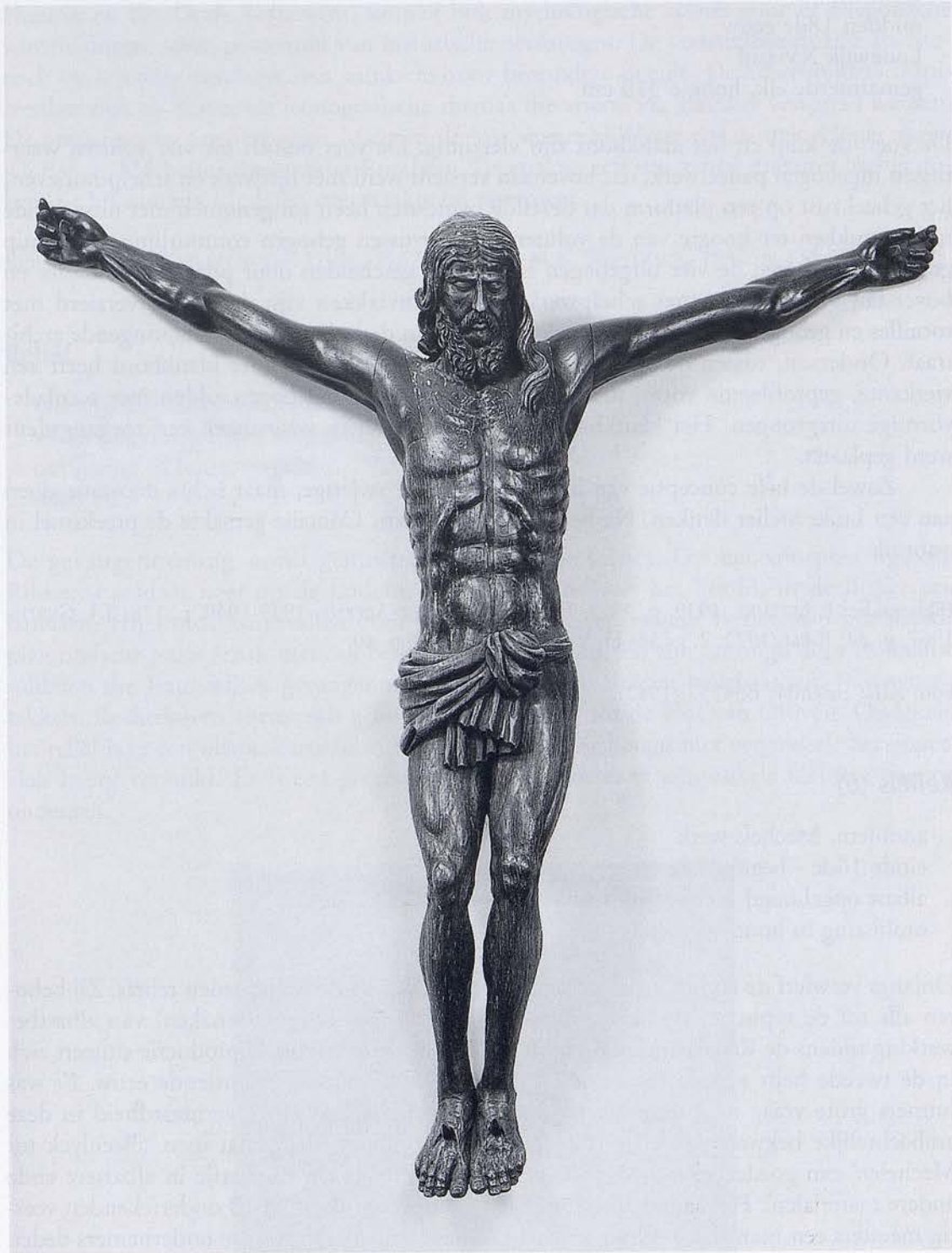
Kruisbeeld

anoniem
Christus aan het kruis, zonder kruis
1ste helft 20ste eeuw
hout, hoogte 175 cm

De Christusfiguur heeft bijna horizontaal-gespreide armen, zodat de kruin ter hoogte van de handen komt. Het hoofd staat rechtop, de ogen zijn neergeslagen. Hij draagt een baard en een snor en halflang haar met een lange krul op de linkerschouder. Het gespierde lichaam draagt een lendendoek, die vooraan met een grote knoop dichtgebonden werd. De twee voeten werden naast elkaar geplaatst en doorboord.

In het midden van de borst werd het beeld hersteld: een spleet werd opgevuld. Vermoedelijk was het beeld oorspronkelijk geschilderd of gepolychromeerd.

Foto KIK: ensemble N13078 (1990).

149. Beeld, Jezus aan het kruis, 1ste helft 20ste eeuw (N13078).

Preekstoel

anoniem
 midden 18de eeuw
 Lodewijk XV-stijl
 gemarmerde eik, hoogte 310 cm

De voet, de kuip en het klankbord zijn vierzijdig. De voet bestaat uit vier voluten waartussen ingebogen paneelwerk, dat bovenaan versierd werd met lijstwerk en schelpmotieven; het geheel rust op een platform dat dezelfde contouren heeft aangenomen met uitstekende rechte stukken ter hoogte van de voluten en daartussen gebogen contourlijnen. De kuip groeit uit de basis; de vier uitgebogen zijden zijn gescheiden door pilasters die onder en bovenaan versierd zijn met schelpwerk. De tussenvlakken zijn decoratief versierd met rocailles en gebogen lijstwerk. Boven de pilasters van de kuip is er een uitspringende architraaf. Onderaan, tussen de voluten, zijn er geschubde lobben. Het klankbord heeft een vierkante, geprofileerde vorm, met afgeronde hoeken en ingebogen zijden met accoladevormige uitsprongen. Het klankbord rust op twee balken waartussen een toegangsdeur werd geplaatst.

Zowel de hele conceptie van het meubel als de zwierige, maar lichte decoratie doen aan een Luiks atelier denken. Na het Tweede Vaticaans Concilie geraakte de preekstoel in onbruik.

Bibliografie: P. LEFÈVRE, 1939, p. 33; J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA, 1939-1940, p. 178; T.J. GERITS, 1967, p. 32; IDEM, 1973, 2, p. 38; H. VERCAMMEN, 1983, p. 40.

Foto KIK: ensemble B34757 (1942).

Reliëfs (6)

anoniem, Mechels werk
 einde 16de - begin 17de eeuw
 albast opgehoogd met verguldsel
 omlijsting in hout, verguld

Onlangs verwierf de abdij uit een privaatcollectie zeven in albast gesneden reliëfs. Zij behoren alle tot de typische Mechelse productie (zie ook Rombout Tissenaken) van albastbewerking tijdens de Renaissanceperiode te Mechelen. Deze artisanale productie situeert zich in de tweede helft van de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw. Er was immers grote vraag naar deze luxeproducten. Mechelen had enige vermaardheid in deze ambachtelijke bekwaamheid. In 1624 beweerde Rombout Hallet dat men 'alleenlyck tot Mechelen' een goede bekwaamheid kon verwerven 'in de cleynstekerije in albastere ende andere materialen'. Het aantal albastsnijders was omvangrijk; in 1618 ondertekenden veertig meesters een manifest om hun ambacht te beschermen. Antwerpse ondernemers deden een beroep op Mechelse specialisten. De sacramentstoren van Tongerlo (1536-1548) is er een voorbeeld van. Filip Lammekens deed er een beroep op Mechelse meesters zoals Conrad Meit, Rombout de Drijver, Nicolaas Claudessens en Joos van Santvoort.

Bij de versiering van de omlijstingen gebruikten de Mechelse ambachtsslui de gangbare motieven van de Vlaamse Renaissance. In het bijzonder inspireerden zij zich op de stijl van Cornelis II Floris de Vriendt en Hans Vredeman de Vries.

De voorstellingen die wij op de albastjes aantreffen, zijn meestal van religieuze aard. Vooral scènes uit het leven van Jezus komen erop voor. Naast de voorstellingen uit het Nieuwe en het Oude Testament, komen ook mythologische scènes voor of allegorische voorstellingen, soms portretten van historische personages. De voorstellingen zijn anecdotisch en levendig geschetst met aandacht voor bijzondere details. De albastsnijders inspireerden zich op bestaande iconografische thema's die vooral via gravures verspreid werden. De gravures van Antwerpenaar Maarten de Vos waren blijkbaar erg in trek. Hoger zagen wij dat de Mechelse albastsnijder Rombout Tissenaken zelf een aantal gravures had gestoken die hij aan zijn kinderen overmaakte bij testament.

Bibliografie: G. DERVEAUX-VAN USSEL, 1967, p. 50-51; M.K. WUSTRACK, 1982, p. 155-156.

Reliëf

- Gevangenneming van Jezus in de Hof van Olijven
- albast opgehoogd met verguldsel
- omlijsting in hout, verguld
- reliëf 22 × 19,6 cm

De gevangenneming wordt geïllustreerd door twee scènes. Op het voorplan ligt een Romeins soldaat neer op de bodem, de rechterhand aan het hoofd, in de linker een lantaarn. Hij wordt aangevallen door Petrus die met een zwaard zwaait. Op het tweede plan omhelst Judas Jezus, met een beurs in de linkerhand. Zij zijn omringd door Romeinse soldaten die Jezus willen gevangennemen. De soldaten dragen hellebaarden, toortsen en fakkels. Rechtsboven vormt een gebouwtje de toegang tot de Hof van Olijven. Onderaan het reliëf is er een blanke cartouche. Het reliëf werd opgehoogd met verguldsel; het oppervlak is erg vervuild. Er is een grotere barst bovenaan en er zijn enkele kleinere barsten onderaan.

150. Reliëf,
Gevangenneming van
Jezus in de Hof van
Olijven, Mechelen,
einde 16de - begin
17de eeuw (KN6856).

De originele omlijsting heeft een geprofileerde buitenrand en een halfronde rand binnen. De lijst is versierd met beslagwerk, nagels, gestyleerde bladornamenten, parels in de hoeken en rozetten in het midden van het lijstwerk. De omlijsting is verguld maar beschadigd boven links.

Foto KIK: ensemble KN6856 (1998).

Reliëf (plaat 46)

Heilige Petrus met passiewerktuigen
albast opgehoogd met verguldsel
omlijsting in hout, verguld
reliëf 22,4 × 19,2 cm

In een grasachtige omgeving knielt Petrus neer, het hoofd naar links gericht. In zijn armen draagt hij de passiewerktuigen: kruis, lans, stok met spons, doek van Veronica, zuil met haan, trekvang, beurs, gesels, hamer en nagels. Op de bodem liggen verder de herinneringen aan de gebeurtenissen in de Hof van Olijven: zwaard, lantaarn en dobbelstenen. Rechtsachter wordt de toegangspoort tot een stad voorgesteld. In de lucht is er een aanduiding van wolken. Het reliëf is opgehoogd met verguldsel. Onderaan is er een blanke cartouche. Rechtsonder is er een breuklijn in het albast.

De originele omlijsting heeft een geprofileerde buitenrand en een licht geprofileerde binnenrand. De decoratie van de lijst bestaat uit gestyleerde ranken, symmetrisch geordend, met cirkels in het midden van de decoratielijst. Op de vier hoeken zijn er hoofden in een vierkant. De decoratie is afgesleten.

Foto's KIK: ensemble KN6858 (1998), G6303 (1998).

151. Reliëf,
Heilige Petrus met
passiewerktuigen,
Mechelen,
einde 16de -
begin 17de eeuw
(KN6858).

Reliëf

Justitia

albast opgehoogd met verguldsel

omlijsting in hout, verguld

reliëf 22,8 × 19,4 cm

De allegorische figuur zit op een verhoog van vier treden die versmallen. Zij draagt een lang gewaad dat onder de borsten wordt dichtgesnoerd met een riem. Op het hoofd draagt zij een kap die tot op de schouders neervalt. Het linkerbeen rust schuin, het rechter staat met een blote voet op de uitsprong van de onderste trede. In de linkerhand houdt Justitia een wetstafel die steunt op haar linkerdij. In de rechterhand houdt zij een zwaard met de punt in de hoogte. Achter het hoofd hangt een wolkenkrans. Links en rechts is er een

152. Reliëf, Justitia, Mechelen, einde 16de - begin 17de eeuw (KN6860).

grasachtig landschap. Het verguldsel dat het reliëf ophoogt, is erg versleten. Het reliëf heeft blijkbaar een te strikte schoonmaakbeurt ondergaan. In het albast zijn er barsten zichtbaar in het midden en onderaan in de kleding.

De originele omlijsting heeft een licht geprofileerde buitenrand en een halfronde binnenrand. De lijsten zijn versierd met bandwerk met ronde en ovale parels, en gestyleerde bladmotieven. In de hoeken bevinden zich zwaardere parels in apart versierde vierkanten. De omlijsting werd volledig overschilderd.

Foto KIK: ensemble KN6860 (1998).

Reliëf

Orpheus en de dieren
albast opgehoogd met verguldsel
omlijsting in hout, verguld
reliëf 21,7 × 19 cm

De beroemde zanger zit neer tegen de boom die rechts het reliëf afboort. Hij zit op een steen, in Romeinse kledij, met mantel; hij kijkt naar links en bespeelt zijn lier. Verscheidene dieren zijn op de betoverende muziek afgekomen en omringen hem: onder meer een hert, een leeuw, een os en een vogel. Links wordt de rand van het tafereel afgegrensd door een boom met weelderige kruin. Een ernstige breuklijn is zichtbaar bovenaan van links naar rechts; kleinere barsten zijn zichtbaar op verscheidene plaatsen.

De omlijsting is origineel, met geprofileerde buitenrand en halfronde binnenrand. De decoratieve lijstversiering bestaat uit cirkelvormig bandwerk en gestyleerde bladornamenten rondom stevige parels. De hoeken hebben een gelijkaardige vierkante versiering.

Foto KIK: ensemble KN6861 (1998).

153. Reliëf,
Orpheus en de dieren,
Mechelen,
einde 16de - begin
17de eeuw (KN6861).

Reliëf

Pilatus wast zijn handen in onschuld
albast opgehoogd met verguldsel
omlijsting in hout, verguld
reliëf 23,2 × 19,3 cm

Pilatus zit links onder een baldakijn met drapering, op een verhoog van twee treden. Hij draagt een lang kledingstuk en een tulband op het gebaarde hoofd. Een dienaar staat links van hem en giet water over zijn handen, in een ronde kom die vastgehouden wordt door een soldaat. Die soldaat staat rechts van Pilatus met de rechtervoet op de onderste trede. Rechts vooraan wordt Jezus weggevoerd door een andere soldaat. Zij worden ruggelings voorgesteld. Deze soldaat heeft zijn linkerarm om de schouders van Jezus geslagen. Verscheidene barsten en breuklijnen doorsnijden het tafereel.

154. Reliëf, Pilatus wast zijn handen in onschuld, Mechelen,
einde 16de - begin 17de eeuw (KN6855).

De originele omlijsting is verguld en heeft een profileerde buitenrand en een ronde binnenrand. De lijst is versierd met bandwerk, parels en bladachtige decoratie. Op de hoeken zijn er vierkanten waarin vermoedelijk vroeger grotere parels waren opgenomen.

Foto KIK: ensemble KN6855 (1998).

Reliëf

Zetelende Onze-Lieve-Vrouw met Kind
albast opgehoogd met verguldsel
omlijsting in hout, verguld
reliëf 23,1 × 19,6 cm

In een rotsachtig landschap met links een gebouw, zit op het voorplan Onze-Lieve-Vrouw op een muurtje. Zij draagt een mantel en een lang kleed dat de rechtervoet vrij laat. Het naakte Jezuskind zit op haar rechterarm; het kijkt naar zijn moeder en omhelst haar. Onze-Lieve-Vrouw houdt de linkerarm in de hoogte; de hand is verdwenen. Deze centrale groep wordt links geflankeerd door een grote rechthoekige mand met deksel waaruit het fruit puilt. Rechts staat een grote balustervormige vaas waaruit de bloemen hoog omhoog steken. Boven het hoofd van Onze-Lieve-Vrouw is er een wolkenband met twee engelenkopjes. Het reliëf werd opgehoogd met verguldsel. Het albast is vervuild en heeft talrijke breuken. Enkele grote barsten ontsieren de voorstelling onderaan.

155. Reliëf, Zetelende Onze-Lieve-Vrouw met Kind, Mechelen, einde 16de - begin 17de eeuw (KN6857).

De originele omlijsting is verguld en heeft een geprofileerde buitenrand, een ronde binnenrand. De lijst is versierd met regelmatig bandwerk, nagels en bladachtige decoratie. Op de hoeken zijn er vierkanten waarin vermoedelijk oorspronkelijk grotere parels waren opgenomen. De lijst is erg beschadigd: aan de linkerkant is een groot gedeelte van de ingelegde decoratie verdwenen.

Foto KIK: ensemble KN6857 (1998).

Reliekschrijn van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel

anoniem, Mechels beeldje

1ste kwart 17de eeuw, wijziging 1ste helft 18de eeuw

hout, zilver en olieverf, hoogte 58 cm, breedte 34 cm, diepte 18 cm

Het reliekschrijn werd opgezet rond het beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel dat in het centrum van een kastje met twee deurtjes geplaatst werd in het midden van een geschilderde voorstelling van de Verering van het wonderdadige beeldje in de eikenboom te Scherpenheuvel. Drie personages knielen neer bij de boom. Catharina de Bus die door de duivel bezeten was en de kreupele Jan Clement, smeken om bijstand en genezing. Een duivel verlaat de mond van Catharina de Bus. Rond het beeldje is een schare zwevende engeltjes geschilderd. In de lucht bovenaan worden de zon en de maan, God de Vader en de Heilige Geest uitgebeeld. Deze voorstelling gaat terug op een gravure van 1604 door Auberti (A. BONI, 1953, pl. IV).

In het begin van de zeventiende eeuw betugelde aartsbisschop Matthias Hovius een aantal uitwassen rond deze verering, zoals de verkoop van valse beeldjes van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel of het gebruik van ander hout voor het vervaardigen van beeldjes 'uit den eik'. Daarbij zou de eikenboom versleten geweest zijn en moest hij geveld worden, omdat de bezoekers-bedevaarders gevaar liepen. De aartsbisschop liet de boom omhakken en liet voortaan de authenticiteit van het door de beeldhouwers gebruikte hout controleren. In Mechelen werden er verscheidene beelden gesculpteerd uit de eik van Scherpenheuvel, want er werd een bijzondere kracht aan toegedicht. Het beeldje van Averbode moet tot deze reeks behoren. Het vertoont een aantal Mechelse kenmerken uit deze periode: de algemene opvatting, de kleding, de plooienva, de contraposthouding, het ronde gelaat met het omringende haar en de zithouding van het Jezuskind.

Het kleinood werd in een kastje met deurtjes geplaatst. In de deurvleugels werden aan de binnenzijden andere relieken ingewerkt, onder meer van de Onnozele Kinderen, van de Heilige Anna, van het Thebaans Legioen, van de Elfduizend Maagden en van de Heilige Bartholomeus. De toelichtende, identificerende opschriften zijn in het Spaans geschreven, wat naar een mogelijke Spaanse besteller zou kunnen verwijzen. Bovenaan hebben de scharnierende deurtjes een halfronde afwerking, waarin een zilveren engelenkop aangebracht werd; de deurtjes sluiten zo aan bij de halfronde afwerking van het kastje. Aan de buitenzijden zijn de deurtjes met zilveren bloempjes versierd. Onderaan in het rechthoekige voetstuk van het kastje werden nog twee relieken geplaatst; hiertussen werd later een medaille met de Harten van Jezus en Maria gevoegd.

In de achttiende eeuw kreeg het reliekschrijn bovenaan een toevoeging van een kruisbeeld in hout en metaal, met een zilveren voetstuk; in het voetstuk is er een wapenschild gegraveerd en de inscriptie 'LATET L(INGNUM) S(ANCTAE) CRUCIS'. Vermoedelijk werd er in diezelfde periode onder het reliekschrijntje een

156. Reliekhouder van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel,
1ste kwart 17de eeuw, wijziging 1ste helft 18de eeuw (B34795).

altaartafel gemonteerd en toegevoegd, zodat het schrijntje het uitzicht van een altaarretabel kreeg en er een huisaltaartje ontstond.

J.Fr. Pallemerts publiceerde in 1936 de foto en de beschrijving van een ander gelijkaardig reliekschrijntje in de abdij van Averbode. Het is vermoedelijk verloren gegaan in de brand van 1942. Hier verwees een opschrift duidelijk naar de herkomst van de reliekhouder.

Bibliografie: J.F. PALLEMERTS, 2, 1936, p. 24.

Tentoonstellingen: 1988 Hasselt, p. 26, nr. 14; 1998 Antwerpen, p. 266, nr. D39.

Foto's KIK: ensemble B34795 (1942), M273724 (1990); detail: beeldje M273725 (1990).

The first part of the paper discusses the importance of...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

Personenindex

- Adriaan van Hilvarenbeek, 92, 103, 113, 167,
 169, 180, 219, 225, 227
 Aertnys, A., 218, 220
 Albert II, 200
 Albrecht, hertog van Saksen, 104
 Amalric, 95
 Ambrosi, Nicolaas, 232, 233, 235, 236, 247
 Amorgasti, Antoine, 111
 Amorgasti, August, 111, 112, 113
 Amorgasti, Marcel, 32, 111, 112, 113, 114,
 115, 116
 Anacletus II, 106
 Andreas van Averbode, 67, 93, 113, 165, 167,
 169
 Arnikius van Averbode, 94, 167, 169, 179
 Arnold, Heer van Aarschot, 65
 Arnold, Heer van Diest, 65, 94
 Arnold van Nederzwalm, 94, 113
 Arnold II, graaf van Loon 65
 Auberti, 291
 Augustinus van Canterbury, 105
 Bader, familie, 117
 Bader, Franz Xaver, 33, 34, 117, 118, 119
 Baeyens, Stephanus, 209
 Bartolini, 148
 Bayar, Denis, 120
 Bayar, Denis-Georges, 35, 36, 37, 120, 121,
 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130,
 131, 138, 182, 183, 196, 225
 Beata Immena, 94
 Beau, 79
 Beckx, 132
 Belliard, 148
 Bernini, 217, 225
 Billaux-Grossé, 111, 131, 132, 133, 134, 209
 Blanchaert, Leopold, 150
 Blavier, Antoon, 74
 Boeckstuyns, J.E., 120
 Bol, Justus, 230
 Bonnet, H., 120
 Bouwens, Antoon, 252
 Braunman, Simon, 76, 77, 182, 183
 Brems, Ludolphus Josephus, 136
 Burchard, 101
 Cardon, Forci, 232
 Carleer, Ignatius, 79, 196
 Catharina van Zweden, 216
 Causé, Hendrik, 66
 Claes, H., 79
 Claudessens, Nicolaas, 284
 Clemens X, 92, 103
 Clement, Jan, 291
 Coppens Waelhem-Mechelen, 209
 Corr, Fanny, 147
 Crab, Jan, 243
 Crappé, C.J., 121, 124, 183
 Crets, Gummarus, 81, 83, 150, 152, 186, 208,
 209, 210, 212, 214, 215
 Creun, Pauwels, 232
 Cruysberghs, Karel, 158
 David, F., 218, 220
 Da Vinci, Leonardo, 212
 De Bie, Cornelis, 232
 De Bus, Catharina, 291
 De Crayer, Gaspar, 124
 De Drijver, Rombout, 284
 De Jaggere, Frans, 216
 De Jupploey, Jan, 162
 De la Haye, 252
 Del Pico de Velasco, Francisco Marcus, 217
 De Merode, Frederik, 148
 De Neve, Sebastiaan, 232
 De Nole, 232
 Dens, 209
 De Quertenmont, Andreas, 139
 De Roeck, Alfons, 134, 136, 137
 De Roeck, Frans, 134, 135, 136, 137
 De Roeck, Petrus, 134
 Descamps, 132
 De Smet, Cornelis, 38, 39, 119, 123, 129, 137,
 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145,
 146, 147
 De Vocht, Maurits, 137
 De Vos, Denys, 237
 De Vos, Maarten, 285
 D'Haes, Willem, 162
 Dieltjens, 148
 Die Voecht, Egidius, 73, 233
 Du Quesnoy, Frans, 215, 216
 Eggers, Bartholomeus, 216
 Engels, L., 183
 Evermodus van Ratzeburg, 95, 102, 114, 116
 Eyben, Jacobus, 218, 224, 225
 Faydherbe, Lucas, 73, 216, 252
 Floris de Vriendt, Cornelis II, 284
 Forni, 136

- Frederik van Arnsberg, 98, 99
 Frederik van Hallum, 96, 116, 167, 169, 177
 Frederik I, 105
 Frison, Augustinus, 132
 Frison, Eduard, 132
 Gabron, Anna Maria, 216
 Geefs, Willem, 147, 148, 149
 Geerts, Charles, 147
 Geerts, Jozef, 81, 147, 150
 Gerits, Norbert, 85, 87
 Gerlach van Houthem, 97, 114, 116, 167, 169, 171
 Gerrits, Jan, 134
 Gielmans, Paulus, 69
 Gilbert van Neuffontaines, 98, 114, 116
 Gisquière, Emmanuel, 112, 136
 Godfried van Cappenberg, 98, 99, 116, 167, 169, 170
 Godfried II van Cuyck, 99
 Godissar, Gregorius, 23, 77, 182, 183, 246, 247
 Goethyn, Gustaaf, 81, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 186, 196
 Goossens, 81, 150
 Goubou, J.B., 160, 161
 Grupello, Gabriël, 215, 216
 Guda, 103
 Hallet, Rombout, 284
 Halloint, Gisbert, 77, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 129, 137, 139, 182, 183
 Hendrik de Leeuw, 102
 Hendrik van Nederzwalm, 94
 Hendrik V, 105
 Herman-Jozef van Steinfeld, 99, 116, 167, 169, 178, 219, 227
 Herry, Jan, 162
 Herry, Octavius, 40, 42, 43, 44, 162, 163, 164, 169, 174, 215, 216
 Herstraets, 81
 Hesius, Willem, 217
 Hetsé, Siardus, 74
 Hildegard van Bingen, 93, 97
 Houssar, Feuillan, 31, 35, 45, 46, 47, 48, 76, 77, 85, 121, 124, 125, 150, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 225
 Houssar, Jacques, 182
 Hovius, Matthias, 291
 Hroznata van Teplá, 100, 115, 116
 Hugo van Fosses, 95, 101, 106, 108, 116, 229
 Ida van Arnsberg, 98, 99
 Innocentius II, 93, 105, 106
 Isfried van Ratzeburg, 95, 102, 115, 116, 267
 Jacob Lacops, 92, 103, 116, 167, 169, 172, 225, 227, 267
 Jansen, Adriaan, 92, zie Adriaan van Hilvarenbeek
 Jansen, Peter, 232
 Joniaux, 79
 Karel Florentijn van Salm, 217
 Kerkhofs, Lodewijk Jozef, 136
 Kerricx, Guilielmus, 215
 Kerricx, Willem Ignatius, 113, 114
 Keustermans, Jan-Alfons, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 275
 Koob, Thomas, 206, 207
 La Costa, 246, 247
 Lammekens, Filip, 284
 Langhemans, Frans, 252
 Lens, Andreas, 139
 Leo XIII, 132
 Leopold I, 148
 Lodewijk II van Arnstein, 103
 Lodewijk III van Arnstein, 103, 115, 116
 Loret, Hypoliet, 130
 Louis-Philippe-Leopold, 148
 Louise-Marie, 148
 Lowis, Cornelis, 73, 74, 163, 237, 238, 245, 246, 247
 Ludolf van Ratzeburg, 95, 104, 116
 Mahieux, L., 81
 Maily, Alfons, 130
 Marquard, 103
 Mason, Jan, 252
 Meiremans, Anna, 111
 Meit, Conrad, 230, 284
 Mercier, Désiré Joseph, 134
 Milo van Terwaan, 104, 115, 116
 Milo II van Terwaan, 105
 Mone, Jan, 230
 Morren, Maria, 216
 Neckers, Jan Baptist, 218, 219, 220, 227
 Nelo, Leopoldus, 132
 Neys, 79
 Norbert van Maagdenburg, 65, 98, 99, 101, 105, 108, 116, 167, 169, 175, 176, 185, 186, 192, 196, 200, 201, 203, 204, 209, 210, 219, 225, 227, 229, 265, 266, 273, 275, 276, 277
 Orulfus, 98
 Otto van Cappenberg, 99
 Otto van Röblingen, 103
 Pallet, Romment, 230
 Paschalis II, 65
 Pasteels, Joos, 162

- Pauwels, Rombout, 215, 252
 Peeters, Peter, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214
 Peeters-Divoort, Hendrik, 208
 Petiaux, 120
 Petronilla, 98
 Phazelle, 120
 Picq, Gery, 252
 Piersotte, J.P., 130
 Pieters, Jacques, 252
 Pirlet, 79
 Pius IX, 92, 103, 132
 Pius X, 134, 135, 136, 137
 Pius XI, 101
 Pompen, Coelestinus, 219, 227
 Poncia, 98
 Quellinus, Arnoldus 216
 Quellinus, Artus I, 162, 164, 169, 174, 215, 216, 217
 Quellinus, Artus II, 162, 163, 169, 215, 216, 217, 252
 Quellinus, Artus III, 216, 217
 Quellinus, Cornelius, 216
 Quellinus, Erasmus, 215, 232
 Quellinus, Henricus, 216
 Quellinus, Jan Erasmus, 218, 219, 220, 225, 227, 229
 Quellinus, Thomas, 216, 217
 Ramey, Jean Etienne fils, 147
 Reypens, 209
 Robustelli, G., 130
 Rubens, Pieter Paul, 148, 216, 232
 Rutthy, 123, 126, 129
 Salé, Trudo Adrianus, 117, 123, 138, 139, 147, 183, 238, 246
 Schaepkens, Theodoor, 148
 Schapmans, Jan Karel, 132
 Scheemaeckers, Conrardus, 217
 Scheemaeckers, Hendrik, 217
 Scheemaeckers, Pieter I, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229
 Scheemaeckers, Pieter II, 217
 Schorkens, Elisabeth, 232
 Siard van Mariëngaarde, 107, 116, 166, 167, 169, 267
 Sibrand, 96
 Smak, Jan, 121, 122
 Smet, 87
 Stappers, Koenraad, 201, 204, 206
 Stijnen, Antoon, 81, 150, 162, 237
 Strijmans, Jef, 134
 Tensini, F., 237
 Theyskens, Alberik, 261, 262
 Thiels, G., 79
 Timmermans, Felix, 200
 Tissenaken, Bartholomeus, 230
 Tissenaken, David, 230
 Tissenaken, Isaak, 230
 Tissenaken, Jacob, 230
 Tissenaken, Rafaël, 230
 Tissenaken, Rombout, 57, 230, 231, 284, 285
 Tissenaken, Tobias, 230
 Vaes, Sevatus, 66, 71, 73, 83, 162, 167, 233, 235, 237, 238, 247, 253
 Valentyns, Matthias, 71, 80
 Van Aerschot, August, 81
 Van Boterdael, Augustinus, 233
 Van Bré, Elisabeth, 232
 Van Campen, Jacob, 215, 216
 Van Caster, 209
 Van den Bogaert, Petrus, 130
 Van den Broeck, Anna, 252
 Vandendael, F., 85
 Van den Eynde, Cornelis, 237
 Van den Eynde, Hubrecht, 58, 232, 233, 234, 235, 236, 246
 Van den Eynde, Jan II, 26, 73, 237, 238, 239, 240, 252, 253
 Van den Eynde, Norbert, 218, 232
 Van den Eynde, Sebastiaan, 232, 237
 Van den Houtte, 196
 Vanden Panhuysen, F., 74, 75, 77
 Van den Steen, Godefridus, 59, 241, 242, 243, 244, 262
 Van der Eycken, Charles, 70
 Van der Hey, 148, 149
 Van der Hulst, Catharina, 217
 Vander Marck, Willem, 92
 Van der Neer, Jacob Jozef, 137
 Van der Pas, 209
 Vander Scaeft, Gerard, 69, 81
 Van der Steen, Gaspard, 60, 61, 62, 138, 235, 236, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252
 Van der Steen, Jan, 237, 245, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259
 Van der Steghen, Stephanus, 21, 75, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 229
 Vander Sterre, J.C., 108
 Van der Voort, Michiel, 182
 Van Deurne, Antoon, 230
 Van Deurne, Clara, 230
 Van Deurne, David, 230
 Van Deurne, Isaac, 230

- Van Deurne, Maria, 230
Van Deurne, Raphaël, 230
Vandewalle, Ad., 209
Van Doren, 260
Van Eyck, Magdalena, 237
Van Geel, Jan Frans, 147
Van Gelder, Martinus, 123, 126, 129
Van Hasse, Jan, 74
Van Hoensbroeck, 77
Van Lommel, Jan, 241
Van Loybos, Jan Sebastiaan, 66
Van Mildert, Hans, 216, 232
Van Nerum, 123, 129
Van Ommen, Elisabeth, 162
Van Ommen, Otmaar, 162
Van Orley, Barend, 232, 235
Van Papenhoven, Alexander, 217
Van Reeth, Bob, 89
Van Repen, Cuno, 65
Van Roosenbergh, 123
Van Santvoort, Joos, 284
Van Steenberg, P., 163
Van Tongel, V., 209
Van Tuld, Arnold, 69
Van Uhden, Betje, 215
Vanutelli, Serafino, 134
Van Wint, Jan Baptist, 134
Verberckt, Jan Baptist, 138
Verbruggen, Hendrik Frans, 217
Verbruggen, Pieter I, 124, 162, 215, 216, 217
Verbruggen, Pieter II, 162, 237
Verbruggen, Suzanna, 217
Verdussen, Margaretha, 215
Verhaghen, Pieter Jozef, 121, 122, 139
Verhegge, Gustaaf Jozef, 111, 113
Verhulst, Rombout, 216
Vermeulen, 124
Verschueren, Philip, 230
Vertessen, J., 79
Victor IV, 93
Vinçotte, Thomas, 134
Volders, Cornelia, 216
Vorsterman, Lucas II, 66, 71
Vredeman de Vries, Hans, 284
Walter, 67
Waltman van Antwerpen, 108, 116
Wappers, Gustaaf, 148
Weyns, Jules, 134
Wigger, 95
Willem I, 148
Willemsens, Lodewijk, 169, 215
Willibrord, 65
Withofs, Jozef Godfried, 260

De eeuwenoude abdij van Averbode heeft een bewogen geschiedenis met golven van grote bloei en periodes van stagnatie, onderbroken door oorlogen, plunderingen of catastrofes. Dit had telkens zijn weerslag op de gebouwen en de inboedel van de abdij. Tijdens de rampmomenten werd er vernield en gestolen, daarna werd er opnieuw opgebouwd en aangekocht.

Abt Ulrik Geniets gaf aan het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium de toelating om het huidige kunstbezit van de abdij te inventariseren en te fotograferen. Dankzij de verdere samenwerking tussen de twee instellingen kon het voorliggende boek worden gepubliceerd. Jaak Jansen is werkleider van het instituut; hij inventariseerde het kunstpatrimonium van verscheidene OCMW's en abdijen, publiceerde de Fotorepertoria van het kerkelijk meubilair in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. Herman Janssens is archivaris van de abdij, docent orde- en abdijschiedenis en redactiesecretaris van het wetenschappelijk tijdschrift *Analecta Praemonstratensia*. Zij kregen de opdracht om de beeldhouwkunst van de abdij te bestuderen en een publicatie voor te bereiden.

Het boek vangt aan met de bouwgeschiedenis van de abdij, dit is het historische milieu waarin de beeldhouwkunst tot stand kwam. In een volgend hoofdstuk wordt het leven geschetst van de premonstratenzerheiligen die in het boek vermeld zijn. Dan volgt het overzicht van de beeldhouwkunst. Belangrijke Vlaamse en Waalse meesters zoals Denis-Georges Bayar, Cornelis de Smet, Feuillan Houssar, het atelier Artus Quellinus, Pieter I Scheemaekers, Hubert van den Eynde en de gebroeders Van der Steen hebben dit kunstpatrimonium verrijkt. Van de beeldhouwers wordt telkens een korte biografie gegeven; de relatie tot de abdij wordt hierbij bijzonder in het licht gesteld, onder meer door de studie van de gegevens van het archiefonderzoek, eertijds gepubliceerd door norbertijn Pl. Lefèvre. Elk aanwezig beeldhouwwerk wordt verder uitvoerig besproken.

Dankzij de fotodocumentatie van het Koninklijk Instituut en de uitstekende fotografie van Jean-Luc Elias is deze wetenschappelijke publicatie tegelijk een kijkboek. Het degelijke vakmanschap en de bijzonder rijke iconografie van dit kunstpatrimonium worden geïllustreerd met meer dan tweehonderd foto's in kleur of zwart-wit. Zij zijn een onontbeerlijke schakel bij het raadplegen van de kunsthistorische gegevens, zij tonen de kunstwerken in hun volle esthetische rijkdom.

